CHERNIVTSI
LAW SCHOOL

Сучасна кримінальна юстиція та протидія корупції: наукові горизонти та перспективи

Збірник тез
Всеукраїнської науково-практичної
конференція молодих вчених

9 травня 2026 року

CHERNIVTSI
LAW SCHOOL

Сучасна кримінальна юстиція та протидія корупції: наукові горизонти та перспективи

Збірник тез
Всеукраїнської науково-практичної
конференція молодих вчених

9 травня 2026 року

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2026

УДК 343,9(082)
Н-34

Редакційна колегія:

Білоскурський Руслан Романович – *доктор економічних наук, професор, ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Гордєєв Віталій Володимирович – *доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Дякур Марія Дмитрівна – *кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри кримінального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Жаровська Галина Петрівна *– доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Попович Мирослав Вікторович *– PhD, доцент, асистент кафедри кримінального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Продан Тетяна Василівна *– кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Ющик Олена Іванівна *– кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Н-34 **Сучасна** кримінальна юстиція та протидія корупції: наукові горизонти та перспективи: збірник тез всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Чернівці, 09 травня 2026 року). Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2026. 280 с.

ISBN 978-617-8711-13-9

Матеріали викладено в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

УДК 373.9 (082)

ISBN 978-617-8711-13-9

© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2026

Зміст

Антикорупція та доброчесність:
теоретико-правові основи та практика реалізації..... 8
Богданюк Є. ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА
ПІД ЧАС ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ 8
Бурдужук І. В. КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ: СУТНІСТЬ,
ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ..... 11
Гавриловська А. Д. КОРУПЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ:
НОВІ ФОРМИ ТА ЗАГРОЗИ..... 13
Гузовська А. М. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО
УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ 15
Іволга С. Г. ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИКРИВАЧІВ
ТА ГАРАНТІЇ ЇХ ЗАХИСТУ 17
Когут В. АНТИКОРУПЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА..... 20
Кравцова С. А. АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ СТАНДАРТІВ ЄС 23
Мантуляк Ю. В. ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИКРИВАЧА КОРУПЦІЇ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ..... 26
Медведчук С. П. СПІВУЧАСТЬ ІЗ РОЗПОДІЛОМ РОЛЕЙ:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВКАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ
ОРГАНІЗАТОРА ТА ПОСОБНИКА..... 29
Мельник В. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ (Е-ДЕКЛАРУВАННЯ):
СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ 32
Мельник Д. О. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ
ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 34
Ніколаєва З. В., Завацька Д. Р. РОЛЬ ВИКРИВАЧІВ:
ЯК ЗАХИСТИТИ ТИХ, ХТО НЕ БОЇТЬСЯ ГОВОРИТИ ПРАВДУ 37
Пасічник В. І. ІНСТИТУТ ВИКРИВАЧІВ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ
ПЛОЩИНІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ..... 40
Скуратовська К. МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ
В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 44
Ткачук А.О. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ
АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 46
Тодосійчук А. В. КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА НОРМА:
ДЕ МЕЖА МІЖ ЗЛОЧИНОМ І ЗВИЧКОЮ 50
Хайло Т. А. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ
В МЕЖАХ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ..... 53

Кримінальна юстиція в умовах війни..... 55
Аміхалакіоає А. О. НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ ОСОБИ (СТ. 146-1 КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ 55
Аузяк С. І. ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЯК НОВИЙ ВИД ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 58
Голод Є. В. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЗЧ ТА ДЕЗЕРТИРСТВО ЗА УМОВИ ПОВЕРНЕННЯ НА СЛУЖБУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ 60
Горевич Ю. Р. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 64
Климчук К. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 68
Ковальчук О. О. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ 71
Козек Б. О. ДИСТАНЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТА РИЗИКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ 75
Майданюк Д. С. ГРОМАДСЬКІ РОБОТИ: СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ 78
Павлюк А. Ю. ПЕРЕДАЧА ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЛЯ ОБМІНУ ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ АСПЕКТ..... 82
Патрелюк Д. А. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗМАГАЛЬНОСТІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ 86
Пилич Я. О. УМИСНЕ ВБИВСТВО, ВЧИНЕНЕ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ: ВІДМІННІСТЬ ВІД УМИСНОГО ВБИВСТВА, ОБСТАВИНИ ТА КВАЛІФІКАЦІЯ..... 89
Роскрут С. О. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 92
Солом'янюк Б. А. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 95
Тимчук М. В. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКІНЧЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ 98
Федрак А. М. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ 101

Проблемні питання криміналістики у воєнний та поствоєнний період 106
Бондаренко А. О. ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 106
Бурякова О. В. ПРИНЦИП ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СПРАВАХ ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ 109
Гичко В. Т. ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА ЯК ПРЕДМЕТА ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ..... 112
Годовська К. Е. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 115
Демідова А. Б. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 118
Єлькін В. О. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛІДОВОЇ КАРТИНИ НАВМИСНИХ ВБИВСТВ ТА ВБИВСТВ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ 121
Зайцев О. О. ЦИФРОВІ СЛІДИ ЯК ФОРМА ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 125
Карпова С.-Ю. А. ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ІЗ УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ 129
Новосад А. А. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 133
Павленко І. О. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ 138
Рабірох А. О. ВИКЛИКИ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ 140
Севостьянова А. О. СЛУЖБОВІ ОБМЕЖЕННЯ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 143
Скочій І. В. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ..... 145
Тихенька М. О. ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.... 150
Яремчук К. П. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОНАННЯ ЯВНО КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОГО НАКАЗУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 154
Трансформація кримінального права в умовах сучасних викликів..... 157
Алексеєнко Ю. В. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ..... 157
Алєксєєва Л. В. СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ 160

Алєксєєнко В. О. КРИМІНАЛІЗАЦІЯ КОНТРАБАНДИ ТОВАРІВ
В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ
ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ 163
Анчук Н. А. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЩОДО ДІТЕЙ
(СТ. 438 КК УКРАЇНИ): НОВЕЛИ 2025 РОКУ 167
Басараба І. Ю. ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ
АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ:ЕФЕКТИВНІСТЬ
ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ 171
Батрамєєва А. С. РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ
ШТРАФУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 174
Бельмега А. І. ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК:
ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВІДБУВАННЯ 178
Брезицька К. В. ПОЗБАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО,
СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВАННЯ, РАНГУ, ЧИНУ
АБО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО КЛАСУ: ПІДСТАВИ ТА НАСЛІДКИ..... 183
Бривко К. А. ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДІЯНЬ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ..... 187
Григоришин Х. В. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДИВЕРСІЇ,
ВЧИНЕНОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 189
Гуцуляк Л. І. СПІВВІДНОШЕННЯ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ
ТА НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЯК ОБСТАВИН,
ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ 194
Жуков Є. Д. ПРАВОВА ПРИРОДА ПРОБАЦІЙНОГО
НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ 198
Жула А. Ю. ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗНИЖЕННЯ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ВИДИ ЗЛОЧИНІВ:
РЕАЛІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД..... 203
Кирилюк І. М. ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИВІВ..... 206
Клічук Я. ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА Ч. 4 СТ. 309
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 209
Козуб О. В. ШТРАФ ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ:
ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ..... 213
Конопля В. С. НЕОСУДНІСТЬ ЯК ПІДСТАВА ВИКЛЮЧЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ..... 216
Королянчук І. В. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СПІВУЧАСТІ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ 219
Кошкодан А. В. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ
ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ (СТ. 407 КК УКРАЇНИ) 221

Куровська І. Ю. ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ У СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ 225
Марусик А. К. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ 228
Мельник А. О. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ПОКАРАННЯ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ (КОНТРАКТ) 231
Мікус М. В. ДЕПОРТАЦІЯ ТА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ДІТЕЙ ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН 234
Мудра А. О. КРИТЕРІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ ДРІБНОГО ХУЛІГАНСТВА ВІД КРИМІНАЛЬНО КАРАНОГО ХУЛІГАНСТВА 238
Павчук М. В. ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ 241
Пердейко О. І. БІОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНСТЬ 245
Пупеза Л. Д. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ 248
Романчук М. М. КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА 252
Романюк В. С. ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ГУМАННІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ 255
Романюк М.-Е. А. ПРОБЛЕМИ ДОЦІЛЬНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ 258
Ульянова Є. Р. МЕЖІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ПРИ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ 262
Цісик Ю. В. ВІДМЕЖУВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 266
Швець Я. О. ЗВІЛЬНЕНЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ 270
Юзько І. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕНННЯ ОБШУКУ 273
Яворська Є. А. ТЕРМІНОЛОГІЧНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 276

Богданюк Є. І.,
студентка 5 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У сучасних умовах реформування системи кримінальної юстиції в Україні особливого значення набуває не тільки професійна компетентність прокурора, а й дотримання ним високих етичних стандартів під час виконання своїх повноважень у суді. Підтримання публічного обвинувачення – це одна з найбільш відповідальних функцій прокуратури, адже саме на даному етапі кримінального провадження відбувається реалізація принципів справедливого судочинства, змагальності сторін та забезпечення прав людини. Те як себе поводить прокурор у судовому процесі має суттєвий вплив не лише на результати розгляду конкретного кримінального провадження, але й на формування авторитету прокуратури та рівня довіри громадян до державних інституцій загалом.

Традиційно прокурор сприймається як представник держави, наділений значними владними повноваженнями, тому до його професійної діяльності висуваються підвищені вимоги щодо моральності, доброчесності, стриманості та неупередженості. Етичні стандарти прокурорської діяльності закріплюються як у національному законодавстві, так і в міжнародних актах. Основу правового регулювання становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про прокуратуру», а також Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Водночас важливе значення мають міжнародні документи, зокрема Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів та стандарти Ради Європи, які визначають необхідність дотримання прокурорами принципів справедливості, об’єктивності та поваги до прав людини.

Одним із ключових етичних принципів діяльності прокурора під час підтримання публічного обвинувачення є принцип неупередженості. Прокурор

не повинен перетворювати судовий процес на боротьбу за обвинувальний вирок будь-якою ціною. Його основним завданням є забезпечити законність та сприяти встановленню об'єктивної істини у справі [1]. У зв'язку із цим, прокурор зобов'язаний належним чином оцінювати не лише докази вини обвинуваченого, а також обставини, які можуть свідчити на його користь. На практиці нерідко виникають такі ситуації, коли прокурор фактично займає позицію виключно сторони обвинувачення, ігноруючи принцип об'єктивності. Наведений підхід суперечить як нормам кримінального процесуального законодавства, так і професійній етиці прокурора.

Не менш важливим етичним стандартом є повага до честі та гідності учасників кримінального провадження. Під час судового розгляду прокурор повинен демонструвати стриманість, коректність та професіоналізм незалежно від поведінки інших учасників процесу. Неприпустимими є прояви агресії, психологічного тиску, зневажливих висловлювань або приниження осіб, які беруть участь у судовому провадженні. Особливо це важливо під час допиту потерпілих, свідків чи обвинувачених, коли неналежна поведінка прокурора може створювати атмосферу страху або упередженості у суді.

Окремої уваги заслуговує проблема дотримання прокурором принципу професійної доброчесності. Етична поведінка прокурора повинна проявлятися не лише безпосередньо у судовому засіданні, а й поза межами професійної діяльності. Саме тому Кодекс професійної етики прокурорів передбачає необхідність уникнення конфлікту інтересів, недопущення використання службового становища у власних інтересах та збереження бездоганної репутації [2].

Не менш значущим аспектом професійної етики прокурора є його здатність дотримуватись принципу незалежності. Незважаючи на процесуальний статус сторони обвинувачення, прокурор повинен залишатися незалежним від будь-якого політичного, адміністративного чи особистого впливу. На практиці проблема зовнішнього тиску на прокурорів залишається актуальною, особливо у кримінальних провадженнях, що мають суспільний резонанс. У таких випадках дотримання етичних стандартів вимагає від прокурора високого рівня професійної культури, внутрішньої стійкості та здатності приймати рішення виключно на підставі закону та доказів.

Крім того, професійна етика прокурора тісно пов'язана із дотриманням принципу публічності та відкритості судового процесу. Виступаючи у судових дебатах, прокурор повинен аргументовано та об'єктивно викладати свою позицію, не вдаючись до маніпуляцій, емоційного тиску чи свідомого перекручення фактів. Особливе значення у цьому контексті має культура прокурорської мови, вміння чітко формулювати правову позицію та дотримуватись професійної етики спілкування.

Таким чином, етичні стандарти поведінки прокурора під час підтримання публічного обвинувачення є невід'ємною складовою ефективного та справедливого кримінального судочинства, оскільки дотримання принципів законності, об'єктивності, доброчесності, незалежності та поваги до прав людини забезпечує належне виконання прокурором своїх функцій у суді. Водночас сучасні виклики, пов'язані із суспільним тиском, реформуванням

правоохоронної системи та необхідністю зміцнення довіри громадян до органів прокуратури, свідчать про необхідність подальшого вдосконалення професійної етики прокурорів та посилення уваги до моральних засад їхньої діяльності.

Література:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text
2. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів від 27.04.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text
3. Рогатюк І. В. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді: процесуальна тактика в нестандартних умовах // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1 (13). С. 87–96. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2ab89972-58d0-4ccb-a74f-f04b93b1cf11/content

Бурдужук І. В,
студентка 4 курсу
математичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

У сучасному суспільстві питання конфлікту інтересів набуває все більшої актуальності, особливо у сфері державного управління, бізнесу та корпоративного середовища. Конфлікт інтересів виникає у випадках, коли особисті інтереси особи можуть впливати на об'єктивність або неупередженість виконання нею службових чи професійних обов'язків. Це може призводити до прийняття упереджених рішень, зниження довіри до організацій та порушення етичних норм.

Наявність конфлікту інтересів створює передумови для корупційних проявів, зловживання службовим становищем і порушення принципів законності та справедливості. Це, своєю чергою, призводить до зниження довіри громадян до органів влади та інституцій загалом. Варто також зазначити, що конфлікт інтересів не варто ототожнювати з корупцією, але несвоєчасне та неадекватне врегулювання конфліктів між приватними інтересами та службовими повноваженнями особи є джерелом корупції [1, с. 162].

Варто зазначити, що закон України «Про запобігання корупції» регулює заходи запобігання й врегулювання конфлікту інтересів, але не містить нормативного визначення поняття «конфлікт інтересів» [2].

З метою забезпечення прозорості та запобігання корупційним проявам важливо впроваджувати ефективні механізми виявлення, контролю та врегулювання конфліктів інтересів. Основними аспектами цієї проблеми є:

- визначення поняття та видів конфлікту інтересів;
- аналіз причин його виникнення;
- оцінка впливу конфлікту інтересів на діяльність організацій;
- оцінку впливу конфлікту;
- розробка механізмів запобігання та врегулювання;
- формування етичної культури серед працівників.

Конфлікт інтересів може виникати з різних причин, серед яких найбільш поширеними є поєднання службових повноважень із приватними інтересами, фінансова зацікавленість у результатах діяльності, а також особисті або родинні зв'язки. У корпоративному середовищі це може проявлятися у прийнятті рішень на користь окремих осіб або компаній, що суперечить інтересам організації.

Національне агентство з питань запобігання корупції зазначає, що «конфлікт інтересів може існувати у особи в ситуації, коли одночасно наявні такі його складові:

- в особи є приватний інтерес;
- в особи наявні службові повноваження, під час реалізації яких вона може на власний розсуд вчиняти дії, приймати рішення саме з питання, у якому в неї наявний приватний інтерес;
- такі службові повноваження мають дискреційний характер (тобто є такими, коли особа може на власний розсуд обирати з кількох юридично допустимих дій, рішень)» [3].

Особливістю конфлікту інтересів є те, що він не завжди означає наявність правопорушення, однак створює ризик його виникнення. Тому важливо своєчасно виявляти такі ситуації та вживати заходів для їх врегулювання.

Для ефективного управління конфліктами інтересів застосовуються різні підходи, а саме: 1) впровадження внутрішніх політик і кодексів етики; 2) декларування приватних інтересів працівників; 3) обмеження участі у прийнятті рішень у разі наявності конфлікту; 4) проведення навчання та підвищення обізнаності персоналу; 5) контроль та аудит діяльності організації.

Застосування цих заходів дозволяє мінімізувати ризики та підвищити рівень довіри до організації. За порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції особа може бути притягнута до адміністративної та дисциплінарної відповідальності.

Конфлікт інтересів є складним і багатогранним явищем, що потребує системного підходу до його вирішення. Ефективне управління цим процесом сприяє підвищенню прозорості діяльності, запобіганню корупції та формуванню відповідальної корпоративної культури.

Література:

1. Дякур М.Д. Конфлікт інтересів: сутність та механізми врегулювання. V Наукові читання пам'яті Ганса Гросса : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2025 року). Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2026. С.161-165.
2. Про запобігання корупції: закон України від 14 жовтня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
3. Конфлікт інтересів та його складові. Офіційний вебсайт Національного агенства з питань запобігання корупції. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/n2-konflikt-interesiv-ta-jogo-skladovi/

Гавриловська А. Д.,
студентка 2 курсу
філологічного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КОРУПЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: НОВІ ФОРМИ ТА ЗАГРОЗИ

Війна – це не лише випробування на полі бою, а й тест на внутрішню стійкість суспільства та міцність державних інституцій. В умовах повномасштабного вторгнення корупція в Україні не зникла, а радше адаптувалася до нових реалій, набувши цинічних і небезпечних форм. Тіньові схеми, які раніше стосувалися переважно економіки, сьогодні безпосередньо впливають на обороноздатність та життя населення нашої держави.

Одним із найпомітніших наслідків воєнного стану стала поява розгалуженого ринку послуг для ухилення від мобілізації. Закриті кордони спровокували створення нових злочинних схем: від отримання хабарів за незаконну відстрочку до виготовлення фіктивних документів для виїзду за кордон. Зловмисники активно використовують махінації із державною системою «Шлях» та торгують довідками про службову непридатність особи.

Ця проблема тісно переплелася з корупцією у медичній та соціальній сферах. Робота Військово-лікарських комісій (ВЛК) та Медико-соціальних експертних комісій (МСЕК) стала епіцентром зловживань. Окремою формою тіньового заробітку стало встановлення фіктивної інвалідності або оформлення фіктивного догляду за особами, які «нібито» її мають. Це перетворило медичні висновки на товар, що підриває довіру до системи охорони здоров'я та мобілізаційного процесу.

Найбільш критичною є корупція в оборонному секторі, адже вона б'є безпосередньо по Збройних Силах України. Зловживання в оборонних закупівлях проявляються через штучне завищення цін на базові потреби: харчування, одяг та амуніцію військових. Не менш загрозливим є розкрадання коштів, стратегічно важливих для виживання країни ─ фінансів, виділених на зведення фортифікаційних споруд.

Поряд із цим фіксується маштабне мародерство в гуманітарній сфері. Вантажі, які міжнародні партнери та волонтери передають для безкоштовного розподілу серед військових і цивільних, нерідко опиняються на полицях магазинів як роздрібний товар. Крім того, під прицілом недоброчесних посадовців опиняються донорські кошти, спрямовані на відновлення зруйнованої інфраструктури.

Випадки корупції зачіпають і найбільш незахищені верстви населення в тилу. Посадовці використовують своє службове становище для того аби наживатися на людській біді: вимагають кошти за видачу соціальних довідок, підтвердження статусів чи навіть за доступ до критичної інфраструктури. Окремою проблемою стали зловживання під час розподілу тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які втратили власні домівки через війну.

Попри появу цих нових, глибоко травматичних для суспільства корупційних загроз, загальна картина має і світлий бік. Цікавим є той факт, що Україна залишається єдиною державою у світі, яка в умовах повномасштабної війни та часткової окупації територій почала покращувати свої показники у глобальному Індексі сприйняття корупції.

Цей парадокс має чітке пояснення: держава не ігнорує проблему. Досягнення таких результатів стало можливим завдяки активній, системній та безкомпромісній роботі антикорупційних органів ― Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). Їхня діяльність доводить, що навіть під час екзистенційної загрози суспільство та держава здатні очищуватися, перетворюючи боротьбу з внутрішнім ворогом на ще один фронт, де Україна поступово здобуває перемогу.

Література:

1. Transparency international ― Індекс сприйняття корупції https://www.transparency.org/en/cpi/2025/index/ukr
2. Офіційний сайт НАБУ та САП https://nabu.gov.ua/
3. РБК-Україна про систему «Шлях» https://www.rbc.ua/rus/news/pravila-zhorstkishi-chi-dosi-pratsyue-sistema-1776172587.html
4. Національний антикорупційний портал https://antikor.ua/articles/843651-prodaha_gumanitarki_dlja_fronta_i_immunitet_ot_mobilizatsii_za_5000_dollarov_razoblacheny_masshtabnye_mahinatsii_byvshego_voenkoma_danieljana_v_odesse

Гузовська А. М.,
студентка 2 курсу
філологічного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Корупція є одним із найбільш небезпечних чинників, яка унеможливлює ефективний соціальний, економічний та гуманітарний розвиток сучасної України, уповільнює її європейську інтеграцію. Корупція лідирує в рейтингу проблем, які найбільше перешкоджають розвитку країни [3, с.190]. Корупція в Україні вже давно стала не просто політичною чи економічною проблемою, а явищем, яке впливає практично на всі сфери життя суспільства. Саме через високий рівень корупції знижується довіра громадян до державних органів, гальмується розвиток країни та виникають серйозні перешкоди для демократичних реформ. Після Революції Гідності боротьба з корупцією стала одним із головних напрямів державної політики, а створення Національного антикорупційного бюро України – важливим кроком у реформуванні правоохоронної системи.

Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ) створене у 2015 році відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [1].

За роки діяльності НАБУ стало одним із найбільш впізнаваних антикорупційних органів в Україні. Бюро регулярно повідомляє про викриття корупційних схем, незаконне збагачення посадовців та передачу резонансних справ до суду. Важливу роль у цьому процесі також відіграє співпраця зі Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Вищий антикорупційний суд. Саме взаємодія цих структур формує основу сучасної антикорупційної системи держави. Директор НАБУ Семен Кривонос зазначає, що «повномасштабна війна, політичні процеси та загальна інституційна турбулентність визначали середовище, у якому НАБУ виконувало свою роботу. За цих умов принциповим залишається одне: Бюро діє виключно в межах закону, професійно та незалежно, не виходячи за периметр власної компетенції й відповідальності» [2].

Проте оцінювати ефективність НАБУ однозначно досить складно. З одного боку, сам факт існування незалежного органу для боротьби з топкорупцією є важливим досягненням для України. З іншого – суспільство часто очікує швидких результатів, гучних вироків та реального покарання високопосадовців. На практиці багато справ роками розглядаються у судах, а політичний тиск та конфлікти між державними структурами нерідко впливають на роботу антикорупційних органів. Через це частина громадян сприймає діяльність НАБУ скептично.

І. О. Смолінський зазначає, що «НАБУ не лише реалізує правоохоронну функцію, а й виступає як носій сучасних етичних та управлінських стандартів, що ґрунтуються на принципах незалежності, верховенства права, доброчесності, інноваційності та відкритості. Водночас Бюро активно впроваджує політику превенції, що дозволяє формувати в суспільстві нетерпимість до корупції. З урахуванням зазначених завдань, функцій та цінностей, Національне антикорупційне бюро України справедливо вважається головним інструментом у реалізації державної антикорупційної політики та важливою складовою у забезпеченні законності й правопорядку в Україні» [4, с.349].

Таким чином, ефективність антикорупційних органів не можна оцінювати лише кількістю розпочатих кримінальних проваджень чи гучних затримань. Важливим показником є здатність системи реально змінювати рівень корупції в державі та формувати в суспільстві розуміння невідворотності покарання. НАБУ стало важливим елементом цієї системи, однак для досягнення повноцінного результату необхідна незалежна судова система, політична підтримка антикорупційних реформ та високий рівень суспільного контролю.

Література

1. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

2. Звіт діяльності Національного Антикорупційного бюро: друге півріччя 2025 року. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/51366/zvit_2025_ii_ukr.pdf

3. Дякур М.Д. Національне антикорупційне бюро України як спеціально уповноважений суб’єкт протидії корупції: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Наукові читання Ганса Гросса» (м. Чернівці, 09 грудня 2021 року). Чернівці : Технодрук, 2021. С.190-194.

4. Смолінський І.О. Національне антикорупційне бюро України в системі органів із запобігання та протидії корупції в Україні. URL: Правові засади організації та здійснення публічної влади : збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам’яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 16 травня 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. 422 с.

Іволга С. Г.,
студент 4 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИКРИВАЧІВ ТА ГАРАНТІЇ ЇХ ЗАХИСТУ

Інститут викривачів **(whistleblowers)** є одним із ключових елементів сучасної антикорупційної інфраструктури. У світовій практиці саме викривачі відіграють провідну роль у виявленні латентних корупційних схем: за даними Програми розвитку ООН в Україні, близько 43% випадків корупції виявляються завдяки повідомленням осіб, які володіють інсайдерською інформацією [1]. Усвідомлюючи цю роль, Україна послідовно розбудовує систему правового захисту викривачів, гармонійно поєднуючи національні правові приписи з міжнародними стандартами у цій сфері.

Поняття «викривач» закріплене одразу в кількох нормативно-правових актах. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання в достовірності інформації повідомила про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, вчинене іншою особою, якщо ця інформація стала їй відома у зв'язку з трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням служби чи навчання [2]. Для набуття статусу викривача необхідна сукупність трьох умов: 1) внутрішнє переконання особи в достовірності інформації; 2) наявність конкретних фактичних даних про порушення; 3) джерело обізнаності має бути пов'язане з діяльністю, визначеною законом. законом. У разі відсутності хоча б однієї із зазначених умов, особа вважається звичайним заявником, а її повідомлення розглядається за Законом «Про звернення громадян» [3]. Вужче, процесуальне визначення викривача містить Кримінальний процесуальний кодекс України (п. 16-2 ч. 1 ст. 3), обмежуючи його сферу лише кримінальними провадженнями про корупційні правопорушення [4]. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) у своєму роз'ясненні від 26 жовтня 2020 року № 10 наголошує, що статус викривача виникає безпосередньо з моменту повідомлення про корупцію, а не після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [5].

Законодавство наділяє викривача широким спектром трудових гарантій. Зокрема, відповідно до статті 53-4 Закону України «Про запобігання корупції» заборонено відмовляти у прийнятті на роботу, звільняти, примушувати до звільнення, переводити на іншу посаду без згоди, знижувати заробітну плату або застосовувати інші форми негативного впливу у зв'язку з повідомленням про

корупцію [2]. Ці гарантії поширюються також на близьких осіб викривача, якщо доведено причинно-наслідковий зв'язок між повідомленням і негативними діями роботодавця. Водночас викривач не звільняється від відповідальності за порушення трудової дисципліни, не пов'язані з його повідомленням. Крім того, викривач має право на конфіденційність (інформація про нього не розголошується без згоди), безоплатну правничу допомогу, отримання інформації про результати розгляду повідомлення, а також на подання доказів на підтвердження заяви. За умови добросовісності повідомлення він звільняється від юридичної відповідальності, навіть якщо надана інформація не підтвердилася.

У випадках реальної загрози життю, здоров'ю чи майну до викривача та його близьких застосовуються правові, організаційно-технічні та інші заходи безпеки, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [6]. Центральним органом, відповідальним за захист викривачів, є Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Воно проводить перевірки обставин, що можуть свідчити про переслідування, вносить приписи про усунення порушень, представляє інтереси викривачів у судах, надає консультації та здійснює моні торинг дотримання законодавства. НАЗК проводить перевірки обставин, що можуть свідчити про переслідування, вносить приписи про усунення порушень, представляє інтереси викривачів у судах, надає консультації та здійснює моніторинг дотримання законодавства. Важливим кроком в інституціоналізації каналів повідомлення став запуск Єдиного порталу повідомлень викривачів, до якого станом на листопад 2025 року було підключено понад 11 тис. організацій [7].

Попри позитивну динаміку, практика виявляє низку системних проблем. По-перше, існують колізії між визначеннями викривача в різних актах, що ускладнює оперативне визнання особи викривачем на стадії досудового розслідування. По-друге, значна частина повідомлень не призводить до набуття статусу викривача через недостатню обізнаність громадян щодо умов такого набуття. Так, у 2024 році із 46 звернень про захист прав викривачів лише у 16 випадках було підтверджено відповідний статус [8]. По-третє, залишається слабкою відповідальність роботодавців за порушення трудових прав викривачів: попри законодавчі гарантії, викривачі часто зазнають репресій, звільнень або тиску, а дієві санкції до порушників відсутні [9].

Подальший розвиток інституту викривання потребує гармонізації з Директивою ЄС 2019/1937, яка встановлює ширші стандарти захисту та охоплює не лише корупційні правопорушення, а й інші порушення, які шкодять суспільним інтересам [10]. Директива встановлює мінімальні стандарти захисту викривачів, які повідомляють про порушення права ЄС, і містить ширше визначення поняття викривача, що охоплює не лише корупційні правопорушення, а й інші порушення, які шкодять суспільним інтересам. Імплементація цієї Директиви є необхідною для виконання зобов'язань України перед ЄС у рамках євроінтеграції та може сприяти підвищенню рівня довіри до України як до надійного партнера [11].

Отже, інститут викривачів в Україні трансформувався у цілісну систему правових гарантій. Подальшими кроками мають стати: уніфікація термінології, дієві санкції для роботодавців-порушників, удосконалення процедур винагороди та масштабна просвітницька робота. Лише за таких умов викривачі зможуть повноцінно реалізувати свій потенціал у запобіганні корупції.

Література:

1. The Whistleblowing Culture in State-Owned Enterprises under the Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine: Findings of an analytical study. *UNDP*. URL: https://www.undp.org/ukraine/press-releases/whistleblower-tips-responsible-exposing-43-corruption-cases
2. Про запобігання корупції. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
3. Про звернення громадян. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
5. Роз'яснення від 26.10.2020 № 10 Щодо правового статусу викривача у кримінальному провадженні. *НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: https://nazk.gov.ua/uk/roz-yasnennya-vid-26-10-2020-10-shhodo-pravovogo-statusu-vykryvacha-u-kryminalnomu-provadzhenni/
6. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text
7. Ukrinform. До порталу викривачів корупції підключили вже понад 11 тисяч організацій – НАЗК. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4055298-do-portalu-vikrivaciv-korupcii-pidklucili-vze-ponad-11-tisac-organizacij-nazk.html
8. Як НАЗК захищає викривачів: Законодавчі гарантії та практика. *НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/yak-nazk-zahyschae-vykryvachiv-zakonodavchi-garantii-ta-praktyka/ (дата звернення: 07.05.2026).
9. *Офіційна база знань - Національного агентства з питань запобігання корупції*. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2025/analitychne-doslidzhennia-zakhyst-vykryvachiv-ta-vidpovidalnist-robotodavtsia.pdf (дата звернення: 07.05.2026).
10. *НАЗК | Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf
11. Імплементація Директиви 2019/1937. Фундація інституційного розвитку. URL: https://www.fid-foundation.com.ua/news/implementaciya-direktivi-2019-1937

Когут В. В.,
студентка 4 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

АНТИКОРУПЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА

Антикорупційна експертиза є важливим інструментом у сфері проведення антикорупційної політики. Особливо важливим є превентивне усунення корупційних проявів задля забезпечення верховенства права, зниження негативних наслідків корупції для економіки, та міжнародного авторитету України.

Актуальність даної теми полягає у необхідності вдосконалення механізмів виявлення положень нормативно правових актів, що потенційно можуть створити умови для зловживання владою, неправомірного отримання вигоди та інших корупційних проявів. Саме запобігання утворенню ризиків на стадії створення нормативно-правових актів (далі – НПА) дозволить зменшити кількість корупції.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» антикорупційна експертиза – це діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проєктах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи в поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов’язаних із корупцією [1].

Основне завдання антикорупційної експертизи полягає у виявленні корупціогенних факторів, до яких належать надмірно розширені дискреційних повноважень посадових осіб, наявність прогалин у нормах законодавства, нечіткість та суперечність правових норм. Такі фактори створюють умови для зловживання владою та прийняття рішень в особистих інтересах замість інтересів держави та народу

Особливістю антикорупційної експертизи також є її превентивний характер, тобто її спрямованість на запобігання вчинення корупційних правопорушень ще до набрання НПА чинності. Так вона сприяє покращенню якості законодавства забезпечує принцип правової визначеності.

При проведенні антикорупційної експертизи окрім виявлення корупціогенних факторів, важливим є й надання розробником проєктів НПА конкретних, зрозумілих рекомендацій щодо їх усунення [2, с.1]. Важливим кроком при доопрацюванні положень проєктів НПА є надання допомоги розробнику та

органу прийняття з метою найбільш повного врахування рекомендації антикорупційної експертизи при доопрацюванні положень проєктів НПА.

Відповідно до ч.2 ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» суб'єктами що здійснюють обов'язкову антикорупційну експертизу є Міністерство юстиції України, крім антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, внесених на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України, яка здійснюється комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією [1].

Міністерство юстиції України визначає порядок і методологію проведення ним антикорупційної експертизи, а також порядок оприлюднення її результатів.

Також за ініціативою фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб може проводитися громадська антикорупційна експертиза чинних нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів.

Така експертиза, а також оприлюднення її результатів здійснюються за рахунок відповідних фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб або інших джерел, не заборонених законодавством.

Існує низка проблем антикорупційної експертизи, зокрема в публічності експертизи Антикорупційного комітету, оскільки не здійснюється публікація результатів експертизи на сайті Комітету, хоча розділ із назвою «Висновки та коментарі на законопроєкти» на сайті є. Це свідчить про не надто високий рівень публічності, як одного з критеріїв ефективної антикорупційної експертизи.

Діяльність з проведення антикорупційної експертизи законопроєктів Антикорупційним комітетом можна загалом охарактеризувати як прозору та відкриту, адже засідання, на яких розглядаються результати експертизи, є відкритими, транслюються в онлайн-форматі. Значні проблеми простежуються із своєчасністю висновків Антикорупційного комітету та Національного Агенства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), що негативно впливає на їх врахування та подальше усунення виявлених у законопроєктах корупціогенних факторів, але практика НАЗК дещо змінюється в бік більш ранніх етапів [3, с. 27].

Якісною перевагою антикорупційної експертизи, яку проводить НАЗК, є те, що вона здійснюється у чіткій відповідності до Методології НАЗК, тобто відповідає критерію аргументованості, тоді як Антикорупційний комітет такої методології не має. Варто зазначити, що станом на 01.01.2026 року загальний моніторинг проєктів нормативно-правових актів проведений НАЗК складає 4435, з них 3624 – проєкти актів Кабінету Міністрів України та 811 – законопроєкти [2].

Україна створила міцну регуляторну базу для боротьби з корупцією та забезпечення доброчесності громадськості. Однак зараз необхідно впровадити відповідні нормативні акти, щоб стимулювати зміни в поведінці та більш стійку культуру доброчесності в державному управлінні, зокрема на субнаціональному рівні, та в суспільстві загалом. Ширша участь та відповідальність усіх державних органів як за розробку стратегії, так і за моніторинг її впровадження були б корисними.

Отже, антикорупційна експертиза є ключовим інструментом запобігання корупції та забезпечення якості нормативно-правових актів. Її головним призначенням є виявлення корупціогенних факторів у законодавстві та недопущення створення умов для зловживання владою.

Водночас існують певні проблеми, пов'язані з публічністю та своєчасністю експертизи, а також потребою вдосконалення методології її здійснення.

Для підвищення ефективності антикорупційної експертизи необхідно забезпечити належне врахування експертних висновків під час прийняття нормативно-правових актів, удосконалити методичне забезпечення та розширити участь громадськості. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективності антикорупційної експертизи і як наслідок зменшення корупційних факторів та підвищенню рівня довіри суспільства до органів державної влади.

Література:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

2. Методологія проведення антикорупційної експертизи / *Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції.* URL: https://wiki.nazk.gov.ua/archive/print/page/6074/12.01.2024/

3. Інститут законодавчих ідей. Антикорупційна експертиза законопроєктів ВРУ IX скликання / Т. Хутор, А. Климасюк, Т. Рябченко, А. Коваль. https://izi.institute/media/analysts/pdf/2025/01/22/galuzeva-analitika.pdf

4. OECD Integrity and Anti-Corruption Review of Ukraine https://read.oecd-ilibrary.org/en/publications/oecd-integrity-and-anti-corruption-review-of-ukraine_7dbe965b-en.html

5. Результати діяльності НАЗК. *Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції.* URL: https://nazk.gov.ua/uk/category/monitoring-diyalnosti-nazk/

Кравцова С. А.,
студентка 2 курсу
факультету права та міжнародних відносин
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Лихова С. Я.,
завідувач кафедри кримінального права і процесу Державний університет «Київський авіаційний інститут», доктор юридичних наук, професор
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАНДАРТІВ ЄС

На сучасному етапі розвитку держави корупція залишається одним із головних факторів, які перешкоджають ефективній роботі органів влади, стримують економічний розвиток і підривають довіру громадян до державних інституцій. Для України ця проблема є особливо актуальною, адже без її подолання неможливо забезпечити повноцінну інтеграцію до європейського правового та політичного простору. Тому антикорупційна політика розглядається не лише як елемент внутрішнього державного управління, а і як важливий стратегічний напрям на шляху до євроінтеграції.

Отримання Україною у 2022 році статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу значно підвищило вимоги до проведення реформ у цій сфері. Відтепер увага зосереджується не на формальних заявах, а на реальних результатах впровадження антикорупційних заходів.

Під антикорупційною політикою доцільно розуміти цілісну систему заходів, що охоплює правові норми, організаційні механізми та діяльність спеціалізованих інституцій, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків. Її особливістю є поєднання превентивних інструментів із заходами юридичної відповідальності. У межах європейського підходу акцент робиться не лише на покаранні, але й на запобіганні корупції через прозорість і підзвітність влади [3, с. 27].

Європейський Союз ставить перед країнами-кандидатами чіткі вимоги щодо рівня якості державного управління. Особливу увагу приділяють дотриманню принципу верховенства права, незалежності судової системи, стабільній роботі антикорупційних органів, а також реальному виконанню законів. Тобто недостатньо просто ухвалити нормативні акти — ключове значення має їх дієвість і практичне застосування.

Після 2014 року антикорупційна політика України зазнала суттєвих змін, однак період після 2022 року можна вважати етапом більш глибоких перетворень. Це зумовлено потребою виконання вимог Європейського Союзу та забезпечення відкритості й підзвітності влади в умовах воєнного стану. У цей час активніше впроваджуються цифрові інструменти, посилюється контроль, а також переглядаються підходи до реалізації антикорупційних заходів.

Важливою складовою сучасної антикорупційної політики є функціонування спеціалізованих органів. В Україні сформовано окрему інституційну модель, що включає органи досудового розслідування, прокуратури, суду та превентивного контролю. Такий підхід відповідає європейській практиці, яка передбачає розмежування функцій між різними інституціями для підвищення ефективності їх діяльності [2, с. 21]. Водночас науковці та експерти підкреслюють, що формування інституцій ще не гарантує результату без належного рівня їх незалежності [5, с. 56].

Важливим кроком у процесі реформ стало оновлення законодавства. В Україні значно розширили інструменти фінансового контролю, запровадили електронне декларування доходів, а також вдосконалили механізми відповідальності за корупційні правопорушення. У результаті таких змін поступово формується більш прозора та підзвітна система державного управління, що відповідає європейським підходам.

Особливе значення має і цифровізація як один із ефективних способів зменшення корупційних ризиків. Використання електронних сервісів у сфері державних закупівель, відкритих реєстрів та автоматизованих систем контролю допомагає суттєво обмежити можливості для зловживань. Це дозволяє мінімізувати вплив людського чинника та підвищити рівень прозорості управлінських процесів.

Разом із тим, попри наявний прогрес, антикорупційна політика України стикається з низкою суттєвих проблем. Серед них можна виділити вплив політичних чинників на діяльність окремих органів, недостатню ефективність судової системи та обмежену результативність у справах щодо високопосадовців. Крім того, зберігається низький рівень довіри громадян до інституцій влади [4, с. 48].

Додатковим викликом є функціонування державного апарату в умовах воєнного стану, що ускладнює забезпечення належного рівня прозорості та контролю. У таких умовах зростає ризик зловживань, що потребує посилення антикорупційних механізмів [1, с. 11].

Важливою складовою антикорупційної політики є активна участь громадянського суспільства. Громадські організації здійснюють незалежний контроль, аналізують діяльність державних органів і сприяють виявленню корупційних порушень. Їхня діяльність відіграє важливу роль у зміцненні демократичних засад і забезпеченні прозорості влади.

Разом із тим вагомий вплив на розвиток антикорупційних процесів в Україні мають міжнародні партнери. Європейський Союз не лише надає фінансову та експертну підтримку, а й визначає чіткі критерії оцінки реформ. Виконання цих вимог є необхідною умовою для подальшого просування України на шляху до членства в ЄС.

Отже, антикорупційна політика України за останні роки зазнала глибоких змін, що дозволило значно наблизити її до стандартів Європейського Союзу. В державі сформовано інституційну систему, оновлено законодавство та впроваджено сучасні інструменти забезпечення прозорості.

Разом із тим, ключовим завданням залишається досягнення реальних результатів у боротьбі з корупцією. Це передбачає підвищення ефективності роботи антикорупційних органів, забезпечення незалежності судової системи та зміцнення довіри суспільства до влади.

Таким чином, подальший розвиток антикорупційної політики має бути спрямований на практичну реалізацію вже запроваджених механізмів, що є необхідною умовою успішної інтеграції України до Європейського Союзу.

Література:

1. Іванова О. В. Антикорупційна політика України в умовах воєнного стану. Київ: 2023. 11 с.
2. Європейська комісія. Звіт щодо України в рамках пакету розширення ЄС 2023 року. Брюссель, 2023. 21 с.
3. Петренко А. О. Правові засади запобігання корупції в Україні. Харків: 2022. 27 с.
4. НАЗК. Національна доповідь щодо реалізації антикорупційної політики у 2024 році. Київ: 2024. 48 с.
5. Центр протидії корупції. Аналітичний звіт про стан боротьби з корупцією в Україні. Київ: 2022. 56 с.

Мантуляк Ю. В.,
студентка 2 курсу
Навчально-наукового інституту №5
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник: Колєсніков С. Д.,
старший викладач кафедри історії та теорії держави та права
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИКРИВАЧА КОРУПЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Інститут викривачів є фундаментальним бар'єром на шляху поширення корупції, оскільки корупційні злочини значною мірою спираються на «мовчання звичайних людей». Страх перед можливими негативними наслідками змушують свідків правопорушень уникати розголосу [1, с. 95]. Це зумовлює необхідність чіткого законодавчого закріплення статусу викривача, який би комплексно поєднував права, обов'язки та дієві гарантії діяльності та відповідальність викривачів [1, с. 96].

Відповідно до частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [2]. Водночас Кримінальний процесуальний кодекс України під викривачем розуміє фізичну особу, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування [3]. Попри спільну вимогу щодо достовірності інформації, КПК України, на відміну від антикорупційного закону, не обмежує перелік джерел її отримання, проте визнає особу викривачем лише у разі звернення безпосередньо до органу досудового розслідування [4, с. 818]. Крім того, згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення викривач є свідком у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією [5].

Теоретичне розуміння правового статусу викривача ґрунтується на його визначенні як суб'єкта, чиє становище в правовій реальності зумовлене специфічними взаєминами з державою та суспільством у процесі протидії корупції, [6]. Відповідно до антикорупційного законодавства та офіційних роз'яснень контролюючих органів, набуття такого статусу можливе лише за умови одночасної наявності трьох ключових складових.

По-перше, викривачем може виступати виключно фізична особа, яка володіє внутрішньою впевненістю у правдивості наданих відомостей, що базується на її власному досвіді чи оцінці джерела.

По-друге, повідомлена інформація повинна містити перевірені фактичні дані про конкретні обставини, час та місце вчинення правопорушення іншою особою.

По-третє, обов'язковою умовою є отримання цих відомостей під час виконання трудових обов'язків, професійної діяльності, навчання або громадської роботи.

Відсутність хоча б одного із зазначених елементів унеможливлює визнання особи викривачем. Важливо підкреслити, що права такого суб'єкта виникають автоматично в момент подання повідомлення, а для ідентифікації викривача у межах кримінального процесу необхідно застосовувати не лише норми кримінального судочинства, а й комплексні вимоги профільного антикорупційного закону. Таким чином, правовий статус викривача є синтезом суб'єктивного переконання особи та об'єктивного зв'язку інформації з її професійною або суспільною діяльністю [7].

Юридична конструкція статусу викривача розкривається через розгалужену систему його прав та спеціальних державних гарантій, які активуються з моменту подання повідомлення про правопорушення. Згідно зі статтею 53-3 Закону України «Про запобігання корупції», права та гарантії захисту поширюються не лише на викривача, а й на його близьких осіб. До основних прав викривача належать право бути поінформованим про свої права та обов'язки, подавати докази на підтвердження повідомлення, отримувати підтвердження його прийняття і реєстрації, а також надавати пояснення або відмовлятися від їх надання. Важливе місце займають гарантії захисту, зокрема право на конфіденційність та анонімність, безоплатну правничу допомогу, відшкодування витрат, пов'язаних із захистом прав, а також право на отримання інформації про результати розгляду повідомлення. Окремо слід виділити соціально-правові гарантії, такі як забезпечення безпеки викривача і його близьких осіб у разі загрози, право на психологічну допомогу та, у визначених законом випадках, на винагороду і звільнення від юридичної відповідальності [2].

Водночас правовий статус викривача не обмежується лише системою прав і гарантій, а передбачає також певні обов'язки. Обов'язки викривача прямо не систематизовані у законодавстві, однак вони випливають із змісту правових норм та сутності його діяльності. До основних обов'язків слід віднести добросовісність при здійсненні повідомлення, що передбачає наявність обґрунтованого переконання у достовірності наданої інформації [7]. Крім того, викривач повинен утримуватися від подання завідомо неправдивих відомостей та зловживання правом на викриття [2]. Важливим є також обов'язок сприяти встановленню обставин правопорушення, зокрема шляхом надання пояснень або доказів у межах передбачених законом процедур [7].

Юридична відповідальність викривача є обмеженою: він звільняється від будь-яких санкцій за розголошення конфіденційної інформації чи заподіяння

майнової шкоди своїм повідомленням, за винятком випадків надання завідомо неправдивих відомостей [2].

Отже, правовий статус викривача корупції є складною юридичною конструкцією, що поєднує систему прав, обов'язків та спеціальних гарантій державного захисту, спрямованих на забезпечення ефективного виявлення та запобігання корупційним правопорушенням. Його специфіка полягає у поєднанні приватного інтересу особи із публічним інтересом суспільства та держави у протидії корупції, а також у тому, що відповідні права виникають з моменту повідомлення про правопорушення.

Нормативне закріплення інституту викривачів свідчить про формування в Україні сучасної антикорупційної політики, орієнтованої на активну участь громадян. Водночас ефективність цього інституту залежить не лише від законодавчого регулювання, а й від реальності його застосування, рівня правової культури та довіри до державних інституцій.

Таким чином, інститут викривачів є важливим елементом антикорупційного механізму держави та показником рівня розвитку правової системи, що потребує подальшого вдосконалення та забезпечення дієвості на практиці.

Література:

1. Гнатенко В. С. Деякі аспекти правового статусу викривачів корупції. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3 груд. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 95-99.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 7 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 26.04.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 26.04.2026).
4. Ковальчук О.Б., Лебідь К.О. Правовий статус викривачів корупції як учасників кримінального провадження: окремі законодавчі прогалини та перспективи їх подолання. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 816-823. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.136 (дата звернення: 26.04.2026).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text (дата звернення: 26.04.2026).
6. Правовий статус. *ВУЕ*. URL: https://vue.gov.ua/Правовий_статус (дата звернення: 26.04.2026).
7. Щодо правового статусу викривача. *База знань*. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/status_vykruvacha/ (дата звернення: 26.04.2026).

Медведчук С. П.,
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

СПІВУЧАСТЬ ІЗ РОЗПОДІЛОМ РОЛЕЙ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВКАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ОРГАНІЗАТОРА ТА ПОСОБНИКА

Сучасне кримінальне право України приділяє велику увагу питанням співучасті у злочинах, адже спільне вчинення протиправних дій часто є системним та організованим процесом. Коли злочин вчиняють кілька осіб, між ними існує диференційований розподіл ролей, що відбивається на їх кримінальній відповідальності. Особливу важливість набуває правильна кваліфікація дій організатора та пособника, оскільки від цього залежить, наскільки справедливо і ефективно буде покарано винних. Організатор зазвичай виступає як ініціатор і керівник злочинної групи, тоді як пособник сприяє здійсненню злочину, не виконуючи основних дій.

Аналіз актуальних проблем кваліфікації таких дій є важливим для вдосконалення судової практики та законодавства, запобігання зловживанням та недооцінці ролі окремих учасників злочину. У цій доповіді розглянемо ключові поняття співучасті, особливості організаторської та пособницької ролей, проблемні аспекти їх кваліфікації в українському кримінальному праві, а також перспективи розвитку правового регулювання в цій сфері.

Поняття співучасті передбачає ситуацію, коли дві або більше осіб свідомо та заздалегідь домовляються про спільний злочинний намір і послідовно реалізують його. Відповідно до статті 27 Кримінального кодексу України, співучасники злочину поділяються на виконавців, організаторів, пособників і підбурювачів. Організатор виконує роль ініціатора і керівника, контролює злочинну діяльність, тоді як пособник сприяє вчиненню злочину надаючи допомогу без виконання безпосередніх дій [1].

Організатор виконує найважливішу функцію у створенні злочинної структури. Він планує злочинний акт, розподіляє між учасниками конкретні завдання, підтримує та контролює діяльність групи. У наукових працях підкреслюється, що організатор відповідає за весь процес злочину, навіть якщо не здійснює безпосередньо кримінально караних дій. Важливою відмінністю є те, що організатор несе більшу кримінальну відповідальність, оскільки він не лише реалізує особистий умисел, а й спрямовує інші особи до злочину.

Пособник ж, як правило, не планує та не керує злочинною діяльністю, а лише допомагає в її реалізації. Надання допоміжних засобів, інформації,

приміщення або ж створення умов – все це є складовими пособництва. Правознавці звертають увагу на важливість визначення меж пособництва, адже вона в деяких випадках буває розмитою і викликає труднощі у кваліфікації [2]. Особливо гостро постає питання щодо умислу пособника: чи був він свідомим співучасником, чи діяв через необережність або неуявлення.

Застосування цих понять на практиці пов'язане з цілим рядом проблем. Перша полягає у чіткому розмежуванні ролей між організатором і пособником, особливо в ситуаціях, коли особа може одночасно виконувати функції і того, і іншого [1]. Кримінально-правова доктрина і судова практика іноді мають суперечливі підходи до цього питання, що часто призводить до непослідовності в судових рішеннях [3].

Інша проблематика стосується доказування конкретної ролі кожного учасника злочину. Успішне доведення умислу організатора полягає в наявності доказів, які засвідчують його ініціативу, керівництво, розподіл обов'язків. До доказів відносять свідчення, матеріальні докази, записи телефонних розмов, електронне листування тощо [3]. Аналогічно, навіть у випадках пособництва слід довести, що особа знала про злочинний характер намірів виконання дій та свідомо сприяла злочину [4]. При цьому не завжди умисел учасника злочину може бути очевидним. Останнім часом все більше уваги приділяють аналізу психічних аспектів, що включає вивчення мотивів, рівня поінформованості та психологічних характеристик особи. Цей підхід дозволяє точніше визначати роль в злочині з урахуванням індивідуальних особливостей співучасника.

Вирішення проблем розмежування ролей та доказування їх належності має велике значення у кримінальній юстиції, особливо в справах, пов'язаних із організованою злочинністю. Адже саме організаторські злочинні групи здійснюють багатокомпонентні злочини, що вимагають ефективної протидії та чіткої правової кваліфікації [1]. В українському кримінальному законодавстві передбачені загальні положення про співучасть, але через різноманітність кримінальних випадків і особливості злочинної діяльності існує потреба в деталізації і конкретизації критеріїв для розмежування організатора та пособника [2]. Врешті-решт це сприяло появі пропозицій із підвищення кваліфікації процесуальних працівників і розробки методичних рекомендацій, які б допомагали у встановленні ролі співучасника [4].

Узагальнюючи викладене, слід відзначити, що правильне кваліфікування дій організатора та пособника є вагомим аспектом забезпечення справедливості, законності та ефективності кримінального провадження. Важливо вдосконалювати правові норми, процесуальні інструменти, а також підвищувати практичні компетенції у сфері правозастосування.

Література:

1. О. М. Литвинова «Кримінальне право України. Загальна частина» – 2020р. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3FMB_Pravo/Kryminalne-pravo-Ukrainy_Zahalna-chastyna_pidruchnyk_KhNUVS_2020.pdf

2. Верховний Суд України. Судова практика з питань співучасті у кримінальних правопорушеннях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/supreme/ (дата звернення 21.04.2026).

3. Право України. Юридичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://pravo.ua/?__cf_chl_tk=sMEZbqNg0_SRQeLQCq4KXVqM.tTd_dG7r663Ns5.sE8-1776962411-1.0.1.1-v2CEUB4e57j7zauVGjcBclUk.0RIXpnfsuDJpBP2lzw (дата звернення 21.04.2026).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 21.04.2026).

Мельник В.,
студент 4 курсу
факультет математики та інформатики
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ (Е-ДЕКЛАРУВАННЯ): СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

У сучасному суспільстві фінансовий контроль є важливим інструментом забезпечення прозорості діяльності державних службовців та запобігання корупції. Одним із ключових механізмів такого контролю є електронне декларування (е-декларування), яке передбачає обов'язкове подання інформації про доходи, майно та фінансові зобов'язання посадових осіб у цифровому форматі [1].

Е-декларування дозволяє підвищити рівень відкритості та підзвітності, забезпечуючи громадський контроль за фінансовим станом посадових осіб. Це сприяє виявленню невідповідностей між задекларованими доходами та фактичним рівнем життя, а також формує довіру суспільства до державних інституцій.

Основними аспектами фінансового контролю через е-декларування є:

- подання достовірної інформації про доходи, майно та витрати;
- автоматизована перевірка декларацій;
- відкритий доступ до даних для громадськості;
- аналіз і виявлення можливих порушень;
- відповідальність за подання недостовірної інформації [2].

Система е-декларування базується на сучасних інформаційних технологіях, що забезпечують зручність подання та обробки даних. Використання електронних платформ дозволяє автоматизувати процес збору інформації, її зберігання та аналізу [2].

До ключових переваг е-декларування належать швидкість обробки даних, можливість інтеграції з іншими державними реєстрами та зменшення людського фактора під час перевірки. Водночас важливим є забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних.

Процес е-декларування включає подання декларації через спеціалізовану електронну систему, її автоматичну та логічну перевірку, а також подальший аналіз уповноваженими органами. У разі виявлення порушень можуть застосовуватися відповідні заходи впливу, включаючи адміністративну або кримінальну відповідальність [3].

Система дозволяє здійснювати моніторинг способу життя посадових осіб, порівнювати дані за різні періоди та виявляти ризикові ситуації. Це значно підвищує ефективність фінансового контролю.

Таким чином, е-декларування є важливим елементом сучасної антикорупційної політики та фінансового контролю. Його впровадження сприяє підвищенню прозорості, зменшенню корупційних ризиків та формуванню відповідального ставлення посадових осіб до своїх обов'язків. Подальший розвиток системи пов'язаний із вдосконаленням технологій, підвищенням рівня автоматизації та забезпеченням надійного захисту даних.

Література:

1. Закон України «Про запобігання корупції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.
2. Роз'яснення щодо заповнення декларацій. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/
3. Недостовірні відомості в декларації: наслідки. URL: https://nazk.gov.ua/uk/nedostovirni-vidomosti-v-deklaratsii-yaki-naslidky/

Мельник Д. О.,
студентка 2 курсу
факультету права та міжнародних відносин
Національний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Лихова С. Я.,
завідувач кафедри кримінального права і процесу Державний університет «Київський авіаційний інститут», доктор юридичних наук, професор
м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Корупція в Україні є одним із найбільш небезпечних соціально-правових явищ, що особливо загострюється в умовах воєнного стану. Війна створює додаткові ризики для зловживань владою, нецільового використання бюджетних коштів, особливо у сфері оборони, гуманітарної допомоги та публічних закупівель. У таких умовах кримінально-правові механізми протидії корупції набувають ключового значення для забезпечення національної безпеки та ефективності державного управління.

На сьогодні актуальним є питання посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення у воєнний час, адже розглянуті статистичні дані сайту Генеральної прокуратури України свідчать про те, що за умови виявлення самого корупційного правопорушення, до відповідальності такі особи, в 99 % не притягуються. Поясненням такої ситуації є відсутність дієвого механізму розслідування таких кримінальних правопорушень, в тому числі – відсутність кримінально-правової норми відповідальності за корупцію у період воєнного часу.[1, с. 624]

Війна, на жаль, лише каталізувала ці процеси. Декілька фактів за останній місяць. За даними Бюро економічної безпеки (БЕБ) ризикові підприємства за 9 місяців поточного року експортували зернові невідомого походження на 133,9 млрд грн. Це понад 20% від загальної кількості. І уся ця валюта залишається на іноземних рахунках. Протягом 9 місяців 2023 року за результатами спільних заходів Департаменту боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил Держмитслужби і Департаменту внутрішнього аудиту Міністерства оборони України перевірено понад 9 тис. фактів переміщення товарів гуманітарної допомоги на адресу 200 військових частин, а також, встановлено більш ніж 3 тис. випадків не підтвердження її надходження до військових частин [2, с. 31].

Водночас важливе значення у системі протидії корупції має Закон України «Про запобігання корупції», який визначає загальні засади антикорупційної політики, встановлює обмеження щодо використання службових повноважень, правила врегулювання конфлікту інтересів та механізми фінансового контролю. Зокрема, Законом забороняється використання службового становища з метою одержання неправомірної вигоди[3].

Проте впровадження воєнного стану в Україні, у зв'язку з повномасштабним вторгненням рф на територію України, внесло у діяльність антикорупційних уповноважених певні корективи. Так, у березні 2022 року Національним агентством з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) було розіслано лист до керівників міністерств, інших центральних органів виконавчої влади й державних органів щодо організації роботи із запобігання та виявлення корупції в умовах воєнного стану, де Уповноваженим підрозділам пропонується зосередитися на:

- наданні консультаційної допомоги суб'єктам декларування щодо особливостей додержання вимог фінансового контролю з урахуванням роз'яснень Національного агентства, які розмішені за посиланням: https://nazk.gov.ua/uk/;

- здійсненні координації діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) територіальних (міжрегіональних) органів та підвідомчих юридичних осіб, які не перебувають у простої і з якими забезпечено зв'язок, з метою своєчасного доведення до їх відома роз'яснень НАЗК;

- візуванні проєктів актів з основної діяльності, адміністративно-господарських питань, кадрових питань (особового складу) – у разі наявності безпосереднього або віддаленого доступу до системи діловодства організації;

- запобіганні та врегулюванні конфлікту інтересів;

- організації роботи каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень вимог Закону;

- отриманні та розгляді повідомлень про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, інші порушення вимог Закону;

- інформуванні керівника організації, НАЗК або інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції у випадках, передбачених законодавством, про факти, що можуть свідчити про вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень та інших порушень вимог Закону працівниками організації [4, с. 64-65]. З урахуванням того, що умови воєнного стану при вчиненні корупційних кримінальних правопорушень не завжди, а лише в деяких випадках свідчать про підвищення ступеню суспільної небезпечності конкретного кримінально протиправного діяння, можна запропонувати закріпити як особливо кваліфікуючу ознаку вчинення діяння «з використанням умов воєнного стану», а не просто «в умовах воєнного стану». Наведені терміни досить суттєво відрізняються за своїм значенням. Ця пропозиція не стосується тих діянь, які за умов воєнного стану завжди стають більш небезпечними (ст. 410 КК), – щодо них доцільно залишити ознаку «в умовах воєнного стану». Закріплення «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» лише як обставини, що обтяжує покарання (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України), на наш погляд, є недостатнім заходом кримінально-правової боротьби з такими діяннями, оскільки зазначені умови розширюють коло суспільних відносин, яким заподіюється шкода або створюється реальна можливість її заподіяння й, отже, суттєво позначаються на їх суспільній небезпечності.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що умови воєнного стану зумовлюють потребу у боротьбі з корупцією з застосуванням більш суворих кримінально-правових та інших заходів. Адже правомірна та ефективна діяльність службових осіб належить до важливих чинників збереження суверенітету України, що перебуває під постійною загрозою з боку держави-агресора [5, с. 122-123].

Отже, кримінально-правові механізми протидії корупції в умовах війни мають комплексний характер і включають як нормативні, так і інституційні елементи. Їх ефективність залежить від своєчасності законодавчих змін, належного функціонування антикорупційних органів, а також забезпечення принципу невідворотності покарання. Удосконалення цих механізмів є необхідною умовою зміцнення правопорядку та забезпечення перемоги України у війні.

Література:

1. Супрун-Ковальчук Т.М. Кримінально-правова характеристика корупції у воєнний час: дослідження сфери оборони. Електронне наукове видання «Аналітичне порівняльне правознавство». 2024. С. 624–629. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/106.pdf
2. Кримінально-правова протидія корупції у воєнній та повоєннійУкраїні : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 24 листоп. 2023 р. /редкол.: Ю. А. Пономаренко та ін. ; Коміс. з питань прав. реформи приПрезидентові України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; НДІвивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса ; Громад. орг. «Все-укр. асоц. кримін. права». – Харків : Право, 2024. 30-40 с.
3. “Про запобігання корупції”: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
4. Киргізова В.С. Окремі питання діяльності антикорупційних уповноважених в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції: Зб. матеріалів другої Всеукр. Науково-практ. конф. 22 груд. 2023 р. м. Харків. С. 63-68 .URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2024/01/Конф_22.12.2023.pdf.
5. Оробець К.М. Щодо деяких проблем кримінально-правової боротьби з корупційними кримінальними правопорушеннями, які вчинені в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції: Зб. матеріалів другої Всеукр. Науково-практ. конф. 22 груд. 2023 р. м. Харків. С. 119-123. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2024/01/Конф_22.12.2023.pdf.

Ніколаєва З. В., Завацька Д. Р.
студенти 2 курсу
Факультету права та міжнародних відносин
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
Науковий керівник: Лихова С. Я
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

РОЛЬ ВИКРИВАЧІВ: ЯК ЗАХИСТИТИ ТИХ, ХТО НЕ БОЇТЬСЯ ГОВОРИТИ ПРАВДУ

В умовах посилення боротьби з корупцією та зміцнення верховенства права інститут викривачів набуває особливого значення у сучасних правових системах. Викривач – це особа, яка повідомляє про порушення закону, зловживання владою або інші протиправні діяння, переважно у сфері публічного управління чи корпоративних відносин. Незважаючи на очевидну суспільну цінність такої поведінки, викривачі часто стикаються з переслідуванням, звільненням, погрозами та іншими формами тиску, що ставить під сумнів ефективність існуючих механізмів їх захисту.

У доктрині кримінального права і кримінології викривачів традиційно поділяють на внутрішніх (які повідомляють про порушення всередині організації) та зовнішніх (які звертаються до державних органів або засобів масової інформації). Відповідно, і механізми захисту мають диференціюватися залежно від суб'єктного складу правовідносин та характеру вчиненого правопорушення. Доктрина США (зокрема, Whistleblower Protection Act 1989 року) і законодавство Великої Британії (Public Interest Disclosure Act 1998 року) виробили розгалужену систему правових гарантій, яка включає заборону переслідувань, анонімність повідомлень, фінансові винагороди та ефективні судові механізми оскарження

Корупція, як негативне суспільно-економічне явище, дискредитує Україну на міжнародній арені, перешкоджає надходженню інвестицій у реальний та фінансовий сектори національної економіки, створює несприятливі умови для ведення бізнесу тощо [2, с. 5].

Корупція стала частиною сучасного державного і суспільного механізму, пронизавши всі його структури та рівні. Вона уніфікує методи і форми відносин державних органів влади з представниками легального бізнесу та організованої злочинності й інтегрує їх у єдину систему тіньових (кримінальних) відносин [2, с. 23].

Викривачі корупції є ключовим елементом у викритті корупційних схем, які існують у приватних компаніях чи державному секторі. Викривачі або доброчесні інформатори («whistleblower» у перекладі з англ. дослівно означає «подати сигнал свистком, сигналізувати») – особи, які розголошують інформацію, що стала відомою їм зазвичай у процесі професійної діяльності, щодо суспільно небезпечного діяння, вчиненого іншою особою (групою осіб), яке загрожує або шкодить суспільним інтересам.

Громадськість покладається на даних осіб, сподіваючись, що вони діють не з корисливих мотивів, а з метою викриття, наприклад, нецільового використання коштів чи недотримання правил безпеки на підприємствах та інших зловживань, які можуть виникати під час роботи в приватному чи публічному секторах. Проте часто трапляються ситуації, коли викривачів за їхні дії звільняють з роботи і починають погрожувати чи переслідувати, тому вони просто не повідомляють про факт корупції, оскільки не вірять, що корупціонери будуть покарані.

Тому виникає потреба в існуванні чіткого і узгодженого законодавства, яке б дало змогу реалізовувати даними особами надане їм право, щоб ні викривачам, ні їхнім близьким не загрожувала небезпека. [3, с. 287].

Україна робить вагомий вклад відносно захисту викрадачів. Відповідно до Закону України Про запобігання корупції в Україні викривачі, їх близькі особи перебувають під захистом держави. За наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну викривачів, їх близьких осіб у зв'язку із здійсненим повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону правоохоронними органами до них можуть бути застосовані правові, організаційно-технічні та інші спрямовані на захист від протиправних посягань заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [1, ст. 2]

Можна зазначити, що законодавство іноземних країн більш спрямоване на те, щоб заохочувати осіб викривати корупціонерів. Дане заохочення передусім полягає в тому, що викривачі отримують певний відсоток від штрафу, який сплачує правопорушник чи певний відсоток від отриманої неправомірної вигоди. Таким чином, держава, на нашу думку, створює підґрунтя для подальшої боротьби з корупцією. Вважаємо за необхідне зазначити, що зловживати даним правом викривачі у власних інтересах навряд чи можуть, адже в більшості іноземних держав передбачений механізм чітких перевірок, які, в свою чергу, унеможливлюють подібні дії. Таким чином, у населення формується нетерпимість до корупції на підсвідомому рівні [3, с. 289]. Подібна практика могла б стати взірцем для України

Окремої уваги заслуговує питання кримінально-правового захисту викривачів. Чинний Кримінальний кодекс України не містить спеціальної норми, яка б передбачала відповідальність за переслідування особи у зв'язку з поданням повідомлення про корупцію або інше правопорушення. Відповідні діяння охоплюються лише загальними складами (погроза, перешкоджання законній діяльності), що суттєво ускладнює доведення вини та притягнення винних до відповідальності. Введення спеціального складу кримінального правопорушення «переслідування викривача» дозволило б усунути цю прогалину та забезпечити ефективний захист на рівні кримінального права .

З урахуванням викладеного, вдосконалення правового статусу викривачів в Україні потребує комплексного підходу. По-перше, необхідно розширити коло суспільно небезпечних діянь, про які може повідомляти викривач, вийшовши за межі виключно корупційних правопорушень. По-друге,, доцільно передбачити

кримінальну відповідальність за переслідування викривачів як окремий склад злочину. По-третє, варто розглянути можливість створення незалежного органу захисту викривачів за зразком нідерландської моделі. Необхідно забезпечити реальну процесуальну спроможність судів відновлювати порушені права викривачів у трудових та адміністративних спорах.

Отже, інститут захисту викривачів є невід'ємним елементом антикорупційної системи та правової держави загалом. Проведений аналіз свідчить, що в Україні наявні значні системні недоліки у правовому регулюванні статусу викривачів — як на рівні матеріального, так і процесуального права. Приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів і практики ЄС, створення ефективних інституційних механізмів захисту та запровадження кримінальної відповідальності за переслідування викривачів є необхідними умовами для того, щоб ті, хто не боїться говорити правду, могли робити це без страху за власну безпеку.

Література:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення: 16.04.2026).
2. Мельник М. І. Корупція - корозія влади: соціальна сутність, тенденції та наслідки заходи протидії. Київ : Юридична думка, 2004. 220 с.
3. Толкачова І. А., Казюта Д. А. Захист викривачів корупції: українські реалії та міжнародний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2019 № 1. С. 287–291.

Пасічник В. І.,
студентка 4 курсу
юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
Науковий керівник: Жаровська Г. П.
доктор юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
кримінального права , Чернівецький
національний університет імені Юрія Федьковича ,
м. Чернівці, Україна

ІНСТИТУТ ВИКРИВАЧІВ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ПЛОЩИНІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ

Інститут викривачів є важливим елементом сучасної антикорупційної політики, спрямованим на виявлення та запобігання корупційним правопорушенням або правопорушенням, пов'язаним із корупцією, у публічному та приватному секторі. У широкому розумінні викривачем є особа, яка, маючи обґрунтоване переконання у достовірності інформації, повідомляє про факти корупційних правопорушень, що стали їй відомі у зв'язку з трудовою, професійною, господарською, громадською чи іншою діяльністю.

У національному законодавстві України інститут викривачів формувався поступово. Перші передумови його становлення були закладені у Законі України «Про звернення громадян», однак без закріплення спеціального правового статусу таких осіб. Нормативне закріплення поняття викривача відбулося у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» 2011 року, а подальший розвиток інститут отримав із прийняттям Закону України «Про запобігання корупції», у якому передбачено правові гарантії захисту викривачів та механізми подання повідомлень про корупційні правопорушення. Значне посилення правового регулювання відбулося у 2019 році, коли до зазначеного закону було внесено зміни, спрямовані на розширення гарантій захисту викривачів, визначення каналів повідомлення та запровадження механізму державної підтримки [1].

Логічним продовженням розвитку інституту викривачів стало запровадження механізму їх матеріального стимулювання. Відповідно до законодавства, викривач має право на грошову винагороду у разі повідомлення про корупційне кримінальне правопорушення, якщо надана ним інформація сприяла викриттю правопорушення та підтверджена обвинувальним вироком суду, а розмір предмета злочину перевищує встановлений законом поріг. Показовим є перший відомий випадок виплати винагороди викривачу в Україні, що стався на підставі рішення Вищого антикорупційного суду у 2023 році. Суд ухвалив рішення про виплату викривачу винагороди у розмірі понад 13 млн грн у справі про надання неправомірної вигоди посадовим особам державного

підприємства. Цей випадок став важливим прецедентом для правозастосовної практики, оскільки продемонстрував реальне функціонування механізму матеріального заохочення викривачів та підтвердив ефективність передбачених законодавством гарантій.

Разом із тим аналіз судової практики свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із реалізацією права викривачів на винагороду. Насамперед це стосується складності доведення причинного зв'язку між повідомленням викривача та викриттям кримінального правопорушення, а також необхідності набрання обвинувальним вироком законної сили як обов'язкової умови для виплати винагороди. Крім того, на практиці виникають питання щодо визнання статусу особи як викривача, оцінки значущості наданої інформації та порядку обчислення розміру винагороди.

Одним із важливих та дискусійних питань участі викривача у кримінальному провадженні є вирішення у вироку питання про виплату йому винагороди. Відповідно до ст. 130-1 Кримінального процесуального кодексу України викривачу виплачується винагорода за повідомлення про корупційне кримінальне правопорушення та активне сприяння його розкриттю, якщо грошовий розмір предмета правопорушення або завдані державі збитки від такого протиправного діяння у п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення правопорушення. Розмір винагороди становить 10 % від грошового розміру предмета корупційного правопорушення або від завданих державі збитків, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, установлених на час вчинення кримінального правопорушення[2].

Як зазначає суддя Вищого антикорупційного суду, к. ю. н. Віра Михайленко аналіз судової практики свідчить, що тривалий час питання виплати винагороди викривачу фактично не знаходило відображення у вироках судів [3]. Так, станом на вересень 2022 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень відсутні вироки, у яких було б вирішено питання про виплату винагороди викривачу. Водночас у резолютивній частині вироку Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 24.02.2021 у справі №398/676/21 зазначено, що «викривачі ОСОБА_2 та ОСОБА_3 відповідно до вимог ч. 1 ст. 130-1 КПК України не мають права на виплату винагороди за повідомлення про корупційний злочин та активне сприяння його розкриттю. Із матеріалів справи вбачається, що засуджений, перебуваючи на посаді молодшого інспектора відділу нагляду і безпеки державної установи «Петрівська виправна колонія № 49», запропонував ОСОБА_2 неправомірну вигоду за невиявлення порушень режиму відбування покарання. ОСОБА_2 повідомив про це свого знайомого ОСОБА_3, який безпосередньо передав неправомірну вигоду». Водночас із тексту вироку не вбачається, чи мали ці особи статус викривачів у кримінально-процесуальному розумінні та чи порушувалося питання про їх винагороду.

У Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні також вироки, у резолютивній частині яких вирішується питання щодо речових доказів шляхом їх повернення викривачу. Так, у вироку Личаківського районного суду міста

Львова від 23.03.2022 у справі № 463/12070/21 суд постановив «повернути викривачу грошові кошти у сумі 10 000 гривень (50 купюр номіналом по 200 гривень), які використовувалися як речові докази у кримінальному провадженні». Однак слід зазначити, хоч у вироку і зазначається «викривач» проте речові докази і виплата відповідно до статті 130-1 Кримінально процесуального кодексу України мають різну правову природу, а тому повернення речових доказів у грошовій формі не є виплатою у розумінні 130-1 КПК України.

Разом із тим у судовій практиці наявні випадки, коли участь викривача відображається лише у мотивувальній частині вироку, але не зазначається у його резолютивній частині. Зокрема, із вироку Диканського районного суду Полтавської області від 06.04.2022 у справі №529/132/22 вбачається, що «викривачем виступив старший дільничний офіцер поліції. Під час судового розгляду він повідомив, що обвинувачений запропонував та надав йому неправомірну вигоду у сумі 1 000 грн за незаконний вплив на дізнавача з метою закриття кримінального провадження за фактом крадіжки. Після отримання такої пропозиції дільничний офіцер поліції одразу повідомив про це службу «102» та свого керівника. Судовий розгляд у цьому кримінальному провадженні обмежився допитом обвинуваченого та викривача, а також дослідженням матеріалів, що характеризують особу обвинуваченого. У вступній частині вироку старший дільничний офіцер поліції був зазначений як викривач серед учасників судового розгляду».

Отже, в результаті аналізу судової практики, ми дійшли до наступних висновків. Інститут викривачів у кримінальному провадженні в Україні перебуває на стадії поступового формування. Аналіз судових рішень свідчить про те, що участь викривача нерідко фіксується у матеріалах кримінального провадження, однак питання реалізації його процесуальних прав, зокрема набуття статусу «викривач», виплат винагороди, не завжди знаходить належне відображення у процесуальному документі – вироці суду. Крім того процесуальні питання викривача знаходять своє відображення у різних частинах вироку – в одних випадках в мотивувальній, в інших – в резолютивній частині вироків, що може мати вплив на застосування механізму матеріального заохочення викривачів. Проведений аналіз свідчить про поступове формування судової практики щодо участі викривачів у кримінальному провадженні. Така практика зумовлює необхідність подальшого формування єдиних підходів до визначення статусу викривача, процесуального оформлення його участі у кримінальному провадженні. У цьому контексті важливе значення має подальший розвиток правозастосовної практики, зокрема у рішеннях Вищого антикорупційного суду, що сприятиме підвищенню ефективності функціонування інституту викривачів та зміцненню антикорупційної політики держави.

Література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. 4223-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення 10.04.2026)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 10.04.2026).
3. Віра Михайленко. Участь викривача у кримінальному провадженні крізь призму судової практики. Юридична газета. 2022. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/uchast-vikrivacha-u-kriminalnomu-provadzhenni-kriz-prizmu-sudovoyi-praktiki.html

Скуратовська К. В.,
студентка 4 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Корупція залишається однією з найгостріших проблем сучасної України, оскільки негативно впливає на ефективність державного управління, рівень довіри громадян до влади та міжнародний імідж країни. Незважаючи на впровадження антикорупційних реформ і створення спеціалізованих органів, проблема не втратила актуальності. У зв'язку з цим важливим є дослідження механізмів запобігання корупції, їх ефективності та перспектив розвитку [2; 4]. Механізми запобігання корупції – це сукупність правових, організаційних та інституційних засобів, спрямованих на недопущення корупційних правопорушень. Їх основою є Закон України «Про запобігання корупції», який визначає суб'єктів антикорупційної політики, встановлює обмеження та передбачає фінансовий контроль і відповідальність [1]. Сучасний підхід полягає не лише у покаранні порушників, а передусім у попередженні корупції ще на ранніх етапах.

До ключових механізмів належить діяльність спеціалізованих органів, таких як НАЗК, НАБУ та Вищий антикорупційний суд, які здійснюють контроль за дотриманням законодавства, перевірку декларацій і притягнення до відповідальності [1]. Важливим інструментом є електронне декларування, що забезпечує прозорість і підзвітність посадових осіб [1]. Воно передбачає відкритий доступ до декларацій про доходи, майно та фінансові активи, що дає змогу громадськості здійснювати контроль. Водночас існують проблеми перевірки достовірності даних і технічного функціонування систем [4]. Серед інших механізмів виділяють антикорупційні обмеження, які забороняють зловживання службовим становищем, встановлюють правила щодо подарунків та конфлікту інтересів, що допомагає запобігати корупційній поведінці [1].

Суттєву роль відіграє система публічних закупівель Prozorro, яка забезпечує прозорість використання бюджетних коштів і зменшує можливості для зловживань [3]. Водночас громадський контроль, здійснюваний засобами масової інформації, громадськими організаціями та активістами, часто відіграє ключову роль у виявленні корупційних правопорушень, демонструючи, що ефективна боротьба з корупцією неможлива без участі суспільства [2]. Попри

наявність цих механізмів, їхня реалізація супроводжується проблемами: багато норм мають формальний характер і не завжди виконуються, антикорупційні органи зазнають політичного впливу, законодавство містить колізії, а технічні системи та правова культура населення залишаються недостатніми [4].

Перспективи розвитку механізмів запобігання корупції пов'язані з підвищенням ефективності існуючих інструментів. Необхідно забезпечити реальну незалежність антикорупційних органів, удосконалити електронні системи контролю, інтегрувати державні реєстри та посилити роль громадського контролю. Важливим є також врахування міжнародного досвіду та формування антикорупційної культури серед населення, що передбачає підвищення правової свідомості та нетерпимості до корупції [3].

Отже, Україна має сформовану систему запобігання корупції, яка відповідає сучасним стандартам, проте головним викликом залишається її ефективне застосування. Подальший розвиток антикорупційної політики має бути спрямований на вдосконалення існуючих механізмів, підвищення прозорості й підзвітності органів влади та формування негативного ставлення до корупції в суспільстві. Лише поєднання законодавчих норм, ефективних інституцій та активної громадянської позиції здатне забезпечити реальне зниження корупційних проявів в Україні.

Література:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення 01.04.2026)
2. Антикорупційні програми органів влади – портал НАЗК – URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/antycorprogram/ (дата звернення 01.04.2026)
3. Антикорупційна діяльність у Prozorro – URL: https://prozorro.gov.ua/uk (дата звернення 01.04.2026)
4. Національне агентство з питань запобігання корупції – антикорупційний портал – URL: https://www.nazk.gov.ua/

Ткачук А. О.,
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Жаровська Г. П.,
кандидат юридичних наук,
доцентка кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні корупція в Україні викликає масштабну загрозу, яка негативно впливає на всі напрямки державного поступу. Навіть створення спеціалізованої системи антикорупційних органів, за для запобігання, виявлення та розслідування корупції серед посадовців, зокрема: Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), орган, що займається розслідуванням кримінально корупційних правопорушення, Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП), самостійний підрозділ прокуратури, що контролює розслідування, Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), орган, що формує антикорупційну політику, Вищий антикорупційній суд (далі – ВАКС), суд, який розглядає справи, розслідуванні НАБУ та САП та Агентство з розшуку та управління активами (далі – АРМА), знаходить та управляє активами, отриманими незаконним шляхом, наразі не принесло очікуваного позитивного результату.

Свідченням того, що система перебуває в кризовому стані є події липня 2025 року. Ухвалення Верховною Радою та підписання Президентом закону №12414, який перетворює антикорупційні органи на залежні від генерального прокурора інституції. До всіх цих подій антикорупційні органи були незалежними політично, а також інші органи не мали права розслідувати справи, які були закріплені за НАБУ та САБ. Як наслідки цієї ситуації, критика з боку Єврокомісії та акції протесту українського суспільства під гаслом «Ганьба». Через масовий тиск суспільства та міжнародної спільноти, вже 31 липня 2025 року Верховна Рада підтримала новий законопроєкт, який забезпечує повернення незалежності НАБУ та САП.

Але і є паралельні успіхи у розслідуванні корупції в НАЕК « Енергоатом». Ця справа стала відомою під кодовою назвою операція «Мідас». Вона поєднала в собі масові розкрадання на стратегічних підприємствах та конфлікт між силовими структурами (НАБУ та СБУ). За даними СБУ та САП, у період 2024-2025 рік на підприємствах діяла злочинна організація, контрагентам «Енергоатома» нав’язували сплату «відкатів» у розмірі 10-15% від вартості контрактів. Компанії, які відмовлялись платити блокувались платежі за вже виконані роботи. Масштаби були не малі, слідство задокументувало близько 1000 годин аудіозаписів, загальні збитки оцінювались у мільйони доларів [1].

Ця резонансна справа спровокувала протистояння між відомствами. 21 липня 2025 року СБУ та Офіс Генпрокурора спровокували масштабні обшуки (понад 70) у детективів НАБУ, служба заявила, що окремі детективи співпрацювали з російськими спецслужбами та забороненими партіями. НАБУ назвало дії СБУ, як спробу зірвати розслідування справи «Мідас», так як саме обшуки проводили в тих самих детективів, які вели справу по «Енергоатому» та прослуховували фігурантів [2]. Станом на 2026 рік більша частина фігурантів справи перебувають під вартою або сплатили багатомільйонні застави. Спільна робота антикорупційних органів є критично важливою для держави, ще й в такий складний час для України, навіть конфлікт між СБУ та НАБУ не завадив розслідуванню та водночас довів ефективність обох інституцій.

Верхівка української антикорупційної вертикалі, яка станом на 2026 рік демонструє найвищу динаміку в системі правосуддя є ВАКС. Його головна особливість – автономність: він має власну апеляційну палату, що виключає втручання загальних судів. ВАКС розглядає кримінальні провадження щодо корупційних правопорушень, де суб'єктами є топ посадовці та розмір шкоди перевищує суму визначену КПК України. Новітніми інструментами суду стали стягнення у дохід державних активів, походження яких посадовець не може пояснити та розгляд позовів Мін'юсту про конфіскацію активів осіб, що сприяють агресії проти України[3]. За статистикою з 2025 році ВАКС ухвалив 109 вироків, що на 41% більше, ніж у 2024 році (77 вироків). Це ключовий показник того, що ВАКС від етапу «накопичення справ» перейшов до етапу «реальних вироків» [4]. За 2025 було засуджено 154 особи, а виправдано лише 3. Це є демонстрацією високої якості доказової бази НАБУ/САП, яка витримує перевірку в суді. Слід зазначити, що кількість позовів про стягнення необґрунтованих активів зросла в двічі (з 8 до 19 за рік). Це прямий доказ того, що держава розпочала ефективніше застосовувати закон до корупціонерів. Слідчі судді розглянули понад 11 000 клопотань (обшуки, арешти, застави). Це є колосальне навантаження, яке свідчить, що темп досудового слідства у 2026 році не вщухає» [5].

Одним з найпотужніших прикладів у практиці ВАКС є справа «Чисте місто». Справа стосується розкрадання бюджетних коштів, виділених на реалізацію національного проєкту з будівництва сміттєпереробних заводів. Організаторами даної справи стали колишнє керівництво Держінвестпроєкт. Були виділені кошти на будівництво (понад 250 млн грн), натомість кошти на реальні роботи перераховувались на рахунки підконтрольних офшорних компаній під виглядом позик або оплати консультаційних послуг. Як наслідки, заводи побудовані не були, а кошти було легалізовано через купівлю нерухомости та земельних ділянок в Україні» [6]. ВАКС у цій справі опрацювали понад 200 томів матеріалів. Суд зміг довести зв'язок між офшорними компаніями та реальними посадовцями, що зазвичай є прогалиною у звичайних судах. У 2024-2025 роках у межах цієї справи ВАКС застосував механізм стягнення активів. Та у 2025 році було винесено низку вироків – від 7 до 9 років позбавлення волі з конфіскацією майна [7].

Ефективність антикорупційних органів залежить не лише від кількості вироків, а й від реального повернення коштів в державний бюджет. Оскільки вагома частина корупційних активів виводиться в іноземні юрисдикції, головну роль відіграє АРМА через транскордонне співробітництво. Для оперативного розшуку активів агентство використовує канали «швидкого реагування», що дозволяє отримувати дані до офіційного звернення через органи юстиції: CARIN (Camden Asset Recovery Inter-Agency Network): міжнародна мережа, що забезпечує неформальний обмін даними про бенефіціарів майна. Мережа SIENA (Europol): безпечний канал зв'язку для обміну розвідувальною інформацією з країнами ЄС. Мережа ГлобЕ (GlobE Network): новий інструмент під егідою ООН, який дозволяє координувати дії у реальному часі для заморожування активів у країнах, що раніше вважалися «тихими гаванями». Новітнім впровадженням за останні роки є перехід від виключно кримінальної до цивільної конфіскації необґрунтованих активів. Суть механізму полягає в тому, що позов пред'являється не до особи, а до самого активу. Це дозволяє АРМА ініціювати арешт майна за кордоном навіть на стадії досудового розслідування, якщо власник не може довести походження коштів. Особливим викликом є менеджмент заарештованих активів за межами України. АРМА розробила механізми продажу таких активів через міжнародні аукціонні платформи. Отриманні кошти спрямовуються на фінансування оборонних потреб країни, що перетворює корупцію на ресурс для національної безпеки[8].

Узагальнюючи результати дослідження роботи антикорупційної системи України, можна зазначити, що держава перейшла від етапу інституційного становлення до етапу системної процесуальної ефективності. Однак, попри позитивну динаміку, система стикається з низкою проблем, таких як:

1) величезний обсяг доказової бази у поєднання з дефіцитом кадрів у суддівському корпусі ВАКС створює ризики порушення розумних строків розгляду справи;

2) попри активну співпрацю з міжнародними мережами, різниця в національних законодавствах та офшорних зон залишається серйозною перешкодою репатріації коштів;

3) високі очікування суспільства щодо швидкого розслідування, розгляду справи та вироку суду іноді вступають у конфлікт із необхідністю дотримання суворих стандартів доказування, що вимагає від органів високої медіа та комунікаційної стійкості.

Перспективи, подальшого розвитку антикорупційних органів, є досить позитивними. Система вбачає:

1) Впровадження інструментів ШІ для автоматизованого аналізу великих масивів даних у сфері держзакупівель та е-декларування, що дозволить виявляти корупційні ризики на етапі їх виникнення, а не після вчинення самого злочину.

2) Подальша новація інституту цивільної конфіскації за міжнародними стандартами, що дозволить АРМА ефективніше наповнювати державний бюджет за рахунок необґрунтованих активів.

3) Повна інтеграція українського антикорупційного законодавства до стандартів Європейського Союзу, що є ключовою умовою успішного завершення переговорів про членство та залучення інвестицій для повоєнного відновлення.

Резюмуючи, антикорупційні органи України у 2026 році є не просто правоохоронним механізмом, а фундаментом нової державної етики. Подальший успіх реформи залежить від збереження операційної незалежності цих інституцій, їх здатності адаптуватися до глобальних викликів цифрової економіки та, найголовніше, від готовності молоді стати амбасадорами культури доброчесности. Саме нове покоління правників, виховане на принципах нульової толерантності до корупції, має забезпечити незворотність демократичних змін та перетворити антикорупцію з боротьби на природний стан функціонування держави.

Використана література:

1. https://nabu.gov.ua/news/sprava-midas-pidozriuyet-sia-eksministr-energetyky/
2. https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/reports/
3. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text
4. https://first.vaks.gov.ua/publications/zdiysnennia-sudochynstva-vaks-u-2025-rotsi-109-vyrokiv/
5. https://nabu.gov.ua/site/assets/files/51366/vysnovok_rgk_nabu_na_zvit_biuro_za_ii_pivrichchia_2025_roku.pdf (ст.5)
6. https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/cases/52023000000000154
7. https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/126004404
8. https://www.worldbank.org/ext/en/home

Тодосійчук А. В.,
студентка 5 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА НОРМА: ДЕ МЕЖА МІЖ ЗЛОЧИНОМ І ЗВИЧКОЮ

Злочини корупції, за визначенням кримінального права, є неналежним або шкідливим використанням влади для отримання неправомірної вигоди, що має здатність підривати суспільні інтереси, фундаментальні цінності, такі як справедливість і верховенство права.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», корупція – це використання службових повноважень для отримання неправомірної вигоди для себе або інших осіб. Також до неї належить прийняття, пропозиція чи надання такої вигоди, а також будь-які дії, спрямовані на підкуп службової особи з метою впливу на її рішення чи дії.

Теоретичні дослідження корупції, що використовують сучасні методи, отримали низку важливих висновків. Перший аспект полягає в тому, що боротьба з корупцією через закони та інституційні реформи має обмежену ефективність. Так звані «кращі практики» зазвичай включають посилення відповідальності, посилений контроль у сфері державних закупівель і створення антикорупційних органів. Однак у багатьох країнах із високим рівнем корупції (Китай, Єгипет, Туреччина) виникає «розрив у реалізації» – ситуація, коли закони існують, але їхнє фактичне виконання є слабким або непослідовним. У результаті формальні правила не завжди забезпечують реальні зміни в поведінці [1].

Другий важливий висновок полягає в тому, що корупція рідко стосується «поганих яблук», тобто осіб, які зловживають владою або переслідують сумнівні кар'єрні цілі. Це вказує на те, що корупція залишається високомережевим явищем, де одна особа стає жертвою мережевої події, а численні дії людей із спільними інтересами часто ретельно координуються та управляються для порушення законів різної форми та ступеня складності [1].

Такі чинники, як колективні переконання та потреба людини в соціальній приналежності, суттєво впливають на поведінку суспільства. Парадоксально, але така поведінка не завжди відповідає формальним правовим нормам. Корупцію

також можна розглядати як елемент культури, адже сформовані в суспільстві ментальні моделі, уявлення про правильне і неправильне, а також соціально прийнятні норми поведінки можуть сприяти прийняттю окремих проявів корупції як допустимих [2].

Українське законодавство не лише чітко визначає поняття корупції, а й передбачає відповідальність за корупційні дії. Водночас суспільне ставлення до корупції не завжди відповідає нормам закону. Якщо людина переконана, що «так роблять усі», а відмова від участі в корупційних діях може призвести до втрати часу, ускладнення отримання послуг чи створення штучних перешкод, вона з більшою ймовірністю повторюватиме таку поведінку. [2].

Це відображає дію як описових, так і заборонних соціальних норм. З одного боку, корупція сприймається як поширена практика, з іншого - існує неформальний тиск діяти «як прийнято». У цих умовах навіть ті, хто не підтримує корупцію, можуть до неї долучатися. Закон чітко розмежовує

правомірну і корупційну поведінку, але у повсякденному сприйнятті ця межа часто розмивається.

З точки зору законодавства, надання або отримання неправомірної вигоди є кримінальним правопорушенням незалежно від причин чи поширеності такої практики в суспільстві. Однак у соціальному середовищі ставлення до корупції часто є неоднозначним. Корупційні дії можуть не сприйматися як суспільно небезпечні, а їх виправдання ґрунтується на життєвих обставинах, суспільній толерантності та схваленні з боку оточення. Особливо це проявляється у випадках так званих «подарунків» або «подяк». У таких ситуаціях саме соціальні норми впливають на сприйняття дії - як прояву вдячності чи як хабаря.

Межа між злочином і звичкою фактично проводиться між формальним законом і неформальними суспільними правилами. Поки такі неформальні норми підтримують корупційну поведінку, навіть найсуворіші стратегії кримінального права матимуть обмежений вплив. Саме тому ефективна протидія корупції в Україні потребує поєднання правових інструментів та зусиль для впливу на соціальні норми: виклик погляду на «типову» поведінку, зменшення толерантності до корупції та еволюція суспільства, в якому дотримання закону є стандартом, а винятки менш допустимі.

Сучасні дослідження свідчать, що зміна суспільного сприйняття корупції може бути не менш ефективною, ніж посилення юридичних санкцій. Зокрема, інформування громадян про те, що корупція не є настільки поширеною, як прийнято вважати, здатне зменшити готовність людей брати участь у корупційних практиках. Водночас надмірне акцентування лише на масштабах корупції може мати зворотний ефект - сприяти її сприйняттю як звичного явища.

Через це антикорупційні реформи часто ризикують залишитися формальними та недостатньо ефективними. Навіть за наявності правових механізмів корупція продовжує підтримуватися соціальними очікуваннями та усталеними моделями поведінки. В українських реаліях це проявляється у сприйнятті державної посади як засобу задоволення приватних інтересів або інтересів наближеного кола осіб [3].

Ефективність антикорупційної політики також послаблюється через «розрив у реалізації», коли формальні норми існують, але не забезпечують належного дотримання. Попри поступове покращення позицій України в Transparency International та Індексі сприйняття корупції, корупція залишається однією з ключових інституційних проблем. Це свідчить про те, що самих законів недостатньо без зміни суспільних установок і моделей поведінки [4].

Неформальні практики, такі як «подяка», посередництво чи використання особистих зв'язків, часто сприймаються як звичні у сферах адміністративних послуг, медицини та освіти. Проблема корупції полягає в тому, що вона функціонує як поширена модель поведінки, заснована на взаємних очікуваннях. Люди нерідко беруть участь у корупційних практиках не лише заради власної вигоди, а й тому, що вважають це загальноприйнятою нормою. Ті ж, хто відмовляється від такої поведінки, можуть зазнавати певних втрат або труднощів. Саме тому навіть посилення кримінальної відповідальності не завжди забезпечує ефективне стримування корупції .

Зрештою, ми бачимо, що без урахування соціальних норм (які впливають на поведінку) ефективні дії для стримування корупції є неможливими. Однак лише з поєднанням правових механізмів та систематичного впливу соціальних очікувань можна забезпечити стійке зменшення корупції та зміцнення верховенства права.

Література:

1. Баез-Камарго К. , Гатва Т. , Дуфітумукіза А. , Шталь К. , Касса С. 2017. Вплив поведінки на ставлення до дрібної корупції: дослідження соціальних норм, автоматичного мислення та ментальних моделей у Руанді Представник, Базельський інститут губернатора, Базель, Швейцарія.
2. https://cdn.icld.se/wp-content/uploads/20250922111052/Understanding-Corruption_Siri-Ahlzen.pdf (ст. 6-15) - Електронний сайт.
3. Позгай-Альварес Дж. 2020. Зловживання довіреною владою для особистої вигоди: значення, природа та теоретична еволюція : 433 – 55 4. Шарбатке-Черч К. , Чігас Д. 2019. Розуміння соціальних норм: довідник з політики та практики . Праця. Рар., Генрі Дж. Лейр Інститут гуманної безпеки, Флетчер Ш. Юридичний та дипл., Університет Тафтса, Медфорд, Массачусетс.
4. Transparency International. 2023. Що таке корупція? Transparency International . https://www.transparency.org/en/what-is-corruption 6. Хейвуд П.М. 2017. Переосмислення корупції: фокус-покус, локус та фокус. (1): 21–48.

Хайло Т. А.,
студентка 4 курсу Полтавського
юридичного інституту
Національного Юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Полтава, Україна
Науковий керівник: Гринько Л. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та
кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного Юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Полтава, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В МЕЖАХ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У сучасних умовах протидії корупції в Україні особливої актуальності набуває ефективне проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку, який є одним із ключових інструментів отримання доказів у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим дослідження особливостей тактики проведення обшуку є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Аналіз правозастосовної практики та результати опитування фахівців свідчать, що найбільш результативними слідчими діями у цій категорії справ є огляд документів і приміщень, а також обшук житла чи службового кабінету фігуранта. Останній є незамінним інструментом для виявлення знарядь злочину, майна, здобутого протиправним шляхом, та фіксації обставин службових зловживань [1, с. 152].

Ефективність обшуку при розслідуванні корупційних правопорушень безпосередньо залежить від чіткого визначення локацій його проведення. До пріоритетних об'єктів належать не лише місця безпосереднього вчинення злочину (службові кабінети чи транспорт), а й приватні помешкання фігурантів, де можуть зберігатися документи, засоби зв'язку, комп'ютерна техніка та чорнові записи. Основною метою такої дії є не тільки вилучення речових доказів, а й виявлення слідів підготовки до злочину та встановлення кола всіх співучасників [2, с. 162].

Процесуальний алгоритм, згідно з нормами КПК України, як правило, передбачає ретельну підготовку клопотання, його погодження з прокурором та отримання ухвали слідчого судді [3, ст. 235]. Проте з точки зору криміналістичної тактики, ключовим фактором успіху є раптовість. Психологічно обґрунтованим є проведення обшуку одночасно за всіма відомими адресами та, за можливості, синхронно із затриманням підозрюваних. Це мінімізує ризики витоку інформації та не дає фігурантам часу на знищення доказів чи узгодження своїх позицій [2, с. 164].

Підготовчий етап обшуку у справах про корупційні правопорушення є складним багатовекторним процесом, що поєднує процесуальне планування та психологічне моделювання. Окрім процесуального обов'язку, слідчий має здійснити глибокий аналіз особистості фігуранта для прогнозування його поведінки. Це дозволяє заздалегідь розробити контрзаходи проти ймовірних тактик протидії, таких як імітація різкого погіршення стану здоров'я, провокації учасників групи або анонімні виклики екстрених служб [2, с. 163].

Важливою складовою успіху є ретельний підбір учасників оперативно-тактичної групи: окрім понятих, до її складу доцільно залучати криміналістів для фахової відеофіксації та ІТ-спеціалістів, здатних виявити цифрові сліди на комп'ютерній техніці та засобах зв'язку. Психологічна впевненість групи підкріплюється максимальною обізнаністю про об'єкт обшуку - від вивчення планів приміщень, систем відеоспостереження та охорони до залучення фахівців (ДСНС, представників ЖЕКу чи ОСББ) для забезпечення безперешкодного проникнення. Такий рівень підготовки дозволяє слідчому не лише ефективно відшукати знаряддя злочину чи майно, здобуте протиправним шляхом, а й зберігати ініціативу та психологічне домінування протягом усієї процедури, нівелюючи будь-які спроби маніпуляцій з боку службових осіб [2, с. 163].

Отже, проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що обшук у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень є складною та багатоаспектною слідчою (розшуковою) дією, ефективність якої залежить не лише від дотримання процесуальних вимог, а й від правильного застосування криміналістичної тактики з урахуванням психологічних чинників. Важливе значення мають ретельна підготовка, правильне визначення об'єктів обшуку, забезпечення раптовості його проведення та узгодженість дій усіх учасників оперативно-тактичної групи. Водночас врахування психологічних особливостей поведінки фігурантів, їх можливих форм протидії та здатність слідчого зберігати контроль над ситуацією дозволяють підвищити результативність обшуку, забезпечити збереження доказової інформації та досягнення завдань кримінального провадження в цілому.

Література:

1. Ціпотан Ю. П. Деякі організаційно-тактичні засади проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних корупційних правопорушень вчинених суддями. Вчені записки. 2025 р.
2. Шмітько В. В. Розслідування одержання неправомірної вигоди нематеріального чи негрошового характеру. Investigation of obtaining an improper benefit of an intangible or non-monetary nature. 2025 р.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 19.03.2026).

Аміхалакіоає А. О.,
студентка 5 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ ОСОБИ (СТ. 146-1 КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ

Проблема насильницьких зникнень людей належить до найнебезпечніших порушень прав і свобод, адже поєднує незаконне позбавлення волі з умисним приховуванням відомостей про долю чи місцеперебування особи. Такі дії значно підвищують ризик скоєння інших тяжких злочинів, зокрема катувань, жорстокого поводження або позасудових страт. Особливої гостроти ця проблема набула в умовах збройного конфлікту, коли дедалі частіше фіксуються випадки зникнення як цивільних, так і військовослужбовців. Водночас результативність кримінально-правової протидії цьому явищу значною мірою залежить від правильної правової кваліфікації дій та повного доведення всіх елементів складу злочину.

Відповідно до ст. 146-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) насильницьке зникнення визначається як арешт, затримання, викрадення або інша форма позбавлення волі особи представником держави або за підтримки держави, із подальшою відмовою визнавати факт позбавлення волі або приховуванням інформації про долю чи місцеперебування особи [1]. Аналогічне визначення міститься у Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (2006 р.), яка розглядає це явище як тяжке порушення прав людини. Основною ознакою насильницького зникнення є фактичне «виведення» особи з-під захисту закону, шляхом створення ситуації правової невизначеності щодо її статусу [3].

Об’єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують право особи на свободу, захист з боку держави, особливу недоторканість та можливість користуватися правовою допомогою. Додатковим об’єктом можуть виступати життя і здоров’я потерпілого, як показує практика, насильницьке зникнення нерідко супроводжується катуванням, психологічним тиском або фізичним насильством. Об’єктивна сторона злочину включає дві ключові обов’язкові ознаки: позбавлення волі особи (затримання, арешт, викрадення тощо); приховування факту такого позбавлення волі або інформації

про місцеперебування, долю чи стан особи. Важливо зазначити, що злочин є завершеним з моменту вчинення дій, спрямованих на приховування інформації або відмови визнавати факт затримання. При цьому насильницьке зникнення може набувати характеру триваючого злочину, оскільки порушення триває до моменту встановлення місцезнаходження потерпілого або з'ясування його долі.

Що стосується ж суб'єкта злочину він є спеціальним. До нього належать: представники державної влади (правоохоронні органи, військові формування, посадові особи); інші особи, які діють з дозволу, підтримки чи мовчазної згоди держави. Ця ознака є визначальною, оскільки без зв'язку із державою або її представниками діяння не може бути кваліфіковане за ст. 146-1 КК України. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Винний усвідомлює, що незаконно позбавляє волі людину та приховує інформацію про неї, і бажає вчинити ці дії. Мотиви можуть бути різними (політичні, корисливі, військові, службові), але вони не є обов'язковою ознакою складу злочину.

Але складним питанням лишається правильна кваліфікація та відмежування даного діяння від інших схожих злочинів таких як незаконне позбавлення волі чи викрадення людини (ст. 146 КК України). Ключова відмінність полягає в наявності зв'язку виконавця з державними органами, а також у цілеспрямованому приховуванні інформації про долю або місцеперебування особи. Якщо ж викрадення здійснюється приватними особами без участі держави і без подальшого приховування факту затримання, і такі дії підлягають кваліфікації за ст. 146 КК України. Крім того, насильницьке зникнення слід відмежовувати від захоплення заручників (ст. 147 КК України) за критерієм мети. Адже, захоплення заручників завжди спрямоване на примушування установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення певних дій або від утримання їх вчинення як умови звільнення потерпілого. Натомість при насильницькому зникненні визначальною є саме прихованість інформації, а не висування вимог. Також у випадку встановлення факту вбивства зниклої особи можлива додаткова кваліфікація за ст. 115 КК України, а за наявності відповідних обставин і за іншими нормами, зокрема щодо катувань чи перевищення влади.

Але не зважаючи на все вище сказане найскладнішим елементом у практиці застосування ст. 146-1 КК України є саме процес доказування. Адже виникає проблема встановлення того, що правопорушення вчинене представником держави або за її сприяння. У багатьох випадках виконавці діють анонімно у масках, без розпізнавальних знаків, користуються незареєстрованим транспортом, що істотно ускладнює їх ідентифікацію, визначення підпорядкованості та доведення зв'язку з державними структурами.

Наступною проблемою є підтвердження факту приховування інформації. Нерідко державні органи офіційно заперечують затримання, відсутні записи в облікових журналах, а потерпілому не забезпечується доступ до адвоката. Водночас родичі не отримують жодних відомостей про стан чи місцеперебування зниклої особи.

Ще одним суттєвим ускладненням є обмежений доступ до місця події, особливо в умовах окупації або активних бойових дій. Втрата доказів, неможливість проведення огляду, відсутність свідків або їх небажання свідчити значно ускладнюють здійснення ефективного розслідування.

З практичної точки зору, для ефективного розслідування необхідними є такі дії: невідкладне внесення відомостей до ЄРДР; допит свідків та родичів; вилучення та аналіз відеозаписів; встановлення маршрутів пересування (дані мобільних операторів); перевірка місць несвободи, лікарень, моргів; співпраця з міжнародними гуманітарними організаціями та правозахисними інституціями.

Суттєве значення має практика Європейського суду з прав людини. Суд неодноразово підкреслював обов'язок держави забезпечувати ефективне розслідування випадків зникнення осіб, адже такі ситуації можуть свідчити про порушення права на життя (ст. 2 Конвенції), заборони катувань (ст. 3 Конвенції) та права на свободу і особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції) [3]. У рішеннях у справах Kurt v. Turkey, Çakıcı v. Turkey, Varnava and Others v. Turkey наголошено, що зникнення людини за участю державних органів формує презумпцію особливо серйозного порушення прав людини, а відсутність належного розслідування розцінюється як окреме порушення Конвенції [4]. Отже, міжнародні стандарти покладають на державу обов'язок не лише встановити кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення, але й гарантувати ефективні механізми розслідування та притягнення винних до відповідальності.

Отже, насильницьке зникнення (ст. 146-1 КК України) становить особливо тяжке кримінальне правопорушення, яке посягає на базові права людини та підриває довіру до державних інституцій. Специфіка цього складу злочину полягає у наявності спеціального суб'єкта та обов'язковому елементі - приховуванні відомостей про долю чи місцеперебування особи. Труднощі кваліфікації та доказування зумовлені складністю встановлення зв'язку виконавців із державними органами, латентним характером злочину та обмеженим доступом до доказової бази. У зв'язку з цим особливого значення набуває забезпечення ефективних механізмів фіксації затримань, гарантування доступу до правової допомоги, належний контроль за місцями несвободи, а також впровадження міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20.12.2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l54#Text
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Kurt v. Turkey (1998). URL: https://europeancourt.org/wp-content/uploads/ECHR_Kurt_v_Turkey_25_05_1998.pdf

Аузяк С. І.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЯК НОВИЙ ВИД ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах реформування кримінально-виконавчої системи України запровадження пробаційного нагляду як самостійного виду основного покарання стало важливим кроком у напрямі гуманізації кримінального права. Цей інститут, передбачений Законом України від 23.08.2023 № 3342-IX, який набрав чинності 28 березня 2024 року, дозволяє застосовувати обмеження прав і свобод засудженого без ізоляції від суспільства, поєднуючи елементи нагляду та соціально-виховної роботи [2, с. 1]. Пробаційний нагляд спрямований на ресоціалізацію осіб, які вчинили нетяжкі злочини або кримінальні проступки, і слугує альтернативою арешту чи обмеженню волі в багатьох санкціях Особливої частини Кримінального кодексу України [1, с. 120].

Серед ключових переваг нового виду покарання варто виділити зниження навантаження на пенітенціарну систему, збереження соціальних зв'язків засудженого та зменшення ризику кримінальної субкультури, яка часто формується під час відбування покарання у місцях позбавлення волі. Крім того, пробаційний нагляд сприяє індивідуальному підходу до виправлення правопорушника через пробаційні програми, що включають психологічну допомогу, навчання та працевлаштування. Це відповідає європейським стандартам пробації та сучасним потребам кримінальної політики України в умовах воєнного стану [3, с. 420].

Водночас запровадження пробаційного нагляду супроводжується низкою відчутних викликів. По-перше, органи пробації стикаються з недостатнім кадровим і матеріально-технічним забезпеченням, що ускладнює здійснення ефективного нагляду, особливо в умовах воєнного стану, що характеризуэться значними темпами внутрішньої та зовнішньої міграції. Це спричиняє труднощі у забезпеченні безперервності нагляду, верифікації фактичного місця перебування піднаглядних осіб та їхньої адаптації до нових громад. По-друге, зростає ризик ухилення від відбування покарання через внутрішнє переміщення осіб та обмежені технічні можливості контролю. По-третє, недостатньо чітке розмежування пробаційного нагляду зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (ст. 75–76 КК України) може призводити до формального

застосування інституту без реальної ресоціалізації. Окремою проблемою залишається можливість призначення пробаційного нагляду за окремі категорії тяжких злочинів, що викликає дискусії щодо принципу співмірності покарання та захисту суспільної безпеки [4, с. 86].

Перспективи розвитку пробаційного нагляду пов'язані насамперед з удосконаленням законодавчої бази. Необхідно чіткіше розмежувати цей вид покарання від інших заходів кримінально-правового впливу, розширити застосування електронних засобів контролю (браслетів), розробити якісні індивідуальні пробаційні програми та посилити міжвідомчу взаємодію органів пробації з соціальними службами, психологами та громадськими організаціями. У поствоєнний період, за умови належного ресурсного забезпечення, пробаційний нагляд може стати дієвим інструментом відновлення соціальної справедливості та успішної реінтеграції засуджених за нетяжкі злочини.

Пробаційний нагляд є прогресивним інститутом, який відображає тенденцію до гуманізації кримінального права України. Його введення як нового основного виду покарання відповідає викликам воєнного часу та нагальним потребам реформування пенітенціарної системи. Однак успішна реалізація цього інституту вимагає комплексного підходу: подальшого законодавчого вдосконалення, достатнього фінансування та кадрового забезпечення органів пробації, а також активного наукового супроводу практики його застосування. Подальші емпіричні дослідження ефективності пробаційного нагляду дозволять максимально розкрити його потенціал, мінімізувати загрози для суспільної безпеки та забезпечити справжню ресоціалізацію засуджених.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами та доповненнями) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 26.04.2026).
2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text (дата звернення: 26.04.2026).
3. Сподарик Ю. В. Пробаційний нагляд як новий вид основного покарання: переваги та недоліки // Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 10. С. 418–422. URL: https://lsej.org.ua/10_2024/98.pdf
4. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І., Петренко В. О. Пробаційний нагляд як вид покарання у кримінальному праві України // Центральноукраїнський вісник права та публічного управління. 2025. Вип. 2 (10). С. 83–90. URL: https://cuj.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/view/113

Голод Є. В.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Василова О. В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЗЧ ТА ДЕЗЕРТИРСТВО ЗА УМОВИ ПОВЕРНЕННЯ НА СЛУЖБУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Законом України № 3902-IX від 20 серпня 2024 року ст. 401 Кримінального кодексу України (далі за текстом – КК України) доповнено положенням, яке передбачає підставу для звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили військові кримінальні правопорушення за ст. ст. 407, 408 КК України [1]. У пояснювальній записці така зміна обґрунтовується «…нагальною потребою посилення виконання громадянами конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України…» [3, с. 1-2].

Вважаємо, що доповнення ст. 401 КК України ч. 5 узгоджується із загальним призначенням інституту звільнення від кримінальної відповідальності: у деяких випадках відсутня соціально-правова доцільність притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення їй покарання, за рахунок того, що досягнення цілей кримінального закону є можливим завдяки використанню більш гуманних засобів [4, с. 318]. У зв'язку із цим, оскільки в умовах воєнного стану та активних бойових дій наявний дефіцит кадрів у Збройних Силах України, державі більш вигідно не притягувати правопорушників до кримінальної відповідальності, а спонукати їх до свідомого виправлення та сумлінного виконання конституційного обов'язку. У зв'язку із цим, метою дослідження є виявлення проблемних аспектів застосування ч. 5 ст. 401 КК України.

Традиційно, кожне положення про звільнення особи від кримінальної відповідальності містить передумову, підставу та порядок такого звільнення. Зокрема, аналіз ч. 5 ст. 401 КК України дає підстави стверджувати, що передумовою для звільнення від кримінальної відповідальності за цим положенням є вчинення особою вперше кримінального правопорушення за ст. 407 «Самовільне залишення військової частини або місця служби» чи ст. 408

«Дезертирство» КК України. Підставою для звільнення слугує висловлення особою наміру повернутися до військової частини чи до місця служби за умови, що командир (начальник) військової частини (установи) письмово погодив продовження проходження такою особою військової служби. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК України врегульований ст. ст. 285-288 Кримінального процесуального кодексу України (далі за текстом – КПК України) [1; 2]. Системний аналіз наведених положень дозволяє констатувати відсутність чіткого нормативного забезпечення підстави та порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. ст. 407 чи 408 КК України.

По-перше, цілком погоджуємося із думкою науковця Зіньковського І. П., який наголошує на відсутності єдиної термінології у ст. 401 КК України та статтях 286-288 КПК України: у деяких випадках законодавець вживає поняття «військова частина або місце служби», у деяких – йдеться лише про «військову частину (установу)». Оскільки, ч. 5 ст. 401 КК України передбачено можливість особи повернутися як до військової частини, так і до місця служби, вважаємо, що відповідним чином це питання має бути врегульовано і в КПК України [5, с. 85].

По-друге, звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 401 КК України реалізується за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби [1]. Оскільки законодавець ставить можливість звільнення особи у залежність від наявності згоди командира (начальника) військової частини (як приклад, справа № 295/8165/23 [6], вважаємо, що актуальним є питання врегулювання порядку надання (форми та змісту документа, строків його надання) командиром (начальником) військової частини письмової згоди на повернення і що не менш важливо, підстав для відмови у наданні згоди таким чином, аби це відповідало принципу правової визначеності. Ця проблема виявлена і в судовій практиці, зокрема, у справі № 484/3679/23 судом наголошено, що законодавцем не встановлена точна форма згоди (лист, наказ чи розпорядження). Поряд із цим, варто врегулювати порядок отримання згоди у випадку, якщо особа повертається на службу не до тієї військової частини, де проходила службу, а до іншої [7]. Не менш вагомим питанням є оцінка доцільності включення волевиявлення командира (начальника) військової частини у підставу для звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки це породжує значні корупційні ризики [5, с. 85].

По-третє, ч. 5 ст. 401 КК України містить формулювання «може бути звільнена», отож, цей вид звільнення є правом, а не обов’язком суду [1]. У цьому контексті, набуває значення аналіз критеріїв, які оцінює суд, щоб винести законне, обґрунтоване та вмотивоване рішення. Єдиний критерій, який наразі прямо встановлений у КК України «добровільність повернення». Практика Верховного Суду свідчить, що подане особою клопотання про намір повернутися на військову службу і є підтвердженням добровільності. Цікаво, що

навіть у випадку неможливості реального повернення особи на військову службу, клопотання про намір повернутися оцінюється судом як прояв добровільності. Для прикладу, у справі № 484/3679/23 Верховний Суд констатував, що добровільність повернення особи на військову службу навіть із урахуванням того, що у подальшому особа не може реально її нести через стан здоров'я не є перешкодою для реалізації судом приписів ч. 5 ст. 401 КК України [7]. При цьому, у судових справах не виявлено додаткових обставин, які б оцінював суд при розгляді таких справ (справа №183/12595/23, 638/18074/23) [8; 9]. Звідси, не до кінця зрозуміло: на чому базується дискреція судів під час застосування ч. 5 ст. 401 КК України.

Проблематика реалізації положення ч. 5 ст. 401 КК України, яким передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності зумовлена відсутністю правової визначеності підстави звільнення від кримінальної відповідальності, що у свою чергу породжує корупційні ризики з боку військового керівництва та свавільних дій суду, який приймає рішення про задоволення клопотання про звільнення особи чи відмову у його задоволенні. Тому, доповнення КК України відповідним положенням можемо скоріше оцінити як політичний, а не правовий крок: за його допомогою держава продемонструвала прихильність до осіб, які хочуть повернутися до військову службу. Водночас, для того, щоб відповідне положення стало правовим та повноцінно діяло, необхідно сформулювати його згідно з вимогами принципу правової визначеності (єдність термінології, чітка підстава (переглянути доцільність погодження начальником військової частини наміру особи повернутися на військову службу з огляду на потенційні ризики, сформувати порядок отримання згоди) та перелік критеріїв оцінки добровільності (визначатимуть межі судового розсуду – «запобіжники свавільних дій»).

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 10.04.2026)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 10.04.2026)
3. Пояснювальна записка до законопроєкту № 11322 від 6 червня 2024 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44373 (дата звернення: 10.04.2026)
4. Степаненко О.В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 6. 2017. С. 317-320
5. Зіньковський І. П. Доказування наявності підстав звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 401 Кримінального кодексу

України. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Юриспруденція. № 73. 2025. С. 84-87. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.73.16 (дата звернення: 08.04.2026)
6. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 березня 2025 року у справі № 295/8165/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126431708 (дата звернення: 10.04.2026)
7. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 15 жовтня 2025 року у справі № 484/3679/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130767 (дата звернення: 10.04.2026)
8. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 31 липня 2025 року у справі № 183/12595/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129310845 (дата звернення: 10.04.2026)
9. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 липня 2025 року у справі № 638/18074/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129245108 (дата звернення: 10.04.2026)

Горевич Ю. Р.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Бутирська І. А.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року стало серйозною перевіркою для всієї системи кримінального судочинства. Те, що в мирний час виглядало як звична процедура – обрання запобіжного заходу з доступом до доказів, підготовкою сторін і їхньою особистою присутністю, – під час війни суттєво ускладнилося.

В умовах бойових дій ця процедура фактично змінила свій формат і поставила нове питання: як забезпечити дотримання всіх процесуальних гарантій, якщо учасники провадження просто не мають можливості зібратися разом? Очевидно, що законодавство не було повністю готове до таких викликів, і це змусило шукати нові підходи до реалізації прав учасників процесу навіть у надзвичайних умовах.

Відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК України, метою застосування запобіжних заходів є «забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам» переховуватися від слідства та суду [1, ст. 148]. Перелік таких заходів залишився незмінним: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, затримання і тримання під вартою.

Однак на практиці їх застосування в умовах війни виглядає вже інакше. Ті самі інструменти почали працювати в нових реаліях, де безпекові ризики, обмежені можливості контролю та складна логістика суттєво впливають на вибір і ефективність запобіжного заходу. Це показує, що навіть стабільні норми закону можуть по-іншому проявлятися в нестандартних умовах.

Першою і найбільш очевидною проблемою стала недоступність судів. Частина з них опинилася на окупованих або прифронтових територіях, через що розгляд справ у багатьох випадках фактично зупинився. У відповідь законодавець вніс зміни до КПК: зокрема, Закон № 2111-IX від 3 березня 2022 року запровадив ст. 615 КПК, яка дозволила прокурору самостійно визначати підсудність, а строк тримання під вартою у разі неможливості розгляду судом вважати продовженим автоматично – але не більше ніж на два місяці [2].

Якщо раніше дистанційні засідання були швидше винятком, то під час війни вони стали звичною практикою. Проте тут виникає важливе питання: чи справді такий формат повністю забезпечує право на захист? Адже особиста присутність підозрюваного в суді має значення не лише з формальної точки зору. Це ще й про сприйняття людини судом – коли суддя бачить не просто зображення на екрані, а живу особу, це може впливати на оцінку ситуації та прийняття рішення.

Ще однією серйозною проблемою стало застосування запобіжних заходів до осіб, які перебувають у зоні бойових дій або взагалі не мають встановленого місцезнаходження. Формально закон дозволяє розглядати клопотання про тримання під вартою без участі підозрюваного, якщо його оголошено в розшук.

Але війна значно ускладнила цю ситуацію і фактично створила нові категорії людей: ті, хто евакуювався, хто залишився на тимчасово окупованих територіях, або ж проходить службу в ЗСУ. У таких умовах постає логічне питання – чи можна вважати їхню неявку до суду свідомим ухиленням? На практиці єдиної відповіді немає, і це показує, що закон не завжди встигає за реальністю, яка швидко змінюється під час війни.

Окремої уваги заслуговує і питання застави. В умовах воєнної економіки, коли багато людей втратили роботу, майно або стабільний дохід, суми застави, які раніше вважалися більш-менш доступними, тепер часто стають просто непідйомними.

У результаті застава, яка задумувалась як більш м’яка альтернатива триманню під вартою, на практиці може фактично виконувати ту ж саму функцію – але вже для тих, хто не має фінансових можливостей. Це створює нерівність між людьми та ставить під сумнів реальне дотримання принципу рівності перед законом. В умовах війни це питання звучить особливо гостро і потребує більш гнучкого підходу з боку судів.

Не менш проблемним є і домашній арешт у воєнних умовах. Ситуація, коли житло людини зруйноване або вона змушена переїхати в інше місце, зараз не є рідкістю. Водночас КПК не дає простого механізму, як швидко змінити адресу відбування домашнього арешту.

У результаті внутрішньо переміщена особа змушена щоразу звертатися до суду, щоб офіційно змінити місце виконання цього запобіжного заходу. Але через перевантаження судів це може затягуватися на тижні. Виходить парадоксальна ситуація: людина фізично не може виконувати умови арешту за старою адресою, але юридично залишається до неї «прив’язаною».

Очевидно, що такі обставини потребують швидкого і більш гнучкого врегулювання на рівні законодавства, з урахуванням реалій воєнного часу.

Варто також подивитися на те, як на практиці застосовується тримання під вартою. За даними Вищої ради правосуддя, під час воєнного стану суди значно частіше задовольняють клопотання про обрання саме цього запобіжного заходу, ніж це було раніше.

З одного боку, це можна зрозуміти: у воєнний час дійсно зростає ризик того, що підозрювані можуть переховуватися, адже контроль за переміщенням людей ускладнений. Але з іншого боку, тут важливо не перейти межу.

Є ризик, що воєнний стан почне сприйматися як універсальне пояснення для застосування найсуворішого заходу. Тому в кожному випадку важливо зберігати баланс і не забувати, що тримання під вартою – це крайній варіант, а не рішення «за замовчуванням».

Окремо варто звернути увагу на строки тримання під вартою. Стаття 197 КПК чітко визначає, скільки часу людина може перебувати під вартою, але на практиці в умовах війни ці строки часто продовжуються майже автоматично. Саме цю проблему розглянув Конституційний Суд України у рішенні № 8-р(II)/2024, констатувавши, що положення ч. 6 ст. 615 КПК, яке передбачало автоматичне продовження тримання під вартою, не відповідає Конституції України, зокрема порушує право на свободу та особисту недоторканність [3].

Водночас захисники звертають увагу на проблему: клопотання про продовження строків інколи не містять нових аргументів, але все одно задовольняються. Це виглядає як формальний підхід і відхід від ідеї, що кожне продовження має бути добре обґрунтованим.

Така практика не зовсім узгоджується зі стандартами, які сформовані Європейським судом з прав людини. Як зазначається у Посібнику ЄСПЛ зі статті 5 Конвенції, «тривалість тримання під вартою не повинна виходити за межі розумного строку», а суди зобов'язані наводити конкретні й достатні підстави для подальшого обмеження свободи особи [4, с. 47]. Це ще один сигнал про те, що навіть у складних умовах важливо не втрачати якість правосуддя.

Якщо дивитися на ситуацію з точки зору того, яким закон має бути, а не яким він є зараз, можна запропонувати кілька змін.

По-перше, варто прямо передбачити в законі можливість перегляду запобіжного заходу через обставини воєнного часу. Наприклад, якщо людина стала внутрішньо переміщеною особою або різко втратила дохід, це має бути підставою для зміни вже обраного заходу, а не залишатися «поза увагою» суду.

По-друге, потрібно чітко врегулювати ситуацію з особами, які перебувають на тимчасово окупованих територіях. Якщо людина не може прибути до суду з причин, які від неї не залежать, це не повинно автоматично означати, що вона ухиляється і до неї треба застосовувати найсуворіший запобіжний захід.

І по-третє, є сенс більш детально прописати правила проведення відеозасідань. Зараз вони стали звичною практикою, але не завжди гарантують повноцінний захист прав сторін. Тому важливо встановити чіткі технічні вимоги і стандарти, щоб процес був справді змагальним, а не лише формально відповідав закону.

Підсумовуючи, можна сказати, що інститут запобіжних заходів в Україні загалом достатньо добре врегульований для мирного часу. Проте воєнний стан показав у ньому низку прогалин і слабких місць, які раніше не були настільки очевидними.

Основна проблема полягає в тому, що процесуальні гарантії, які мають захищати людину від можливих зловживань, у реальних умовах війни іноді починають працювати формально. Тобто вони ніби існують, але не завжди забезпечують той рівень захисту, для якого були створені.

Тому зараз важливо знайти баланс між ефективністю кримінального провадження та реальним дотриманням принципів верховенства права. І навіть в умовах війни законодавець і правнича спільнота мають не відмовлятися від цього балансу, а навпаки – намагатися його зберегти й адаптувати до нових реалій.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 148. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Закон України «Про внесення змін до КПК України щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2111-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20
3. Рішення Конституційного Суду України у справі про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою, від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text
4. Посібник зі статті 5 Конвенції: Право на свободу та особисту недоторканність. Рада Європи / ЄСПЛ. 2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_5_ukr

Климчук К. В.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Бутирська І. А.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією, суттєво вплинув на функціонування системи кримінальної юстиції. Трансформаційні процеси охопили як процесуальні механізми, так і матеріально-правові підходи до оцінки поведінки особи. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз застосування домашнього арешту як запобіжного заходу, який в умовах воєнного стану виявляє виразний матеріально-правовий зміст. Необхідність такого переосмислення зумовлена тим, що дотримання умов домашнього арешту в реаліях воєнного часу нерідко суперечить фундаментальним правам людини: праву на життя, безпеку та гідні умови існування. Відтак виникає потреба оцінювати поведінку підозрюваного чи обвинуваченого не лише з формально-процесуальних позицій, а й з урахуванням норм матеріального кримінального права.

Правову основу застосування домашнього арешту в Україні становить стаття 181 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), яка визначає цей захід як заборону підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби [4]. Зазначена норма передбачає можливість поєднання домашнього арешту з покладенням на особу додаткових обов'язків: носити електронний засіб контролю, утримуватися від спілкування з певними особами, не змінювати місця проживання без дозволу слідчого судді чи суду. Водночас КПК України не містить спеціальних положень щодо порядку дій особи під домашнім арештом у разі виникнення надзвичайних обставин, зокрема під час повітряних тривог чи безпосередньої загрози для життя. Ця прогалина набуває критичного значення в умовах воєнного стану, коли залишення житла може бути зумовлене об'єктивною небезпекою, а не наміром ухилитися від правосуддя [4].

Однією з ключових категорій, що дозволяє здійснити правову оцінку таких ситуацій, є інститут крайньої необхідності, закріплений у статті 39 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Його застосування в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності, оскільки реальна загроза життю та здоров'ю особи перестає бути винятковим явищем і набуває системного характеру. Зокрема, регулярні повітряні тривоги, ракетні обстріли, загроза руйнування житла або пошкодження об'єктів критичної інфраструктури

створюють обставини, за яких особа об’єктивно змушена залишати місце відбування домашнього арешту [2].

У таких випадках залишення житла не може розглядатися виключно як порушення встановлених обмежень. Навпаки, воно має кваліфікуватися як дія, спрямована на відвернення більш значної шкоди, що повністю відповідає ознакам крайньої необхідності. Небезпека є реальною, безпосередньою та такою, що не може бути усунута в інший спосіб, а шкода від формального порушення умов домашнього арешту є очевидно меншою, ніж потенційні наслідки для життя і здоров’я особи. Такий підхід забезпечує відповідність правозастосування принципам гуманізму та справедливості [3, с. 518].

Разом із тим, проблема застосування домашнього арешту в умовах воєнного стану не вичерпується питанням кваліфікації окремих дій особи. Ширшого значення набуває питання ефективності цього запобіжного заходу загалом. Наукові дослідження свідчать, що в умовах воєнного стану домашній арешт не завжди здатний виконувати покладені на нього функції через безпекові фактори та об’єктивні соціально-побутові обставини.

Зокрема, у періоди масованих обстрілів та пошкодження енергетичної інфраструктури значна частина населення стикається з тривалими відключеннями електроенергії, водопостачання, тепла та інших необхідних ресурсів. Перебування особи у межах житла за таких умов може становити загрозу для її здоров'я або навіть життя. У науковій літературі обґрунтовується позиція про доцільність застосування альтернативних запобіжних заходів у подібних ситуаціях [3, с. 519], а також наголошується, що формальне застосування домашнього арешту без урахування конкретних обставин може призводити до порушення прав людини та підривати довіру до правової системи [3, с. 520].

Окремої уваги потребує питання належного інформування підозрюваного або обвинуваченого щодо його прав та обов’язків під час перебування під домашнім арештом. В умовах воєнного стану особливого значення набуває роз’яснення права на вжиття заходів особистої безпеки. Слідчий суддя, суд та працівники правоохоронних органів зобов’язані чітко доводити до відома особи, що у разі реальної загрози для її життя чи здоров'я вона має право залишити житло з метою самозбереження. Це роз’яснення має не лише інформаційний, а й превентивний характер, оскільки дозволяє уникнути ситуацій, коли особа утримується від необхідних дій через страх порушити умови запобіжного заходу. Крім того, воно сприяє формуванню єдиної правозастосовної практики та запобігає надмірно формальному тлумаченню правових норм.

Важливим аспектом є також питання зарахування строку перебування під домашнім арештом у строк покарання. Тривалий час у національному законодавстві існувала прогалина щодо правового статусу цього періоду, що викликало обґрунтовану критику з боку науковців і практиків. В умовах воєнного стану ця проблема набула особливої гостроти у зв’язку зі збільшенням строків досудового розслідування та судового розгляду. Внесення змін до статті 72 КК України Законом України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX стало важливим кроком у вдосконаленні кримінального законодавства [2]. Встановлене правило, згідно з яким три дні цілодобового домашнього арешту

зараховуються як один день позбавлення волі [1], дозволило частково усунути дисбаланс між фактичним рівнем обмеження свободи та юридичними наслідками такого обмеження, що узгоджується з принципами справедливості, пропорційності та гуманізму кримінального права.

Ще одним важливим аспектом є вплив кримінально-правової кваліфікації діяння на можливість зміни запобіжного заходу. В умовах воєнного стану та загальної мобілізації питання залучення осіб до виконання військового обов'язку набуває особливого суспільного значення. Саме характер інкримінованого правопорушення визначає можливість такої участі згідно з положеннями Особливої частини КК України [1]. Особи, підозрювані або обвинувачені у вчиненні тяжких чи особливо тяжких злочинів, як правило, обмежені у можливості проходження військової служби, що надає правильній кваліфікації діяння не лише юридичного, а й суспільного значення. Штучне завищення тяжкості правопорушення може призвести до необгрунтованого обмеження прав особи та втрати потенційного мобілізаційного ресурсу держави.

З огляду на викладене, застосування домашнього арешту в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, що поєднує норми кримінального процесуального та матеріального права. Оцінка виконання цього запобіжного заходу має базуватися не лише на формальних вимогах статті 181 КПК України [4], а й на врахуванні об’єктивних безпекових загроз крізь призму інституту крайньої необхідності. Ключовими напрямами подальшої адаптації правозастосовної практики є оптимізація законодавчого регулювання та розробка механізмів чіткого інформування учасників провадження щодо алгоритму дій у надзвичайних ситуаціях [3, с. 523].

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25-26. Ст. 131.

2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23 серп. 2023 р. № 3342-IX. *Голос України.* 2023. 27 вересня.

3. Гутник А. В. Застосування домашнього арешту під час воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 518–524.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, 13

Ковальчук О. О.
студентка 3 курсу
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна
Науковий керівник : Бахмат І. В.,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Міжнародні стандарти захисту прав людини у кримінальному процесі закріплені у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 року) (далі – Пакт), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 року) (далі – ЄКПЛ) та рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Це система універсальних та регіональних норм, принципів і гарантій, що визначають допустимі межі втручання держави у сферу прав і свобод особи під час здійснення кримінального провадження. В умовах воєнного стану ці стандарти набувають особливого значення, оскільки навіть за особливих правових режимів існують «необмежувані» права. У ст. 15 ЄКПЛ визначено, що під час війни або іншого надзвичайного стану уряд може робити речі, які порушують права осіб, але тільки в разі крайньої необхідності. Навіть тоді владі не дозволяється, наприклад, застосовувати катування або вбивства без суду [1]. Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища [2].

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [3]. Особливе значення для кримінального процесу має ст. 6 ЄКПЛ, яка гарантує право на справедливий суд, включаючи право на доступ до суду, незалежність і безсторонність суду, презумпцію невинуватості, право на захист та рівність сторін. Статті 2, 3, 5 та 13 ЄКПЛ закріплюють право на життя, заборону катувань, право на свободу та особисту недоторканність, а також право на ефективний засіб юридичного захисту [1].

У кримінальному процесі України міжнародні стандарти набули прямого нормативного значення. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлює обов'язок судів застосовувати ЄКПЛ та практику ЄСПЛ як джерело права [4]. Кримінальний процесуальний кодекс України також прямо передбачає врахування практики ЄСПЛ при застосуванні принципу верховенства права [5].

З початком повномасштабної збройної агресії російської федерації 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан, правові засади якого визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [6]. Україна скористалася правом дерогації відповідно до ст. 15 ЄКПЛ та ст. 4 Пакту. Н.А. Бааджи зауважує, що хоча держави мають право об'являти дерогацію від певних зобов'язань у надзвичайних обставинах, існує механізм контролю з боку Генерального секретаря Ради Європи, який сприяє тому, щоб дерогація не стала інструментом зловживання державною владою і забезпечує дотримання прав людини і основних свобод, які є основними цілями ЄКПЛ [7, с. 594].

Дерогація є важливим, але винятковим інструментом у системі прав людини, який дозволяє державі реагувати на кризові ситуації, не виходячи за межі міжнародно-правових стандартів. Її застосування повинне ґрунтуватися на принципах законності, необхідності, пропорційності та недискримінації, а міжнародний контроль має забезпечити, щоб навіть у найгірших обставинах основоположні права залишались захищеними [8, с. 85].

Міжнародне право визначає перелік прав, відступ від яких є неприпустимим навіть в умовах війни. До них належать: право на життя (крім законного позбавлення життя в умовах війни); заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження; заборона рабства та підневільного стану; заборона покарання без закону. Разом із тим, воєнний стан обумовив необхідність адаптації кримінального провадження до умов збройного конфлікту. Розділ IX-1 КПК України передбачає особливості здійснення кримінального провадження під час воєнного стану [5].

Міжнародні стандарти вимагають застосування так званого «трьох-складового тесту» при оцінці правомірності обмеження прав: втручання має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільств. ЄСПЛ у своїй практиці наголошує, що навіть за умов надзвичайного стану держава не звільняється від обов'язку забезпечувати ефективний судовий контроль за обмеженням свободи особи [9].

Особливої актуальності набуває ст. 3 ЄКПЛ, яка встановлює абсолютну заборону катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження [1]. У кримінальному процесі це означає обов'язок держави забезпечити ефективне розслідування кожного повідомлення про неналежне поводження, що підтверджується як положеннями Конвенції, так і науковими дослідженнями.

В умовах війни важливу роль відіграє також міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року. Воно взаємодіє з міжнародним правом прав людини у питаннях захисту цивільного населення та розслідування воєнних злочинів.

Додатковим міжнародним механізмом забезпечення відповідальності за тяжкі злочини стало приєднання України до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Юрисдикція МКС щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності підсилює міжнародний вимір захисту прав людини у кримінальному провадженні [10].

Отже, міжнародні стандарти захисту прав людини у кримінальному провадженні виконують роль ключового нормативного орієнтира, що визначає межі допустимого втручання держави навіть в умовах воєнного стану. Україна загалом сформувала належну нормативну базу імплементації положень ЄКПЛ та Пакту, однак сучасні виклики виявили низку практичних проблем їх реалізації.

На мою думку, головна загроза полягає не у відсутності правових гарантій, а у ризику їх звуженого або формального застосування під впливом воєнних потреб. Розширення процесуальних повноважень сторони обвинувачення, спрощення окремих процедур та збільшення дискреції правоохоронних органів об'єктивно підвищують навантаження на механізми судового контролю. За відсутності належного балансу це може призвести до поступового зміщення кримінального процесу в бік репресивної моделі.

Вважаю, що в умовах війни критично важливим індикатором дотримання принципу верховенства права є саме ефективність судового контролю та реальність права на захист, а не лише формальна відповідність законодавства міжнародним стандартам. Особливої уваги потребує забезпечення стандартів ст. 3 ЄКПЛ, оскільки ризики неналежного поводження традиційно зростають у період надзвичайних режимів.

Водночас слід визнати, що дерогація є легітимним інструментом міжнародного права. Проте вона повинна застосовуватися вузько, тимчасово та під постійним контролем. Переконана, що після завершення воєнного стану Україна має провести ревізію тимчасових процесуальних новел, щоб запобігти їх автоматичному «перенесенню» у мирний кримінальний процес.

Таким чином, міжнародні стандарти повинні сприйматися не як зовнішній формальний орієнтир, а як внутрішній критерій якості кримінальної юстиції. Саме здатність держави забезпечувати права людини у найбільш складних умовах є справжнім тестом її правової зрілості.

Література:

1.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 25.04.2026 року)

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 25.04.2026 року)

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення 25.04.2026 року)

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення 25.04.2026 року)

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 25.04.2026 року)

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 25.04.2026 року)
7. Бааджи Н. А. До питання законності дерогації прав людини: умови правомірності згідно практиці ЄСПЛ. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. С. 593–596.
8. Бочковой В.О. Поняття дерогації та її місце в системі обмежень прав людини. Серія ПРАВО. Випуск 89: частина 4. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. С.82-86. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/337055/325638
9. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Оновлено 31 серпня 2025 року. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_ukr
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Закон України № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Козек Б. О.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Бутирська І. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ДИСТАНЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТА РИЗИКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 році зумовило потребу в оперативній адаптації кримінального процесуального законодавства до реалій воєнного часу. М. О. Яскорський слушно відзначає, що факт інтенсифікації воєнних дій на території України, а також небезпека для життя та здоров'я людей, що з цим пов'язана, напряму впливає на можливість та ефективність проведення досудового розслідування та судового розгляду в районах бойових дій та тимчасово окупованих територій, що поставило перед правозастосовниками питання щодо достатності правового регулювання питань, які стосуються здійснення кримінального провадження з огляду на нові реалії правозастосування [1, с. 661].

Однією з найпомітніших тенденцій стало суттєве розширення можливостей для проведення дистанційного кримінального провадження. Такий формат покликаний забезпечити безперервність правосуддя в умовах, коли значна частина території країни є небезпечною для пересування, а частина громадян перебуває за кордоном або на тимчасово окупованих територіях. Однак розширення дистанційного формату відбулося швидко і без достатнього процесуального опрацювання, законодавець вирішував проблему доступності правосуддя, проте питання якості такого правосуддя залишилося відкритим. Саме це і становить предмет цього дослідження.

Нормативною основою дистанційного провадження в Україні є статті 232 та 336 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які регулюють відеоконференцзв'язок відповідно під час досудового розслідування та судового розгляду [2]. До 24 лютого 2022 року проведення дистанційного судового засідання переважно залежало від волевиявлення обвинуваченого та супроводжувалося низкою процедурних обмежень. Ситуація суттєво змінилася з прийняттям Закону України від 14 квітня 2022 року №2201-IX, яким ч. 1 ст. 336 КПК України була доповнена пунктом 4-1: введення воєнного стану стало самостійною підставою для проведення дистанційного судового провадження [3]. Принциповим є те, що таке рішення може бути ухвалене судом за власною ініціативою, тобто незалежно від згоди обвинуваченого. Наступний крок було зроблено Законом України від 23 лютого 2024 року № 3604-IX, яким закріплено можливість учасників кримінального провадження брати участь у судовому

засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису [4]. Цей напрям підтримала і Велика Палата Верховного Суду, яка в ухвалі від 5 липня 2023 року у справі №415/2182/20 визнала допустимою дистанційну участь особи з будь-якого місця з власних технічних засобів задля забезпечення належної реалізації права на захист [5].

Законодавець, розширюючи підстави для дистанційного провадження, намагався одночасно зберегти його процесуальну якість – і для цього передбачив ряд гарантій. Відповідно до ч. 3 ст. 336 КПК України, особа учасника провадження повинна бути встановлена, технічні засоби мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, а учаснику має бути надана можливість чути й бачити хід засідання, ставити запитання і отримувати відповіді, реалізовувати інші процесуальні права та виконувати обов'язки [2]. Крім того, закон вимагає вручення пам'ятки про процесуальні права та дотримання принципу гласності й відкритості судового провадження. Основоположною гарантією є конституційне положення, за яким право на доступ до правосуддя не може бути обмежене навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану (ст. 64 Конституції України). Ця гарантія узгоджується зі стандартом ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права на справедливий суд.

Попри наявність переліку гарантій, практика застосування дистанційного провадження в умовах воєнного стану засвідчує низку ризиків порушення прав людини, які потребують детального аналізу.

Першим і найбільш принциповим ризиком є можливість призначення дистанційного розгляду всупереч волі обвинуваченого. Чинна редакція ст. 336 КПК України наділяє суд правом ініціювати дистанційне провадження з міркувань оперативності, що створює колізію між вимогою розумних строків і правом особи на очну участь у справі.

Другим ризиком є послаблення засади безпосередності дослідження доказів (ст. 23 КПК України), яка традиційно вважалася однією з ключових гарантій якісної оцінки показань. У дистанційному форматі ускладнюється оцінка невербальних реакцій під час допиту, знижується ефективність очної ставки, з'являються об'єктивні труднощі у сприйнятті емоційного стану особи. Безпосередньо пов'язаним із цим є питання права на захист: коли обвинувачений перебуває, наприклад, в установі попереднього ув'язнення, а його захисник – у залі суду, виникає потреба в окремому захищеному каналі комунікації між ними. Відсутність належної технічної та правової регламентації такої конфіденційності створює ризик порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки Європейський суд з прав людини у справі «Sakhnovskiy v. Russia» прямо вказав, що можливість конфіденційного спілкування підсудного із захисником є суттєвою складовою права на захист при використанні відеоконференцзв'язку [6].

Третій ризик стосується процесуальних наслідків технічних збоїв. КПК України не містить чітких стандартів якості з'єднання, алгоритму дій суду в разі зникнення зв'язку, а також механізму фіксації таких обставин. На практиці це означає, що короткочасний збій може фактично позбавити особу можливості бути почутою, проте процесуально такий факт не завжди належним чином

відображається у протоколі. Вбачається, що такі законодавчі новели щодо дистанційного формату потребують додаткових гарантій, особливо для підозрюваного та обвинуваченого, які б нівелювали ризики, характерні саме для провадження в режимі відеоконференцзв'язку.

На основі викладеного пропонуються три напрями вдосконалення правового регулювання дистанційного кримінального провадження в умовах воєнного стану. По-перше, ст. 336 КПК України слід доповнити вимогою щодо мотивованого рішення суду у разі заперечення обвинуваченого проти дистанційного розгляду. По-друге, необхідно визначити мінімальні технічні стандарти відеоконференцзв'язку та врегулювати процедуру фіксації збоїв як підставу для відкладення засідання. По-третє, потрібно запровадити захищений канал зв'язку між обвинуваченим і захисником, що відповідає стандартам ЄСПЛ.

Таким чином, аналіз наведених законоадвчих змін показав, що воєнний стан не скасовує стандарт справедливого суду – він лише ускладнює умови його дотримання, але законодавець оперативно реагує на відповідні виклики, що постають перед учасниками кримінального провадження. Подальше удосконалення правового регулювання дистанційного провадження у кримінальному провадженні є не технічним питанням, а питанням правової послідовності держави, яка позиціонує себе як правову.

Література:

1. Яскорський М.О. Проблеми реалізації права на захист у контексті використання показань свідка, потерпілого, підозрюваного як доказів у суді у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 661–665. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/160.pdf (дата звернення: 16.04.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 16.04.2026).
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20 (дата звернення: 16.04.2026).
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи : Закон України від 23.02.2024 № 3604-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20 (дата звернення: 16.04.2026).
5. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 05.07.2023 у справі № 415/2182/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112030640 (дата звернення: 16.04.2026).
6. Case of Sakhnovskiy v. Russia [GC] : judgment of the European Court of Human Rights of 02.11.2010, application no. 21272/03. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101568 (дата звернення: 16.04.2026).

Майданюк Д. С.,
студент 204 групи
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ГРОМАДСЬКІ РОБОТИ: СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Громадські роботи як один із видів покарань, не пов’язаних із позбавленням волі, передбачені ст. 51 Кримінального кодексу України. Вони мають виражену соціальну спрямованість, оскільки поєднують елементи кари, виправлення засудженого та відшкодування шкоди суспільству через виконання суспільно корисних робіт. Згідно зі статтею 51 Кримінального кодексу України, громадські роботи посідають п'яте місце у загальній ієрархії видів покарань. Ця стаття визначає систему та перелік покарань, які можуть бути застосовані судом до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень. Стаття 56 ККУ розкриває зміст цього покарання, строки (60–240 годин) та перелік осіб, до яких воно не застосовується. Громадські роботи належать до основних покарань, які не пов'язані з позбавленням волі та не мають на меті ізоляцію особи. Якщо Кримінальний кодекс УКраїни лише називає покарання, то Кримінально-виконавчий кодекс відповідає на питання «як саме воно працює».

Отже, правову основу реалізації громадських робіт становить комплексне поєднання норм матеріального та процесуального права. Якщо Кримінальний кодекс України визначає громадські роботи як вид покарання та встановлює його межі [1], то Кримінально-виконавчий кодекс України деталізує механізм його відбування, покладаючи контроль за засудженими на органи пробації та адміністрацію підприємств [2].

Актуальність теми зумовлена необхідністю гуманізації кримінальної політики України, особливо в умовах воєнного стану, коли пріоритетом стає застосування альтернативних видів покарання, що не передбачають ізоляцію особи від суспільства. В умовах глобальної кризи та дефіциту ресурсів пенітенціарної системи, громадські роботи виступають не лише як каральний захід, а й як інструмент відновного правосуддя, що дозволяє засудженому безпосередньо компенсувати заподіяну громаді шкоду.

Водночас практика застосування громадських робіт виявила низку суттєвих проблем, які суттєво знижують їх ефективність.

Соціальна робота як наука і практична діяльність тісно пов’язана з реалізацією громадських робіт. Громадські роботи фактично є формою практичної соціальної роботи, оскільки засуджений не лише відбуває покарання, але й набуває навичок соціально корисної діяльності, відчуває свою причетність до громади та проходить процес ресоціалізації.

Соціальна спрямованість громадських робіт реалізується через кілька ключових аспектів. По-перше, це **виховний вплив**: засуджений виконує роботу на благо суспільства, що формує почуття відповідальності та зменшує ризик рецидиву. По-друге, це **ресоціалізація**: особа інтегрується в соціальне середовище територіальної громади, відновлює соціальні зв'язки. По-третє, це **відшкодування шкоди громаді**: робота виконується на користь місцевої громади, що відповідає принципам restorative justice (відновного правосуддя).

Важливо розглядати громадські роботи не лише як санкцію держави, а й як елемент соціального менеджменту на місцях. Зокрема, у монографії Слозанської Г. І. підкреслюється, що соціальна робота в територіальній громаді спрямована на вирішення локальних соціальних проблем через залучення усіх ресурсів громади, включаючи альтернативні форми покарання [4, с. 147]. Такий підхід дозволяє трансформувати відбування покарання у конструктивний процес соціального партнерства між правопорушником, органом пробації та місцевою громадою». У монографії Г. І. Слозанської підкреслюється, що соціальна робота в територіальній громаді саме й спрямована на вирішення локальних соціальних проблем через залучення усіх ресурсів громади, включаючи альтернативні форми покарання [4, с. 147].

Однак практика застосування громадських робіт виявила низку суттєвих проблем, які суттєво знижують їх ефективність. По-перше, **організаційно-правові труднощі**. Органи місцевого самоврядування часто не забезпечують достатньої кількості робочих місць. Відсутній чіткий механізм взаємодії між кримінально-виконавчою інспекцією, судами та центрами надання соціальних послуг. У територіальних громадах, особливо сільських, бракує координації, що призводить до формального виконання покарання [4, с. 93].

По-друге, **мотиваційні проблеми**. Засуджені часто не зацікавлені у виконанні робіт через відсутність матеріального стимулювання. Робота, як правило, оплачується мінімально або не оплачується взагалі, що суперечить принципам адресності та добровільності соціальної роботи, визначеним у Законі України «Про соціальні послуги» [5].

Як зазначає Н. І. Кривоконь, низька мотивація суб'єктів є однією з ключових перешкод для реалізації соціальної політики в умовах економічної кризи та воєнного стану [3, с. 62]. У сфері кримінальних покарань це призводить до сприйняття праці як виключно примусового заходу, що нівелює її виховний потенціал.

По-третє, **проблеми воєнного часу**. У прифронтових регіонах виникають питання безпеки засуджених під час виконання робіт, логістичні труднощі (транспорт, забезпечення засобами захисту). Крім того, багато територіальних громад зосереджені на вирішенні нагальних гуманітарних проблем, що ускладнює організацію громадських робіт.

По-четверте, **недостатня індивідуалізація**. Відсутня диференціація видів робіт залежно від віку, стану здоров'я, статі та соціального статусу засудженого. Це порушує принцип індивідуалізації покарання та суперечить сучасним підходам соціальної роботи в територіальній громаді, де акцент робиться на персоніфікованому підході [4, с. 171].

Для підвищення ефективності громадських робіт необхідне комплексне вдосконалення. По-перше, законодавчо закріпити обов'язок органів місцевого самоврядування формувати та регулярно оновлювати перелік суспільно корисних робіт з урахуванням реальних потреб територіальної громади. По-друге, запровадити часткову оплату праці засуджених за рахунок місцевого бюджету або соціального замовлення, що підвищить мотивацію та відповідатиме принципам соціальної справедливості. По-третє, посилити координацію між кримінально-виконавчою службою, центрами надання соціальних послуг та фахівцями з соціальної роботи в громаді. По-четверте, розробити інтегровані програми ресоціалізації, які поєднуватимуть громадські роботи з психологічною підтримкою, профнавчанням та соціальним супроводом.

Запропоновані заходи відповідають стратегії розвитку соціальної роботи в територіальній громаді в умовах децентралізації, викладеній у монографії Слозанської Г. І. Авторка наголошує на необхідності впровадження комплексних моделей соціальної роботи, де фахівець із соціальної роботи стає ключовим суб'єктом надання послуг на локальному рівні [4, с. 158]. На думку автора необхідно застосовувати механізм впровадження «диференційованого переліку робіт», який би враховував фах, освіту та навички засудженого. Якщо фахівець з ІТ допомагає цифровізувати архіви громади, а вчитель – проводити соціальні заходи, виховний ефект та користь для громади будуть значно вищими, ніж від прибирання вулиць.

Оскільки низька мотивація є бар'єром, держава має запропонувати стимули, а саме заохочення у вигляді можливості скорочення строку громадських робіт за сумлінне ставлення або особливі досягнення (за аналогією з умовно-достроковим звільненням), надати чітке роз'яснення засудженому, як саме його праця допомагає громаді в умовах воєнного чи післявоєнного стану. Для перетворення громадських робіт на реальний інструмент «відновного правосуддя» необхідний перехід до персоніфікованого підходу, де вид праці відповідатиме фаху та навичкам засудженого. Впровадження цифровізації контролю та розширення соціального партнерства між органами пробації та громадами дозволить мінімізувати формалізм і корупційні ризики.

Таким чином, громадські роботи мають значний потенціал як соціально орієнтоване покарання, що відповідає принципам гуманізації кримінальної юстиції та сучасним підходам соціальної роботи. Однак без вирішення організаційних, мотиваційних та воєнно-часових проблем їх ефективність залишається низькою. Комплексне реформування нормативної бази, посилення взаємодії з територіальними громадами та впровадження елементів соціальної роботи дозволить максимально реалізувати соціальну спрямованість цього виду покарання та сприятиме успішній ресоціалізації засуджених в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови України.

Еволюція інституту громадських робіт в Україні отримала новий імпульс із прийняттям Постанови КМУ № 335 від 20 березня 2022 року. Цей акт не лише деталізував механізм реалізації робіт у кризовий період, а й заклав підвалини для більш гнучкого залучення ресурсів громади до виконання завдань, критично важливих для національної безпеки та соціальної стабільності [6].

Важливим кроком є інтеграція контролю за виконанням робіт у єдину інформаційно-аналітичну систему пробації (ЄІАСП), що дозволить у режимі реального часу відстежувати ефективність ресоціалізації.

Комплексне вдосконалення інституту громадських робіт має базуватися на переході від репресивної моделі (просто відпрацювання годин) до соціально-інтеграційної моделі, де ключовим є індивідуальний підхід до особистості засудженого та його корисний внесок у розвиток територіальної громади.

Громадські роботи мають стати не просто «безкоштовною працею», а свідомим актом відновлення справедливості. Індивідуальний підхід та персоніфікація покарання – це ті кроки, що наближають українську систему правосуддя до європейських стандартів.

Отже, до шляхів вдосконалення громадських робіт необхідно віднести:

- перехід від «репресивної» до «соціально-інтеграційної» моделі: фокус на ресоціалізації особи, а не лише на каральній функції;
- запровадження диференційованого переліку робіт: залучення фахівців (ІТ-спеціалістів, освітян тощо) до кваліфікованої праці відповідно до їхньої професійної компетенції;
- застосування економічного стимулювання: впровадження механізмів часткової оплати праці або можливості скорочення строку відбування покарання за сумлінне ставлення;
- діджиталізація контролю: використання сучасних цифрових інструментів для моніторингу виконання робіт, що мінімізує ризики формалізму та корупції;
- гнучке використання механізмів Постанови КМУ № 335: залучення засуджених до виконання завдань, критично важливих для національної безпеки, з урахуванням викликів воєнного стану.

Синхронізація виконання кримінальних покарань із загальнодержавними ініціативами, такими як «Армія відновлення», дозволить засудженим відчути свою роль у відбудові країни, що є найвищою формою ресоціалізації.

В умовах прагнення України до європейських стандартів правосуддя, громадські роботи виступають дієвою альтернативою позбавленню волі. Вони дозволяють реалізувати принцип економії заходів кримінальної репресії, забезпечуючи виправлення особи без її ізоляції від суспільства та без розриву корисних соціальних зв’язків.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 15.04.2026. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 року № 1129-IV. Дата оновлення: 12.09.2025. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text
3. Кривоконь Н. І. Соціальна політика в Україні: виклики та перспективи : навч. посіб. Київ, 2022. С. 62.
4. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорія, практика, перспективи : монографія / Г. І. Слозанська. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 456 с.
5. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.12.2020 № 1234-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

Павлюк А. Ю.
студентка 5 курсу
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПЕРЕДАЧА ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЛЯ ОБМІНУ ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ АСПЕКТ

За даними Центру стратегічних комунікацій станом на 16.04.2025 року на території нашої держави зафіксовано 159 тис. воєнних злочинів, скоєних російською федерацією від початку повномасштабного вторгнення. 158 російських військових злочинців вже засуджені, ще більше 100 чекають судового розгляду. Майже 850 окупантів отримали повідомлення про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, більше 600 проваджень перебувають на розгляді у суді. 18 засуджених військовослужбовців рф відбувають покарання в Україні, решта 140 осіб отримали вирок in absentia [1].

Важливо розуміти, що воєнні злочини не підлягають терміну давності, враховуючи той момент, що шлях до справедливого рішення у справі може бути тернистим та непростим процесом встановлення фактів та зібрання належної доказової бази через непрості умови бойових дій та воєнного стану. Військові держави-агресора, засуджені в Україні за особливо тяжкі злочини обміну не підлягають, адже українська сторона робить все можливе для фіксації та належного розслідування кожного кримінального правопорушення, вчиненого рф та притягнення винних до відповідальності.

Сьогодні в умовах воєнного стану необхідним є оперативне, швидке та ефективне вирішення питання обміну підозрюваних, обвинувачених та засуджених осіб як військовополонених з подальшим їх звільненням від покарання та його відбування після винесення відповідного рішення суду.

Правовий статус військовополонених визначений як на міжнародному, так і на національному рівні. Важливим є дотримання стандартів поводження військовими, які перебувають у полоні, затверджені нормами гуманітарного права. Перш за все, варто згадати Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими 1949 року, де міститься визначення правового статусу цієї категорії осіб та впроваджено систему цінностей, які не можна порушувати за жодних умов під час військового конфлікту. Основні з них відображено в ст.13-16 вищезгаданого акту, а саме: принцип гуманного поводження, принцип

заборони фізичного каліцтва, медичних або наукових експериментів, принцип захисту від залякування або насильства, образ чи цікавості публіки, принципи поваги до честі особи військовополоненого [2]. Наша держава дотримується приписів і принципів міжнародного права і забезпечує військовополоненим засудженим мінімально необхідний рівень безпеки. В Україні це питання більш детально врегульовано підзаконними нормативно-правовими актами, такими як: Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у ЗСУ, затверджена наказом Міноборони № 164 від 23.03.2017 [3], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора» №441 від 12.04.2022 [4].

Юридичний статус осіб, стосовно яких уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого врегульовано п. 28 ч.1 ст.3 КПК України. Зазначено, що такий суб'єкт кримінально-правових відносин обов'язково повинен мати процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого бути включеним відповідним органом до списку на обмін [5]. Варто зазначити, що уповноваженим органом, який забезпечує передачу та обмін військовополонених згідно Постанови КМУ №257 від 11.03.2022 року є Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими [6].

Важливо розуміти, що цільовою метою полону є виключення можливості подальшої участі військовослужбовця ворожої сторони в бойових діях. Свого роду, це є дієвим інструментом зниження військових потужностей та можливостей агресора, шляхом захоплення його особового складу. Проте, у разі, якщо військовополонений вчинив воєнний злочин, його може бути притягнено до кримінальної відповідальності та засуджено на території України.

На жаль, рф не дотримується покладених на неї обов'язків гарантувати українським військовополоненим усіх прав, передбачених міжнародним законодавством. Згідно з інформацією Управління Верховного Комісара ООН наразі є чимало фактів виявлених систематичних катувань, жорстокого поводження щодо українських захисних під час інтернування та захоплення в полон. Лише понад 1000 військовослужбовців «Азовсталі» вивезено з Маріуполя до підконтрольних рф територій. Зафіксовано більше 15 страт українських військовополонених, використання людей як «живого щита», ненадання належної медичної допомоги, що призвело до смерті, примус надати інформацію, На нашу думку, необхідно, щоб кожен такий випадок неналежного утримання та катування наших військовополонених отримав належну юридичну оцінку та кваліфікацію за нормами міжнародного кримінального права для того, щоб усі військові злочинці отримали справедливе покарання за вчинені правопорушення [7].

Напротивагу рф, держава Україна забезпечила для російських військовополонених навіть можливості спілкування, які відповідають вимогам права Женеви. Навіть запроваджено IP-телефонію, що зручніше і швидше, аніж писати листи [8].

Крім того, важливо зазначити, що українська розвідка також запровадила проєкт «Хочу до своїх», який надає можливість обміняти українців, засуджених за злочини проти основ національної безпеки на оборонців, які перебувають у російському полоні. У першу черга, йдеться мова про осіб, притягнених до кримінальної відповідальності за державну зраду, колабораціонізм, пособництво державі-агресору. Таким чином, завдяки передачі такої категорії засуджених збільшується обмінний фонд, що дозволяє повернути якомога більше військових та цивільних.

Отже, враховуючи вищесказане, право на полон – це право кожного військовополоненого передусім на збереження життя. Воно в жодному випадку не повинно загрожувати життю і здоров'ю такої особи. Режим утримання та поводження з військовополоненими має відповідати міжнародним стандартам та принципам гуманітарного права, виключати будь-які випадки жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність поводження, дотримання абсолютних заборон щодо порушення прав людини сторонами конфлікту від початку полону аж до моменту репатріації.

Література:

1. Інформація Центру стратегічних комунікацій станом на 16.04.2025 URL:https://www.facebook.com/StratcomCentreUA/posts/ (дата звернення: 17.03.2026).
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 17.03.2026).
3. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 : станом на 31 трав. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення: 17.03.2026).
4. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 року № 441. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-п#Text (дата звернення: 17.03.2026).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI: станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 17.03.2026).
6. Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 року № 257: станом на 11 жовтня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-п#Text (дата звернення: 17.03.2026).

7. ООН повідомляє про поширені випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій. (2022). URL: https://ukraine.un.org/ uk/207332 (дата звернення: 17.03.2026).
8. В Мінюсті розповіли, скільки витрачають в місяць на утримання одного полоненого окупанта. (2023). URL: https://zn.ua/ukr/war/v-minjusti-rozpovili-skilkivitrchajut-v-misjats-na-utrimannja-odnoho-polonenoho-okupanta.html (дата звернення: 17.03.2026).
9. Національне інформаційне бюро URL: https://nib.gov.ua/news/startuvav-derzhavnij-proekt-dlya-obminu-zasudzhenih-kolaborantiv-na-polonenih-ukrainskih-zahisnikiv/ (дата звернення: 17.03.2026).

Патрелюк Д.А.
кандидат юридичних наук
докторант
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗМАГАЛЬНОСТІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Протистояння сторін кримінального переслідування і захисту між собою для досягнення бажаного результату є змістом змагальної форми досудового розслідування. Однак справедлива змагальність неможлива без незалежного арбітра. Функцію останнього виконує суд, який контролює, щоб змагання кримінального переслідування і захисту відбувалось у рівних умовах та за однакових можливостей [1, с. 29]. Розподіл повноважень між учасниками кримінального провадження, в межах яких кожна сторона бере активну участь у представленні й обґрунтуванні своїх правових позицій перед незалежним, об'єктивним, безстороннім і неупередженим судом, свідчить про виникнення конфлікту інтересів, який неминуче призводить до змагального процесу.

Саме початок досудового розслідування ініціює процесуальні механізми встановлення обставин, що підлягають доказуванню з метою забезпечити досягнення балансу інтересів. Особа, яка фактично переслідується, після повідомлення їй про підозру набуває процесуального статусу та визначеного переліку прав та обов'язків [2, с. 184]. Поява в межах кримінального провадження такого статусу є передумовою для забезпечення реалізації права особи на захист, надання їй можливості брати активну участь у кримінальному провадження, збирати докази, оскаржувати рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування, заявляти клопотання тощо [3, с. 101]. Відповідно, початок досудового розслідування і набуття процесуального статусу особою сприяє правовій визначеності та надає дієві способи ефективного захисту.

Необхідно відзначити, що кримінальне переслідування може мати місце до початку досудового розслідування та надання процесуального статусу підозрюваного. Як слушно вказується Т. О. Лоскутовим, з моменту початку першої процесуальної дії, що спрямована на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення, особа переслідується незалежно від наявності процесуального статусу підозрюваного [1, с. 134]. Погоджуючись з таким підходом щодо визначення фактичного моменту обвинувальної діяльності стосовно особи, варто зауважити, що саме з цього моменту особа повинна мати можливість захищатися від кримінального переслідування у площині змагального кримінального процесу. Тому на законодавчому та правозастосовному рівнях потрібно передбачати застосування змагальної форми кримінального провадження до визначення конкретного правового становища особи під час реалізації кримінальної процесуальної діяльності.

Водночас для досягнення балансу інтересів держави і особи, що переслідується, змагальнсть стає невід'ємною частиною досудової стадії

кримінального провадження, під час якого відбувається активне застосування процесуального примусу з боку сторони обвинувачення. Як зауважує М.С. Цуцкірідзе, у досудовому кримінальному провадженні суд (слідчий суддя), бере обмежену (епізодичну) участь, оскільки вирішення питання про встановлення винуватості особи ще не відбувається, проте засада змагальності на цій стадії вже діє, що пов'язано з виконанням функції судового контрою [4, с. 167]. Варто зазначити, що сторона обвинувачення завжди матиме ширші можливості щодо втручання й обмеження прав, свобод і законних інтересів, у зв'язку з чим судовий контроль є необхідною умовою забезпечення рівноправної та законної участі сторін у досудовому розслідуванні, про що наголошено у рішенні ЄСПЛ «Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine» [5].

Сторона обвинувачення, на відміну від сторони захисту, володіє значно ширшими інструментами впливу, насамперед щодо збирання, фіксації, перевірки та використання доказів. Йдеться не лише про формальні переваги, але й про реальні можливості здійснювати процесуальний примус, у тому числі шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 2 ст. 93 КПК України).

Прояв змагальності у досудовому кримінальному провадженні полягає, зокрема, під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності сторони обвинувачення, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій тощо. В наведених випадках виникає необхідність звернення до слідчого судді як незалежного арбітра, уповноваженого перевіряти законність і обґрунтованість поданих клопотань. За таких умов забезпечення рівності процесуальних можливостей сторін є важливим завданням, що потребує вирішення ще до моменту передачі справи до судового розгляду.

Вважається, що у змагальному кримінальному процесі, де слідчий, прокурор та підозрюваний виконують протилежні функції, реальною гарантією реалізації прав підозрюваного може бути лише незалежний і неупереджений суд. Останній як арбітр у змаганні сторін обвинувачення та захисту, з одного боку, має забезпечувати реалізацію повноважень слідчого, прокурора, а з іншого – здійснення прав підозрюваного [6, с. 166-167].

Змагальність у досудовому кримінальному провадженні чітко простежується й у випадку ініціювання проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Це пов'язано з тим, що вони, як правило, суттєво обмежують права, свободи й законні інтереси особи, що переслідується. Здебільшого такі дії потребують обов'язкової ухвали слідчого судді, що уособлює прояв незалежного контролю в межах реалізації змагального процесу. Сторона обвинувачення, звертаючись із клопотанням про проведення слідчої (розшукової) дії, має процесуальний обов'язок обґрунтувати законність, доцільність і необхідність її проведення [7, с. 118]. Слідчий суддя, розглядаючи таке клопотання, виконує функцію незалежного та неупередженого арбітра. Він не лише формально перевіряє його відповідність процесуальним вимогам, а й оцінює обґрунтованість наміру втрутитися в особисту сферу людини з погляду дотримання її прав і свобод.

Сучасне розуміння змагальності має охоплювати як і судову стадію, так і досудове провадження, в межах якого змагальність набуває вирішального значення у контексті забезпечення ефективного доступу особи до правосуддя. Тому для досягнення реального балансу інтересів між державою та особою, яка переслідується, судовий контроль на досудовому етапі повинен виступати як ефективний механізм стримування сторони обвинувачення від необґрунтованого втручання у права, свободи та законні інтереси людини, а також як гарантія реалізації права на захист у контексті засади змагальності. Без судового контролю кримінальне переслідування ризикує перетворитися на засіб одностороннього тиску, що підриває принципи кримінальному судочинства.

З моменту початку кримінального переслідування виникає потреба в активному захисті, а разом із цим – в реалізації засади змагальності у досудовому кримінальному провадженні. Неоднозначне розуміння початку кримінального переслідування негативно позначається на забезпеченні права на захист у досудовому кримінальному провадженні, а відтак – на гарантуванні змагальної форми кримінального процесу. В умовах нерівності сторін кримінального провадження невід'ємною гарантією змагальності у досудовому кримінальному провадженні є участь незалежного, об'єктивного, безстороннього і неупередженого суду (слідчого судді) щодо забезпечення (обмеження, втручання) прав, свобод і законних інтересів людини.

Література:

1. Лоскутов Т. О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 164 с.
2. Яворський В. О., Квасильчук Д. Б. Набуття статусу підозрюваного: теоретичний та практичний аспекти. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 1(15). С. 184-194.
3. Даньшин М. В., Попович І. М. Правове положення підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 100-102.
4. Цуцкірідзе М. С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика: монографія; вступне слово проф. М.А. Погорецького. Київ: Алерта, 2020. 562 с.
5. Case of Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine, 42310/04, 21.04.2011. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104613 (дата звернення: 10.04.2026)
6. Лоскутов Т. О. Предмет правового регулювання у кримінальному процесі: дис. … д-ра. юрид. наук. Київ, 2016. 445 с.
7. Чучман О. Підстави проведення слідчих (розшукових) дій, які потребують попереднього дозволу суду. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 117-123.

Пилич Я. О.,
студентка 2 курсу
факультету права та міждународних відносин
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Лихова С. Я.,
Доктор юридичних наук,
професор,
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

УМИСНЕ ВБИВСТВО, ВЧИНЕНЕ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ: ВІДМІННІСТЬ ВІД УМИСНОГО ВБИВСТВА, ОБСТАВИНИ ТА КВАЛІФІКАЦІЯ

У кримінальному праві одним із найтяжчих злочинів є умисне вбивство, оскільки воно посягає на найвищу соціальну цінність – життя людини. Особливу увагу становить умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, що відрізняється від умисного вбивства винятковими фізичними, психічними або моральними стражданнями потерпілого. Визначення та відмежування цієї ознаки ускладнені через відсутність чіткого законодавчого визначення та неоднакову судову практику.

Мета роботи – проаналізувати особливості умисного вбивства з особливою жорстокістю, визначити критерії його відмежування від основного складу умисного вбивства та окреслити проблеми його кваліфікації у сучасній судовій практиці.

Відповідно до постанови Пленуму Верховний Суд України від 07.02.2003 № 2, умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 Кримінальний кодекс України), якщо винна особа, позбавляючи життя потерпілого, усвідомлює, що своїми діями завдає йому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань. До проявів особливої жорстокості належать, зокрема, заподіяння потерпілому значної кількості тілесних ушкоджень, застосування тортур або інших дій, що спричиняють сильний біль чи муки, а також приниження честі й гідності, глумління над потерпілим. Особлива жорстокість має місце також у разі вчинення вбивства у присутності близьких потерпілого або глумління над трупом, якщо винний усвідомлює, що такими діями спричиняє їм тяжкі психічні чи моральні страждання. [1.]

Умисне вбивство – це умисне протиправне позбавлення життя іншої людини, яке не супроводжується додатковими проявами насильства або жорстокості (ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України). [2.] Основна характеристика цього злочину полягає в тому, що він спрямований виключно на позбавлення життя, без заподіяння надмірних фізичних або психічних страждань потерпілого. Психічне ставлення винного при цьому може

проявлятися як у прямому, так і в непрямому умислі, тобто злочинець або безпосередньо бажає заподіяти смерть, або передбачає її настання як можливий наслідок своїх дій. На відміну від умисного вбивства з особливою жорстокістю, умисне вбивство не включає дій, що завдають потерпілому додаткових страждань, тортур або принижень. Відсутність цих елементів є ключовим критерієм для відмежування двох видів злочину. При умисному вбивстві злочинець переслідує одну мету – позбавлення життя, тоді як при умисному вбивстві з особливою жорстокістю до цієї мети додається усвідомлене заподіяння сильних фізичних, моральних або психічних страждань.

Відмежування умисного вбивства з особливою жорстокістю від простого умисного вбивства здійснюється на основі комплексної оцінки об'єктивних та суб'єктивних ознак. До об'єктивних ознак належать спосіб і метод вчинення злочину, кількість і тяжкість тілесних ушкоджень, а також наявність додаткових насильницьких дій, які не були необхідними для заподіяння смерті. Наприклад, нанесення великої кількості ударів після втрати потерпілим свідомості або застосування засобів, що спричиняють сильний біль, свідчить про прояви особливої жорстокості. Сюди ж відносяться дії, спрямовані на приниження потерпілого або глумління над ним, що створюють додатковий моральний шквал страждань. Суб'єктивні ознаки включають усвідомлення винним завдання особливих страждань і його психічне ставлення до потерпілого. Психологічний компонент злочину є важливим, оскільки саме намір або передбачення додаткових страждань визначає, чи відноситься злочин до категорії вбивств з особливою жорстокістю. Навіть якщо фізичні ушкодження незначні, але винний свідомо використовував психологічний тиск, глузування або страх для завдання моральних страждань, це може свідчити про наявність ознак особливої жорстокості. Правозастосування щодо таких злочинів ускладнюється через неоднакову судову практику та відсутність чітких законодавчих критеріїв для визначення особливої жорстокості.

Практика показує, що суди інколи оцінюють прояви жорстокості формально, зосереджуючись лише на фізичних ушкодженнях і не враховуючи психічні та моральні страждання потерпілого і його близьких. Це створює ризик неправильної кваліфікації злочину і нерівномірного застосування покарання. Для забезпечення справедливого правозастосування необхідне комплексне встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину. До цього належать оцінка способу вчинення злочину, кількості та тяжкості тілесних ушкоджень, наявності додаткових насильницьких дій, психічного ставлення винного, а також обставин, що могли вплинути на прояви жорстокості. Уніфікація підходів до оцінки цих ознак дозволить не лише забезпечити єдність судової практики, а й гарантувати ефективний захист прав потерпілого та справедливе покарання винного.

Умисне вбивство з особливою жорстокістю відрізняється від простого умисного вбивства винятковими стражданнями потерпілого та додатковими насильницькими діями. Основними критеріями відмежування є спосіб вчинення злочину, інтенсивність і тривалість страждань, а також психічне ставлення винного. Кваліфікація цього злочину потребує одночасного встановлення об’єктивних і суб’єктивних ознак, врахування особливостей обставин і проявів жорстокості. Судова практика показує необхідність уніфікації підходів до оцінки цих ознак та уникнення формального підходу. Удосконалення правозастосування забезпечить правильну кваліфікацію злочину, єдність судової практики та ефективний захист прав потерпілого.

Література:

1. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text (дата звернення: 20.04.2026).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 20.04.2026).

Роскрут С. О.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Бутирська І. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України на території нашої держави було введено воєнний стан. Незважаючи на умови воєнного стану, здійснення правосуддя не може бути припинено, тому воно здійснюється з урахуванням сучасних реалій. І. Ю. Хила слушно зазначає, що в умовах дії надзвичайного чи іншого особливого правового режиму саме суд виступає головною гарантією забезпечення та захисту прав і свобод людини [5, с. 147].

У світлі поточної військової агресії та інтенсивних бойових дій, система правосуддя зазнала вимушених трансформацій, як визначає Олександра Яновська (доктор юридичних наук, професор, суддя Верховного Суду) Кримінальний процесуальни кодексу України на період дії воєнного стану зазнав таких змін: надання додаткових повноважень прокурорам та слідчим, винятковий порядок застосування запобіжних заходів, розширення застосування дистанційного правосуддя, особливості використання доказів, особливості обчислення строків досудового розслідування в умовах воєнного стану, співпраця із Міжнародним кримінальним судом [3, с.19].

Водночас проведення судових засідань ускладнене через неможливість забезпечення участі всіх учасників процесу, обмежений доступ до судів і відсутність публічної інформації про стан проваджень.

Далі розглянемо основні аспекти здійснення правосуддя в умовах воєнного стану.

Зміна підсудності. Законодавством передбачено, у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан у зв'язку з воєнними діями, територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, може бути змінена законами України, за рішенням Вищої ради правосуддя або Голови Верховного Суду (ст. 10, 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», ст. 147 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [2]. Така стратегія дає змогу зберегти безперервність судочинства, перенаправляючи справи до судів які знаходяться на відносно безпечній території. Принципово важливим залишається те, що попри будь-які зміни підсудності, категорично забороняється скорочення або спрощення судових процедур, так як це є фундаментом для збереження законності.

Передача судових справ. Процедура може відбуватися як за клопотанням сторін або поданням самого суду, відповідно до статті 34 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), так і внаслідок загальної зміни підсудності. Проте в період воєнного стану цей процес може стикатися зі значними ускладненнями, тому Верховний Суд розробив і впровадив спеціальні рекомендації щодо евакуації судових справ, їх оцифрування та належного збереження. Особливий акцент робиться на кримінальних провадженнях стосовно осіб, які перебувають під вартою, справах, що стосуються неповнолітніх, та тяжких злочинів. Варто зазначити, що чинне законодавство передбачає можливість відновлення лише тих матеріалів кримінальних проваджень, по яких вже вирок суду вступив в законну силу.

Судовий контроль на стадії досудового розслідування. Зазвичай, слідчі судді продовжують виконувати свої повноваження у повній відповідності до КПК України. Однак у тих виняткових ситуаціях, коли слідчий суддя об'єктивно не може здійснювати свої функції, певна частина його повноважень тимчасово делегується прокурору. Зокрема, прокурор у таких випадках отримує право ухвалювати рішення щодо проведення обшуку, тимчасового доступу до речей та документів, арешту майна, застосування запобіжних заходів та інші дії. Таке делегування є виключним механізмом і застосовується лише за умов абсолютної неможливості забезпечення належного судового контролю. Окрім цього, критично важливим аспектом є врахування обставин воєнного стану як поважної причини неявки учасників процесу. Пункт 3 частини 1 статті 138 КПК України чітко визначає, поважними причинами неприбуття особи на виклик є: обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини) [1]. Це зобов'язує судові органи проявляти підвищену гнучкість у вирішенні питань, пов'язаних з відкладенням розгляду справ, продовженням процесуальних строків та загальною оцінкою поведінки учасників судового процесу.

Судовий розгляд. Незважаючи на те, що формально він повинен здійснюватися у звичайному режимі, на практиці судам було рекомендовано зосереджуватися на розгляді лише невідкладних справ, зокрема тих, що стосуються обрання або продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Інші ж справи, як правило, розглядаються лише за умови досягнення згоди всіх учасників процесу або відкладаються на більш сприятливий час. Окрім того, широкого поширення набуло використання відеоконференцій, включно із застосуванням власних технічних засобів учасників, що, безумовно, є відступом від звичних процедур, проте цілком виправдано надзвичайними умовами воєнного часу.

Доступ до судової інформації. Особливу увагу слід приділити проблемам, пов'язаним з доступом до інформації про судові справи. У період воєнного стану доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень, а також до інших електронних сервісів судової влади, може бути обмежений з міркувань національної безпеки. Це значно ускладнює ефективну комунікацію між судом та учасниками процесу, вимагаючи активного використання альтернативних засобів зв'язку, таких як телефон або електронна пошта. Учасники процесу, у свою чергу, повинні самостійно проявляти ініціативу та активність у з'ясуванні актуальної інформації щодо розгляду їхніх справ.

Процесуальні строки. Ключовим є також питання неухильного дотримання процесуальних строків. Г.К. Тетерятник, дослідивши строки досудового розслідування кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, пропонує в ч. 2 ст. 219 КПК України визначити: «Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру щодо кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях, починає обраховуватися за ч. 2 ст. 219 КПК України з моменту деокупації зазначених територій та/або отримання органами досудового розслідування доступу до таких територій» [4, с.90]. Судам рекомендовано відходити від суто формального підходу до повернення документів чи залишення їх без руху, а також, за наявності такої можливості, продовжувати процесуальні строки на період дії воєнного стану. Такий підхід має на меті забезпечення реального та ефективного доступу до правосуддя в умовах, коли можливості сторін об'єктивно обмежені.

Таким чином, функціонування системи правосуддя в умовах воєнного стану в Україні характеризується унікальним поєднанням фундаментального принципу безперервності судочинства з надзвичайною гнучкістю процесуальних механізмів. Незважаючи на колосальні виклики та складність обставин, держава незмінно забезпечує функціонування судової системи, майстерно адаптуючи її до безпрецедентних викликів війни, водночас непохитно зберігаючи основні гарантії прав людини, закріплені Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України та загальновизнаними міжнародними стандартами.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 02 квіт. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5092 (дата звернення: 13.04.2026).
2. Правосуддя у кримінальних справах в умовах воєнного стану GOLAW. URL: https://golaw.ua/ua/insights/publication/pravosuddya-u-kriminalnih-spravah-v-umovah-voyennogo-stanu/ (дата звернення: 13.04.2026).
3. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Voen_stan_09_2023.pdf (дата звернення: 13.04.2026).
4. Тетерятник Г. К. Зупинення досудового розслідування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. № 4. С. 343–348. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/61.pdf (дата звернення: 13.04.2026).
5. Хила І. Ю. Конституційно-правові обмеження особистих прав і свобод людини: Україна та зарубіжний досвід: дис. д-ра філософії. Ужгород, 2021. 180 с.

Солом'янюк Б. А.
студентка 3 курсу
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна
Науковий керівник: Навроцька В. В.,
доктор юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах збройної агресії проти України та запровадження правового режиму воєнного стану система правосуддя зазнала суттєвих трансформацій. Судовий розгляд як ключова стадія кримінального провадження набуває особливого значення, оскільки саме на цьому етапі забезпечується реалізація принципів справедливості, змагальності та безпосередності дослідження доказів [2]. Саме судовий розгляд є центральною стадією кримінального процесу, в якій суд першої інстанції, діючи в умовах змагальності сторін, досліджує докази, перевіряє їх належність, допустимість та достовірність, а також ухвалює остаточне рішення щодо винуватості чи невинуватості особи.

Відповідно до положень ст.2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, а також недопущення необґрунтованого процесуального примусу [2]. У цьому контексті судовий розгляд виступає як завершальна стадія реалізації цих завдань, де суд надає остаточну оцінку доказам і формує юридичний висновок щодо подій кримінального правопорушення.

Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення балансу між ефективністю кримінального судочинства та дотриманням прав і свобод людини навіть в умовах надзвичайних обставин. Воєнний стан створює додаткові виклики для функціонування судової системи, зокрема щодо доступу до правосуддя, забезпечення безпеки учасників процесу, стабільності роботи судів, а також дотримання процесуальних строків.

КПК України застосовується з урахуванням спеціальних норм, передбачених законодавством про воєнний стан [2; 3]. Відповідно до Закон України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території України здійснюється виключно судами, а право на судовий захист не може бути обмежене навіть в умовах війни [3]. Це положення безпосередньо узгоджується зі ст. 55 Конституція України, яка гарантує кожному право на судовий захист [1].

Крім того, стандарти справедливого суду закріплені у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що підтверджується практикою Європейського суд уз прав людини, який неодноразово наголошував на тому, що навіть у надзвичайних умовах держава не звільняється від обов'язку забезпечувати основні гарантії правосуддя [4].

Особливе значення для регулювання кримінального процесу в умовах війни має розділ IX-1 КПК України, який встановлює особливий режим кримінального провадження [2]. Головна ідея цього розділу полягає в тому, що кримінальний процес не припиняється в умовах воєнного стану, але може змінювати свою форму реалізації залежно від об'єктивних обставин. Це означає, що законодавець не скасовує процесуальні гарантії, а адаптує їх до реалій воєнного часу.

Ключовою нормою є ст. 615 КПК України, яка встановлює особливості здійснення кримінального провадження [2]. Однією з найважливіших її функцій є забезпечення безперервності процесу навіть за відсутності технічних або організаційних можливостей. Зокрема, у разі відсутності доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань допускається початок розслідування на підставі постанови слідчого чи прокурора з подальшим внесенням інформації до реєстру. Це свідчить про те, що законодавець врахував ризики руйнування цифрової інфраструктури. Не менш важливою є норма щодо тимчасового розширення повноважень прокурора. У випадках, коли слідчий суддя не може здійснювати свої повноваження, частину таких повноважень виконує керівник органу прокуратури [2]. Це є винятковим механізмом, який порушує класичну модель судового контролю, але виправдовується необхідністю забезпечення ефективності кримінального провадження в умовах війни. Особливу увагу слід приділити регулюванню строків. КПК України не скасовує строки виконання процесуальних дій, але допускає їх перенесення у разі об'єктивної неможливості виконання [2]. Це означає, що принцип розумного строку не втрачає свого значення, однак його реалізація стає більш гнучкою. Значних змін зазнали також правила затримання особи. Стаття 615 дозволяє затримання без ухвали суду у випадках ризику втечі, однак водночас встановлює чіткі гарантії: строк затримання не може перевищувати меж, визначених КПК України, а у разі неможливості доставлення особи до суду має бути забезпечена її участь через відеозв'язок [2]. Якщо ж навіть це неможливо — особа підлягає негайному звільненню, що підтверджує пріоритет прав людини навіть у воєнний час. Важливим аспектом є зміна територіальної підсудності. У разі неможливості здійснення правосуддя конкретним судом справи передаються до інших судів [2]. Це дозволяє забезпечити безперервність судового розгляду та доступ до правосуддя. Така практика широко застосовувалася після 2022 року, коли значна кількість судів опинилася в зоні бойових дій.

У сфері доказування законодавець запровадив додаткові гарантії: показання можуть бути використані як докази лише за умови їх відеофіксації, а допит підозрюваного – лише за участю захисника [2]. Це є важливим компенсаторним механізмом, який покликаний забезпечити достовірність доказів в умовах дистанційного провадження. Окремо слід відзначити обов'язок зберігання матеріалів кримінального провадження в електронній формі [2]. Це є реакцією законодавця на ризики втрати матеріалів через бойові дії, окупацію або руйнування приміщень судів і органів досудового розслідування. Важливим є також рішення Конституційний Суд України, яким було визнано неконституційним автоматичне продовження тримання під вартою [5]. Це рішення демонструє, що навіть в умовах воєнного стану існують межі втручання у права людини, які не можуть бути порушені.

Стаття 615-1 КПК України передбачає механізм відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження [2]. Це має велике практичне значення, оскільки дозволяє уникнути необхідності повторного розслідування або судового розгляду у випадках втрати справ.

Стаття 616 КПК України встановлює можливість зміни запобіжного заходу для проходження військової служби [2]. Це демонструє вплив воєнного стану на кримінальний процес, оскільки інтереси оборони держави можуть враховуватися при вирішенні питання про свободу особи.

Порівняльний аналіз показує, що до воєнного стану судовий розгляд здійснювався у класичній формі: з особистою участю сторін, стабільною підсудністю та мінімальним використанням дистанційних технологій. Водночас під час воєнного стану ключового значення набули дистанційні форми судочинства, зміна підсудності та безпекові фактори.

Принцип безпосередності, закріплений у ст. 23 КПК України, формально не скасований, але реалізується через технічні засоби зв'язку [2]. Аналогічно, принцип розумних строків залишається чинним, хоча його реалізація ускладнена об'єктивними обставинами війни [4].

Таким чином, судовий розгляд в умовах воєнного стану є адаптованою формою реалізації загальних засад кримінального процесу. Законодавець намагався забезпечити баланс між ефективністю кримінального судочинства та дотриманням прав людини.

Отже, судовий розгляд в умовах воєнного стану в Україні є не окремою моделлю правосуддя, а адаптованою формою реалізації загальних засад кримінального процесу в надзвичайних обставинах. Незважаючи на війну, основні принципи кримінального провадження залишаються незмінними. Водночас спеціальні норми розділу IX-1 КПК України дозволяють забезпечити безперервність правосуддя та доступ до суду навіть у складних умовах. На мою думку, подальший розвиток законодавства у цій сфері має бути спрямований на вдосконалення дистанційного правосуддя, підвищення рівня технічного забезпечення судів та зміцнення процесуальних гарантій.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Рішення Конституційного Суду України від 18.07.2024 у справі щодо відповідності Конституції України положень ст. 615 КПК України. URL: https://ccu.gov.ua.

Тимчук М. В.
студент 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКІНЧЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Інститут незакінченого кримінального правопорушення є важливим елементом кримінального права України, що визначає особливості відповідальності за діяння, які не були доведені до кінця з причин, що не залежали від волі особи. Його значення полягає у врегулюванні переходу від внутрішнього наміру до зовнішньо вираженої поведінки, яка вже становить загрозу охоронюваним законом суспільним відносинам. Головною проблемою є встановлення моменту, коли дії особи набувають юридично значущого характеру та можуть бути кваліфіковані як готування або замах. У теорії та практиці також залишається актуальною проблема визначення меж криміналізації на ранніх стадіях вчинення правопорушення, що безпосередньо пов'язано з принципами законності, справедливості та пропорційності кримінальної відповідальності. У правозастосуванні це зумовлює необхідність чіткого розмежування стадій вчинення кримінального правопорушення та узгодженого підходу до їх оцінки.

Кримінальний кодекс України розглядає незакінчене правопорушення через призму двох ключових стадій: готування та замаху. Стадія готування (ст. 14 КК) відображає лише створення умов для майбутнього злочину. Важливим кроком на шляху гуманізації права стало обмеження відповідальності за готування лише за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Це підкреслює принцип, що держава не повинна карати за підготовчі дії до малозначних діянь.

Замах (ст. 15 КК) є більш «небезпечною» стадією, оскільки особа вже починає безпосередньо реалізувати свій умисел. Поділ замаху на закінчений та незакінчений має не лише теоретичне, а й глибоке практичне значення. Якщо при незакінченому замаху особа не встигла виконати всі необхідні дії, то при закінченому – вона зробила все від неї залежне, і лише випадок (зовнішні фактори) запобіг настанню наслідків. Це свідчить про вищу рішучість та небезпечність особи, що, на жаль, не завжди повною мірою враховується при призначенні покарання.

Важливо вказати також, що притягнення особи до відповідальності за готування або замах можливе лише за наявності прямого умислу. Кваліфікація незакінченого правопорушення за наявності непрямого умислу (коли особа лише

допускала наслідки, але не прагнула їх) є юридично неможливою. Це логічно випливає з природи стадій: не можна «готуватися» до того, чого ти не бажаєш, або «замахиватися» на результат, який не є метою твоїх дій. Таким чином, якщо діяння не було доведене до кінця, а умисел особи був непрямим, кримінальна відповідальність може настати лише за фактично заподіяну шкоду (якщо вона сама по собі становить склад іншого злочину), але не за замах на більш тяжкий злочин. Саме спрямованість умислу дозволяє розмежувати, наприклад, замах на вбивство від заподіяння тяжких тілесних ушкоджень [2, абз. 2 п. 4].

Окремої уваги заслуговує питання непридатного замаху – коли особа спрямовує дії на непридатний об'єкт (наприклад, постріл у труп, який вважали живим) або використовує непридатні засоби. У таких випадках відповідальність настає за замах на той злочин, який особа мала намір вчинити, що знову ж таки підкреслює домінуючу роль суб'єктивного спрямування волі винного. Наявність розглядуваного різновиду замаху, хоча прямо і не називається, проте по суті визнається і судовою практикою. Наприклад, згідно з п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» як замах на незаконне придбання наркотичних засобів слід розцінювати дії особи, яка, будучи введеною в оману, придбаває інші засоби, що реалізовуються під виглядом наркотичних [3, ст. 82-87].

Добровільна відмова як заохочувальна норма Важливим запобіжником є інститут добровільної відмови (ст. 17 КК). Це повне і остаточне припинення особою за власною волею готування до злочину або замаху на нього, якщо особа усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця. Добровільна відмова виключає кримінальну відповідальність, що є стимулом для особи зупинитися на будь-якому етапі до настання наслідків. Важливо розрізняти її від «невдалого замаху», де злочин припиняється через зовнішні перешкоди [3, ст. 52].

Однією з найгостріших проблем правозастосування є системна неузгодженість між положеннями Загальної частини та санкціями Особливої частини КК. Стаття 68 КК України встановлює чіткі межі обов'язкового пом'якшення: за готування — не більше 1/2, за замах — не більше 2/3 максимального строку. Проте в судовій практиці виникають колізії, коли нижня межа санкції статті за закінчений злочин перевищує «новий» максимум, розрахований за правилами незакінченого правопорушення [4, ст. 358-359]. Це змушує суддів вдаватися до ст. 69 КК або застосовувати формальні підходи, що нівелює принцип індивідуалізації відповідальності.

Іншим дискусійним питанням є відсутність диференціації покарання залежно від виду замаху. На сьогодні закон встановлює єдину межу (2/3) як для закінченого, так і для незакінченого замаху. Наукова спільнота справедливо пропонує встановити гнучкішу шкалу (наприклад, до 3/4 за закінчений замах), що дозволило б судам точніше оцінювати ступінь реалізованості злочинного наміру з огляду на умисел особи, а також причини припинення кримінального правопорушення [3, 4].

Окремо виділяють усічені склади, де кримінальне правопорушення визнається закінченим уже на стадії, яка зазвичай є готуванням або замахом. У

доктрині існують різні підходи до їх природи: від визнання їх різновидом формальних складів до заперечення їх самостійності. Однак у сучасній науці переважає позиція про їх доцільність, оскільки момент закінчення таких злочинів переноситься на ранню стадію вчинення діяння.

Підсумовуючи викладене, інститут незакінченого кримінального правопорушення посідає важливе місце в системі кримінально-правового регулювання, оскільки дозволяє гнучко реагувати на різні ступені реалізації злочинного наміру ще до настання шкідливих наслідків. Його значення полягає не лише у визначенні підстав кримінальної відповідальності, а й у забезпеченні справедливого балансу між охороною суспільних відносин і дотриманням принципу індивідуалізації покарання.

Водночас наявні труднощі у тлумаченні та застосуванні норм щодо стадій вчинення правопорушення вказують на потребу подальшого теоретичного осмислення та уніфікації підходів правозастосовної практики. Узгоджене розуміння критеріїв розмежування готування і замаху, а також чіткі орієнтири для призначення покарання сприятимуть підвищенню правової визначеності та ефективності кримінально-правового регулювання.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 26.04.2026).
2. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров’я особи : Постанова Верхов. Суду України від 07.02.2003 № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text (дата звернення: 26.04.2026).
3. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Верхов. Суду України від 26.04.2002 № 4 : станом на 18 груд. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text (дата звернення: 26.04.2026).
4. Красницький І., Щутяк Л. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України: монографія / ред.: Д. Азаров, В. Бурдін. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 223 с.
5. Горностай А., Горностай Є. Розвиток правового регулювання призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення за кримінальним кодексом України 2001 року. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 356–359.

Федрак А. М.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України та запровадження правового режиму воєнного стану зумовили суттєві зміни у функціонуванні правової системи нашої держави, зокрема у в сфері кримінального права. В умовах збройної агресії ворога проти нашої держави трансформуються суспільні відносини, зростає рівень суспільної небезпечності окремих діянь, а також виникають нові загрози, пов'язані із посяганням на національну безпеку, територіальну цілісність і обороноздатність, інформаційну безпеку. В даних умовах кримінально-правова політика набуває важливого значення, як один із ключових інструментів забезпечення стабільності, захисту суверенітету та протидії злочинності. Нові виклики демонструють потребу в оновлені кримінального законодавства, що відбувається шляхом криміналізації нових діянь, посиленні відповідальності за окремі злочини та запровадженні спеціальних кваліфікуючих ознак, пов'язаних із вчиненням правопорушень в умовах воєнного стану.

Кримінально-правова політика є складовою загальної правової політики держави та спрямована на формування ефективних засобів кримінально-правового регулювання, зокрема шляхом визначення меж криміналізації та декриміналізації, встановлення принципів призначення покарання [3]. В умовах воєнного стану роль кримінальної політики суттєво зростає, оскільки вона стає важливим інструментом забезпечення національної безпеки, обороноздатності та суверенітету держави.

З метою реагування на нові виклики законодавець вніс низку змін до кримінального законодавства. Зокрема, було прийнято низку законів спрямованих на посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, а також встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, яка знайшла своє відображення в стаття 111-1 Кримінального кодексу України. Водночас посилено відповідальність за

державну зраду, яка передбачена статтею 111 кримінального закону та диверсію, яка втілена в статті 113 Кримінального кодексу України, що підкреслює пріоритет захисту державності в умовах збройної агресії [4].

Одним із важливих напрямків стало також посилення відповідальності за злочини проти власності, вчинені в умова дії воєнного стану. Відповідні зміни були внесені до статей 185, 186, 187, 189, 191 кримінального закону, де вчинене діяння в умова воєнного стану визначено як кваліфікуючу ознаку, що суттєво підвищує вид і міру покарання [4]. Такий підхід обумовлений підвищеною вразливістю населення та використання злочинцями складної суспільної ситуації [5]. Разом з тим окремі склади кримінальних правопорушень залишаються недостатньо адаптованими до умов воєнного стану, прикладом може слугувати стаття 190 Кримінального кодексу України , шахрайство [6].

Окрему увагу приділено протидії інформаційній агресії. З цією метою кримінальне законодавство доповнено статтями 435-1 та 436-2 КК України, які передбачають відповідальність за образу військовослужбовців та виправдання збройної агресії [4].

Проте варто підкреслити, що інтенсивність законодавчих змін зумовила низку проблем. Серед них питання дії кримінального закону в часі, нечіткість окремих формулювань, що потребує подальшого вдосконалення [7].Особливої актуальності набуває проблема кримінально-правового популізму, який проявляється у надмірному посиленні санкцій та розширені кола криміналізованих діянь без належного обґрунтування [8]. Така тенденція негативно впливає на якість кримінального законодавства та може призводити його до внутрішньої неузгодженості. Таким чином кримінально-правова політика України в умовах дії воєнного стану характеризується поєднанням необхідності оперативного реагування та потреби у збереженні системності й узгодженості законодавства.

Запровадження воєнного стану значно вплинуло й на процес кваліфікації кримінальних правопорушень. В умовах збройної агресії зросла суспільна небезпечність окремих діянь, що зумовило необхідність встановлення нових складів правопорушень та кваліфікуючих ознак. Важливим є те, що вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану визначається обставиною, що обтяжу покарання (п.11 ч.1 ст.67 Кримінального кодексу України), оскільки особа свідомо використовує складну суспільну ситуацію для досягнення злочинної мети [4].

В Особливій частині Кримінального кодексу України воєнний стан також виступає кваліфікуючою ознакою окремих складів кримінальних правопорушень, зокрема державної зради, диверсії, військових злочинів та інших посягань на національну безпеку України [9]. Особливості кваліфікації стосуються і військових кримінальних правопорушень, які характеризуються наявність спеціального суб’єкта – військовослужбовця, а також специфічними умовами їх вчинення такими як бойова обстановка, зона ведення бойових дій [10].

Значні складності виникають у процесі кваліфікації злочинів проти власності. У період збройної агресії такі діяння набувають підвищеної суспільної

небезпечності, що обумовлює необхідність їх правильної правової оцінки [11]. Значної уваги потребує питання щодо розмежування кримінальних правопорушень проти власності від мародерства. Відповідно до статті 432 КК України, мародерство характеризується наявність спеціального суб'єкта – військовослужбовця, місцем вчинення є поле бою та предметом – речі загиблих або поранених [12].

Проблеми кваліфікації також пов'язані з використанням різних термінів у законодавстві «воєнний стан», «бойова обстановка», «збройний конфлікт», що може призводити до неоднозначного тлумачення норм [13]. Таким чином, кваліфікація кримінальних правопорушень у період воєнного стану потребує комплексного підходу та врахування специфіки правового режиму.

Воєнний стан суттєво вплинув на діяльність правоохоронних органів і судової системи України. Спостерігається значне зростання кількості кримінальних проваджень, пов'язаних зі злочинами проти національної безпеки, воєнними злочинами та колабораційною діяльністю. За даними правоохоронних органів, у 2022–2024 роках було зареєстровано десятки тисяч кримінальних проваджень за фактами порушення законів та звичаїв війни, посягання на територіальну цілісність, колабораційної діяльності та державної зради, Це свідчить про масштабність викликів, що постали перед системою кримінальної юстиції.

Судова практика демонструє як активізацію правозастосування, так і наявність певних проблем. Зокрема, спостерігається неоднорідність у підходах до призначення покарання та застосування інституту звільнення від його відбування.Водночас важливим аспектом діяльності судів є забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження. У зв'язку з безпековими обмеженнями активно використовується дистанційне судочинство, що дозволяє забезпечити доступ до правосуддя навіть в умовах війни [14]. Таким чином, практика правоохоронних органів і судів характеризується значним навантаженням, необхідністю оперативного реагування та забезпечення ефективного правосуддя.

Отже, воєнний стан став визначальним чинником трансформації кримінально-правової політики України. Основними тенденціями є посилення кримінальної відповідальності, розширення кола криміналізованих діянь та підвищення ролі кримінального права у забезпеченні національної безпеки. Водночас актуальними залишаються проблеми кримінально-правового популізму, несистемності законодавчих змін та складнощів у правозастосуванні. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень вимагають врахування специфіки воєнного стану та високого рівня професійної підготовки правозастосовців. Подальший розвиток кримінально-правової політики має ґрунтуватися на принципах наукової обґрунтованості, системності та верховенства права, що дозволить забезпечити ефективну протидію злочинності в умовах війни.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року No 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3920
2. Безкровний Ю. А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право, 2024. С. 122-128.
3. Мацола А.А. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Ч. 4. №91. С. 140-147. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344034/331719
4. Острогляд О.В. Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект. Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство».* 2022. № 1. С. 286–290. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/55.pdf
5. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39170 (дата звернення 15.04.2026).
6. Коваль А. А., М. С. Самойленко. "Зміни до Кримінального кодексу в умовах воєнного стану: дискусійні питання." Київський часопис права. №4. 2022: С. 138-143. URL: https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/227/213
7. Про кримінально-правову політику України під впливом факторів воєнного характеру (20.11.2024) Сайт інформаційно-аналітичного Інтернет-видання «Центр політико-правових реформ» – URL: https://pravo.org.ua/blogs/mykola-havronyuk-pro-kryminalno-pravovu-polityku-ukrayiny-pid-vplyvom-faktoriv-voyennogo-harakteru/
8. Письменський Є.О. Формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: дослідження негативних тенденцій. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична), 2024, № 1. С. 43-52. – URL: https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/839/819
9. Вартилецька І. А., Шармар О. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. Вісник асоціації кримінального права України. № 1(15). 2021. С. 191-206. URL: file:///C:/Users/newfa/Downloads/233611-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-544439-1-10-20210720.pdf
10. Харитнов С. Специфіка військових кримінальних правопорушень: URL: https://www.hsa.org.ua/blog/specifika-viiskovix-kriminalnix-pravoporusen-sergii-xaritonov
11. Желудько В. С. Кримінальні правопорушення проти власності під час воєнного стану. In The 3 rd International scientific and practical conference “Science and technology: challenges, prospects and innovations”(November 1-

3, 2024) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2024. 671 p. (p. 654). URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-CHALLENGES-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-1-3.11.24.pdf#page=654
12. Відповідальність за мародерство та інші кримінальні правопорушення проти власності під час воєнного стану. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidpovidalnist-za-maroderstvo-ta-inshi-kryminalni-pravoporushennya-proty-vlasnosti-pid-chas-voyennogo-stanu/
13. Вознюк А. А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання. Martial law and state of emergency as circumstances affecting the qualification of a criminal offense or the imposition of punishment. 2022. URL: https://elar.navs.edu.ua/items/10fff6d3-5c98-46f6-9ef6-77c4bd7e5721
14. Судді Верховного Суду обговорили застосування законодавства в умовах воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1965006/

Бондаренко А. О.
курсант 3-го курсу
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна
Науковий керівник: Потоцький М. М.
доктор філософії з права
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Факт збройної агресії росії проти України вніс деякі зміни до правового регулювання здійснення досудового розслідування. Це зумовило необхідну і швидку адаптацію вітчизняного законодавства до реалій сьогодення.

Законодавцем було впроваджено низку процесуальних інновацій, закріплених передусім у ст. 615 КПК України, що спрямовані на забезпечення безперервності та ефективності розслідування злочинів навіть за умови відсутності зв'язку з відповідними базами даних чи неможливості залучення відповідних учасників до слідчих (розшукових) дій.

Першочергово варто наголосити, що дана норма передбачає «особливий» порядок початку досудового розслідування у разі відсутності технічної можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). У цьому разі слідчий, дізнавач або прокурор повинен винести мотивовану постанову про початок досудового розслідування, яка має містити мотиви та обставини прийняття такого процесуального рішення а також відомості, визначені ч. 5 ст. 214 КПК України [1].

У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). Відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин [2. с. 84]. Крім того зміни торкаються проведення слідчих (розшукових) дій та оформлення процесуальних документів.

Так, за відсутності можливості складання відповідних процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин

з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій [1]. Щодо доступних технічних засобів, то скоріше за все мається на увазі *фото-фіксація* (курсив – автор), відео-фіксація чи аудіо-фіксація. Отже, враховуючи умови воєнного стану, за відсутності можливості скласти протокол вчасно, фіксацію можна здійснити доступними технічними засобами з подальшим складанням протоколу протягом 72 годин [3. с.39].

Участь понятих під час проведення слідчих (розшукових) дій передбачена у ч. 7 ст. 223 КПК України, відповідно до якої проведення пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляд трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи проводяться у присутності не менше двох понятих [1]. Як виняток, участь понятих можна замінити на застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюється із обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування.

Проте, положення п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України дозволяють проводити обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без залучення понятих за наявності декількох умов: наявна об'єктивна неможливість їх залучення або наявна потенційна небезпека їхньому життю чи здоров'ю та обов'язковість фіксування процесуальної дії доступними технічними засобами (безперервним відеозаписом) [1]. Це пояснюється спрощеним порядком передбаченим даною нормою, яка враховує те, що під час здійснення досудового кримінального провадження в умовах воєнного стану може бути об'єктивно неможливим залучити понятих до проведення процесуальних дій, в тому числі й гарантувати їх безпеку.

Також особливістю проведення досудового кримінального провадження в умовах воєнного стану є можливість виконання окремих повноважень слідчого судді керівником відповідного органу прокуратури (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України) [1].

Таким чином, розглянувши основні аспекти обраної тематики варто зауважити, що умови воєнного стану суттєво ускладнюють досудове розслідування, вимагаючи від правоохоронних органів оперативності, гнучкості та посилених заходів безпеки. Попри обмеження, спричинені бойовими діями, залишаються незмінними вимоги до законності, фіксації доказів і захисту прав людини. Ефективність розслідування у воєнний період залежить від раціонального та швидкого адаптування кримінальних процесуальних норм до умов проведення бойових дій, здатності слідчих адаптувати процедуру проведення процесуальних дій до умов воєнного стану та водночас гарантувати дотримання прав і свобод людини.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Верхона Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 15.04.2026).

2. Маринич Ю. В. Особливості внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань в умовах воєнного стану. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу. Київ, 2022. С. 83–85.
3. Потоцький М. М. Окремі особливості фіксації процесуальних дій в умовах воєнного стану. *Актуальні питання досудового розслідування* : збірник матеріалів круглого столу. Кривий Ріг : Криворізький навчально-науковий інститут ДонДУВС, 2023. С. 39–41.

Бурякова О. В.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Василова О. В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ПРИНЦИП ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СПРАВАХ ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Протистояння злочинності не матиме успіху без індивідуального підходу до кожного правопорушника. Саме цьому сприяє принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності – один з основоположних у кримінальному праві. Статтею 65 Кримінального кодексу України (далі – КК України) закріплені загальні засади призначення покарання, в тому числі і принцип індивідуалізації покарання [1]. Виходячи із зазначених положень, суди зобов'язані враховувати ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, дані про особу винного, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання.

Законодавством не передбачено конкретного визначення колабораціонізму, проте виходячи з притаманних йому ознак, можна зазначити, що це усвідомлена, добровільна, умисна співпраця громадян держави із ворогом для забезпечення інтересів ворога та заподіяння шкоди власній державі [2]. Раніше, такі діяння охоплювалися складами іншими злочинів. Проте, повномасштабне вторгнення рф на територію України, підштовхнуло вітчизняних законодавців до змін. Законом України № 2108-IX від 3 березня 2022 року Верховна Рада України внесла зміни до КК України, додавши статтю 111-1, яка криміналізувала колабораційну діяльність [3].

Принцип індивідуалізації набуває важливого значення саме під час судового розгляду справ. Зважаючи на широкий суб'єктний склад цього злочину та різноманітність форм його вчинення, механічне застосування однакової міри покарання до всіх обвинувачених є неприпустимим з огляду на засади справедливості та мету кримінального покарання.

Аналіз судової практики Кримінального Касаційного Суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) дозволяє виокремити кілька ключових критеріїв, якими суди керуються під час індивідуалізації покарання за ст. 111-1 КК України. Перш за все, це ступінь суспільної небезпечності – Верховний Суд

у постанові від 29.01.2024 у справі № 183/184/23 скасував вирок апеляційного суду, посилаючись на ст. 65 КК України, вимагаючи покарання, необхідного для виправлення та запобігання новим злочинам, з урахуванням тяжкості, особи винної та обставин. Арешт визнано недостатнім, бо не відповідає принципам справедливості та індивідуалізації через шкоду від русифікації освіти [4]. Ця постанова підкреслює, що у кримінальних провадженнях по колабораціонізму індивідуалізація не дозволяє шаблонно м'які вироки: суди мусять враховувати контекст окупації, шкоду державі та мету покарання.

Наступним критерієм є добровільність, що виступає елементом об'єктивної сторони: якщо особа діяла під фізичним або психічним примусом – склад правопорушення відсутній. Постанова ККС ВС від 31.01.2024 у справі № 638/5446/22 підтвердила, що відсутність доказів вимушеності обіймання посади в структурах окупаційної адміністрації є достатньою підставою для кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 111-1 КК України [5]. Це одне з перших рішень ВС, яке формує практику застосування критерію добровільності як ключової ознаки складу колабораційної діяльності, а також вирішення процесуальних питань підслідності та підсудності в умовах правового режиму воєнного стану.

Також, не менш важливим у застосуванні принципу індивідуалізації є врахування обставин, що пом’якшують відповідальність. З огляду на судову практику, для доведення дійсності підстав для пом’якшення покарання необхідно мати чіткі, беззаперечні докази відсутності добровільності, що зробити дуже складно. Навіть з огляду на постанову ККС ВС від 31.01.2024 у справі № 638/5446/22, за умови, що захист стверджував примус і вимушеність дій, суд, не знайшовши доказів фізичного чи психічного тиску і не доведеності відсутності альтернативного вибору, відмовили у зменшені розміру покарання за пом’якшувальними обставинами [5]. Таким чином, судова практика ВС засвідчує, що посилання на вимушеність чи примус, як підставу для пом'якшення покарання у справах про колабораційну діяльність є малоефективним без належного доказового підкріплення, оскільки тягар доведення відсутності добровільності фактично покладається на сторону захисту.

Отже, принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності у справах про колабораційну діяльність є одним із найбільш актуальних питань сучасного українського кримінального права. В умовах повномасштабного збройного вторгнення та поширення колаборації на тимчасово окупованих територіях належне застосування цього принципу набуває вагомого суспільно-політичного значення. В Україні, попри активне формування судової практики ККС ВС, все ж виникають певні проблеми. Санкції окремих частин ст. 111-1 КК України є надмірно жорсткими та безальтернативними, що фактично унеможливлює індивідуалізацію покарання відповідно до принципу співмірності, а відсутність узагальнених роз’яснень Верховного Суду зумовлює неоднакове право-застосування судами і водночас покладає на сторону захисту тягар доведення відсутності добровільності.

Тому, з метою усунення зазначених недоліків вважаємо доцільним:

- доповнити санкції ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК України альтернативними видами покарань, що дозволить суду обирати міру відповідальності відповідно до реального ступеня суспільної небезпечності конкретного діяння;
- розробити керівні роз'яснення Верховного Суду щодо критеріїв індивідуалізації покарання за цією статтею;
- забезпечити єдність правозастосування шляхом формування уніфікованих підходів до кваліфікації тотожних діянь.

Реалізація зазначених пропозицій сприятиме не лише підвищенню якості правосуддя у цій категорії справ, а й зміцненню засад верховенства права в Україні в один із найскладніших періодів її державності.

Література:

1. Кримінальний Кодекс України: Верховна Рада України від 05.04.2001, № 2341-III: станом на 17.07.2025.
2. Давидович І.І., Куліджанова С.Е. Політика протидії колабораціонізму: сучасний стан та проблематика. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. вип. 3. С. 35–41.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність»: Верховна Рада України від 03.03.2022, № 2108-IX.
4. Постанова: Кримінальний Касаційний Суд у складі Верховного Суду України від 29.01.2024, № 183/184/23.
5. Постанова: Кримінальний Касаційний Суд у складі Верховного Суду України від 31.01.2024, № 638/5446/22.

Гичко В. Т.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА ЯК ПРЕДМЕТА ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Підчас повномасштабного вторгнення РФ в Україну питання військово майна як предмету кримінального правопорушення є актуальним,оскільки В умовах воєнного стану умови сприяють поширенню кримінальних право-порушень шляхом порушення встановленого порядку використання та утримання військового майна, що виявилися особливо небезпечними.

Це спричиняє небезпеку як і для самих військових та держави так і для мирного населення .

Військове майно – це державна власність, яка передається у користування військовим частинам, органам управління, підрозділам, закладам, установам та організаціям Збройних Сил України. До складу такого майна входять різноманітні об’єкти та ресурси, необхідні для забезпечення діяльності армії.

Серед них:

- будівлі та споруди;
- засоби передачі сигналів і комунікаційні системи;
- озброєння, бойова та спеціальна техніка;
- боєприпаси;
- паливо й мастильні матеріали;
- продовольчі запаси;
- технічне, аеродромне, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне та інженерне майно;
- майно для забезпечення зв’язку;
- корпоративні права (акції, частки у статутному капіталі юридичних осіб);
- права інтелектуальної власності та інші активи.

Таким чином, військове майно охоплює як матеріальні ресурси, так і нематеріальні права, що забезпечують функціонування та розвиток Збройних Сил України.

Проте існують і проблеми з визначенням поняття військово майна, оскільки це поняття є не лише в зазначеному законі, але й у низці інших нормативно-правових актів. В цій проблематиці мені прихильна думка Артура Войцещука, який є аспірантом Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Для вирішення цієї проблеми законодавець має

сформулювати поняття так, щоб ним однаково охоплювалося майно всіх військових формувань, незалежно від їх підпорядкування. Позитивним було б прийняття нормативно-правових актів, які б однаково врегульовували правовий режим майна всіх передбачених законодавством військових формувань [4].

Кримінальний кодекс України встановлює покарання за протиправні дії військовослужбовців, пов'язані з військовим майном. Зокрема, йдеться про викрадення, привласнення чи вимагання зброї, боєприпасів, вибухових та інших бойових речовин, транспортних засобів, військової або спеціальної техніки.

Крім того, відповідальність настає за заволодіння зазначеним майном шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем. Окремо карається умисне пошкодження або знищення військового майна, а також його необережне знищення.

Таким чином, законодавство чітко регламентує охорону військового майна та передбачає кримінальну відповідальність за будь-які дії, що загрожують його збереженню та використанню за призначенням [1 с. 410-413]. Проте не завжди необережне чи умисне знищення є кримінальним правопорушенням, його також можна кваліфікувати як дисциплінарне, де особа понесе матеріальну відповідальність, відповідну до умов коли шкоди була завдана за ЗУ про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі. Деякі військові кримінальні правопорушення не стосуються військового майна як такого, а лише предметів, що становлять підвищену небезпеку. Наприклад, порушення правил поводження зі зброєю, або речовинами та предметами, що становлять підвищену небезпеку для навколишнього середовища кримінальні правопорушення проти порядку експлуатації військової техніки, предмети яких мають військове призначення (військова техніка – бойові, спеціальні або транспортні засоби, літаки, кораблі тощо) [1 с. 415-417].

Проте у кваліфікації таких діянь потрібно звертати особливу увагу на деякі критерії, до них можна віднести:

1) Балансову належність, наприклад якщо якесь майно не було поставлене на баланс частини то його пошкодження або викрадення характеризується як загально кримінальне правопорушення;

2) Місце вчинення не впливає на кваліфікацію для статті 411 КК України;

3) Потрібно розрізняти поняття втрати та зіпсування, ст. 413 ККУ «втратою» вважається вихід майна з володіння особи (назавжди або тимчасово), а «зіпсуванням» – втрата споживчих якостей чи боєздатності через порушення правил зберігання.

Також важливою умовою є те ким є суб'єкт цього правопорушення, оскільки це може бути лише військовослужбовець, якщо таке діяння вчиняє цивільна особа то правопорушення кваліфікується за іншою частиною КК України. В даний час ці кримінальні правопорушення мають обтяжуючу обставину, оскільки скоєні в період воєнного часу, що значно підвищує відповідальність. Тому питання військового майна як предмета кримінальних правопорушень набуває особливої актуальності, адже неправильне поводження з ним створює загрозу безпеці держави, військових і мирного населення. Аналіз

законодавства показує, що поняття «військове майно» недостатньо уніфіковане, оскільки визначене у кількох нормативно-правових актах. Тому доцільним є законодавче закріплення єдиного, узагальненого визначення військового майна для всіх військових формувань.

Кримінальна відповідальність за правопорушення з військовим майном передбачена статтями 410–413 КК України, проте кваліфікація таких діянь вимагає урахування окремих критеріїв: балансової належності майна, характеру втрати чи зіпсування та виду майна (звичайне чи небезпечне). Водночас не всі випадки пошкодження або втрати є злочином – у певних ситуаціях застосовується матеріальна чи дисциплінарна відповідальність.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 01.11.2024).
2. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 № 1075-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14 (дата звернення: 23.04.2026).
3. Шопіна І. М. Предмет права національної безпеки та військового права. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 4. С. 248–252. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.39
4. Войцещук А. Проблеми визначення поняття військового майна як предмета військових кримінальних правопорушень. *Університетські наукові записки.* 2023. № 1 (89). С. 16–25. URL: https://doi.org/10.37491/UNZ.97.2
5. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі: Закон України від 03.10.2019 № 160-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-20 (дата звернення: 23.04.2026).

Годовська К. Е.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Бутирська І. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Російська агресія у 2014 році, а згодом повномасштабне вторгнення у 2022 році, внесли докорінні зміни у процедуру проведення досудового розслідування та вимагали адаптувати її до нових умов безпеки та життя. Зокрема, варті уваги особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, оскільки законодавець передбачив низку специфічних рис щодо їх реалізації, зумовлених підвищеною небезпекою в країні, відсутністю реальної можливості проведення таких дій на тимчасово окупованій території т. д.

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) [1], за загальним правилом досудове розслідування розпочинається з невідкладного внесення слідчим, дізнавачем, прокурором відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, але не пізніше 24 годин після подання такої заяви. Водночас у разі неможливості внесення таких відомостей до ЄРДР і, відповідно, неможливості формування витягу із цього Реєстру інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, що було визначено в інформаційному листі Верховного Суду від 03 березня 2022 року «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [2].

Окрім цього, абзац 2, частина 1, статті 615 КПК України зазначає про необхідність внесення відомостей, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудового розслідування за першої можливості, що підкреслює обов’язковість такої процедури.

Проведення слідчих (розшукових) дій в нічний час. Відповідно до частини 4 статті 223 КПК України, проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час, тобто з 22:00 до 06:00, не допускається. Дана стаття містить вичерпний перелік випадків, які можуть стати винятком з цього правила: затримка в проведенні таких дій може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення або

втечі підозрюваного. Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації та оголошення воєнного стану, стаття зазнала змін і була доповнена важливим положенням – можливість відступити від загальної норми в період здійснення кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 615 КПК України.

Фіксація процесуальних дій. Стаття 103 КПК України передбачає фіксацію процесуальних дій у кримінальному провадженні у таких формах як прокол; носій інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії; журнал судового засідання. Протокол вважається основним засобом фіксування кримінального провадження, де документуються хід і результати проведення процесуальної дії.

Щодо цього питання стаття 615 КПК України підтверджує обов'язковість фіксації всіх процесуальних дій у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження. Опісля зазначається, що за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами. Законодавень не визначає перелік технічних засобів, які можуть використовуватись в даному випадку, а тільки вказує на підставу «доступність». Отже, у разі відсутності об'єктивної можливості слідувати загальним нормам щодо фіксації процесу проведення слідчих (розшукових) дій, слідчий, прокурор чи дізнавач уповноважені використовувати будь-які засоби аудіо-, відео-, фотофіксації, після чого складається протокол не пізніше 72 годин з моменту завершення таких процесуальних дій.

Допит. Ще одним важливим положенням є частина 11, статті 615 КПК України, де зазначено таке: показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді тільки, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксували за допомогою доступних технічних засобів. Тобто, дана стаття передбачає вичерпний перелік умов для того, щоб такі показання могли бути використані як джерело доказів у судовому провадженні

Залучення понятих. Кримінальний процесуальний закон в абзаці 2, частині 7, статті 223 підкреслює обов'язковість участі не менше двох понятих для обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Водночас стаття 615 КПК розглядає випадки проведення обшуку в умовах воєнного стану, згідно з якою, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, то відповідні дії проводяться без залучення понятих. Окрім цього, у випадку відсутності понятих, хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи обов'язково фіксуються доступними технічними засобами шляхом безперервного відеозапису.

Якщо порівняти ці норми, то можна побачити суттєву деталь, яку прописує законодавець: у разі відсутності об'єктивної можливості залучення понятих під час здійснення процесуальних дій, вони в обов'язковому порядку повинні фіксуватись технічними засобами, в той час як стаття 223 КПК не містить імперативної вказівки на обов'язковість такого фіксування.

Дистанційна участь захисника. З розвитком новітніх технологій багато процесів, які раніше потребували фізичної присутності, на сьогодні можуть проводитися за допомогою дистанційних методів, що значно спрощує комунікацію та підвищує ефективність роботи. Наразі такі заходи є вкрай важливі для забезпечення участі захисника у тому разі, коли існує об'єктивна неможливість фізичної присутності через проведення бойових дій на певній території України. Згідно з частиною 12, статті 615 КПК, у такому випадку явка захисника реалізується із застосуванням технічних засобів (відеозв'язку чи аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника, чим опікується дізнавач, слідчий, прокурор.

Перекладач. У разі необхідності перекладу показань, пояснень або документів слідчий суддя чи суд обов'язково залучає перекладача для забезпечення учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють мовою судового провадження, права подавати свої показання, скарги та заявляти клопотання і мати можливість висловлювати власну думку в залі судового засідання. Попри це абзац 2, частина 12, статті 615 КПК України містить випадки, коли перекладацьку функцію особисто здійснює дізнавач, слідчий, прокурор, який володіє однією з мов, яка відома підозрюваному, потерпілому. А саме за наявності обставин, що унеможливлюють участь перекладача у кримінальному провадженні, наприклад,

Водночас варто звернути увагу на те, що такі випадки повинні бути дійсно обґрунтованими, оскільки згідно з пунктом 2, частини 1, статті 77, участь прокурора, слідчого, дізнавача в тому ж провадженні як перекладача, може бути підставою для його відводу.

Отже, введення воєнного стану на території України, що пов'язано зі збройною агресією росії, спричинило чимало викликів всередині держави. Частина з яких стосується передусім законодавства та процедур проведення певних дій, передбачених нормативно-правовими актами України. Зокрема, внесені зміни в Кримінальний процесуальний кодекс України дозволяють проводити слідчі (розшукові) дій в екстремальних умовах, де звичайна процедура не може бути проведена в цілях безпеки всіх учасників судового процесу.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82#n5092 (дата звернення: 20.04.2026).
2. Інформаційний лист Верховного Суду від 03 березня 2022 року «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf (дата звернення: 20.04.2026).

Демідова А. Б.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Бутирська І. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Впровадження воєнного стану в Україні сильно вплинуло на діяльність сфери кримінального судочинства, зокрема на етапі досудового розслідування. Враховуючи умови сьогодення, функціонування органів досудового розслідування відбувається під впливом значних безпекових викликів, обмеженого доступу до територій, а також нестабільності інституційного середовища, що потребує необхідності адаптації процесуальних механізмів.

Аналізуючи нормативне забезпечення ефективного розслідування, Т.О. Лоскутов акцентує увагу, що навіть у період воєнного стану держава повинна забезпечувати дотримання основоположних стандартів ефективності, включаючи оперативність, повноту та неупередженість розслідування як гарантії для забезпечення умов справедливого досудового розгляду [1, с. 465]. При цьому дослідник підкреслює, що існуючі процесуальні механізми не завжди повною мірою відповідають цим стандартам у кризових умовах, а положення закону про кримінальне процесуальне право не у всіх випадках сприяє досягненню поставленої мети.

Особливості проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану передусім виявляються у зміні порядку здійснення процесуальних дій. Як зазначають Д. Санакоєв та О. Скрябін, нормативно-правові зміни та доповнення торкнулися ключових елементів досудового розслідування, зокрема порядку внесення відомостей до ЄРДР, проведення обшуку і огляду місця події та порядок проведення допиту учасників кримінального провадження, а також ефективності повноважень слідчого, слідчого судді та прокурора [2, с. 39]. Ці зміни направлені на вдосконалення забезпечення безперервності та результативності в кримінальному провадженні навіть у складних умовах воєнного стану.

У контексті практичного здійснення досудового розслідування особливого значення набуває питання фіксації доказів. В умовах бойових дій часто ускладнюється використання типових процесуальних механізмів, що зумовлює застосування альтернативних підходів. При цьому важливо забезпечити належний рівень доказовості. [4, с. 483] Варто звернути увагу, що процес доказування обумовлений ризиками для учасників процесу та обмеженою

можливістю доступу до місць подій, особливо на територіях бойових дій. Це, у свою чергу, зумовлює використання альтернативних та адаптивних інструментів, таких як 3D-моделювання, засоби фіксації з метаданими та технологій обробки великих масивів даних.

Варто окремо зосередитися на гарантуванню права на захист. Умови воєнного стану можуть обмежувати можливості сторони захисту щодо збору доказів або участі у процесуальних діях. Як зазначає М. О. Яскорський, оновлення у порядку використання показань, отриманих на стадії досудового розслідування, напряму впливають на забезпечення права на захист, що потребує уваги у правозастосовній практиці. Водночас автор наголошує, що невизначеність окремих процесуальних положень може створювати небезпеку порушення цього права [3, с. 662].

Проблема строків досудового розслідування, які є гарантією дотримання прав людини набуває нового змісту в умовах воєнного стану. Обставини, зокрема ускладнений доступ до матеріалів кримінального провадження, деструкція інфраструктури та переміщення населення значно ускладнюють дотримання визначених часових меж. Враховуючи такі умови законодавець закріпив деякі особливості обчислення строків, наприклад, у провадженнях щодо геноциду та воєнних злочинів строк до повідомлення особі про підозру не обчислюється. Особливий режим кримінального провадження дає можливість відхилення від основних правил, аби забезпечити ефективність розслідування. Але наведені відступи повинні чітко обґрунтовуватись і не мають порушувати права учасників процесу [5].

Значущим напрямком удосконалення досудового розслідування слугує міжвідомча і міжнародна співпраця. У справах, пов'язаних з воєнними злочинами, вагомого значення набуває координація між правоохоронними органами і міжнародна співпраця з інституціями. Це дозволяє забезпечити належний рівень документування злочинів і підвищує ефективність притягнення винних до відповідальності.

Поряд із цим, провадження досудового розслідування в умовах воєнного стану визначається великим навантаженням на органи правоохоронної діяльності. Діяльність, яка супроводжується високим рівнем небезпеки та обмеженими ресурсами, значною мірою позначається на якості прийняття процесуальних рішень, що потребує необхідності вдосконалення організаційних підходів до діяльності слідчих та прокурорів.

Досудове розслідування у воєнний стан відзначається сукупністю адаптивних процесуальних процедур, а також обов'язком дотримання основних правових стандартів. Його дієвість практичного застосування залежить від здатності держави дотримуватись балансу поміж оперативністю кримінального переслідування та гарантіями прав людини. Подальше становлення кримінального процесуального законодавства має залежати від отриманого практичного досвіду і реалізовуватись на покращені механізмів реагування на кризові виклики.

Література:

1. Лоскутов Т. О. Нормативне забезпечення стандартів ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 1. С. 465–468. URL: https://lsej.org.ua/1_2023/109.pdf (дата звернення: 12.04.2026).
2. Санакоєв Д., Скрябін О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 3 (118). С. 39–45. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10537/1/6.pdf (дата звернення: 12.04.2026).
3. Яскорський М. О. Проблеми реалізації права на захист у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 661–665. URL: https://www.lsej.org.ua/4_2024/160.pdf (дата звернення: 12.04.2026).
4. Лазарева Д. В. Доказування у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 483–486. URL: https://lsej.org.ua/1_2025/113.pdf (дата звернення: 12.04.2026).
5. Пономаренко Ю. Особливості обчислення строків досудового розслідування в умовах воєнного стану: зміни до КПК України. *Юридична газета.* 2023. № 9–10 (797–798) URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/osoblivosti-obchislennya-strokiv-dosudovogo-rozsliduvannya-v-umovah-voennogo-stanu-zmini-do-kpk-ukra.html (дата звернення: 12.04.2026).

Єлькін В. О.,
курсант 4 курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції України,
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна
Науковий керівник: Янковий М. О.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛІДОВОЇ КАРТИНИ НАВМИСНИХ ВБИВСТВ ТА ВБИВСТВ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ

Конституцією України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Відтак, швидке та якісне розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи безпосередньо залежить від аналізу та вивчення слідів, які виявлені на місці вчинення кримінального правопорушення. Проте, як свідчить вивчення практики розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень, однією з головних проблем, які виникають під час розслідування навмисних убивств та вбивств з необережності, є складність правильної інтерпретації слідової картини.

Дійсно, будь-яка подія злочину, як справедливо зазначається у відповідній криміналістичній літературі, залишає зміни в навколишньому середовищі та неминуче супроводжується виникненням так званої слідової картини, що її відображає [3, с. 156]. Відтак, слідову картину можна уявити як систему матеріальних, біологічних, цифрових та інших слідів, що залишаються внаслідок учинення злочину та відображають механізм події, дії суб'єкта та обставини вчинення злочину. Її аналіз є ключовим інструментом у встановленні об'єктивної істини під час досудового розслідування, адже дозволяє не лише реконструювати послідовність подій, а й визначити форму вини – умисну чи необережну. У контексті вбивств це, на наш погляд, має особливе значення, оскільки саме характер і структура слідової картини допомагають розмежувати навмисне позбавлення життя (ст. 115 КК України) від смерті, спричиненої необережністю (ст. 119 КК України) [2].

Тому у зазначеному контексті думка видатного вітчизняного криміналіста М. В. Салтевського залишається слушною й донині про те, що слідова картина (або типові сліди злочину) є одним з основних елементів криміналістичної характеристики злочину, оскільки її дослідження має важливе значення для розслідування будь-якого злочину через зв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики – особою злочинця, способом вчинення злочину, предметом злочину тощо [4, с. 83].

Навмисні вбивства характеризуються наявністю чіткої, послідовної та логічної слідової картини, яка відображає цілеспрямованість дій злочинця. Як правило, на тілі потерпілого виявляються множинні ушкодження, зосереджені в життєво важливих ділянках (голова, шия, грудна клітка), що свідчить про намір заподіяти смерть. Часто фіксуються сліди боротьби, оборонних рухів жертви, розірваний одяг, зміщені предмети в приміщенні, тощо. Злочинці нерідко вживають заходів до приховування злочину: переносять тіло, миють поверхні від крові, намагаються створити ілюзію самогубства чи нещасного випадку. Характерною ознакою є також наявність підготовчих дій – придбання зброї, планування часу та місця злочину, вимкнення камер відеоспостереження, що залишає сліди на цифрових носіях [5, с. 289-291].

Убивства з необережності мають зовсім іншу слідову структуру. Подія тут відбувається раптово, без підготовки та наміру, що відображається у випадковому характері слідів. Особливістю вбивств через необережність, як справедливо зазначають А.В. Іваниця та М.М. Єфімов, є те, що їх здійснення не передбачає попереднього готування до злочину, тому відповідний комплекс слідів відображається за результатами вчинення та приховування злочинів досліджуваної категорії [6, с. 22].

Найчастіше фіксується одне домінуюче ушкодження, яке виникло внаслідок порушення правил безпеки, необережного поводження зі зброєю, ДТП або виробничої аварії. Відсутні сліди боротьби чи багаторазового впливу, а механізм травмування відповідає сценарію випадкової дії. У місці події зазвичай виявляють сліди надання першої допомоги, виклик екстрених служб, відсутні ознаки маскування чи інсценування. Поведінка винної особи часто вказує на її небажання приховати факт події: вона одразу повідомляє правоохоронців або медиків. Так, аналіз судової практики останніх років показує, що, серед усіх вбивств з пом’якшуючими обставинами (статті 117-119 КК України) кількість осіб, засуджених за позбавлення потерпілого життя через необережність, щорічно становить близько 15 відсотків [7, с. 80-81].

Порівняльний аналіз дозволяє виділити низку ключових відмінностей. Навмисні вбивства характеризуються множинними, прицільними ушкодженнями, наявністю слідів боротьби, ретельною підготовкою до злочину та спробами його приховати. Слідова картина при цьому має логічну структуру та свідчить про усвідомленість дій злочинця. У випадках необережного вбивства сліди мають хаотичний і випадковий характер, кількість ушкоджень обмежена, а їхня локалізація не свідчить про цілеспрямований намір. Відсутні ознаки боротьби, підготовки чи інсценування, натомість часто наявні докази спроб врятувати потерпілого.

Під час розслідування вбивств через необережність висновки судово-медичної експертизи є важливим джерелом інформації для слідства. Тож, перед експертом потрібно поставити вичерпний перелік питань, пов’язаних із встановленням характеру вбивства та встановленням наявності маніпуляцій з трупом. Експертиза повинна проводитися експертом, який брав участь в огляді місця події й трупа [8, с. 680].

Окрему складність становлять так звані «межові» ситуації, коли злочинець намагається інсценувати нещасний випадок, або коли афект призводить до хаотичних дій, що можуть нагадувати необережне заподіяння смерті. У таких випадках вирішальне значення мають судово-медичні, трасологічні, балістичні та молекулярно-генетичні експертизи, які дозволяють встановити механізм події, послідовність травм, положення тіла та інші ключові обставини. Як нами уже зазначалося, однією з головних проблем, які виникають під час розслідування навмисних убивств та вбивств з необережності, є складність правильної інтерпретації слідової картини. Часто обставини події спотворюються через дії сторонніх осіб, погодні умови, переміщення тіла або предметів до прибуття слідчо-оперативної групи. Це призводить до втрати важливих доказів, що суттєво ускладнює реконструкцію події. Додатковою проблемою є навмисне інсценування злочину під нещасний випадок або самогубство, коли злочинець змінює обстановку, переносить тіло чи намагається знищити сліди. Такі дії створюють хибну картину події, що може ввести слідство в оману і призвести до неправильної кваліфікації кримінально-протиправної події.

Ще однією проблемою, на нашу думку, є недостатня кваліфікація та технічне оснащення слідчих підрозділів. У деяких випадках огляд місця події проводиться поверхнево, без залучення спеціалістів-криміналістів або без застосування сучасних методів трасологічного та біологічного аналізу. Це призводить до пропуску дрібних, але значущих слідів, таких як мікрочастинки, сліди перенесення, відбитки взуття чи цифрові дані. Нерідко проблема полягає і в неналежній координації між оперативними працівниками, експертами та слідчими, що знижує ефективність збору та інтерпретації доказів.

Отже, слідова картина навмисного вбивства і вбивства з необережності має принципові відмінності, які відображають форму вини, механізм дії, поведінку злочинця до та після події. Її ретельний аналіз у поєднанні з іншими доказами дозволяє органам досудового розслідування правильно кваліфікувати злочин, виключити помилкові версії та забезпечити об’єктивність судового розгляду. Таким чином, криміналістичне вивчення слідової картини є не лише науковим, а й практичним інструментом встановлення істини та справедливості в кримінальному провадженні.

Література:

1. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. Редакція від 01.01.2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show#Text (дата звернення: 08.04.2026).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 08.04.2026).
3. Янковий М. О. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері земельних відносин: особливості та шляхи виявлення. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2023. Т. 34 (73), № 4. С. 155-158.

DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/23
4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
5. Казарян Е. Г. Криміналістична характеристика умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Науковий вісник публічного та приватного права. 2023. Вип. 5. С. 286-292.
6. Іваниця А. В., Єфімов М. М. Розслідування вбивств через необережність : навч. посіб. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 152 с.
7. Мисливий В. А., Микита А. А. Вбивство через необережність та його розмежування з умисним вбивством. Право та інноваційне суспільство. 2021. № 2 (17). С. 78-84.
8. Мельниченко В. Вбивство через необережність: загальна характеристика. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 25 лют. 2022 р. / Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2022. С. 679-681.

Зайцев О. О.
курсант 3 курсу навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції,
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна
Науковий керівник: Янковий М. О.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна

ЦИФРОВІ СЛІДИ ЯК ФОРМА ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стрімка цифровізація суспільних відносин, повсякденного життя та професійної діяльності зумовила суттєву трансформацію способів учинення кримінальних правопорушень і, відповідно, механізмів їх відображення у навколишньому середовищі. Значна частина злочинної діяльності сьогодні пов'язана з використанням комп'ютерних систем, мобільних пристроїв, мережевих сервісів, хмарних технологій та цифрових комунікацій, що об'єктивно призводить до формування специфічних інформаційних слідів у електронному середовищі. У цих умовах традиційні уявлення криміналістики про сліди як матеріальні відображення події злочину потребують переосмислення та наукового розвитку з урахуванням цифрової реальності.

Цифрові сліди виступають особливою формою відображення протиправної діяльності, оскільки вони виникають у результаті взаємодії особи з інформаційними системами та фіксуються у вигляді електронних даних: лог-файлів, метаданих, історії з'єднань, цифрових записів, змін у пам'яті пристроїв чи мережевих ресурсів. На відміну від класичних матеріальних слідів, цифрові сліди мають нематеріальну природу, характеризуються високою динамічністю, можливістю швидкого знищення або модифікації, а також потребують спеціальних технічних і методичних підходів до їх виявлення, фіксації та дослідження.

Актуальність дослідження цифрових слідів як форми відображення протиправної діяльності зумовлюється також необхідністю забезпечення ефективного криміналістичного супроводу доказування в умовах зростання кіберзлочинності, цифрових шахрайств, злочинів проти інформаційної безпеки, а також традиційних кримінальних правопорушень, у яких цифрові технології використовуються як допоміжний інструмент. Належне теоретичне осмислення природи цифрових слідів, на нашу думку, сприятиме формуванню єдиних підходів до їх класифікації, розуміння механізму цифрового слідоутворення та вдосконаленню практики досудового розслідування.

Таким чином, дослідження цифрових слідів у криміналістичному аспекті є своєчасним і науково обґрунтованим, оскільки воно відповідає сучасним викликам правоохоронної діяльності та спрямоване на підвищення ефективності розкриття і розслідування кримінальних правопорушень у цифрову епоху.

Заслуговує на увагу в зазначеному контексті думка Є. Є. Демидової щодо доцільності розгляду цифрових слідів як самостійного різновиду криміналістичних слідів, що відображає протиправну діяльність у цифровому просторі та має специфічну інформаційну природу. Авторка обґрунтовує, що механізм їх утворення пов'язаний не з контактною взаємодією матеріальних об'єктів, а з використанням цифрових пристроїв, інформаційних технологій і мереж, унаслідок чого формуються електронні дані, здатні відтворювати обставини протиправної поведінки особи. Цифрові сліди існують у закодованій формі та не мають традиційної матеріальної оболонки, що зумовлює необхідність їх виявлення й дослідження із застосуванням спеціальних технічних засобів. Важливим є також розмежування понять «цифровий слід» і «джерело цифрового сліду», що дозволяє уникнути ототожнення інформаційного змісту з матеріальним носієм. Характерні властивості цифрових слідів – динамічність, можливість копіювання без втрати якості, а також дистанційної модифікації чи знищення – істотно впливають на криміналістичну тактику їх фіксації та забезпечення автентичності, що підтверджує їх значення як особливої форми відображення протиправної діяльності [1, с. 73].

На нашу думку, цифрові сліди необхідно розглядати як універсальну форму відображення протиправної діяльності в умовах цифровізації, що поєднує інформаційний зміст і технічну форму існування; їх специфіка потребує розвитку самостійних криміналістичних підходів до виявлення, фіксації та дослідження з акцентом на забезпеченні незмінності даних і відтворюваності результатів.

На думку К. В. Карамана, цифрові сліди в сучасному кримінальному провадженні необхідно розглядати насамперед крізь призму алгоритмізації діяльності суб'єктів доказування. Автор наголошує, що нематеріальна природа цифрових слідів, їх бінарний характер, мобільність і можливість дистанційної модифікації істотно ускладнюють процес їх виявлення та використання як доказів. У зв'язку з цим ключового значення набуває розроблення чіткої послідовності дій, яка охоплює ідентифікацію потенційних цифрових об'єктів, їх процесуальну фіксацію, забезпечення автентичності та дотримання ланцюга збереження доказів. Караман К. В. справедливо підкреслює, що лише поєднання криміналістичних знань із технічними інструментами (геш-функції, аналіз метаданих, стандарти ISO/IEC 27037) дозволяє гарантувати допустимість цифрових слідів у суді. Важливою є також ідея гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, що перетворює цифрові сліди на стратегічний ресурс доказування в умовах цифрової трансформації кримінального судочинства [2, с. 148].

На нашу думку, алгоритмічний підхід до виявлення цифрових слідів має бути доповнений їх ґрунтовним теоретичним осмисленням як особливої форми відображення протиправної діяльності, що поєднує інформаційний зміст і процесуальну форму. Це дозволить забезпечити не лише технічну коректність, а й концептуальну єдність криміналістичного доказування в цифрову епоху.

Подальше осмислення цифрових слідів як форми відображення протиправної діяльності неможливе без урахування прикладних аспектів їх виявлення та фіксації у межах конкретних слідчих (розшукових) дій. Особливої уваги в цьому контексті потребують цифрові сліди, що формуються під час використання мобільних засобів зв'язку, які в сучасних умовах виступають універсальним інструментом комунікації та зберігання інформації.

Заслуговує на увагу позиція О. В. Курмана, відповідно до якої цифрові сліди, що виявляються під час огляду мобільних засобів зв'язку, мають комплексний і багаторівневий характер оскільки охоплюють дані про комунікації, геолокацію, мультимедійний контент і мережеву активність користувача. Автор обґрунтовує, що такі сліди можуть зберігатися як безпосередньо в пам'яті мобільного пристрою, так і на серверах операторів телекомунікацій у вигляді білінгової інформації, що значно розширює можливості реконструкції обставин протиправної діяльності. Водночас учений справедливо акцентує на необхідності чіткого алгоритму дій слідчого під час огляду мобільного пристрою, процесуальної фіксації цифрових даних та обов'язкового залучення спеціалістів і програмно-апаратних комплексів мобільної криміналістики [3, с. 240].

На нашу думку, практико-орієнтований підхід О. В. Курмана є надзвичайно важливим для потреб досудового розслідування, однак має бути інтегрований у ширшу теоретичну концепцію цифрових слідів як особливої форми відображення протиправної діяльності. Поєднання алгоритмізованих рекомендацій із криміналістичним розумінням механізму цифрового слідоутворення дозволить не лише підвищити ефективність роботи з мобільними цифровими слідами, а й забезпечити їх доказову стійкість та належну оцінку в кримінальному провадженні.

Узагальнення наукових підходів до розуміння цифрових слідів як форми відображення протиправної діяльності дає підстави стверджувати, що в умовах цифровізації вони перетворилися на один із ключових об'єктів криміналістичного пізнання. Цифрові сліди відображають не лише окремі дії особи, а й цілісну модель її поведінки у цифровому середовищі, що зумовлює їх високу доказову цінність і водночас підвищену вразливість до втрати, спотворення або несанкціонованого втручання.

Науково обґрунтованим є висновок про необхідність поєднання трьох взаємопов'язаних складових: теоретичного осмислення цифрових слідів як самостійного різновиду криміналістичних слідів, алгоритмізації діяльності суб'єктів доказування та практичних рекомендацій щодо роботи з конкретними джерелами цифрової інформації, насамперед мобільними засобами зв'язку. На наше переконання, лише інтеграція цих елементів здатна забезпечити цілісність і стійкість криміналістичного доказування в цифрову епоху.

У зв'язку з цим доцільно запропонувати: по-перше, розроблення уніфікованої криміналістичної концепції цифрового слідоутворення; по-друге, нормативне закріплення мінімальних стандартів виявлення, фіксації та збереження цифрових слідів із урахуванням міжнародних рекомендацій; по-третє, системне підвищення рівня спеціальної підготовки слідчих і прокурорів у сфері цифрової криміналістики.

Реалізація зазначених пропозицій сприятиме підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень та належному захисту доказової інформації в умовах цифрової трансформації суспільства.

Література:

1. Демидова Є. Є. Цифрові сліди кримінального правопорушення: поняття та особливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право***.** 2024. Вип. 85, ч. 4. С. 71–75.
2. Караман К. В. Виявлення цифрових слідів: особливості й алгоритм. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 3 (110). С. 141–150.
3. Курман О. В. Особливості та проблеми виявлення і фіксації цифрових слідів під час огляду мобільних засобів зв’язку. *Аналітично-порівняльне правознавство***.** 2025. Т. 3, № 4. С. 238–242.

Карпова С.-Ю. А.
студентка 4 курсу
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Неділько Я. В.,
доктор філософії в галузі права (PhD),
асистент кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ІЗ УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Сучасні соціально-економічні трансформації в Україні, зумовлені повномасштабною збройною агресією, спричинили зростання психоемоційного навантаження на населення. Найбільш уразливою категорією в цих умовах є неповнолітні, психоемоційний стан яких дестабілізований унаслідок пережитого стресу та вимушеного переміщення. Це значно підвищує ризики ретравматизації під час участі в різних процесуальних діях. За таких умов особливого значення набуває забезпечення належних процесуальних гарантій прав і законних інтересів дитини у кримінальному провадженні відповідно до вимог національного законодавства та міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Центральне місце в цьому контексті посідає допит неповнолітнього – одна з найскладніших слідчих (розшукових) дій, яка вимагає застосування особливих гарантій на нормативному рівні. Необхідність мінімізації психологічного тиску на дитину при забезпеченні повноти доказів зумовлює пошук нових процесуальних стандартів допиту, що відповідали б принципам правосуддя, дружнього до дитини.

На рівні національного кримінального процесуального законодавства закріплено систему спеціальних гарантій для неповнолітніх. Зокрема, відповідно до положень КПК України, усі процесуальні дії мають здійснюватися з урахуванням вікових і психологічних особливостей дитини, із мінімальним втручанням у її звичний спосіб життя та з обов'язковим роз'ясненням суті таких дій. Особливості проведення допиту передбачають обов'язкову участь захисника, а також, за необхідності, законного представника, педагога чи психолога тощо.

Міжнародні стандарти захисту прав дитини, у свою чергу, формують більш комплексний підхід до участі неповнолітніх у кримінальному провадженні, який виходить за межі суто процесуальних норм, охоплюючи також психологічні, організаційні та етичні аспекти правосуддя. Базовими орієнтирами тут виступають Конвенція ООН про права дитини, яка закріплює пріоритет найкращих інтересів дитини (ст. 3) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (п. 4 ст. 14), що вимагає здійснювати провадження з урахуванням віку неповнолітніх та їхнього подальшого перевиховання.

Ці фундаментальні засади деталізуються у Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей які встановлюють низку конкретних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх. До них належать: обов'язкова аудіо- та відеофіксація допиту, мінімізація кількості опитувань (які, за можливості, має проводити одна і та сама особа для підтримки довірливого контакту), спеціальна підготовка слідчих та використання адаптованого «дружнього середовища» (спеціально обладнаних кімнат). На сьогодні ці стандарти не є повною мірою імплементованими в норми Кримінального процесуального кодексу України.

Практичне тлумачення міжнародних гарантій у правозастосуванні забезпечується практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка відповідно до законодавства України є обов’язковою. Його рішення конкретизують конвенційні норми та формують стандарти захисту прав неповнолітніх.

ЄСПЛ послідовно підкреслює необхідність обережного підходу до допиту дітей через їхню вразливість. У справах «Х проти Федеративної Республіки Німеччини», «Євген Петренко проти України» та «Пановіц проти Кіпру» Суд закріпив стандарт забезпечення особливих процесуальних гарантій неповнолітніх. Отримання показань за відсутності захисника чи законного представника, а також без належного роз'яснення прав на мовчання та правову допомогу, кваліфікується як фундаментальне порушення принципу справедливості. ЄСПЛ наголошує, що такі дефекти досудового розслідування безповоротно послаблюють перспективи захисту, не можуть бути компенсовані на подальших стадіях та вимагають від судів обов'язкового реагування щодо недопустимості таких доказів [1].

Міжнародні стандарти впроваджують системний підхід, спрямований на мінімізацію контактів неповнолітніх із органами кримінальної юстиції та запобігання їхній ретравматизації. Парадигма правосуддя, дружнього до дітей, передбачає заміну формальних процедур гуманізованими моделями, що враховують психоемоційну вразливість особи. Утілення цих принципів вимагає посилених процесуальних гарантій протягом усього кримінального провадження, особливо під час допиту, як найбільш стресового контакту дитини з правоохоронною системою.

На етапі підготовки до допиту важливим є збір розширеної інформації про індивідуальні особливості неповнолітнього, що відповідає вимогами закордонних протоколів, таких як NICHD, PEACE та The Step-Wise Interview. Попереднє вивчення когнітивного розвитку, соціального середовища та емоційного стану дитини дозволяє слідчому обрати адекватну тактику та встановити необхідний психологічний контакт. Важливою умовою при цьому є створення спеціалізованого середовища – «зелених кімнат» або центрів за моделлю «Барнахус», де фізичний простір та технічне оснащення (адаптований інтер’єр, відеофіксація) дозволяють проводити опитування у безпечній, нестресовій атмосфері.

Безпосереднє проведення допиту має базуватися на пріоритеті встановлення об’єктивних обставин над отриманням зізнання, що досягається шляхом застосування наративного підходу та використання виключно відкритих

запитань. Неприпустимим у роботі з неповнолітніми є використання будь-яких маніпулятивних тактик, зокрема обману, погроз або обіцянок поблажливості, оскільки такі дії провокують ризики самообмови та формування «інтерналізованих хибних зізнань» [2]. Процесуальна стратегія має ґрунтуватися на принципах травмоорієнтованого підходу (trauma-informed approach), де психологічне благополуччя дитини визнається вищою цінністю, ніж обсяг отриманих даних.

Визначальну роль у забезпеченні прав дитини під час допиту відіграє психолог, функції якого виходять за межі формальної присутності. Він виступає медіатором, адаптуючи складні запитання сторін до рівня сприйняття дитини та оцінюючи її готовність до участі в дії. Залучення спеціаліста та використання міждисциплінарного підходу, зокрема в межах моделі «Барнахус», дозволяє мінімізувати кількість допитів, уникнути багаторазового відтворення травматичних подій та забезпечити проведення опитування в безпечному середовищі.

Вирішальне значення має тактика проведення допиту на всіх його етапах: підготовчому (вивчення особи неповнолітнього, умов його життя, планування комунікації), безпосередньому (встановлення психологічного контакту, добір тактичних прийомів, дотримання оптимальних темпу й тривалості) та заключному (фіксація й оцінка результатів).

Таким чином, допит неповнолітнього є складною процесуальною дією, що вимагає узгодженого поєднання правових, тактичних і психологічних елементів на кожному етапі її реалізації. Його ефективність визначається не лише формальним дотриманням процесуальних норм, а й здатністю суб'єктів провадження враховувати вікові, когнітивні та емоційні особливості дитини, забезпечувати належний рівень комунікації та уникати будь-якого травмуючого впливу.

Ефективність цієї слідчої дії визначається синергією правових, тактичних і психологічних елементів. Допит постає не як формальна процедура, а як багаторівневий процес, що вимагає від суб'єктів розслідування здатності адаптувати комунікацію до когнітивних та емоційних особливостей дитини. Комплексний підхід передбачає інтеграцію національного законодавства з міжнародними стандартами правосуддя, дружнього до дитини. Це дозволяє не лише мінімізувати стрес і ретравматизацію, а й суттєво підвищити якість доказової бази через отримання достовірних показань.

Отже, адаптація кримінального судочинства до потреб неповнолітніх реалізується через впровадження міждисциплінарного підходу, у центрі якого перебуває дитина як особливо вразливий учасник процесу, а забезпечення її найкращих інтересів має визначати зміст і спрямованість усіх процесуальних дій.

Література:

1. Главюк І. Отримання доказової інформації від дитини у кримінальному провадженні, міжнародні стандарти, законодавство. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: https://numl.org/1hxE.

2. International Association of Chiefs of Police. (2014). *Reducing Risks: An Executive's Guide to Effective Juvenile Interview and Interrogation*. IACP numl.org/1hxD.
3. Особливості проведення допиту неповнолітніх : методичні рекомендації / М. Цуцкірідзе, І. Кубарєв, С. Гайду, Т. Бугаєць, В. Бурлака та ін. Київ : 7БЦ, 2021. 114 с.
4. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект) : звіт про результати моніторингу судових процесів в Україні / Р. Куйбіда (ред.), В. Рибак, М. Середа, Л. Олійник та ін. Київ : Координатор проектів ОБСЄ в Україні ; Центр політико-правових реформ ; Вектор прав людини, 2021.
5. Cleary H. M. D. Police Interviewing and Interrogation of Juvenile Suspects: A Descriptive Examination of Actual Cases // Law and Human Behavior. 2014. Vol. 38, No. 3. P. 271–282. — DOI: 10.1037/lhb0000070.
6. Циганій С. О., Кузьмічова-Кисленко Є. В. Тактика допиту неповнолітнього підозрюваного під час досудового розслідування. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. № 32. С. 37–43. DOI: 10.5281/zenodo.6430807.

Новосад А. А.,
студент 3 курсу
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна
Науковий керівник: Бахмат І. В.,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Цифровізація сучасного соціуму зумовлює зростання ролі інформаційних технологій у судовій системі. Це актуалізує проблему застосування електронних доказів у кримінальному провадженні. Оскільки такі докази мають специфічну природу, виникає потреба у модернізації законодавства та розробці нових процесуальних інструментів для гарантування їхньої цілісності, достовірності та допустимості.

Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) доказами є фактичні дані, отримані у передбаченому нормами кримінального процесуального закону порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів, а у провадженнях щодо кримінальних проступків – також пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ч. 2 ст. 84, ст. 298-1 КПК України) [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об’єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо, відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. А в ч. 2 цієї статті зазначено, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп’ютерні дані) [1].

Широке впровадження цифрових технологій у повсякденне життя зумовило стрімку популярність електронних доказів. На відміну від минулого, сучасні смартфони дозволяють практично кожній людині миттєво фіксувати події. Через це великий обсяг доказової бази сьогодні першочергово створюється в електронному вигляді, а долучення відеозаписів із телефонів свідків до матеріалів справи стало стандартною процедурою.

Електронні докази – це цифрова інформація (листи, повідомлення, файли, метадані), що обробляється технічними пристроями. Вони є повноцінним джерелом доказів, якщо зібрані згідно із законом.

Цифрові сліди, які залишаються унаслідок використання інформаційно-комунікаційних технологій користувачами, можуть розкрити відомості про них, що зберігаються в цифрових пристроях (наприклад, комп'ютерах та планшетах, телефонах, принтерах, «розумних» телевізорах і будь-яких інших пристроях, зовнішніх запам'ятовуючих пристроях (наприклад, зовнішніх жорстких дисках і USB-флеш накопичувачах, мережевих компонентах і пристроях (наприклад, маршрутизаторах), серверах і хмарному середовищі. Дані, що добуваються, можуть бути ідентифіковані як контент (тобто слова в письмових повідомленнях або вимовлені слова в аудіо-файлі, наприклад, відео, текст електронних листів, текстові повідомлення, миттєві повідомлення та зміст соціальних мереж), і дані, що не відносяться до контенту, або метадані (тобто дані про зміст, наприклад, особистість і місце розташування користувачів, і дані про операції, такі як інформація про відправників і одержувачів) [2, с. 178].

Наразі електронні докази часто вважають речовими чи доказами-документами, що не охоплює їхню природу (не мають матеріального носія, легко змінюються), а недостатня правова визначеність у питанні процесуальної природи відповідних джерел зумовлює труднощі в їх процесуальній кваліфікації. Так, у судовій практиці є випадки визнання судом електронними доказами файлів, а речовими доказами – носіїв, на яких вони знаходяться. У інших випадках суд розглядає електронні докази як електронні документи [3, с. 96]. Слід розмежовувати поняття «електронний доказ» та «електронний документ», оскільки перше є значно ширшим за обсягом. На відміну від електронного документа, який потребує обов'язкових формальних реквізитів, електронний доказ може їх не мати, проте залишатися джерелом доказової інформації завдяки змістовному наповненню щодо обставин справи.

Слід звернути увагу на Постанову Верховного Суду від 13.07.2020 у справі №753/10840/19, в якій судами було зроблено два висновки, а саме: висловлення погроз з боку колишнього чоловіка за допомогою Viber є психологічним насильством, а скріншоти з мобільних пристроїв можуть бути належним доказом вчинення такого насильства. Під час розгляду справи представником відповідача наголошувалося, що надані заявником роздруківки містять лише імена людей, у тому числі кривдника як відправника, проте не надано доказів, з якого саме мобільного номера та на які номери надсилались ці повідомлення, що унеможливлює встановлення відправника та адресата, а тому не можуть бути належними та допустимими доказами відправлення цих повідомлень саме відповідачем. Однак Касаційний цивільний суд із такими доводами не погодився та визнав скріншоти електронної переписки у застосунку Viber належними доказами психологічного насильства з боку відповідача [4].

Незважаючи на поступовий розвиток кримінального процесуального законодавства у сфері цифрових доказів, Україна потребує подальшої деталізації процесуальних норм із врахуванням успішного міжнародного досвіду.

Зокрема, Ю. Ю. Орлов та С. С. Чернявський зазначають, що критерії допустимості традиційних документів є цілком релевантними й для цифрових відображень, створених людиною. Основними вимогами в цьому контексті є ідентифікація автора (можливість чітко встановити фізичну особу, установу або організацію, що створила документ) та відповідність змісту рівню компетенції або фактичній поінформованості автора щодо викладених обставин.

Саме це і дозволяє перевірити доказ. Проте, на їхню думку, ті електронні відображення, що створені інформаційною системою в автоматичному режимі, вимогу про відомість автора як умову допустимості доказу висувати не слід. Разом із тим у деяких випадках може виявитися необхідним призначити комп'ютерно-технічну експертизу щодо визначення можливості формування певного електронного відображення конкретним апаратно-програмним комплексом з метою встановлення належності доказу [5, с. 120].

Д. М. Цехан зауважив, що задля забезпечення допустимості «цифрових доказів» необхідно використовувати можливості сучасних судових техніко-криміналістичних експертиз, зокрема: експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів, інформаційно-комп'ютерної експертизи та комплексної експертизи. При цьому увага експерта має зосереджуватись на виявленні ознак модифікації цифрової інформації, її способів та меж [6, с. 259]. Дана позиція є виправданою, оскільки цифрова інформація легко піддається модифікації, а метадані – викривленню. У таких умовах робота експерта має бути спрямована на виявлення прихованих маніпуляцій, що гарантує надійність доказів. Для оптимізації цього процесу доцільно офіційно закріпити поняття «цифрова криміналістична експертиза», деталізувавши в інструкціях її завдання (відновлення даних, аналіз хеш-сум, перевірка авторства). Такі кроки дозволять ефективно адаптувати правову систему до викликів цифрової епохи та посилити захист прав особи.

За своєю суттю електронний доказ – це цифровий об'єкт, який був засобом чи знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберіг електронно-цифрові сліди кримінального правопорушення, був предметом або об'єктом вчинення кримінального правопорушення або містить інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Слід зазначити, що електронні докази стали невід'ємною частиною кримінального провадження, проте чинний КПК України все ще потребує системного оновлення, зокрема, необхідно на законодавчому рівні закріпити поняття «електронний доказ», а також розробити чіткі положення щодо порядку отримання, фіксування та перевірки даного виду доказів. Це дозволить мінімізувати ризики визнання електронних доказів недопустимими та забезпечить ефективний захист прав учасників кримінального провадження в умовах трансформації цифрового середовища.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 25.04.2026 року)
2. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. Київський часопис права. 2022. Вип. 1. С. 176–180. URL: https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c6223fa-3661-4435-8b1b-765a4756d866/content
3. Скрипник А. В. Використання інформації з електронних носіїв у кримінальному процесуальному доказуванні : дис. докт. філософ. : 12.00.09. Харків, 2021. 369 с.
4. Постанова Верховного Суду від 13 липня 2020. Справа №753/10840/19. Провадження № 61-22727св19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90385050
5. Чернявський С. С., Орлов Ю. Ю. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2017. Вип. №2. С. 112-124.
6. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Юриспруденція». № 5. 2013. С. 256-260.

Павленко І. О.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

З початку повномасштабної війни в Україні суттєво змінилося становище дітей, загострилися як вже існуючі соціальні проблеми, так і з'явилися нові виклики для правоохоронної системи. За даними ювенальної поліції України, з початку вторгнення зафіксовано понад 11 тисяч злочинів, учинених щодо дітей. Самі неповнолітні вчинили більше 8,5 тисяч кримінальних правопорушень, де можна спостерігати зростання нових форм злочинності. Зокрема все частіше правоохоронці стикаються з цифровими злочинами та кримінальними правопорушеннями диверсійного характеру, більшість з яких відбулися через вербування дітей росіянами [1].

У таких умовах особливо велике значення мають процесуальні дії за участю дітей, зокрема допит. Оскільки, неповнолітні як учасники кримінального провадження є вразливою категорією осіб, вони потребують окремого підходу, який буде враховувати психологічні та емоційні особливості, зумовлені цим віком. Саме тому дослідження особливостей допиту неповнолітніх є актуальним завданням сучасної юридичної науки, оскільки саме від правильного проведення допиту буде залежати не тільки встановлення суті справи, але й дотримання прав дитини, недопущення її травматизації та забезпечення справедливого та ефективного правосуддя.

Головні гарантії забезпечення прав та законних інтересів неповнолітніх під час допиту закріплені в 226 статі Кримінально-процесуального кодексу України. Відповідно до цієї норми допит неповнолітньої особи повинен проводитися у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності лікаря [2]. Хто саме буде присутнім під час допиту відіграє важливу роль для дієвого результату. Даний вибір може створювати як комфортне середовище для дитини при якому дитина надасть максимально правдиву інформацію, так і навпаки створювати напруження, при якому дитина надасть неправдиві або ж не повністю правдиві свідчення. Особливу увагу потрібно приділити вибору представника під час допиту дітей із розумовими порушеннями розвитку або дітей з вираженими індивідуально-психологічними особливостями, оскільки при спілкуванні з ними потрібні спеціальні знання, які зможуть забезпечити правильну комунікацію між

дитиною та людиною що проводить допит [3, с.273]. Також слідчий чи прокурор мають право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих дій для того, щоб уникнути зайвого тиску на підлітка, який в свою чергу також може впливати на правдивість його показань [2].

Не менш важливими під час проведення допиту є час та місце. Під час підготовки до допиту потрібно дослідити режим дня особи яку будуть допитувати, для того щоб визначити в які години дитина здатна на найбільш конструктивний та ефективний діалог. Крім того в законодавстві прописано що допит неповнолітніх не може продовжуватися більше години без перерви, а загалом – понад дві години на день. Час який потрібен для перерви не зазначають не просто так – це залежить як від індивідуальних особливостей кожної дитини, її віку, статі, характеру, розумових здібностей, так і від того що стало причиною допиту [4, с. 221].

Щодо місця проведення допиту, в міжнародній та вітчизняній доктринах існує поняття «зеленої кімнати». Основною метою цього методу є встановлення взаємодії з дитиною та отримання достовірних показань в умовах які будуть дружніми для дитини, не допустять її повторної травматизації та будуть сприяти прийняттю справедливого рішення, яке відповідатиме інтересам дитини. Ця методика працює за формулою: «безпечне місце» + «безпечний дорослий» = «дитина у безпеці». Тобто місце має бути максимально комфортним, передбачуваним та дружнім для дитини. Вона повинна розуміти де і чому знаходиться, що там буде відбуватися і скільки часу. Важливим є виключення будь-яких проявів тиску, насильства та маніпуляцій, та забезпечення фізичного комфорту (освітлення, меблі, температура, предмети відповідно до віку). Безпечний дорослий тут розглядається як людина яка володіє знаннями про вікові та психологічні особливості дитини, вміє налагоджувати контакт на рівних, добре розуміє стан дитини, проявляє емпатію та доброзичливість, і забезпечує захист дитини. І тільки в результаті поєднання цих пунктів спрацює формула «дитина у безпеці» [5, с.19-20].

Проблемною стороною цього методу є те що в Україні він має лише рекомендаційний характер. Через це в більшості підрозділів немає належно облаштованих «зелених кімнат», а в деяких місцях вони відсутні взагалі. Крім того існує кадрова проблема – через недостатній рівень підготовки, лише малий відсоток слідчих насправді мають належний рівень знань з психології та комунікації потрібний для якісного допиту неповнолітніх. Не менш важливою також є проблема міжвідомчої взаємодії – через недостатню комунікацію між слідчими, психологами, службами у справах дітей та іншими структурами, знижується якість супроводу дитини.

Підсумовуючи, ми б хотіли зазначити що норми, які регулюють допит неповнолітніх потребують доповнення, при чому з урахуванням сучасних викликів, пов’язаних із воєнними діями, та бути спрямованим на максимальний захист прав і психічного здоров’я дитини. Зокрема, доцільно було б надати методиці «зеленої кімнати» не рекомендаційний, а обов’язковий характер, забезпечивши належне фінансування для створення таких приміщень у всіх підрозділах. Крім того, варто суттєво підвищити вимоги до підготовки слідчих і

прокурорів, запровадивши обов'язкове спеціалізоване навчання. Також необхідно вдосконалити механізм відбору осіб, які беруть участь у допиті (психологів, педагогів, законних представників), щоб їхня присутність дійсно сприяла встановленню контакту з дитиною, а не створювала додатковий тиск. Оскільки в умовах воєнного стану ці проблеми набувають ще більшої актуальності, адже значна кількість дітей зазнала психотравмуючого впливу війни, зокрема пережила втрату близьких, вимушене переміщення, окупацію чи насильство. Це потребує особливо делікатного та професійного підходу під час їх допиту, із врахуванням підвищеного рівня тривожності, стресу та можливих посттравматичних розладів.

Література:

1. Інтерв'ю Укрінформ з очільником ювенальної поліції України Василем Богданом. URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4011187-vasil-bogdan-nacalnik-uvenalnoi-policii ukraini.html?fbclid=IwY2xjawLUfrBleHRuA2FlbQIxMQBicmlkETFBdXhReWRwVGVYbENyN2FiAR5MT8_0EV8ruowWecEgAUs6nZ9KxUnPtknNiU7FNInj1of0OCIBMoeUFB6P3g_aem_J5LpoM-DHNRzBRECzjT6_A (дата звернення: 10.04.2026).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.04.2026).
3. Макарова О.П., Радіонова Л.О. Особливості допиту неповнолітніх. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2018 с. 272-274 URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2018/pdf/88.pdf
4. Никоненко М. Допит малолітньої або неповнолітньої особи на стадії досудового розслідування. Юридичний вісник. 2020. № 3. С.218–225. URL: https://www.yurvisnyk.in.ua/v3_2020/28.pdf
5. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Offciers.pdf

Рабірох А. О.
студентка 2 курсу
факультету права і міжнародних відносин
Державний університет Київський Авіаційний Інститут
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Лихова С. Я.
Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права і процесу
Державний університет Київський Авіаційний Інститут
м. Київ, Україна

ВИКЛИКИ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Ця тема є надважливою і складною у сучасному суспільстві. Війна створює нові виклики для правоохоронної системи, починаючи з масштабних руйнувань та замінованості територій закінчуючи унеможливленим доступом до окупованих чи прифронтових територій. Зміни, які вона принесла є невідворотними. Також воєнні дії підкреслили недоліки чинного законодавства та змусили актуалізувати і оновити сучасну систему права держави, у поствоєнний період вони створять нагальне питання ще більшого осучаснення правової системи задля запобігання попередніх помилок і недопущення нових, гідного протистояння ворогу, підвищення правової обізнаності громадян та достойне представлення держави України як суверенної та незалежної у якомога більше сферах міжнародної дипломатії і подальшого її процвітання.

Станом на 2026 рік Україна є найбільш замінованою державою у світі, де потенційно 176.000 квадратних кілометрів потребують розмінування. Про це міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець заявив 28 лютого в ефірі Українського Радіо. Також він зазначив: «На сьогодні питання розмінування стоїть дуже гостро, воно стоїть пунктом 1 у пункті 8 Формули миру президента Володимира Зеленського. Міністерство економіки України сьогодні очолює цей трек по розмінуванню. Для повного розмінування України треба було 700 років. Ухваливши низку урядових рішень і певні моделі розвитку розмінування, як ринку, ми сьогодні вже маємо зниження кількості цих років до 70-ти» [1]. Водночас міністр переконаний, що завдяки розвитку ринку розмінування і появі нового обладнання та приватних компаній, які надають відповідні послуги, потенційно можна говорити про цифру у сім років на повне розмінування України. Стрілець додав, що це буде можливим після перемоги та деокупації територій. Факт замінування значно ускладнює роботу для правоохоронців.

Огляд місця події у зоні бойових дій має суттєву відмінність від цивільної практики. Головним викликом є замінування та загроза повторних обстрілів. Криміналісти сучасної України працюють разом із Державною службою надзвичайних ситуацій що значно ускладнює і сповільнює роботу але є критичним для виживання і встановлення справедливості. Оскільки фізичний доступ до місця події часто обмежений, пріоритет надається 3D-скануванню та

фотограмметрії. Створення цифрових двійників місць руйнувань дозволяє проводити віртуальні огляди навіть після того, як завали будуть розібрані. Невід'ємною частиною роботи під час війни на прифронтових зонах або на місцях руйнування внаслідок збройної агресії російської федерації є використання супетникових даних. Вони є як ніколи актуальними. Використання знімків високої роздільної здатності дозволяє ретроспективно встановити час появи масових поховань або руйнувань, що є беззаперечним доказом у міжнародних судах, що в подальшому дозволить притягти міжнародного злочинця путіна до кримінальної відповідальності у міжнародному кримінальному суді ООН у Гаазі, Нідерланди.

Війна спричиняє кризу ідентифікації через велику кількість неопізнаних тіл та фрагментованих останків. Одним із рішень є: впровадження мобільних ДНК-лабораторій (наприклад, системи ANDE). Це дозволяє отримувати генетичний профіль за лічені години безпосередньо на місці виявлення тіл. Це критично для швидкого повернення імен загиблим, їх ідентифікації і встановлення справедливості у суспільстві в подальшому.

Експерти стикаються з новими зразками озброєння. Проблемним питанням є диференціація: чи було руйнування спричинене ракетою, артилерійським снарядом чи закладеною вибухівкою. Це важливо для кваліфікації злочину як порушення законів та звичаїв війни і подальше притягнення винних до відповідальності.

Докази, які Україна фіксує під час війни, установлюючи злочини російської федерації мають бути конвертовані. Це означає, що вони мають бути придатними для використання як в українських судах, так і в міжнародному кримінальному суді ООН у Гаазі. У заочі війни складним завданням є забезпечення безперервного протоколювання доказів. Порушивши це можна визнати ці докази недопустимими. Для визнання доказів припустимими у міжнародному суспільстві потрібно використовувати стандартні для них інструкції і засоби збору цифрової інформації.

Складним завданням є робота з постраждалими людьми. У роботі з такими людьми невід'ємною частиною роботи є не нанесення глибшої чи повторної травми, ця робота має свої тонкощі і складнощі. Методика допиту свідків і потерпілих трансформується в бік «травмо-фокусованого» підходу, щоб уникнути повторної ретравматизації та отримати максимально достовірні свідчення.

У пост воєнний період Україна зустрінеться з питанням актуалізації свого законодавства і системи права, це буде невід'ємним наслідком тривалої кривавої війни яка є найбільшою у 21 столітті. Криміналістика стикнеться з проблемами, котрі триватимуть десятками років і внесуть колосальні зміни.

Великим питанням стане боротьба з незаконним обігом зброї. Вражаюче маштабна кількість необлікованої «трофейної» зброї вимагатиме негайного рішення прикладом як створення нових балістичних даних та систем відстежування, створення нових підрозділів у правоохоронних органах.

Документування екоциду (отруєння грунтів, підрив дамб) вимагає залучення вузькоспеціалізованих експертів – хіміків, біологів, гідрологів, чиї висновки стануть основою для репараційних позовів.

Проблема пошуку зниклих безвісти, створення національного банку ДНК та інтеграція його з міжнародними базами (наприклад, Інтерполу) стане пріоритетом на роки.

Література:

1.Коментар міністра захисту довкілля: URL// https://suspilne-media.cdn.ampproject.org/v/s/suspilne.media/amp/695270-ukraina-najbils-zaminovana-kraina-svitu-u-mindovkilli-rozpovili-skilki-rokiv-treba-dla-rozminuvanna/?amp_gsa=1&amp_js_v=a9&usqp=mq331AQIUAKwASCAAgM%3D#amp_tf=%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BE%3A%20%251%24s&aoh=17755873220790&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&ampshare=https%3A%2F%2Fsuspilne.media%2F695270-ukraina-najbils-zaminovana-kraina-svitu-u-mindovkilli-rozpovili-skilki-rokiv-treba-dla-rozminuvanna%2F

Севостьянова А. О.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

СЛУЖБОВІ ОБМЕЖЕННЯ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Забезпечення належного рівня військової дисципліни є однією з головних умов ефективного функціонування Збройних Сил України. В умовах сучасних викликів особливого значення набувають правові засоби впливу на військовослужбовців, які вчинили кримінальні правопорушення. Одним із таких механізмів є службові обмеження, які дозволяють поєднати покарання з подальшим несенням військової служби. Відповідно до Кримінального кодексу України, службові обмеження для військовослужбовців передбачені як окремий різновид кримінального покарання [1]. У фаховій літературі вони оцінюються як особливий спосіб кримінально-правового впливу, що поєднує ознаки покарання та дисциплінарного заходу [4; 5]. Норми Кримінально-виконавчого кодексу України визначають процедуру реалізації цього виду покарання, яка суттєво відрізняється від інших санкцій через відсутність ізоляції засудженого від соціуму [2].

Службові обмеження являють собою різновид покарання, що застосовується виключно до військовослужбовців, котрі проходять службу за контрактом. Згідно із законом, вони призначаються на термін від шести місяців до двох років [1]. Особливістю цього покарання є його спрямованість на виправлення особи без її відокремлення. Військовослужбовець продовжує виконувати службові завдання, проте містить певні правові обмеження. Це дає змогу гарантувати рівновагу між інтересами правосуддя та потребами оборони держави. По суті службові обмеження мають комплексний характер і містять каральний, виховний та превентивний складники. Такий підхід відповідає сучасним напрямам гуманізації кримінального права.

До службових обмежень відносяться: заборона просування по службі та у військовому званні, неврахування строку відбування покарання до вислуги років, стягнення частини грошового забезпечення у дохід держави [1].

Призначення службових обмежень здійснюється судом з огляду на загальні засади призначення покарання, визначених кримінальним законодавством [1]. Важливим є те, що цей вид кари не застосовується до військовослужбовців строкової служби. Виконання покарання регулюється

нормами кримінально-виконавчого законодавства [2]. Воно здійснюється за місцем проходження служби засудженого під наглядом командування військової частини. Такий підхід має низку переваг: підвищується дієвість виховного впливу, зберігається участь у виконанні службових завдань, забезпечується постійний контроль за поведінкою військовослужбовця. Ці особливості відрізняють службові обмеження від інших видів кримінальних покарань та підкреслюють їх специфічний характер.

Службові обмеження дозволяють забезпечити належний рівень військової дисципліни, мінімізувати негативні наслідки ізоляції особи та зберегти кадровий потенціал Збройних Сил України.

Службові обмеження для військовослужбовців є особливим типом кримінального покарання, що вирізняється специфічним порядком призначення та виконання. Їх правове регулювання акцентоване на досягненні рівноваги між карою та підтриманням військової дисципліни. Ефективність цього інституту полягає у здатності поєднувати каральний вплив із продовженням військової служби, що відповідає сучасним потребам правничої системи України.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 15.04.2026. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 року № 1129-IV. Дата оновлення: 12.09.2025. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text
3. Конституція України від 28.06.1996. Офіційний сайт Верховної ради України. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. О. М. Джужі. - URL: https://yurincom.com/files/contents/naukovo-praktichnij-komentar-kriminalnogo-kodeksu-ukraini.pdf?srsltid=AfmBOoo3J3QyTiltXckv9zh3zn0_ke5PL-4HP0sbtCMXUD7GiK1ia92C
5. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2010/UgolovPravoZag.pdf

Скочій І. В.
студент І курсу магістратури
Інституту економіки та права КПУ,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник: Калюга К. В.,
д.ю.н., в.о. завідувача кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту економіки та права КПУ, професор,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8247-2324

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Ключові слова: *військові кримінальні правопорушення, досудове розслідування, доказування, криміналістичне забезпечення, цифрова криміналістика, OSINT, кримінальний процес.*

Збройна агресія проти України суттєво трансформувала характер злочинності, зумовивши появу нових форм військових кримінальних правопорушень, а також ускладнивши процес їх розслідування. В умовах воєнного стану діяльність органів досудового розслідування здійснюється за підвищеного рівня ризику, обмеженого доступу до доказів та нестабільності правового середовища. Це обумовлює необхідність удосконалення як нормативно-правового регулювання, так і криміналістичного забезпечення розслідування. Основні проблеми розслідування військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану зумовлені системним звуженням можливостей реалізації процесуальних гарантій та об'єктивними факторами безпеки, що істотно трансформують класичну модель досудового розслідування. Зокрема, обмежений або повністю відсутній доступ до місця події у зв'язку з активними бойовими діями, мінуванням територій чи тимчасовою окупацією, унеможливлює своєчасне проведення огляду, фіксацію слідів кримінального правопорушення та вилучення речових доказів, що призводить до їх втрати, спотворення або знищення. Водночас істотно ускладнюється реалізація таких процесуальних дій, як допит свідків і потерпілих, проведення впізнання чи слідчих експериментів, оскільки значна частина учасників кримінального провадження перебуває в зоні бойових дій, переміщується або не має належного зв'язку. У сукупності це формує ситуацію, за якої слідчий вимушений діяти в умовах підвищеної правової невизначеності та ризику порушення стандартів допустимості доказів, що, в свою чергу, актуалізує потребу у нормативному переосмисленні процесуальних механізмів та запровадженні спеціальних процедур розслідування, адаптованих до реалій воєнного стану [2-3; 6-7; 11].

Розслідування військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану характеризується комплексом системних проблем, що мають як процесуальний, так і криміналістичний та міжнародно-правовий вимір. Насамперед, істотним є обмеження реалізації процесуальних гарантій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, що проявляється у

фактичній неможливості проведення повного спектра слідчих (розшукових) дій у зонах активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Це зумовлює втрату доказової інформації, порушення принципу безпосередності дослідження доказів та ускладнення встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подією та її наслідками. Додатково, правовий режим, закріплений у Закон України «Про правовий режим воєнного стану», допускає певні обмеження прав і свобод, що впливає на баланс між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням прав людини. У цьому контексті особливого значення набуває інтеграція стандартів International Criminal Court та практики European Court of Human Rights, які вимагають забезпечення ефективного, незалежного та неупередженого розслідування навіть в умовах збройного конфлікту. Водночас, обмежений доступ до місця події, неможливість оперативного допиту свідків, руйнування інфраструктури доказової бази та фрагментарність міжвідомчої взаємодії формують ситуацію підвищеної доказової невизначеності, що потребує трансформації традиційних криміналістичних підходів і впровадження інноваційних методів фіксації та аналізу доказів, включаючи цифрову криміналістику та використання відкритих джерел інформації. Таким чином, сучасний стан розслідування військових злочинів в Україні вимагає не лише адаптації національного процесуального законодавства, але й його гармонізації з міжнародними стандартами з метою забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та дотримання фундаментальних прав людини [6-7; 8, с. 513-633].

Суттєвим стримуючим чинником ефективності розслідування військових кримінальних правопорушень є міжвідомча неузгодженість, що проявляється у фрагментарності взаємодії між підрозділами Збройних Сил України, органами досудового розслідування, розвідувальними структурами та міжнародними інституціями. Така дискоординація зумовлює розриви в ланцюгу збирання, перевірки та передачі доказової інформації, що негативно впливає на її допустимість і належність у розумінні вимог Кримінального процесуального кодексу України. Водночас специфіка військових злочинів, значна частина яких підпадає під юрисдикцію International Criminal Court, обумовлює їх транснаціональний характер та потребу інтеграції норм міжнародного гуманітарного права, зокрема положень Женевських конвенцій та відповідних процедур доказування, що передбачають високі стандарти документування порушень. У цьому контексті ключового значення набуває узгодження національних механізмів кримінального переслідування з міжнародними стандартами ефективного розслідування, сформованими, зокрема, у практиці European Court of Human Rights. Додатково ситуація ускладнюється кадровими та ресурсними обмеженнями, які виявляються у дефіциті спеціалізованих слідчих, криміналістів і експертів, здатних працювати з воєнними злочинами, а також у недостатньому технічному забезпеченні для фіксації та аналізу доказів у складних польових умовах. У сукупності зазначені фактори формують системну кризу інституційної спроможності кримінальної юстиції, що вимагає не лише посилення міжвідомчої координації, але й створення інтегрованих механізмів обміну інформацією, розвитку спеціалізованої підготовки кадрів та

впровадження сучасних технологій криміналістичного забезпечення розслідування військових правопорушень [6-7; 8, с. 513-633]. Удосконалення законодавчого забезпечення розслідування військових кримінальних правопорушень має здійснюватися через системну адаптацію національного кримінального процесу до умов воєнного стану, що передбачає переосмислення класичних процесуальних моделей з урахуванням факторів збройного конфлікту. Передусім, положення КПУ України потребують нормативної конкретизації щодо особливостей проведення слідчих (розшукових) дій у зоні бойових дій та на тимчасово окупованих територіях, включаючи можливість дистанційної фіксації доказів, використання технічних засобів спостереження та альтернативних джерел інформації. Важливим напрямом є закріплення спеціальних процедур документування доказової інформації в умовах обмеженого доступу до місця події, що дозволить мінімізувати ризики втрати або спотворення доказів та забезпечити їх процесуальну допустимість [2-3; 6-7]. Загалом, розвиток криміналістичних методик у сфері розслідування військових кримінальних правопорушень повинен відбуватися в напрямі технологічної трансформації традиційних підходів до збирання, фіксації та аналізу доказової інформації, що обумовлено специфікою збройного конфлікту та обмеженим доступом до місця події. У цьому контексті ключового значення набуває інтеграція інструментів цифрової криміналістики, зокрема використання OSINT-технологій, аналізу супутникових знімків, відеоконтенту та даних із відкритих джерел, що дозволяє компенсувати відсутність безпосереднього доступу до матеріальних слідів правопорушення та забезпечити відтворення обстановки події. Водночас впровадження автоматизованих систем збору й обробки доказів сприяє підвищенню оперативності та об’єктивності досудового розслідування, мінімізуючи людський фактор і ризики втрати інформації. Особливу роль відіграє застосування безпілотних літальних апаратів та геолокаційних технологій, які забезпечують дистанційну фіксацію місця події, картографування територій бойових дій та виявлення слідів злочинів у важкодоступних або небезпечних зонах. У сукупності зазначені інноваційні підходи формують нову парадигму криміналістичного забезпечення, яка має бути узгоджена з процесуальними вимогами та міжнародними стандартами доказування, що визнає допустимість цифрових доказів за умови забезпечення їх автентичності, цілісності та перевірюваності. Таким чином, цифровізація криміналістики виступає не лише допоміжним інструментом, а й стратегічним напрямом підвищення ефективності розслідування військових злочинів в умовах сучасних безпекових викликів [1; 5; 7; 9, с. 104-108]. Удосконалення розслідування військових кримінальних правопорушень у сучасних умовах безпосередньо пов’язане з розвитком інституційної взаємодії, підвищенням професійної компетентності кадрів та глибокою цифровізацією кримінального процесу. Зокрема, створення міжвідомчих слідчих груп (Joint Investigation Teams) виступає одним із найбільш ефективних інструментів координації транснаціональних розслідувань, оскільки забезпечує інтеграцію зусиль національних правоохоронних органів і міжнародних інституцій, зокрема International Criminal Court та Eurojust, що дозволяє здійснювати оперативний

обмін доказами та інформацією у межах єдиного процесуального простору. Водночас практика функціонування таких механізмів демонструє необхідність їх інституційного закріплення та подальшого розвитку, зокрема через створення централізованих баз даних доказів, як-от Core International Crimes Evidence Database (CICED), що забезпечує зберігання, аналіз і систематизацію великих масивів інформації про воєнні злочини. Паралельно, ефективність розслідування значною мірою залежить від рівня підготовки слідчих і прокурорів, що обумовлює необхідність впровадження спеціалізованих навчальних програм і тренінгів з міжнародного гуманітарного права та роботи з цифровими доказами, які вже реалізуються за підтримки міжнародних організацій і спрямовані на формування практичних навичок документування та кваліфікації воєнних злочинів. У свою чергу, цифровізація процесу розслідування, включаючи використання штучного інтелекту для аналізу великих масивів даних, відкриває нові можливості для виявлення закономірностей, ідентифікації підозрюваних та реконструкції подій, що є особливо актуальним в умовах масового накопичення доказової інформації під час збройного конфлікту [4; 10, с. 150-152]. Таким чином, синергія інституційної координації, професійної підготовки кадрів і цифрових технологій формує сучасну модель кримінальної юстиції, здатну ефективно реагувати на виклики розслідування військових злочинів та забезпечувати невідворотність відповідальності на національному й міжнародному рівнях.

Література:

1. Digital Evidence and Electronic Evidence: A Guide for Criminal Justice Practitioners. Vienna, 2020. *United Nations Office on Drugs and Crime.* URL : https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Publications/Digital_Evidence_Guide/19-11123_Digital_Evidence_ebook.pdf.
2. International Committee of the Red Cross. Commentary on the First Geneva Convention: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field / ICRC. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 1344 p. URL : https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949/commentary/2016.
3. Investigation and Prosecution of International Crimes. Vienna, 2019. *United Nations Office on Drugs and Crime.* URL : https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/19-06654_ebook.pdf.
4. Joint investigation team into alleged core international crimes in Ukraine: one year of international collaboration. *Eurojust.* URL : https://www.eurojust.europa.eu/news/joint-investigation-team-alleged-core-international-crimes-ukraine-one-year-international.
5. Open Source Investigations in Human Rights: A Practitioner's Guide. – Berkeley, 2018. *Berkeley Human Rights Center.* URL : https://humanrights.berkeley.edu/sites/default/files/publications/berkeley_protocol_on_digital_open_source_investigations.pdf.

6. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998. *International Criminal Court.* URL : https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf.
7. Rules of Procedure and Evidence. The Hague, 2013. International Criminal Court. URL : https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf.
8. Гловюк І. В., Завтур В. А. Кримінальне провадження в Україні в режимі воєнного стану. The Challenges and Opportunities in Law: Ukrainian Case under the Conditions of War, 2023. P. 517-633.
9. Калюга К. В. Щодо гармонізації стандартів доказування: від КПК України до Римського Статуту. V International scientific conference «Maritime security of the Baltic-Black Sea region: challenges and threats» : conference proceedings (November 26, 2025, Odesa, Ukraine). Riga, Latvia : «Baltija Publishing». P. 104-108.
10. Марочкін О. І., Клепка Д. І. Міжнародні стандарти використання особливих методів розслідування в умовах цифровізації примінального провадження в Україні. Перспективні напрями розвитку кримінальної юстиції в цифрову еру : матеріали Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 лип. 2023 р.) : електрон. наук. вид. / редкол.: В. С. Батиргареєва (голова), Н. В. Глинська, Д. П. Євтєєва ; уклад. : Н. В. Глинська, Д. І. Клепка ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем кримін. процесу та судоустрою. Харків : Право, 2023. С. 150-152.
11. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

Тихенька М. О.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Бутирська І. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної війни в Україні суттєво змінилося функціонування всієї системи кримінальної юстиції. Держава опинилася у ситуації, коли необхідно швидко та ефективно реагувати на кримінальні правопорушення, водночас не виходячи за межі правових стандартів. За таких умов особливої уваги почав потребувати інститут затримання особи, оскільки саме він безпосередньо пов'язаний із обмеженням права людини на свободу та особисту недоторканність. Головною метою даної роботи є дослідження особливостей затримання особи в умовах воєнного стану, аналіз чинного кримінального процесуального законодавства, а також визначення основних проблем і напрямів його вдосконалення.

Затримання особи в кримінальному процесі є одним із найбільш інтенсивних заходів процесуального примусу, оскільки воно передбачає фактичне позбавлення особи свободи ще до винесення будь-якого судового рішення. Саме тому законодавець встановлює чіткі підстави та процедуру його застосування, обмежуючи можливість свавільного втручання у права людини. Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), зокрема ст. 208, уповноважена службова особа має право здійснити затримання без ухвали слідчого судді лише у чітко визначених випадках. Йдеться, зокрема, про ситуації, коли особу застали під час вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення, а також коли наявні очевидні ознаки, що вказують на її причетність. Така законодавча конструкція свідчить про те, що затримання розглядається як винятковий захід, застосування якого можливе лише за наявності достатньо переконливих підстав. Як зазначає доцент Гаркуша А.Г., реформування КПК України набуло значної уваги серед науковців саме в період воєнного стану. Трансформація інституту затримання осіб пов'язана не тільки з темпоральним аспектом, але й процедурою цієї процесуальної дії. У ст. 615 КПК України визначені особливості проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, саме ці особливості є актуальними і повинні бути розглянуті та проаналізовані. Я підтримую думку, що особливу увагу слід звернути на посилення дії механізмів прокурорського нагляду для того, щоб запобігти масовим порушенням права на свободу та особисту недоторканість в умовах воєнного стану. [3, с. 534]

Актуальність цієї теми полягає також в тому, що в умовах воєнного стану змінюються підходи до застосування заходів процесуального примусу. Адвокатка Ірина Гловюк, вважає, що держава обґрунтовано розширила свої повноваження щодо затримання осіб і застосування запобіжних заходів, адже це продиктовано потребами безпеки, проте ці зміни впливають на баланс між інтересами держави та правами людини, і, на жаль, цей баланс не завжди досягається на практиці. Крім того, застосування норм, що регулюють затримання в умовах воєнного стану, супроводжується рядом проблем. Формально процесуальні гарантії залишаються чинними, однак на практиці ми бачимо їх часткове звуження: збільшуються строки затримання, зменшується роль судового контролю в окремих випадках, а повноваження правоохоронних органів і прокуратури розширюються. Усе це свідчить про необхідність детальнішого аналізу даного інституту. Тому надзвичайно важливо, щоб навіть в умовах війни кожне затримання було належно обґрунтованим, а право за захист – реально забезпеченим, а не декларативним. Інакше існує ризик зловживань, який у воєнний час лише зростає. [6]

Законодавчі зміни у правовому регулюванні затримання в умовах воєнного стану насамперед пов’язані із введенням спеціальних положень, передбачених ст. 615 КПК України, яка регулює особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Вказана норма фактично адаптує загальні процесуальні правила до умов підвищеної небезпеки та обмежених можливостей функціонування судової системи. Зокрема, відповідно до зазначеної статті, допускається певне розширення можливостей застосування затримання без ухвали слідчого судді у випадках, коли існують об’єктивні перешкоди для своєчасного звернення до суду або коли існує ризик втрати контролю над особою. Такий підхід обумовлений необхідністю забезпечення оперативності кримінального переслідування, однак він водночас змінює баланс між гарантіями прав особи та інтересами держави.

Важливо звернути увагу на те, що навіть за умов воєнного стану законодавець не відмовляється від базових процесуальних гарантій. Так, положення ст. 208 КПК України продовжують застосовуватися як загальна основа для затримання, а ст. 615 лише модифікує окремі аспекти їх реалізації. Це означає, що затримання і надалі повинно бути обґрунтованим, належним чином оформленим та таким, що підлягає подальшому контролю. Разом із тим, можна зробити висновок, що практика застосування зазначених норм свідчить про певні труднощі. Зокрема, розширення підстав для затримання через використання оціночних категорій, таких як ризик втечі або неможливість забезпечення належної процесуальної поведінки, створює простір для неоднозначного тлумачення. У результаті рішення про затримання може значною мірою залежати від суб’єктивної оцінки конкретної службової особи. Окрім цього, положення ст. 615 КПК України допускають певні відступи від стандартних процесуальних строків у зв’язку з об’єктивними обставинами воєнного часу. Хоча така гнучкість є виправданою, вона водночас створює ризик фактичного порушення прав затриманих осіб, зокрема у випадках несвоєчасного судового контролю або затягування процесуальних дій. Таким

чином, співвідношення ст. ст. 208 та 615 КПК України демонструє подвійний характер правового регулювання затримання в умовах воєнного стану: з одного боку, зберігається базова модель, орієнтована на захист прав людини, а з іншого – запроваджуються механізми, спрямовані на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у складних умовах. Саме тому, як бачимо, особливого значення набуває питання належного застосування цих норм. Саме від практики їх реалізації залежить, чи буде забезпечено баланс між необхідністю оперативного реагування на кримінальні правопорушення та дотриманням фундаментальних прав особи.

Отже, на основі цього аналізу можна зробити висновок, що інститут затримання особи в умовах воєнного стану зазнав суттєвої трансформації, яка зумовлена об'єктивною необхідністю забезпечення національної безпеки та ефективного реагування на кримінальні правопорушення. Внесення змін до кримінального процесуального законодавства, зокрема запровадження спеціальних положень, передбачених ст. 615 КПК України, свідчить про прагнення законодавця адаптувати існуючі процесуальні механізми до умов воєнного часу. Водночас така адаптація не є однозначно позитивною, оскільки розширення повноважень правоохоронних органів супроводжується підвищенням ризиків порушення прав людини. Особливо це стосується використання оціночних підстав для затримання, які не мають чітких критеріїв застосування і можуть вільно тлумачитись. У результаті затримання з виняткового заходу може перетворюватися на інструмент, що застосовується без належного рівня обґрунтованості. Фоміна Т. Г. та Рогальська В. В. у своїй праці зазначають, що затримання особи в умовах воєнного стану загалом здійснюється за нормами КПК України, але з урахуванням спеціальних особливостей: розширено підстави для затримання та визначене ширше коло уповноважених осіб. Водночас вони підкреслюють необхідність удосконалення законодавства для чіткого визначення повноважень окремих органів. [4, с. 375]

Крім того, встановлено, що в умовах воєнного стану суттєво ускладнюється реалізація процесуальних гарантій затриманої особи. Проблеми із забезпеченням доступу до захисника, дотриманням процесуальних строків та здійсненням судового контролю свідчать про те, що формальне існування прав не завжди означає їх реальну реалізацію. Це, у свою чергу, ставить під сумнів ефективність гарантій, закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві. Проте, навіть в умовах воєнного стану держава не звільняється від обов'язку дотримуватися принципу верховенства права. Будь-яке обмеження права на свободу та особисту недоторканність повинно залишатися законним, обґрунтованим і пропорційним поставленій меті. Саме ці критерії мають бути визначальними при застосуванні затримання як заходу процесуального примусу. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. у своїй праці хочуть сказати, що особливий режим досудового розслідування під час воєнного стану в умовах війни є необхідним для забезпечення безперервності кримінального процесу в умовах війни, однак він суттєво змінює класичні процесуальні механізми – зменшує роль судового контролю, розширює повноваження слідчих і прокурорів та допускає відступ від стандартних гарантій прав людини. [5]

На мою думку, подальше вдосконалення правового регулювання затримання особи в умовах воєнного стану повинно бути спрямоване не стільки на розширення повноважень правоохоронних органів, скільки на підвищення якості їх реалізації. Зокрема, доцільним є уточнення підстав для затримання, встановлення більш чітких критеріїв оцінки ризиків, а також посилення механізмів контролю за дотриманням прав затриманих осіб. Таким чином, затримання особи в умовах воєнного стану слід розглядати як складний правовий інститут, ефективність якого залежить від здатності держави забезпечити баланс між інтересами безпеки та необхідністю збереження прав людини. Саме збереження цього балансу є ключовою умовою функціонування правової держави навіть у період найсерйозніших викликів.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України в редакції від 01.04.26 №4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 16.04.26)
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: конвенція в редакції від 01.08.21 №995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.04.26)
3. Гаркуша А. Г. Особливості затримання в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал* С. 532-535 URL: https://www.lsej.org.ua/11_2023/130.pdf (дата звернення: 16.04.26)
4. Фоміна Т.Г., Рогальська В.В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* С. 371-376 URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267859/263649 (дата звернення:16.04.26)
5. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків 2023. Станом на 30 грудня 2022р. 82 С. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5338/1/Osoblyvyi%20rezhym%20dosudovoho%20rozsliduvannia_4_2022.pdf (дата звернення: 16.04.26)
6. Михайленко В., Гловюк І. Затримання особи та запобіжний захід в умовах воєнного стану. Justtalk Context Текстова версія інтерв'ю. URL: https://justtalk.com.ua/post/zatrimannya-osobi-ta-zapobizhnij-zahid-v-umovah-voennogo-stanu-tekstova-versiya

Яремчук К. П.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОНАННЯ ЯВНО КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОГО НАКАЗУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану в Україні Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, затвердженим Законом України № 2102-IX цього ж дня, суттєво змінило умови правозастосування у сфері кримінального права. Збройна агресія російської федерації актуалізувала правові питання, що раніше не були обговорюваними у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Серед них – проблема кримінальної відповідальності за виконання явно кримінально протиправного наказу, яка в нинішніх умовах набуває безпосереднього прикладного значення.

Основою правового регулювання цього питання є ст. 60 Конституції України, що проголошує: «ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, а за їх виконання настає юридична відповідальність». Цю конституційну засаду розвиває ст. 41 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2].

Ключовою у розумінні цієї норми є ознака «явності» кримінально протиправного характеру наказу. Умови воєнного стану вносять у це питання принципово нові складнощі. Виконання наказів є фундаментом бойової дисципліни, а відступ від неї тягне кримінальну відповідальність за ст. 402 КК України як «Непокора». Таким чином, виникає правова колізія, розв'язання якої не є однозначним ані у доктрині, ані у правозастосовній практиці: підлеглий перебуває між двома загрозами кримінальної відповідальності – за виконання явно кримінально протиправного наказу та за його невиконання.

Психологічний та правовий тиск у зоні активних бойових дій суттєво деформує вольовий аспект, що ставить під сумнів можливість застосування повного обсягу кримінальної відповідальності без урахування цих обставин. Між тим, у вирішенні цього питання необхідно виходити з того, що навіть в умовах підвищеного тиску принцип особистої кримінальної відповідальності, закріплений у ст. 2 КК України, не втрачає своєї сили.

Важливим є також питання конкуренції ч. 4 ст. 41 КК України та ст. 438 КК України («Воєнні злочини»). Ст. 438 КК України є бланкетною за конструкцією та криміналізує порушення законів та звичаїв війни, включаючи «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування

національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, а також віддання наказу про вчинення таких дій» [2].

Суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Наталія Марчук у жовтні 2022 року акцентувала, що диспозиція ст. 438 КК України поширюється як на безпосередніх виконавців злочинних дій, так і на тих, хто такі накази віддає. При цьому головна особливість кваліфікації – зв'язок вчиненого зі збройним конфліктом [3]. Тобто, якщо виконавець явно кримінально протиправного наказу вчиняє дії, що підпадають під перелік порушень законів та звичаїв війни, закріплений у ратифікованих Україною міжнародних договорах – насамперед Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них, – кваліфікація провадиться за сукупністю норм з урахуванням ст. 438 КК України, а не лише на підставі загального правила ч. 4 ст. 41 КК України.

Формування судової практики за умов воєнного стану відбувається у специфічних процесуальних умовах. Більшість проваджень за ст. 438 КК України, порушених від 24 лютого 2022 року щодо громадян російської федерації, розглядаються in absentia – у порядку спеціального судового провадження. Аналіз судової практики свідчить, що суди послідовно застосовують принцип, відповідно до якого посилання виконавця на наказ вище за посадою особи не є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, якщо кримінально протиправний характер дій (як-от умисні удари по цивільному населенню або знущання з полонених) був очевидним, тобто відповідав критерію «явності», передбаченому ч. 4 ст. 41 КК України.

Щодо порівняльно-правового аналізу, то Нюрнберзький трибунал 1945-1946 років утвердив принцип, що виконання кримінально протиправного наказу не звільняє від індивідуальної кримінальної відповідальності (принцип IV Нюрнберзьких принципів 1950 р.). Цей підхід послідовно відтворили ad hoc трибунали – МКТЮ та МКТР. Натомість Римський статут МКС у ст. 33 передбачає, що «виконання наказу може виключати відповідальність за воєнні злочини, якщо виконавець мав юридичний обов'язок підкорятися, не знав про незаконність наказу та наказ не був явно незаконним. При цьому ч. 2 ст. 33 Статуту прямо закріплює: накази на вчинення геноциду або злочинів проти людяності є явно незаконними за визначенням» [4].

Кваліфікація дій виконавців явно кримінально протиправних наказів у вітчизняних провадженнях ґрунтується виключно на положеннях КК України та ратифікованих міжнародних договорах, насамперед Женевських конвенціях. У цьому сенсі підхід українського законодавця є ближчим до Нюрнберзьких принципів, ніж до умовного захисту Римського статуту, що є виправданим з огляду на масштаб і характер вчинюваних у ході збройного конфлікту злочинів.

З точки зору суб'єктивної сторони слід звернути увагу на положення ч. 5 ст. 41 КК України. Ця норма передбачає «звільнення виконавця від кримінальної відповідальності, якщо він не усвідомлював і не міг усвідомлювати кримінально протиправного характеру наказу» [2]. У системному зв'язку зі ст. 23-25 КК України – це означає, що якщо у виконавця відсутній умисел щодо кримінально протиправного результату, а також відсутня необережна вина (яка б передбачала,

що він повинен був і міг усвідомити незаконність наказу), відповідальність його виключається. Цей механізм є розумним балансом між принципом вини та вимогами ефективного правозастосування.

Окремого аналізу потребує питання командної відповідальності. Введення ст. 31-1 до КК України закріпило відповідальність військових командирів за кримінальні правопорушення підлеглих, що стали наслідком неналежного контролю. Ця норма є аналогом ст. 28 Римського статуту, відповідно до якої командир, який віддав явно кримінально протиправний наказ, несе кримінальну відповідальність або як особа, що віддала наказ про вчинення таких дій (ст. 438 КК України), або на підставі положень КК України про співучасть (ст. 27 КК України – як організатор чи підбурювач). У поєднанні з ч. 4 ст. 41 КК України це утворює двополюсну систему відповідальності: і командир (наказодавець), і виконавець несуть кримінальну відповідальність, а саме кожен у межах, визначених суб'єктивним ставленням до вчиненого та роллю у механізмі вчинення кримінального правопорушення.

Отже, варто зазначити, що по-перше, чинне кримінальне законодавство України загалом відповідає міжнародним стандартам у частині відповідальності за виконання явно кримінального протиправних наказів, закріплюючи принцип індивідуальної відповідальності виконавця (ч. 4 ст. 41 КК України) поряд із розумним захистом для випадків добросовісної помилки (ч. 5 ст. 41 КК України). По-друге, умови воєнного стану породжують специфічну правову напруженість між обов'язком виконання бойових наказів (ст. 402 КК України) та забороною виконання явно кримінально протиправних (ч. 4 ст. 41 КК України), що потребує законодавчого та доктринального вироблення критеріїв розмежування. По-третє, застосування ст. 438 КК України як основного інструменту реагування на воєнні злочини ускладнюється бланкетністю її диспозиції та вимогою звернення до джерел міжнародного гуманітарного права. По-четверте, невирішеним питанням залишається потенційне зближення вітчизняного законодавства зі стандартами Римського статуту, ратифікація якого могла б суттєво посилити правові інструменти протидії безкарності і підвищити ефективність кримінального переслідування за воєнні злочини.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 20.04.2026)
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 22.04.2026)
3. Марчук Н. Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України. Верховний Суд. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046/ (дата звернення: 20.04.2026)
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 20.04.2026)

Алексеєнко Ю. В.
студентка 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Полтава, Україна
Науковий керівник: Гринько Л. П.
кандидат юрид. наук, доцент кафедри
кримінального права та кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Полтава, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та зростання обсягів інформації особливої актуальності набуває питання впровадження інноваційних інструментів у сферу криміналістики. Зокрема, використання штучного інтелекту (далі – ШІ) відкриває нові можливості для підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, удосконалення методів аналізу доказів та забезпечення об'єктивності судових рішень.

Актуальність дослідження зумовлюється також трансформацією злочинності в умовах цифровізації суспільства та війни, що вимагає від правоохоронних органів застосування більш складних технологічних рішень. У цьому контексті ШІ виступає не лише допоміжним інструментом, а й одним із ключових факторів модернізації криміналістичної діяльності.

Крім того, інтеграція ШІ у криміналістику супроводжується низкою правових та етичних викликів, пов'язаних із забезпеченням прав людини, захистом персональних даних та дотриманням принципів справедливого судочинства, що додатково підсилює значущість наукового осмислення цієї проблематики.

Штучний інтелект у сучасній науці визначається як система, здатна функціонувати автономно, аналізувати дані та формувати рішення або рекомендації, що можуть впливати на реальне або віртуальне середовище [2, с. 644]. У криміналістиці його застосування спрямоване насамперед на автоматизацію складних аналітичних процесів та підвищення точності досліджень.

Одним із ключових напрямів використання ШІ є обробка великих масивів даних, які виникають у процесі розслідування. Завдяки алгоритмам машинного навчання (ML) та глибокого навчання (DL) стає можливим швидке виявлення закономірностей, кореляцій та аномалій у значних обсягах інформації [3, с.298]. Це особливо важливо у випадках, коли традиційні методи аналізу є неефективними або потребують значних часових ресурсів.

Машинне навчання дозволяє системам самостійно навчатися на основі наявних даних без необхідності жорсткого програмування. У криміналістиці це застосовується, зокрема, для класифікації об'єктів, розпізнавання образів, аналізу відео- та фотоматеріалів, а також прогнозування поведінкових моделей.

Глибоке навчання, у свою чергу, забезпечує більш складний аналіз за допомогою багаторівневих нейронних мереж, що імітують роботу людського мозку.

Окреме значення має обробка природної мови (NLP), яка дозволяє автоматично аналізувати текстову інформацію, здійснювати переклад, систематизацію документів та навіть формувати нові текстові матеріали [1, с.245]. У кримінальному провадженні це відкриває можливості для ефективної роботи з великими масивами документів, показань та електронних доказів.

Практичне застосування ШІ у криміналістиці охоплює широкий спектр завдань. Зокрема, він використовується для: аналізу ДНК та біометричних даних розпізнавання облич і відбитків пальців; дослідження відеозаписів та цифрових слідів; реконструкції місця злочину.

Важливою інновацією є поєднання ШІ з технологіями віртуальної реальності (VR), що дозволяє відтворювати місце злочину у цифровому середовищі. Такий підхід дає змогу слідчим детально аналізувати обставини події, перевіряти різні гіпотези та візуалізувати докази у судовому процесі. Це значно підвищує якість доказування та сприяє більш об'єктивному встановленню істини.

Водночас застосування ШІ у криміналістиці має двоїстий характер. З одного боку, він виступає інструментом розслідування, що допомагає обробляти інформацію та формувати висновки. З іншого – може бути об'єктом дослідження, зокрема у випадках злочинів, пов'язаних із використанням цифрових технологій.

Попри значні переваги, впровадження ШІ супроводжується рядом проблем. Передусім це питання дотримання прав людини та захисту конфіденційної інформації. Розширення повноважень правоохоронних органів щодо доступу до цифрових даних викликає дискусії щодо меж втручання у приватне життя. Крім того, існує ризик надмірної залежності від алгоритмів, що може призвести до помилок у прийнятті рішень. Алгоритмічна упередженість, недостатня прозорість моделей та складність їх інтерпретації створюють додаткові виклики для забезпечення справедливості кримінального процесу. У цьому контексті важливим є поєднання технологічних інновацій із професійною експертизою слідчих та судових експертів. Саме синергія людського досвіду та можливостей ШІ дозволяє досягти оптимальних результатів у розслідуванні злочинів.

Отже, впровадження штучного інтелекту у криміналістичні дослідження є закономірним етапом розвитку сучасної правоохоронної діяльності. ШІ суттєво розширює можливості аналізу доказів, дозволяє обробляти великі обсяги інформації та підвищує точність криміналістичних висновків. Разом із тим його використання не може розглядатися як універсальне рішення, оскільки воно потребує належного нормативного регулювання, контролю та врахування етичних аспектів. Особливої уваги потребує забезпечення балансу між ефективністю розслідування та дотриманням прав людини. Перспективи подальшого розвитку ШІ у криміналістиці пов'язані з удосконаленням алгоритмів, інтеграцією нових технологій (зокрема VR), а також гармонізацією національного законодавства з міжнародними стандартами. У цьому контексті ключовим завданням є формування комплексного підходу, який поєднуватиме технологічні інновації з принципами правової держави.

Література:

1. Габро О.В. Правові та криміналістичні аспекти роботи з електронними документами, згенерованими штучним інтелектом. *Problems of Legality.* 2025. Issue 171. С. 242-261.
2. Зозуля Є.В. Упровадження штучного інтелекту у криміналістичні дослідження. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d43489e8-17a0-4fd5-b4cc-b4aaf23cfec2/content. (дата звернення: 30.03.2026).
3. Курман О.В. Переваги та проблемні використання штучного інтелекту при дослідженні цифрових слідів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2025. Вип. 90. С. 297-302.

Алєксєєва Л. В.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

Правове регулювання співучасті у кримінальному праві значною мірою є широкою та складною темою, яка потребує глибокого вивчення та детального юридичного аналізу. Відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України), співучастю у кримінальному правопорушенні є «умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення» [1]. Отже, співучасть є формою спільної умисної діяльності, яка зазвичай характеризується вищим ступенем суспільної небезпеки, порівняно з аналогічними кримінальними правопорушеннями, вчиненими однією особою. Підвищена суспільна небезпека такої поведінки зумовлена низкою чинників, зокрема поєднанням знань, умінь і навичок співучасників, а також можливістю більш ефективної підготовки, безпосереднього вчинення кримінального правопорушення, що зазвичай є недосяжним для однієї особи [2, с. 30].

Варто зазначити, що співучасть характеризується певними ознаками, які дають змогу сформувати уявлення про її поняття, зокрема об'єктивними та суб'єктивними.

До об'єктивних ознак, зокрема, належать: по-перше, множинність учасників кримінального правопорушення, тобто участь у ньому беруть два або більше суб'єктів (кількісна ознака), причому кожен з них має бути фізичною, осудною особою, який досяг віку кримінальної відповідальності; по-друге, їхня спільність: участь у кримінальному правопорушенні трактується як взаємозв'язок декількох осіб, тобто учасники досягають результату шляхом об'єднання зусиль; по-третє, можливість співучасті як на стадії незакінченого, так і на стадії закінченого кримінального правопорушення. Ця ознака передбачає, що сприяння може надаватися як до, так і під час вчинення кримінального правопорушення, за умови, що домовленість про спільну діяльність досягнута до моменту закінчення виконання об'єктивної сторони [3, с. 207-208].

Водночас до суб'єктивних ознак, зокрема, належать: по-перше, співучасть має місце лише в умисному кримінальному правопорушенні, тобто лише тоді, коли виконавець діє умисно; по-друге, при співучасті умисний характер дій обов'язковий не лише для виконавця, а й підбурювача, організатора та пособника – усі вони повинні діяти умисно. Кожен учасник, незалежно від ролі та ступеня участі у кримінально протиправному діянні, характеризуються єдністю умислу.

При цьому інтелектуальна ознака передбачає усвідомлення кожним співучасником суспільно небезпечного характеру як власних дій, так і дій інших співучасників. Натомість, вольова ознака при співучасті характеризується наявністю у всіх співучасників бажання вчинення кримінально протиправного діяння виконавцем або свідомого допущення цього [3, с. 209-210].

Співучасть у кримінальному правопорушенні може розглядатися з різних позицій. По-перше, вона може виступати обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. По-друге, співучасть може виконувати роль кваліфікуючої або особливо кваліфікуючої ознаки, яка зумовлює посилення кримінальної відповідальності [4, с. 410]. Зокрема, у ст. 27 КК України визначено коло співучасників: організатор, виконавець, пособник та підбурювач:

- виконавцем (співвиконавцем) є «особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення» [1];
- організатором є «особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації» [1];
- підбурювачем є «особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення» [1];
- пособником є «особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення» [1].

У теорії кримінального права виокремлюють й інші види співучасників, зокрема лідера, керівника, ініціатора, посередника, функціонера, замовника, активних учасників. Проте їхні дії фактично охоплюються функціями виконавця, підбурювача, організатора та пособника [2, с. 31].

Отже, співучасть у кримінальному правопорушенні характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки. Наявність у співучасників відповідних умінь і навичок, планування протиправних дій, змова щодо вчинення кримінального правопорушення та його приховування становлять суспільну шкоду.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 24.04.2026)
2. Богачик Л.В. Сучасний стан та перспективи розвитку інституту співучасті у кримінальному праві України. Літописець. 2022. Вип. 17. С. 29-33. URL: https://eprints.zu.edu.ua/35568/1/Богачик%202.pdf (дата звернення: 24.04.2026)
3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2010/UgolovPravoZag.pdf (дата звернення: 23.04.2026)
4. Корнєва К.А. Ще раз до питання про поняття співучасті у кримінальному праві. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 3. С. 409-411. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/98

Алєксєєнко В. О.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ КОНТРАБАНДИ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ

Контрабанда товарів як суспільно небезпечне явище відома з часів виникнення державності. Суб'єкти господарювання, які прагнуть уникнути сплати обов'язкових платежів при переміщенні товарів через кордон, породжували й породжують стійкі протиправні схеми. Це завдає відчутих втрат публічним фінансам і водночас спотворює умови ринкової конкуренції. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану в Україні, коли фіскальна наповненість Державного бюджету безпосередньо визначає спроможність держави забезпечувати обороноздатність країни.

Метою дослідження є аналіз ст. 201-3 Кримінального Кодексу України (далі – КК України), зокрема передумов її появи, змісту закріпленого в ній складу кримінального правопорушення, а також доктринальних та практичних викликів, що виникли після її запровадження, та порівняльна оцінка відповідності нового регулювання стандартам Європейського Союзу.

Еволюція питання про кримінальну відповідальність за контрабанду товарів в Україні пройшла складний шлях. До 2012 року відповідальність за незаконне переміщення товарів через митний кордон регулювалася ст. 201 КК України, що охоплювала контрабанду заборонених предметів і товарну контрабанду у великих розмірах. Проте вже у 2011 році законодавець переглянув цей підхід і 15 листопада 2011 року відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» контрабанду товарів у великих розмірах і стратегічно важливих сировинних товарів було декриміналізовано [1]. Це рішення було зумовлено прагненням зменшити рівень надмірного кримінально-правового втручання у підприємницьку діяльність та декриміналізувати частину господарських правопорушень. Передбачалося, що натомість запрацює система адміністративних санкцій у формі штрафів, а бюджетні надходження від їх стягнення компенсуватимуть відсутність кримінально-правової відповідальності.

Унаслідок цього спостерігалася негативна тенденція до зростання масштабів незаконного переміщення товарів, посилювалася тіньова економіка, розширювався нелегальний ринок підакцизних товарів і збільшувався відтік валютної виручки через кордон. Адміністративні санкції, своєю чергою, не

виконували превентивної функції, а рівень реального стягнення накладених штрафів залишався критично низьким. Митні та прикордонні органи фактично були позбавлені належних процесуальних повноважень документування та розслідування правопорушень, що послабило державний контроль за контрабандою [3]. І в результаті десятирічних намагань експертів та законодавців наприкінці 2023 року було офіційно криміналізовано відповідальність за контрабанду товарів.

Законом України від 9 грудня 2023 року до КК України було введено ст. 201-3, що встановлює кримінальну відповідальність за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів (будь-яких рухомих речей), крім підакцизних товарів та електричної енергії, якщо їхня вартість перевищує визначений законом поріг у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян (далі – нмдг) [2]. Таким чином, законодавець повернув систему оцінки кримінальної відповідальності за контрабанду товарів, диференціювавши склади на «значний» і «великий» розмір.

Відповідно до ст. 216 КПК України виключну підслідність кримінальних проваджень за ст. 201-3 КК України закріплено за Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) [4]. Це означає, що на митні органи покладено превентивну функцію щодо виявлення та первинної фіксації ознак правопорушень із подальшою передачею матеріалів детективам БЕБ матеріали для здійснення повноцінного досудового розслідування. У такий спосіб запроваджено оновлену модель інституційної конфігурації, яка передбачає узгоджену взаємодію двох різних відомств у межах єдиного провадження.

Незважаючи на визнання криміналізації контрабанди товарів як необхідного кроку, науковці й практики одностайно зауважують, що новий закон породив низку системних суперечностей, які потребують подальшого законодавчого врегулювання. Першою проблемою є диспропорція між кримінальними та адміністративними санкціями. Відповідно до ст. 201-3 КК України максимальне покарання за контрабанду у значному розмірі передбачає штраф у фіксованому розмірі. Натомість адміністративне стягнення за аналогічне за предметом порушення обчислюється у відсотках від вартості товару, що в перерахунку становить кратно більшу суму. Фактично особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, може зазнати істотно менших фінансових наслідки, порівняно з особою, дії якої кваліфіковано лише як адміністративний проступок [3]. Другою проблемою є відсутність нормативно визначеного алгоритму інформаційної взаємодії між митними органами та Бюро економічної безпеки на момент набрання чинності відповідним законом. Фактично два ключових суб’єкти правозастосування у сфері протидії контрабанді товарів не мають чітко регламентованого порядку обміну інформацією. Як зазначають дослідники, «головним завданням зазначених державних інституцій є попередження контрабанди, і на першому плані їх діяльності має бути аналітика» [3], а не реакційне реагування на вже виявлені факти. Відзначимо також і корупційні ризики, про які попереджали

представники бізнес-спільноти ще на стадії обговорення законопроєкту. Широке формулювання способів вчинення контрабанди спричиняє умисні схеми незаконного переміщення товарів і певні технічні помилки такі, як неточне зазначення ваги, маркування чи коду товарної номенклатури.

Розглядаючи ст. 201-3 КК України в контексті прагнення України до євроінтеграції неминуче ставить питання про відповідність нового регулювання стандартам і підходам, що застосовуються в праві Європейського Союзу. Базовим документом у цій сфері є Регламент (ЄС) № 952/2013 Митний кодекс Союзу (Union Customs Code) і згідно з цим засадничим актом, національні санкції за митні делікти повинні бути ефективними, пропорційними та мати десуазивний (стримувальний) характер [5]. При цьому вибір між кримінальною та адміністративною відповідальністю залишається в компетенції кожної держави, однак критерій «стримування» передбачає реальну здатність покарання превентивно впливати на правопорушників, що, за чинної редакції закону в Україні залишається недосягнутою метою.

Окремо слід звернути увагу на питання понятійної уніфікації. В правопорядку ЄС вся система митних порушень побудована на єдиній термінологічній основі Регламенту № 952/2013, тому використання декількох відмінних дефініцій одного терміну в межах єдиної кодифікації суперечить засадам правової визначеності. Відтак приведення КК України до стандартів Європейського Союзу забезпечить збереження кримінальної відповідальності за контрабанду та тим самим уніфікує дефініції та усуне санкційні диспропорції, а також розширить коло предметів контрабанди.

Отже, криміналізація контрабанди товарів шляхом запровадження ст. 201-3 КК України є закономірним і обґрунтованим законодавчим кроком, зумовленим системними прорахунками декриміналізації 2012 року. Сам факт криміналізації відповідає принциповому вектору правового регулювання держав ЄС і міжнародним стандартам у сфері протидії митним правопорушенням. Водночас запроваджена норма містить суттєві концептуальні суперечності такі, як диспропорція між кримінальними та адміністративними санкціями на користь останніх та неврегульована сама система взаємодії між митними органами та БЕБ. Зазначені недоліки суперечать вимогам правової визначеності, принципу пропорційності покарання та засадам узгодженості правової системи, що є обов'язковими орієнтирами для держав, що прагнуть до членства в ЄС.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text (дата звернення: 26.04.2026)

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди : Закон України від 09 грудня 2023 року № 3516-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3516-20#Text (дата звернення: 26.04.2026)
3. Корнева Т.В., Рогозіннікова К.С. Особливості криміналізації контрабанди товарів та її значення для наповнення державного бюджету. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 5. С. 527-531. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.83
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 27.04.2026)
5. Ніколаєнко Т.Б. Криміналізація контрабанди товарів: сучасні виклики. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2024. Вип. 47. С. 96-105. DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2024-47-96

Анчук Н. А.
студентка 5 курсу юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Боднарук О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЩОДО ДІТЕЙ (СТ. 438 КК УКРАЇНИ): НОВЕЛИ 2025 РОКУ

Законом України № 4499-IX від 17 червня 2025 року об'єктивну сторону ст. 438 «Воєнні злочини» було доповнено такими альтернативними діяннями як: незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, а також вербування чи використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях [1].

Необхідність криміналізації згаданих вище діянь щодо дітей важко переоцінити, вказана новела покликана встановити кримінальну відповідальність усіх причетних за страшні воєнні злочини щодо них. За дорученням Офісу Президента Міністерством реінтеграції разом із Національним інформаційним бюро було створено ефективну платформу пошуку дітей та визволення їх з місць примусової депортації чи переміщення – «Діти війни». Згідно з аналізом вказаної платформи, близько 20000 дітей були депортовані та/або примусово переміщені, хоча справжні об'єктивні показники встановити неможливо, оскільки ведуться активні бойові дії та частина українських територій перебуває під окупацією [2].

Розглядаючи зміст цих кримінально протиправних діянь, варто зосередити увагу на наступному: «депортація – це примусове виселення народів, етнічних, етноконфесійних, соціальних або інших груп населення з місць їхнього постійного проживання з політичних, класових, соціальних, релігійних, національних мотивів» [3].

Депортація та примусове переміщення дітей вважаються різного виду правопорушеннями на підставі статтей 6, 7 та 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду та можуть розглядатись, зокрема як: а) геноцид – в частині насильницького передавання українських дітей з однієї захищеної групи до іншої; б) злочин проти людяності у вигляді депортації або насильного переміщення українських дітей; в) воєнний злочин у формі незаконної депортації або незаконного переміщення українських дітей [4].

Відповідно до Протоколу №4 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «…жодна особа не може бути вислана з території держави, громадянином якої вона є, а також жодному громадянинові не може бути відмовлено у праві в'їзду на територію своєї держави» [5].

Щоб вважатися депортацією або примусовим переміщенням, такі дії мають здійснюватися саме примусово, тобто всупереч вільному волевиявленню осіб, із застосуванням як прямих, так і непрямих форм тиску чи обмеження.

Поняття «примус» не зводиться лише до фізичного насильства, а охоплює також погрози його застосування, психологічний тиск, страх перед насильством або затриманням, зловживання владними повноваженнями чи створення примусових обставин. Водночас порушення зобов'язань відсутнє у випадках, коли переміщення відбувається на основі добровільного й усвідомленого вибору осіб залишити територію. У контексті дорослих, які залишають територію України, така згода можлива особисто, тоді як щодо дітей вона має надаватися їхніми батьками або законними опікунами, оскільки неповнолітні не здатні самостійно приймати подібні рішення [6, с. 223].

Репатріація дітей – це процес повернення дітей до їхньої країни походження або до їхніх законних батьків/опікунів після незаконного переміщення чи утримання за кордоном. Поняття репатріація має ширший зміст, ніж просто фізичне повернення дитини: вона спрямована на відновлення її сімейних зв'язків, національної ідентичності та правового статусу. Її реалізація тісно пов'язана з механізмами міжнародної кримінальної відповідальності, оскільки має на меті сприяти документуванню злочинів і притягненню винних осіб до кримінальної відповідальності. Варто погодитись із думкою Жакун М. Ю. щодо того, що «…у сучасному міжнародному праві репатріація дітей розглядається як форма репарації у значенні restitutio in integrum, тобто повного відновлення первинного правового, сімейного та ідентифікаційного статусу дитини. На відміну від матеріальної компенсації, яку можна замінити грошовими виплатами, повернення дитини не має еквівалента, а тому становить незамінний елемент відновлення порушених прав» [7, с. 144].

На думку автора «…цю логіку ще у 1944 році сформулював Рафаель Лемкін, наголошуючи, що насильницька передача дітей є одним з найнебезпечніших проявів геноциду, оскільки спрямована на ліквідацію майбутнього народу шляхом розриву спадковості поколінь» [8, с. 80].

В умовах гібридної війни, діти опиняються в особливо вразливому становищі перед маніпуляціями та вербуванням за допомогою сучасних цифрових технологій з боку країни-агресора. Вербування відбувається з використанням месенджерів, телеграм-каналів, пропонуючи «легкий заробіток», однак часто такі «завдання» супроводжуються шантажем, психологічним тиском чи маніпуляціями. Служба безпеки України та Національна поліція України дедалі частіше фіксують резонансні випадки втягнення неповнолітніх у диверсійну та розвідувальну діяльність. Для дітей ставляться прості умови: зробити фото об'єктів критичної інфраструктури або військових об'єктів, передати координати їхнього розташування та коригувати обстріли чи підготовку диверсій. Яскравим прикладом є випадок, описаний BBC News Україна, коли 17-річного підлітка було завербовано через месенджер із пропозицією грошової винагороди, що складала близько 2000 доларів США. За дорученням країни-агресора хлопець повинен був встановити вибуховий пристрій у транспортний засіб поруч із місцевим територіальним центром комплектування. За словами хлопця, під час виконання завдання, він відчував тривогу та страх за власне життя [9]. Цей випадок дедалі більше ілюструє вразливість психіки неповнолітніх і неусвідомлення своїх дій та відповідних наслідків після.

Використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях – це залучення осіб, які не досягли 18 років, до участі у збройному конфлікті чи воєнних діях у будь-якій формі, як безпосередній, так і допоміжній. До такого використання належить участь у бойових діях, виконання допоміжних функцій (перенесення зброї, передача інформації, виконання наказів), розвідувальна діяльність, вербування інших осіб, а також використання дітей у пропагандистських цілях. Такі дії є грубим порушенням прав дитини, оскільки діти не мають належного рівня фізичної та психологічної зрілості для участі у війні. У міжнародному праві це розглядається як воєнний злочин і суворо забороняється, зокрема Конвенцією про права дитини та іншими міжнародними актами [10].

Відповідно до Паризьких зобов'язань та принципів від 06.02.2007 року, учасником яких є Україна, «…дитина, пов'язана зі збройними силами чи збройною групою – це будь-яка особа віком до 18 років, яка завербована чи використана збройними силами чи групою в будь-якій ролі. Це включає (але не обмежується) дітей обох статей, які служать бійцями, кухарями, носіями зброї та боєприпасів, посильними, шпигунами або використовуються в сексуальних цілях. Цей термін застосовується не лише до тих дітей, які беруть активну участь у бойових діях» [11].

Воєнні злочини щодо дітей, зокрема їх депортація, невиправдана затримка репатріації дитини, а також вербування чи використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях становлять грубе порушення норм міжнародного гуманітарного та кримінального права. Закріплення кримінальної відповідальності за такі діяння на національному рівні, зокрема в статті 438 КК України, є важливим кроком у забезпеченні невідворотності покарання та імплементації міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 15.04.2026. Офіційний сайт Верховної ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 17.04.2026).
2. Діти війни. Офіційний портал Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. – URL: https://childrenofwar.gov.ua/ (дата звернення: 17.04.2026).
3. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років: Закон України від 17 квітня 1991 року № 962-XII. Дата оновлення: 01.01.2026. Офіційний сайт Верховної ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text (дата звернення: 17.04.2026).
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року (ратифіковано Законом України № 3909-IX від 21.08.2024 року). Дата оновлення: 25.10.2025. Офіційний сайт Верховної ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 17.04.2026).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ENG (дата звернення: 17.04.2026).
6. Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до російської федерації, 28 квітня 2023 року. – С. 223 (дата звернення: 17.04.2026).
7. Жакун М. Ю. Репатріація депортованих дітей у міжнародному праві: від нюрнберзької доктрини до гаазьких механізмів // Права людини в період збройних конфліктів : збірник матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф. (31 жовтня 2025 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса : НУ «ОЮА», 2025. – С. 142–146. – URL: https://hdl.handle.net/11300/31669 (дата звернення: 17.04.2026).
8. Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress (1944). Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 674 p. (дата звернення: 17.04.2026).
9. «Воно того не варте – або посадять, або підірвуть». Українські підлітки, завербовані на диверсії проти власної країни. (03.11.2025). BBC News Україна. – URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c75vnl0p9y6o (дата звернення: 17.04.2026).
10. Конвенція про права дитини : Конвенція ООН від 20 листопада 1989 року. – Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child (дата звернення: 17.04.2026).
11. The Paris Principles: Principles and Guidelines on Children Associated with Armed Forces or Armed Groups. (2007). UNICEF. – URL: https://www.unicef.org/mali/media/1561/file/parisprinciples.pdf (дата звернення: 17.04.2026).

Басараба І. Ю.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ

Якщо говорити відверто, то позбавлення права займати певні посади чи здійснювати конкретну діяльність – це не просто ще одне покарання у Кримінальному кодексі [2]. Це один із небагатьох засобів, що насправді впливають не на сам факт злочину, а на ймовірність його повторення. Отже, в умовах невпинних корупційних загроз, зловживання владою та професійної не доброчесності, його важливість лише зростає – стає критично необхідним для відновлення довіри до правової системи.

Проблема полягає в тому, що на практиці цей механізм або ігнорують, або використовують формально. Часто можна спостерігати ситуації, коли особа, яка була засуджена за службове правопорушення, знову опиняється в тій же чи схожій сфері діяльності через деякий час. І тут виникає не просто логічне питання, але й принципове: якщо покарання не закриває доступ до «джерела» злочину, чи може воно бути ефективним?

Сучасна кримінально-правова доктрина все більше переходить від концепції покарання як помсти до розуміння покарання як запобіжного заходу. У цьому контексті думка О. М. Костенка є показовою: «Ефективне покарання – це не те, яке суворе; це те, яке унеможливлює повторення злочинних дій» [3, с. 112]. Позбавлення права займати певні посади відповідає цій логіці максимально точно: воно не ізолює особу від суспільства; навпаки, воно «відрізає» її від соціальних ролей і ресурсів, які стали основою для злочину.

Проте існує інша складна проблема – межі застосування цього покарання.

З одного боку, держава повинна захистити суспільство від повторних правопорушень. З іншого боку – Конституція гарантує право людини на працю без довільних обмежень [1]. Саме тут проходить тонка межа між правами та обов'язками держави та особи; судова практика часто не здатна чітко провести цю лінію. Європейські стандарти прав людини вимагають законності будь-якого обмеження професійної діяльності; вони повинні бути необхідними та пропорційними [4].

На практиці ж спостерігаються дві крайнощі: суди формулюють заборони настільки широко, що фактично позбавляють особу можливості реалізувати себе у будь-якій професії – це виглядає як непряма форма соціальної ізоляції; або ж навпаки – обмеження формулюються так вузько чи розмито, що залишають можливості для обходу правил і тоді покарання втрачає свій превентивний ефект.

Окремим системним викликом залишається виконання таких видів покарань. Їх ефективність залежить не лише від факту призначення але й від реального контролю за дотриманням встановлених обмежень. У ситуації відсутності дієвих механізмів перевірки ці накази ризикують стати декларативними положеннями законодавства. Як наголошує В. В. Голіна, без належного контролю за виконанням покарання, правові заходи втрачають свій зміст і набувають суто декларативного характеру[5, с.188]. Це зовсім не теоретична проблема; це реальна трудність української юридичної системи.

Сучасні дослідження підтверджують: ефективність цього виду покарань не є автоматичною – вона формується тоді, коли заборона чітко пов’язана з конкретним правопорушенням і підкріплена реальним механізмом контролю. Інакше кажучи, такі заходи працюватимуть лише тоді, коли вони будуть очевидно необхідними.

Ще одним критичним аспектом є формалізація судових рішень щодо цих питань. Інколи складається враження про автоматичне додавання позбавлення права займати певні посади до основного вироку без належного аналізу його доречності та потреби. Такий підхід суперечить принципам індивідуалізації покарання і базовій логіці кримінального права.

Не кожен злочин потребує такого обмежувального заходу так само як не кожна посада сама по собі створює криміногенний ризик! Обов'язок суду полягає у правильному визначенні того чи справді таке обмеження змінить ситуацію і зменшить ризик повторного злочину?

У цьому контексті позиція О. Г. Колба є визначальною: вчений наголошує, що покарання не повинно бути «жорстокою помстою чи відплатою», а має спрямовуватися на досягнення соціально корисної мети [6, с.107]. Якщо перенести цю думку на розгляд даного інституту стає очевидним: заборона без чіткої прив’язки до запобігання повторному злочину є юридично необґрунтованою!

Підсумовуючи, важливо зазначити: як вказують О. Г. Колб та І. О. Колб, процес виконання покарання повинен ґрунтуватися на беззаперечному дотриманні прав людини та забезпеченні реалізації її законних інтересів [6, с. 108]. Це передбачає, що позбавлення права займати певні посади не повинно «виключати» особу з суспільства, а має сприяти перенаправленню її професійної діяльності у законне русло. Лише за умови досягнення балансу між обмеженнями і повагою до прав людини цей інститут може перестати бути репресивним засобом і перетворитися на складову правової культури.

Узагальнюючи вище сказане можна стверджувати: позбавлення права займати певні посади має величезний потенціал як запобіжний інструмент! Воно дозволяє впливати не тільки на наслідки але й на причини злочинної поведінки! Проте цей потенціал реалізується тільки тоді коли застосування закону виходить за межі поверхневого підходу і ґрунтується на глибокому аналізові ситуації.

І тут варто висловитися максимально прямо: проблема цього інституту в Україні полягає зовсім не у законах а у їх застосуванні! Доки судова практика коливатиметься між формальністю та надмірністю це покарання буде або абсолютно недосяжним або ж функціонуватиме всупереч принципам справедливості!

Отже ефективність цього виду санкцій слід оцінювати не кількістю випадків їх застосування а тим чи дістали вони свою головну мету – реальне запобігання повторному злочинові! І якщо цього немає то проблема вже лежить не в нормотворенні а у сприйнятті и використанні цих норм!.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
3. Костенко О. М. Культура і закон — у протидії злочинності : монографія. Київ : Атіка, 2008. 352 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Кримінологія : підручник / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
6. Колб О. Г., Колб І. О. Деякі аспекти забезпечення в Україні права засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 106–111.

Батрамєєва А. С.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ШТРАФУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Сучасний етап реформування кримінального законодавства України характеризується відходом від суто репресивної моделі та переорієнтацією на більш раціональні механізми соціального контролю. У центрі цієї трансформації – переосмислення сутності покарання: воно розглядається не лише як кара, а як комплексний інструмент, у якому ключову роль відіграють превенція та виправлення засудженого. Такий підхід дає змогу трактувати кримінальне покарання як засіб відновлення правопорядку та запобігання рецидиву [1, с. 323-326].

У руслі загальноєвропейських тенденцій особливого значення набуває гуманізація кримінальної відповідальності. Міжнародні інституції, зокрема Рада Європи, наголошують на пріоритетності санкцій, не пов'язаних із позбавленням волі, для правопорушень невеликої суспільної небезпеки [2, с. 84]. Серед них штраф посідає важливе місце, оскільки поєднує економічну ефективність із збереженням соціальних зв'язків особи.

Водночас практика застосування штрафу в межах Кримінального кодексу України (далі – КК України) 2001 року демонструє його системну девальвацію. Основна проблема полягає у застарілій моделі обчислення на основі фіксованих сум, прив'язаних до неоподатковуваного мінімуму. В умовах інфляції це призводить до втрати превентивного ефекту: для заможних осіб штраф стає символічним, тоді як для малозабезпечених – надмірним, що породжує дисбаланс і підриває принцип справедливості покарання.

Відповідно до ч. 1 ст. 53 КК України, штраф розраховується на основі неоподатковуваного мінімуму доходів громадян (далі – НМДГ) [3]. Використання цієї «замороженої» на рівні 17 гривень величини у 2026 році є відвертим економічним абсурдом. Через багаторічну інфляцію штрафи за нетяжкі злочини перетворилися на мізерні суми, що автоматично тягне за собою іншу кризу – нівелювання принципу індивідуалізації покарання. Кримінальний закон залишає суду вкрай вузьку можливість для врахування майнового стану винного. У результаті однаковий штраф призначається особі на мінімальній зарплаті та бізнесмену-мільйонеру. Для першого – це боргова катастрофа, а для другого – непомітний «викуп» за правопорушення, що зовсім не виконує функції кари.

Нежиттєздатність такого порівняння підтверджується судовою практикою. Згідно з ч. 5 ст. 53 КК України, у разі несплати штрафу суд може замінити його громадськими або виправними роботами [3]. В «аналізі судової практики...» Верховний Суд прямо вказує, що такий механізм фактично призводить до погіршення становища засудженого [4]. Суто майнова санкція виключно через бідність особи трансформується у більш суворий вид покарання, пов'язаний з примусовою працею. Держава ж, замість поповнення бюджету, витрачає ресурси на адміністрування іншого покарання.

Особливо гостро законодавча прогалина відчувається у справах про корупцію, де суди змушені «лагодити» кримінальний закон практикою. Показовою є постанова Касаційного кримінального суду ВС у справі №607/18731/23, якою сформульовано прецедент «розмір основного штрафу за жодних обставин не може бути меншим за суму отриманої неправомірної вигоди» [5]. Це рішення Верховного суду є яскравим симптомом того, що чинні законодавчі рамки штрафів часто виявляються меншими за розмір неправомірної вигоди, роблячи корупцію фінансово «вигідною».

Висновок очевидний – існуюча система штрафів вичерпала себе. Вона деформує ідею правосуддя, оскільки продукує ілюзію покарання для заможних та заганяє у безвихідну боргову яму малозабезпечених громадян.

Очевидна криза фіксованих штрафів в Україні актуалізує звернення до європейських моделей. У більшості країн ЄС проблему майнової нерівності засуджених вирішено через систему «штрафо-днів» («day-fines»), яка ґрунтується на двоступеневому підході, зокрема спочатку суд визначає кількість денних ставок залежно від тяжкості злочину, а потім – їх грошовий еквівалент відповідно до доходу особи. Це забезпечує принцип «рівномірного економічного тягаря», коли покарання однаково відчутне незалежно від рівня доходів [8].

Яскравим прикладом є Німеччина, де §40 Кримінального кодексу (Strafgesetzbuch) передбачає від 5 до 360 денних ставок [6]. Розмір однієї ставки визначається судом з урахуванням середньодобового чистого доходу особи після вирахування податків і витрат на утриманців. Наприклад, при 30 ставках штраф для малозабезпеченої особи може становити 450 євро, тоді як для особи з високим доходом – 6000 євро, що забезпечує реальну, а не формальну рівність впливу покарання.

Важливим для України є також досвід Польщі, де за ст. 33 Кримінального кодексу (Kodeks karny) штраф визначається у межах 10–540 денних ставок [7]. Розмір ставки залежить не лише від доходу, а й від майнового стану та потенційних можливостей заробітку, що дозволяє враховувати приховані доходи. Польська модель, як приклад постсоціалістичної трансформації, підтверджує ефективність і справедливість системи штрафо-днів.

Враховуючи доведену неспроможність чинної системи та успішний європейський досвід, концептуально новий підхід запропоновано у Проєкті нового Кримінального кодексу України [9]. Головною новелою реформи є повна відмова від архаїчної прив'язки штрафу до неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. Як аргументовано доводять розробники Проєкту, зокрема О. П. Горох та М. І. Хавронюк, лише перехід до системи «денних ставок» дасть змогу реанімувати штраф як ефективне покарання та забезпечити його реальну індивідуалізацію.

Запропонований у Проєкті механізм базується на принципі «рівного економічного тягаря». Згідно з новими положеннями, покарання розраховується у два етапи. Спочатку суд визначає кількість розрахункових одиниць (денних ставок), яка залежить виключно від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. На другому етапі суд обчислює грошовий розмір однієї такої ставки для конкретної особи, виходячи з її середньодобового доходу [9]. Таким чином, сума штрафу стає похідною не від статичної цифри в законі, а від реальної платоспроможності правопорушника, що повертає покаранню його каральну та превентивну функції.

Водночас імплементація цієї західної моделі в українські реалії стикається з серйозним викликом – високим рівнем тіньової економіки. На цьому ризику справедливо акцентує увагу Ю. А. Пономаренко, вказуючи на складність об'єктивної оцінки майнового стану. На практиці суди неминуче зіткнуться із ситуаціями, коли особа офіційно вважається безробітною або отримує мінімальну заробітну плату, проте фактично володіє елітною нерухомістю чи автотранспортом. Якщо базувати розрахунок виключно на офіційних довідках про доходи, ідея «штрафо-днів» буде скомпрометована, а тіньові мільйонери знову отримуватимуть мізерні покарання.

Для нейтралізації цього ризику Проєкт нового КК передбачає низку правових запобіжників. По-перше, суду планується надати повноваження оцінювати майновий стан засудженого комплексно, враховуючи непрямі ознаки: реальні витрати, наявні активи та загальний спосіб життя. По-друге, Проєкт встановлює мінімальний поріг розміру денної ставки [9]. Завдяки цьому нормативному запобіжнику гарантується, що навіть у разі штучного приховування доходів або їх фактичної відсутності, призначений штраф ніколи не дорівнюватиме нулю і особа понесе співмірний майновий тягар.

Отже, проведений аналіз дає підстави для однозначного висновку, що заснована на статичних та відірваних від реальної економіки показниках, чинна модель призначення штрафів не лише втратила каральну і превентивну дієвість, а й перетворилася на механізм поглиблення майнової нерівності. Зберігаючи ілюзію покарання для заможних правопорушників та заганяючи малозабезпечених громадян у боргову яму із неминучою заміною штрафу на більш суворі санкції, існуюча система суперечить фундаментальним засадам справедливості.

У цьому контексті запровадження концепції «денних ставок» («штрафо-днів») вбачається безальтернативним шляхом виходу з правової кризи. Багаторічний досвід європейських держав доводить, що лише той механізм, який послідовно розділяє оцінку тяжкості вчиненого злочину та оцінку реальної платоспроможності винного, дасть змогу гарантувати принцип рівного економічного тягаря та дійсну індивідуалізацію відповідальності.

Саме тому імплементація моделі денних ставок, концептуально закладеної в Проєкті нового Кримінального кодексу України, є не просто технічним оновленням санкцій, а нагальною необхідністю. Ухвалення цього Проєкту стане вирішальним кроком на шляху до євроінтеграції вітчизняного кримінального законодавства, дасть змогу відновити авторитет судових рішень і закладе підґрунтя для формування сучасної, гуманної та по-справжньому справедливої системи кримінальної юстиції.

Література:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.
2. Градецький А.В. Застосування альтернативних покарань у міжнародному пенітенціарному праві. *Історико-правовий часопис*. 2021. № 1 (16). DOI: https://doi.org/10.32782/2409-4544/2021-1/11.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 23.04.2026)
4. Аналіз судової практики застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі. Верховний Суд України від 18 травня 2016 року. URL: https://kn.su.court.gov.ua/sud1807/pres-centr/news/268865/ (дата звернення: 23.04.2026)
5. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 лютого 2026 року у провадженні № 51-2725 км 24. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=134041231 (дата звернення: 24.04.2026)
6. German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB) : in the version published on 13.11.1998, as last amended 07.11.2024. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html (дата звернення: 25.04.2026)
7. The Criminal Code z dnia 06.06.1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 553). URL: https://www.unodc.org/cld/uploads/res/uncac/LegalLibrary/Poland/Laws/Criminal%20Code%20(Poland).pdf (дата звернення: 24.04.2026)
8. Bögelein N., Nagrecha M. Money as Punishment: A Review of Day Fines in Europe. *Criminology-The Online Journal*. 2021. No. 4. P. 428-434.
9. Проєкт нового Кримінального кодексу України : контрольний текст проєкту від 01 квітня 2026 року. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/05/02/00000-kontrolnyj-proyekt-kk-01-05-2026.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

Бельмега А. І.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК: ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВІДБУВАННЯ

Позбавлення волі на певний строк є одним із найчастіше застосовуваних і одночасно найжорсткіших видів кримінального покарання в Україні. Це покарання має на меті ізоляцію особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та виконання каральної функції держави у вигляді покарання [1]. Окрім того, практика Європейського суду з прав людини підтверджує наявність системних проблем як під час призначення, так і під час відбування покарання у виді позбавлення волі, що зумовлює актуальність цієї теми. На нашу думку, проблема полягає не лише у недосконалості законодавства, а й у самому підході до покарання, який в Україні залишається переважно каральним.

Відповідно до Кримінального кодексу України, позбавлення волі передбачає ізоляцію засудженої особи з подальшим утриманням її у спеціалізованих установах на строк, встановлений вироком суду [1]. Тривалість такого покарання визначається в межах санкції певної статті Особливої частини Кримінального кодексу України [1]. Мета покарання викладена у статті 50 КК України, яка зазначає, що покарання має не лише каральну функцію, а й спрямоване на виправлення засудженого та попередження вчинення нових злочинів [1]. Водночас у сучасній кримінально-правовій науці ефективність позбавлення волі як засобу ресоціалізації оцінюється неоднозначно. Як зазначає О. М. Литвинов, ізоляція особи від суспільства не завжди сприяє її виправленню, а інколи навіть посилює криміногенний вплив середовища, формуючи стійкі антисоціальні установки [3]. Порядок і умови виконання покарання визначаються Кримінально-виконавчим кодексом України, який регламентує режим утримання засуджених, їхні права та обов’язки [2]. Однак навіть за наявності детального нормативного регулювання проблеми ефективності виконання покарання залишаються актуальними. У доктрині кримінального права позбавлення волі розглядається як крайній захід (ultima ratio), який має застосовуватися лише за відсутності ефективних альтернатив. Надмірне використання ізоляційних покарань суперечить сучасним тенденціям гуманізації кримінальної політики та не забезпечує належного рівня виправлення особи . Позбавлення волі є внутрішньо суперечливим інститутом, оскільки одночасно

виконує каральну та виправну функції. Проте ізоляція об’єктивно обмежує соціальні зв’язки особи, що ускладнює процес її ресоціалізації. У зв’язку з цим виправна функція покарання нерідко реалізується лише частково.

Однією з головних проблем кримінального судочинства є надмірна дискреція судів при визначенні строку покарання. Відповідно до Кримінального кодексу України, зокрема статті 65, суд при призначенні покарання зобов’язаний враховувати тяжкість кримінального правопорушення, особу винного, обставини, що пом’якшують та обтяжують покарання, а також вплив цього покарання на виправлення особи та попередження нових правопорушень. Однак зазначені критерії мають оціночний характер, що створює певні труднощі. Наприклад, закон не визначає чіткого зв’язку між тяжкістю злочину та конкретним строком покарання, не встановлює окремих пом’якшуючих чи обтяжуючих обставин, а також не описує чітких підходів до оцінки соціально-психологічних характеристик особи. У результаті суддя змушений самостійно наповнювати ці категорії змістом, що часто веде до різноманітності судової практики навіть у схожих справах. Відсутність уніфікованих підходів спричиняє значну варіативність у судових рішеннях. Це проявляється у кількох аспектах таких як, що за однієї й тієї ж кваліфікації, наприклад, частини другої однієї статті, судді можуть призначати як мінімальні строки покарання, так і близькі до максимальних, різні суди по-різному трактують чинники, як-от щире каяття, активну допомогу в розкритті злочину чи наявність утриманців, а також спостерігається нестабільність у застосуванні альтернативних видів покарань. Ця ситуація суперечить принципу правової визначеності, який є ключовим елементом верховенства права та передбачає прогнозованість правозастосування. Якщо особа не може хоча б приблизно передбачити наслідки своїх дій, це підриває довіру до судової системи [4].

Варто зазначити, що дискреція суддів має як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, вона дає можливість індивідуалізувати покарання, враховуючи унікальні обставини справи, що дозволяє уникнути зайвого формалізму. З іншого боку, відсутність чітких меж може призводити до суб’єктивізму, нерівномірного застосування закону, ризиків зловживання владою або ненавмисної упередженості. Саме тому багато країн світу впровадили системи рекомендацій щодо призначення покарань sentencing guidelines. Наприклад, у Сполучених Штатах діють федеральні таблиці покарань, які враховують категорію злочину й кримінальну історію підсудного. У Великій Британії існує спеціальний орган Sentencing Council який розробляє докладні вказівки для судів. Основна мета таких рекомендацій полягає не в тому, щоб обмежити дискрецію суддів, а в її упорядкуванні. Вони визначають базові рівні покарань і відповідні діапазони залежно від конкретних обставин, надають перелік факторів, які посилюють або пом'якшують суворість покарання і зобов'язують суд обґрунтовувати відхилення від цих рекомендацій.

Не менш важливою проблемою є недостатній рівень індивідуалізації покарань. Згідно з положеннями Кримінального кодексу України, покарання має призначатися з урахуванням тяжкості кримінального правопорушення, особи винного, а також обставин, що пом’якшують або обтяжують відповідальність.

Проте на практиці цей принцип часто реалізується формально. Бойко І. В. зазначає, що суди нерідко лише перераховують пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, не розкриваючи, як саме вони вплинули на вибір виду та строку покарання [5]. У результаті мотивувальна частина вироку не завжди аргументує, чому саме те чи інше покарання є оптимальним для конкретної особи. Ефективний підхід до індивідуалізації покарання має передбачати більш детальний аналіз особистості винного. Це, передусім, стосується оцінки ризику рецидиву, яка включає врахування попередніх судимостей, характеру вчинених правопорушень, поведінки після злочину та рівня соціальної адаптації особи. Такий аналіз допомагає суду передбачити ймовірність повторного правопорушення та визначити необхідність ізоляції винного. Важливо також зосередитися на питаннях ресоціалізації. Суд має оцінити можливість виправлення особи без застосування позбавлення волі, наприклад, через альтернативні покарання чи пробаційні заходи. Водночас особливе значення в цьому процесі набувають досудові доповіді, які готує Центр пробації України. У них міститься інформація про соціальні зв'язки, психологічні характеристики та умови життя особи, але в реальній практиці такі матеріали часто недооцінюються судами. Додатково важливо брати до уваги соціальний контекст правопорушення. Йдеться про життєві умови особи, рівень її соціальної підтримки та кризові ситуації, які могли вплинути на поведінку. Врахування цих факторів не виправдовує вчинення злочину, однак допомагає точніше визначити міру відповідальності й обрати покарання, яке виконає як каральну, так і виправну функцію.

Одним із ключових викликів кримінального права України є наявність дисбалансу в системі покарань, що створює труднощі в реалізації принципу пропорційності. Особливо помітним є значний розрив між максимальним строком позбавлення волі, який може досягати 15 років у межах окремих санкцій, та довічним ув'язненням, передбаченим Кримінальним кодексом України. Така структура фактично виключає проміжні покарання між тривалим строком тюремного ув'язнення та найсуворішою санкцією, що звужує можливості судів призначати більш гнучкі та відповідні покарання. Ще однією нагальною проблемою залишається надмірне використання позбавлення волі як основної форми покарання. Альтернативи, такі як штрафи, громадські роботи чи пробація, застосовуються недостатньо активно, що ускладнює індивідуалізацію підходу до винних осіб. Попри те, що в країні функціонує інститут пробації через діяльність Центру пробації України, на практиці він ще не став ефективною заміною ізоляційним заходам. Досудові доповіді та пробаційні програми часто виконують лише допоміжну функцію і рідко суттєво впливають на судові рішення. У цьому аспекті особливо важливим є врахування практики Європейського суду з прав людини, який наголошує на необхідності відповідності покарання тяжкості злочину, його доцільності в умовах демократичного суспільства та забороні надмірно жорстких санкцій.

У процесі виконання покарань в Україні спостерігаються численні проблеми, які значно впливають на ефективність цієї системи. Зокрема, виправна система характеризується застарілою матеріально-технічною базою, перенасе-

леністю установ та хронічним дефіцитом фінансування. Усі ці аспекти суттєво ускладнюють створення належних умов для тримання осіб, засуджених до позбавлення волі, що може спричиняти порушення їхніх прав [6]. Європейський суд з прав людини наголошує, що такі обставини можуть суперечити забороні нелюдського або такого поводження, яке принижує людську гідність, закріпленій у статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Одними з найбільш критичних аспектів залишаються неналежні побутові умови, недостатній доступ до якісної медичної допомоги та обмежені можливості користування правовою підтримкою. Внаслідок цього Україна неодноразово визнавалась Європейським судом винною у порушенні положень зазначеної статті. Крім того, суттєву проблему становить недієвість механізмів ресоціалізації засуджених. Попри те, що виправлення проголошується пріоритетною метою покарання, реалізація відповідних програм зазвичай має формальний характер [2]. Як зауважує С. Я. Бурда, відсутність індивідуального підходу до осіб, які відбувають покарання, значною мірою знижує результативність заходів ресоціалізації [6]. Натомість тривале позбавлення волі може негативно впливати на поведінкові аспекти особистості, сприяючи утворенню кримінальної субкультури серед засуджених та збільшуючи ймовірність рецидиву злочинів. Цей феномен у кримінології отримав назву «призонізація» . Варто зазначити й наявність певних недоліків у процесах класифікації та диференціації осіб, які відбувають покарання. Такі недоліки ускладнюють впровадження індивідуалізованого підходу та суттєво знижують результативність виховного впливу на засуджених [6].

Проблеми, пов’язані з позбавленням волі, залишаються актуальними навіть після звільнення. Зокрема, механізм умовно-дострокового звільнення впроваджується нерівномірно, і його застосування часто визначається суб’єктивними чинниками [2]. Після виходу на свободу люди стикаються з численними соціальними труднощами, такими як проблеми з працевлаштуванням, відсутність житла та тиск соціальної стигматизації [6]. Недостатнє забезпечення ефективної державної підтримки в цьому перехідному періоді значно підвищує ризик рецидиву. Отже, рівень ефективності позбавлення волі значною мірою залежить від якісно організованої постпенітенціарної адаптації.

Отже, позбавлення волі на визначений строк, хоча й відіграє важливу роль у системі кримінальних покарань, супроводжується низкою значних проблем. На етапі призначення покарання ці проблеми проявляються через надмірний обсяг дискреційних повноважень суду, формалізований підхід до індивідуалізації покарання та незбалансованість санкцій . На етапі виконання покарання недоліки пенітенціарної системи зумовлюють порушення прав людини, а також спричиняють низьку ефективність процесу ресоціалізації осіб [6]. У цьому контексті виникає необхідність комплексного реформування системи виконання кримінальних покарань, активізація впровадження альтернативних заходів позбавленню волі та гармонізація норм національного законодавства з міжнародними стандартами. Основний виклик, на наше переконання, полягає у тому, що цей вид покарання сприймається як універсальний інструмент, хоча він таким не є за своєю сутністю. Позбавлення волі має розглядатися як виключний засіб

покарання у виняткових випадках, елемент багатоаспектної пенітенціарної системи, інструмент, спрямований на підготовку особи до повернення у суспільство. Без такого підходу воно залишиться лише механізмом ізоляції, який не виконує функції забезпечення справедливості.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 15.04.2026. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 року № 1129-IV. Дата оновлення: 12.09.2025. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text
3. Литвинов О. М. Проблеми ефективності покарання у виді позбавлення волі Соціологія і право. 2020. № 2. С. 80–88. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2020_Vol.%203,%20No.%202_80-88.pdf
4. Мельник, Г. П. Судовий розсуд (дискреція) як явище правової системи / Мельник Г.П. // Наукові записки НаУКМА. 2009. Т. 90 : Юридичні науки. - С. 44-47. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69f50df3-5822-4804-87df-021d6fd8265f/content
5. Бойко І. В. Індивідуалізація покарання у кримінальному праві України // Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 2. С. 169–174. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Ur-2-2010/169-174.pdf
6. Бурда С. Я. Покарання у виді довічного позбавлення волі за КК України як альтернатива смертної кари / С. Я. Бурда. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2013. Вип. 4. С. 207-215. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1982/1/4-2013bsyaask.pdf

Брезицька К. В.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПОЗБАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО, СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВАННЯ, РАНГУ, ЧИНУ АБО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО КЛАСУ: ПІДСТАВИ ТА НАСЛІДКИ

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу є одним із видів додаткових кримінальних покарань, передбачених кримінальним законодавством України. Згідно з частиною 2 статті 52 Кримінального кодексу України (КК України), до додаткових покарань належать позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення державної нагороди України та конфіскація майна.

Це покарання не може призначатися самостійно – воно завжди приєднується до основного покарання (наприклад, позбавлення волі, обмеження волі тощо). Його правова природа полягає в додатковому обмеженні правового статусу засудженого, який до вчинення злочину мав особливе службове або професійне становище, що надавало йому певні привілеї та повноваження. Мета такого покарання – посилити каральний вплив вироку, підкреслити неприпустимість збереження високого статусу особою, яка порушила закон, а також запобігти подібним діям з боку інших осіб, які займають відповідні посади.

Правовою підставою для призначення цього виду покарання є стаття 54 Кримінального кодексу України, яка має таку редакцію:

«Засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу».

Для застосування ст. 54 КК України суд повинен установити наявність двох обов’язкових умов: особа на момент вчинення злочину (або на момент постановлення вироку) має відповідне військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас; особу засуджено саме за тяжкий (частина 4 статті 12 КК України) або особливо тяжкий злочин (частина 5 статті 12 КК України).

Важливо підкреслити, що призначення цього покарання не залежить від того, чи був злочин пов’язаний із використанням службових повноважень, які випливають зі звання чи рангу. Верховний Суд України (Касаційний кримінальний суд) неодноразово зазначав, що кримінальний закон не передбачає такої обов’язкової умови. Суд може призначити позбавлення звання в тих

випадках, коли вважатиме неможливим його подальше збереження у зв'язку з вчиненням тяжкого або особливо тяжкого злочину. Це покарання призначається на розсуд суду з урахуванням тяжкості вчиненого, особи засудженого та обставин справи.

Якщо засуджений має кілька видів звань (наприклад, військове і спеціальне), суд має право позбавити його всіх або лише одного з них.

На нашу думку, слід звернути увагу на види звань, рангів, чинів та кваліфікаційних класів, яких може стосуватися покарання.

Покарання за ст. 54 КК України поширюється лише на ті звання та ранги, які присвоюються відповідно до посади, службового становища або характеру діяльності. До них належать:

- Військові звання – присвоюються військовослужбовцям Збройних Сил України, Державної прикордонної служби, Служби безпеки України, Національної гвардії та інших військових формувань, а також військовозобов'язаним.
- Спеціальні звання – передбачені для співробітників поліції, органів внутрішніх справ, кримінально-виконавчої служби, митної служби, служби цивільного захисту тощо.
- Ранги – державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, дипломатичних працівників.
- Чини – класні чини працівників прокуратури.
- Кваліфікаційні класи – суддів, судових експертів, лікарів – судово-психіатричних експертів.

Не підпадають під дію ст. 54 КК України державні нагороди (ордени, медалі, почесні звання типу «Герой України»), оскільки для них передбачено окрему норму – статтю 54-1 КК України.

Призначення покарання відбувається виключно у вироку суду. Воно не вказується в санкціях статей Особливої частини КК України, а застосовується на підставі Загальної частини.

Порядок виконання регулює стаття 29 Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України):

Після набрання вироком законної сили суд надсилає копію вироку органові або посадовій особі, яка присвоїла відповідне звання (ранг, чин, клас).

Цей орган (командування військової частини, керівництво міністерства, відомства тощо) протягом місяця вносить запис про позбавлення до відповідних документів і вживає заходів для позбавлення засудженого всіх прав і пільг, пов'язаних зі званням.

Стосовно військовозобов'язаних копія вироку надсилається до територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

Покарання є безстроковим – закон не встановлює терміну, після якого звання може бути автоматично відновлено. Навіть після погашення або зняття судимості особа не набуває права на автоматичне повернення попереднього статусу. Поновлення можливе лише у разі скасування або зміни вироку суду в відповідній частині.

Наслідки цього покарання мають комплексний характер і включають як каральні, так і соціальні елементи:

• Втрата прав і пільг, пов'язаних зі званням: спеціальна пенсія, надбавки до заробітної плати, право на носіння форми та знаків розрізнення, інші соціальні гарантії.

• Звільнення зі служби або посади, якщо наявність відповідного звання є обов'язковою умовою для її обіймання.

• Заборона займати певні посади або займатися діяльністю, для якої потрібне відповідне звання, ранг чи клас (цей наслідок може поєднуватися з покаранням у виді позбавлення права обіймати певні посади за ст. 55 КК України).

• Репутаційні втрати – значне зниження суспільного статусу, обмеження можливостей для подальшої кар'єри в державних структурах.

• Моральний та превентивний вплив – підкреслення того, що особа, яка порушила закон, не гідна довіри суспільства та держави.

Позбавлення звання не впливає безпосередньо на порядок погашення судимості, але залишає тривалий «слід» у біографії засудженого.

Слід звернути увагу на відмінність позбавлення звання від дисциплінарного позбавлення (пониження) звання.

Важливо відрізняти кримінальне покарання за ст. 54 КК України від дисциплінарних стягнень. У дисциплінарному порядку (відповідно до Дисциплінарного статуту ЗСУ, Положень про проходження служби тощо) можливе лише пониження у званні (зазвичай на один ступінь) за грубе порушення дисципліни. Повне позбавлення звання в дисциплінарному порядку, як правило, не застосовується. Кримінальне покарання є значно суворішим, безстроковим і призначається виключно судом за тяжкі або особливо тяжкі злочини.

Практика Верховного Суду свідчить, що суди активно застосовують ст. 54 КК України до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та державних службовців, засуджених за корупційні, службові, насильницькі або інші тяжкі злочини. Призначення покарання мотивується неможливістю подальшого збереження особливого статусу особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Особливої уваги та вивчення, на нашу думку, потребують фіксовані випадки СЗЧ (самовільне залишення військових частин), які мають особливе поширення під час повномасштабного вторгнення. Аналізуючи інтернет-джерела, кількість СЗЧ за 2025 рік складає 161 000 військовослужбовців. Було відкрито відповідно стільки ж кримінальних впроваджень.

Хочу наголосити, що позбавлення військового, спеціального звання, чину або кваліфікаційного класу є важливим інструментом кримінально-правового впливу, що застосовується у виняткових випадках та має суттєві правові наслідки. Його призначення базується на принципах індивідуалізації покарання та законності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року зі змінами та доповненнями. Дата оновлення: 02.02.2026 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3920

2. Мацола А.А. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Ч. 4. №91. С. 140-147. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344034/331719
3. Острогляд О.В. Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект. Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство».* 2022. № 1. С. 286–290. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/55.pdf
4. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39170 (дата звернення 15.04.2026).
5. Коваль А. А., М. С. Самойленко. «Зміни до Кримінального кодексу в умовах воєнного стану: дискусійні питання.» Київський часопис права. №4. 2022: С. 138-143. URL: https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/227/213
6. Про кримінально-правову політику України під впливом факторів воєнного характеру (20.11.2024) Сайт інформаційно-аналітичного Інтернет-видання «Центр політико-правових реформ» – URL: https://pravo.org.ua/blogs/mykola-havronyuk-pro-kryminalno-pravovu-polityku-ukrayiny-pid-vplyvom-faktoriv-voyennogo-harakteru/
7. Харитонов С. Специфіка військових кримінальних правопорушень: URL: https://www.hsa.org.ua/blog/specifika-viiskovix-kriminalnix-pravoporusen-sergii-xaritonov
8. Відповідальність за мародерство та інші кримінальні правопорушення проти власності під час воєнного стану. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidpovidalnist-za-maroderstvo-ta-inshi-kryminalni-pravoporushennya-proty-vlasnosti-pid-chas-voyennogo-stanu/
9. Судді Верховного Суду обговорили застосування законодавства в умовах воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1965006/

Бривко К. А.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДІЯНЬ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

Актуальність теми зумовлена триваючим реформуванням кримінального законодавства України, оскільки декриміналізація, як окреме явище є складовою кримінального права. Цей ключовий інструмент дає змогу обмежити застосування кримінально-правового примусу та реалізувати принцип гуманізму з метою забезпечення відповідності демократичним засадам розвитку держави.

Кримінальне право відповідно до принципу «ultima ratio» (лат. – останній засіб) має застосовуватися лише у випадках, коли адміністративні чи цивільно-правові заходи впливу є неефективними. Водночас надмірна криміналізація призводить до перевантаження системи, що зумовлює необхідність декриміналізації окремих діянь. Важливим наслідком застосування цього механізму є розвантаження правоохоронної та судової систем, що дозволяє зосередитися на протидії дійсно суспільно-небезпечними діяннями.

У теорії декриміналізацію іноді розглядають як «криміналізацію зі знаком мінус»: діяння втрачають кримінально-правовий характер тоді, коли відпадають підстави для їх криміналізації. Декриміналізація може відбуватися у двох формах: або шляхом визнання визнання відповідної поведінки правомірною і такою, що не підлягає осуду, або через переведення її до категорії адміністративних, дисциплінарних чи цивільно-правових деліктів [1, с. 78].

Поняття «декриміналізація» не має нормативного визначення, однак у науці, зокрема у праці П.Л. Фріса зазначається, що декриміналізація є «процесом визнання на державному рівні втрати криміналізованим діянням суспільної небезпечності, відсутність необхідності подальшої протидії йому за допомогою Кримінального кодексу України та виключення норм, що передбачають відповідальність за його вчинення, із чинного закону про кримінальну відповідальність» [2, с. 27].

Перше застосування цього правового явища, яке відбулося в 1991 році, стало історично важливим кроком для України. Тоді, після здобуття незалежності, було скасовано кримінальну відповідальність за добровільні гомосексуальні відносини [3]. І хоча на сьогодні такі відносини не завжди отримують належне соціальне сприйняття, на законодавчому рівні заборони щодо їх існування були виключені. Таким чином, декриміналізація є важливим інструментом реформування успадкованої радянської каральної системи та приведення правових норм у відповідність до демократичних стандартів.

Більш сучасним прикладом є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування» у 2023 році [4]. Закон про кримінальну відповідальність містить низку статей, що регулюють обіг наркотичних засобів [5]. Цим нормативно-правовим актом було декриміналізовано окремі діяння, зокрема обіг канабісу у медичних та наукових цілях. Це рішення стало проявом принципу гуманізму та надало можливість людям із ПТСР, онкохворим та пораненим отримувати необхідну допомогу та полегшувати свій біль.

Отже, декриміналізація є важливим інструментом адаптації кримінального законодавства до демократичних засад розвитку держави. Цей процес свідчить про відходження України від радянської каральної моделі та перехід до правової системи, в якій найвищою цінністю є права і свободи людини.

Література:

1. Острогляд О. В. Поняття, підстави та способи декриміналізації як методу кримінально-правової політики. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 6. С. 76-81. DOI: https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.15

2. Фріс П. Л. Криміналізація та декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 19-28.

3. Кримінальний кодекс України. Закон України від 28 грудня 1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#o926 (дата звернення: 24.04.2026)

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 22.04.2026)

5. Про регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності : Закон України №7457 від 21 грудня 2023 р. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2167279 (дата звернення: 25.04.2026)

Григоришин Х. В.,
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДИВЕРСІЇ, ВЧИНЕНОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У період воєнного стану в Україні питання кримінально-правової кваліфікації диверсій набуло особливого значення для стабільності правопорядку та захисту національної безпеки. Зростання кількості умисних дій, спрямованих на підрив обороноздатності, порушення функціонування інфраструктури та створення панічних настроїв серед населення, вимагає чіткого застосування статті 113 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [7]. Кваліфікація таких злочинів ускладняється специфічними умовами воєнного стану, які зумовлюють необхідність розмежування диверсії з суміжними складами злочинів: терористичними актами, державною зрадою, посяганням на територіальну цілісність [1, с. 229].

Згідно зі статтею 113 КК України диверсія кваліфікується як вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на знищення чи пошкодження об'єктів, що мають значення для оборони, економіки чи безпеки держави, з метою ослаблення її спроможностей. За своєю структурою цей злочин має матеріальний характер, отже для правильної кваліфікації недостатньо встановити саме діяння, необхідно довести наявність цілеспрямованого умислу, спрямованого на підрив державної безпеки. Об'єктом посягання є не окремі матеріальні цінності, а ті елементи інфраструктури, функціонування яких забезпечує стійкість оборонної, економічної або енергетичної системи держави. Предмет злочину охоплює матеріальні носії: споруди, технічне обладнання, транспортні та комунікаційні вузли, однак їх правова оцінка визначається саме через призму їхнього значення для життєздатності держави [7; 8].

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Виконавець усвідомлює суспільно небезпечний характер власних дій і спрямовує їх на досягнення ефекту, що призводить до ослаблення обороноздатності або порушення функціонування стратегічних систем. Такий умисел зазвичай підтверджується не лише змістом дій, а й обставинами їх координації, зв'язками з іноземними структурами, мотивами чи джерелами інструктажу. Форми реалізації диверсії можуть бути традиційними, як вибух, підпал, механічне

пошкодження, так і нетрадиційними: кібератаки на енергетичні системи, порушення роботи транспортних вузлів, інформаційні втручання в системи управління. Це вимагає від органів досудового розслідування комплексного підходу, що поєднує технічні експертизи, контррозвідувальні заходи та оцінку мотивів [10, с. 78].

Відмежування диверсії від терористичного акту ґрунтується на аналізі мети. Терористичний акт спрямований на залякування населення або тиск на органи влади, тоді як диверсія має переважно стратегічний характер і націлена на ослаблення держави як інституційного утворення [6, с. 196]. У правозастосовній практиці визначальною є наявність мотиву дестабілізації чи зниження оборонного потенціалу, а не створення публічного ефекту страху. У період воєнного стану ці відмінності набувають особливого значення, адже будь-яке посягання на критичну інфраструктуру чи об'єкти військово-адміністративного управління може кваліфікуватися як диверсія навіть на стадії підготовки або замаху, якщо доведено умисел на ослаблення держави. Для більш точного розмежування понять «диверсія» та «терористичний акт» доцільно застосувати порівняльний аналіз за ключовими критеріями. Це дозволяє врахувати специфіку об'єктів посягання, цілі та контекст скоєння злочину, що має вирішальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації [4; 5].

Метою диверсії є ослаблення України у військовому, політичному, економічному або інформаційному вимірах. У воєнний період така мета часто реалізується через підрив логістичних ланцюгів, комунікацій, об'єктів енергетики, систем забезпечення військових підрозділів. У практиці Служби безпеки України фіксуються випадки, коли диверсійні групи здійснювали підпали нафтобаз, залізничних вузлів і складів боєприпасів, що прямо впливало на здатність Збройних Сил проводити оборонні операції. Встановлення мети має вирішальне значення для правильної кваліфікації, оскільки відмежовує диверсію від звичайного пошкодження майна чи хуліганських дій [2; 9].

За даними Офісу Генерального прокурора, протягом 2022-2024 років зареєстровано понад 250 кримінальних проваджень за ст. 113 КК України. Більшість із них пов'язані з діями осіб, що співпрацювали з представниками збройних формувань російської федерації або координували диверсійно-розвідувальні групи. Географія таких злочинів охоплює прифронтові області: Харківську, Запорізьку, Донецьку, Луганську, Херсонську. Статистичний аналіз свідчить, що зростання кількості випадків збігається з активізацією бойових дій та спробами ворога дестабілізувати тилові регіони [2; 9].

У воєнний час виникають ситуації, коли диверсія переплітається з іншими злочинами проти основ національної безпеки, як державна зрада, терористичний акт, посягання на територіальну цілісність. Ключовою ознакою є мета – ослаблення держави. Якщо дії вчинені для допомоги ворогові, вони можуть кваліфікуватися за сукупністю ст. 111 та 113 КК України. Судова практика підтверджує, що правильна кваліфікація потребує оцінки не лише фактичних наслідків, але й мотиву, зв'язку з військовою агресією та контексту воєнного стану [1, с. 230; 11, с. 352].

Аналіз сучасної судової практики свідчить про зростання кількості кримінальних проваджень, пов’язаних із диверсійною діяльністю, що вчиняється під час воєнного стану. Судові рішення останніх років відображають тенденцію до чіткого розмежування диверсії з іншими злочинами проти громадської безпеки, зокрема терористичним актом чи умисним знищенням майна.

На Івано-Франківщині у 2024 році правоохоронні органи задокументували приклад диверсії. Місцевий житель, який мав судимість, за грошову винагороду виконав два підпали: залізничної шафи та автомобіля. Отримані завдання він реалізовував за координатами, переданими через месенджери, а відеозвіти надсилав «замовникам». Кваліфікацію здійснено за ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 113 та ч. 2 ст. 194 КК України. Слідство перевіряє причетність представників спецслужб рф до координації цих дій. Суд обрав підозрюваному запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; за вчинення диверсії в умовах воєнного стану йому загрожує довічне позбавлення волі [9].

Показовим є також вирок суду Київської області щодо 25-річного мешканця Бучанського району, який виконував завдання Сил спеціальних операцій РФ. Зловмисник спочатку підпалив релейну шафу на залізничній лінії, після чого отримав інструкції для виготовлення саморобного вибухового пристрою з метою підриву будівлі ТЦК. Під час затримання у нього вилучили компоненти вибухівки та електронні докази координації з представниками рф. Суд визнав обвинуваченого винним за ч. 2 ст. 28 і ч. 2 ст. 113 КК України та призначив покарання у вигляді 15 років позбавлення волі з конфіскацією майна [2; 3].

У серпні 2024 року контррозвідка СБУ викрила агентурну групу російського ГРУ, яка діяла на території Києва, Полтави та Чернігова. Її учасники збирали розвіддані про об’єкти критичної інфраструктури, коригували ракетно-дронові удари й готували підпали електропідстанцій і службових автомобілів. Для спостереження вони облаштовували орендовані квартири, встановлюючи відеокамери з віддаленим доступом, та вербували «палііів» через підконтрольні РФ телеграм-канали. Після затримання агентам оголошено підозру у готуванні до диверсії, шпигунстві та перешкоджанні діяльності ЗСУ та обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [2].

Подібна тенденція фіксувалася і на Харківщині, де у 2023 році суд розглядав справу про підготовку вибуху на високовольтній підстанції, що забезпечувала електропостачання оборонних підприємств. Суд кваліфікував дії групи осіб як замах на диверсію, підкресливши, що об’єкти енергетичної системи у воєнний час становлять критичну інфраструктуру, а тому посягання на них є злочином проти національної безпеки [5, с. 128].

Сукупність наведених прикладів демонструє, що сучасна судова практика формує системне розуміння диверсії як багаторівневого явища, яке охоплює не лише вибухи чи підпали, а й інформаційно-технічну діяльність, спрямовану на ослаблення держави. Умови воєнного стану зумовлюють розширене тлумачення об’єкта посягання, що включає енергетичні, транспортні та військово-адміністративні структури, а також будь-які дії, здатні дестабілізувати систему оборони та управління [10, с. 140].

Труднощі виникають у визначенні меж між диверсією та терористичним актом. Якщо об'єктом є інфраструктура, а дії мають публічний ефект залякування, суд може кваліфікувати злочин за ст. 258 КК України. Водночас у випадках, коли спрямованість обмежується військовими чи стратегічними об'єктами, застосовується ст. 113 КК України. Слідчі органи мають враховувати контекст, коло постраждалих і намір виконавців, оскільки формальна схожість дій не завжди означає ідентичний склад злочину [6, с. 195].

У структурі складу кримінального правопорушення вирішальне значення має прямий умисел. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер дій і передбачає їх наслідки для безпеки держави. Наявність умислу підтверджується доказами зв'язку з іноземними представниками, використанням спеціальних засобів або наявністю завдань, отриманих від ворога. Відсутність доведеного умислу змінює кваліфікацію на злочини проти власності або громадської безпеки.

Під час воєнного стану правоохоронна система стикається з проблемою доказування в умовах секретності та обмеженого доступу до місць подій. Координація між СБУ, ЗСУ та прокуратурою має вирішальне значення для забезпечення належної доказової бази. Водночас зростає потреба у правовій підготовці слідчих і прокурорів для розпізнавання ознак диверсійних дій у нових формах, кібератаках, інформаційних операціях, саботажі логістичних систем.

Диверсія, вчинена в умовах воєнного стану, є складним злочином, що поєднує матеріальні та інтелектуальні елементи, тому кваліфікація вимагає ретельного аналізу мети, об'єкта посягання та контексту, у якому вчинено дії. Судова практика демонструє тенденцію до посилення відповідальності та чіткішого тлумачення мотивів. Для підвищення ефективності правозастосування доцільним є удосконалення методик розслідування, формування спільних стандартів доказування та системна підготовка кадрів у сфері безпеки. Комплексний підхід до кваліфікації диверсій забезпечить належний рівень захисту національних інтересів України.

Література:

1. Артеменко Д. С. Проблеми розмежування диверсії і тероризму *Молодий вчений.* 2018. № 5 (57). С. 229-231.
2. Готував теракт у ТЦК та диверсії на залізниці: суд виніс вирок агенту РФ *ТСН.* 22 жовт. 2025. URL: https://tsn.ua/ukrayina/hotuvav-terakt-u-ttsk-ta-dyversiyi-v-ukrzaliznytsi-sud-vynis-vyrok-ahentu-rf-2940431.html.
3. Словник з української мови. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%96%D1%8F.
4. Зайцев Г. В., Коломієць Н. В. Диверсія та терористичний акт: проблеми кваліфікації *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.100.
5. Климосюк А. Законодавча конструкція диверсії: реалії та перспективи *National Law Journal: Theory and Practice.* 2018. № 2, т. 1. С. 125-128.

6. Колосков В. В. Співвідношення статей 113 (диверсія) і 258 (терористичний акт) у Кримінальному кодексі України. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ* МВС імені 10-річчя незалежності України. 2002. Ч. 1. С. 193-196.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III Офіц. оновл.: 06.11.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n729
8. Кримінальний кодекс України : стаття 113 *Protocol* URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_113/
9. 40-річному франківцю повідомили підозру за підпал автомобіля та диверсію на залізниці *Суспільне. Івано-Франківськ*. 3 жовт. 2024. URL: https://suspilne.media/ivano-frankivsk/888491-40-ricnomu-frankivcu-povidomili-pidozru-za-pidpal-avtomobila-ta-diversiu-na-zaliznici/
10. Чуваков О. А. Диверсія як злочин проти основ національної безпеки. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2013. 244 с.
11. Чуваков О. А. Тероризм і диверсія: порівняльний аналіз // *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2010. Т. 1 : Кримінальне, кримінально-виконавче право та кримінологія. С. 350-353.

Гуцуляк Л. І.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ ТА НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЯК ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Дослідження теми крайньої необхідності та її співвідношення з необхідною обороною зумовлена важливістю правильного застосування норм кримінального законодавства щодо обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння. У сучасних умовах спостерігається зростання кількості ситуацій, пов'язаних із захистом особою своїх прав та інтересів від суспільно небезпечних посягань або інших загроз. Важливого значення набуває чітке розмежування крайньої необхідності та необхідної оборони, оскільки неправильне визначення правової природи таких дій може призвести до неправильної кваліфікації діяння та необґрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності. Дослідження цих інститутів є доцільним як для теорії кримінального права, так і для правозастосовної практики, адже сприяє глибшому розумінню механізму захисту прав та законних інтересів особи.

У науковій доктрині існують різні підходи до розуміння сутності та значення зазначених інститутів. Так, М. Коваль у своїх працях наголошує: «кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого регламентується кримінальним законодавством, яке безпосередньо пов'язане із заподіянням істотної шкоди суспільним відносинам або інтересам окремої особи, сама міра заподіяної або потенційної шкоди виражає пріоритетну ознаку будь-якого кримінального правопорушення, як-от його суспільна небезпека. Проте можуть створюватися деякі ситуації, в межах яких заподіяння навіть значної шкоди суспільним відносинам або інтересам окремого індивіда може визнаватися корисним для іншої особистості, в силу чого не становить суспільної небезпеки або протиправності кримінального характеру» [1].

Чинне законодавство та загальновизнані моральні засади передбачають низку випадків, у яких заподіяння шкоди охоронюваним інтересам визнається правомірним. До таких випадків належать, зокрема, необхідна оборона, заподіяння шкоди при затриманні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, виправданий ризик, а також виконання наказу чи розпорядження. Особливою ознакою вищезазначених діянь є те, що, попри заподіяння шкоди правам окремих осіб, суспільним чи державним інтересам де-факто, вони не визнаються кримінально протиправними, оскільки здійснюються за наявності

передбачених законом підстав. У теорії кримінального права такі випадки визначаються як обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, тобто як свідомі та вольові дії особи, пов'язані із заподіянням певної шкоди, які, однак, не мають суспільно небезпечного характеру та визнаються соціально виправданими.

Згідно з ч. 1 ст. 39 Кримінального кодексу України (далі – КК України), крайня необхідність – це «заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам з метою усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі, охоронюваним законом правам цієї особи або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо в конкретній обстановці таку небезпеку неможливо було усунути іншими засобами та при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності» [2].

П. Стебельський у своїх наукових працях визначає, що стан крайньої необхідності має місце лише за наявності певних умов. Насамперед повинна існувати реальна небезпека, яка є безпосередньою, тобто такою, що виникла в конкретний момент і ще не припинилася. Джерелом такої небезпеки можуть бути природні явища або поведінка інших осіб. При цьому небезпека має створювати загрозу життю чи здоров'ю людини. Заподіяння шкоди допускається лише за умови, що воно здійснюється з метою усунення або відвернення цієї небезпеки. При цьому обов'язковою ознакою крайньої необхідності є співмірність шкоди, тобто шкода, яка завдається, повинна бути менш значною, ніж та, якої вдалося уникнути [3].

У кримінально-правовій доктрині в контексті дослідження інституту крайньої необхідності та його співвідношення з необхідною обороною, особливого значення набуває комплексне осмислення системи обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Якщо крайня необхідність характеризується як ситуація усунення небезпеки шляхом заподіяння шкоди менш значущим охоронюваним інтересам за умови відсутності альтернативних засобів її відвернення, то необхідна оборона, у свою чергу, пов'язана із правомірним захистом від суспільно небезпечного посягання. Відтак, подальший розгляд необхідної оборони є обґрунтованим у якості самостійного інституту кримінального права, що характеризується специфічною системою умов правомірності та особливостями власної юридичної природи.

Самий термін «необхідна оборона» містить закладені змістовні передумови її правомірності. Так, поняття «оборона» відображає протидію певному суспільно небезпечному посяганню шляхом активних захисних дій, тоді як «необхідність» окреслює межі допустимої поведінки, що обґрунтовуються моральними та соціально виправданими критеріями, сформованими суспільством [4]. Виходячи з цього, дії особи у сфері самозахисту не можуть мати необмеженого характеру, оскільки їх допустимість визначається об'єктивними умовами функціонування суспільства і держави, що встановлюють відповідні рамки правомірної поведінки. З огляду на це межі необхідної оборони окреслюють її юридичний зміст і водночас відображають місце та роль особи в системі правових і суспільних відносин.

Необхідною обороною відповідно до ч. 1 ст. 36 КК України визнаються «дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони» [2]. Кримінально-правові наслідки перевищення меж необхідної оборони конкретизуються у ст. 118 та ст. 124 КК України, відповідно до яких кримінальна відповідальність настає у випадках умисного заподіяння нападнику смерті або тяжкого тілесного ушкодження, якщо такі дії явно не відповідають ступеню суспільної небезпечності посягання або обстановці захисту, що свідчить про вихід за межі допустимого правомірного захисту [2].

Повертаючись до попереднього аналізу співвідношення понять крайньої необхідності та необхідної оборони, варто зазначити, що їх об'єднує те, що вони ґрунтуються на свідомих і вольових діях особи, які спрямовані на захист охоронюваних законом інтересів і можуть проявлятися як в активній поведінці, так і в утриманні від певних дій за наявності визначених законом умов. Водночас як необхідна оборона, так і крайня необхідність передбачають можливість заподіяння шкоди для усунення небезпеки, однак лише за умови дотримання встановлених правових меж, що обґрунтовують правомірність такої поведінки [5, с. 72]. Їхньою характерною рисою є також зовнішня схожість із кримінально караними діяннями, що зумовлює необхідність ретельного аналізу фактичних обставин для правильної кримінально-правової кваліфікації та встановлення правомірності дій особи.

На думку більшості правознавців відмінність між крайньою необхідністю та необхідною обороною має принциповий характер як щодо їх правової природи, так і щодо умов правомірного застосування. Необхідна оборона, відповідно до положень кримінального законодавства, пов'язана із відверненням суспільно небезпечного посягання, яке завжди виходить від конкретної особи, що вчиняє протиправні дії. Натомість крайня необхідність виникає за умов наявності небезпеки, яка може бути зумовлена не лише поведінкою особи, а й діями природних сил, технічними процесами чи іншими обставинами об'єктивного характеру. Специфічною відмінністю є також адресат заподіяння шкоди: при необхідній обороні вона завдається виключно особі-нападнику, тоді як у стані крайньої необхідності шкода може спричинятися третім, непричетним до виникнення небезпеки особам або їх майновим інтересам.

Слід також зазначити, що різним є співвідношення шкоди та меж її допустимості. Якщо у випадку необхідної оборони закон не вимагає суворої еквівалентності між шкодою, заподіяною нападнику, і тією, що могла настати внаслідок посягання, допускаючи навіть заподіяння більш значної шкоди за умови дотримання меж правомірного захисту, то при крайній необхідності діє принцип пропорційності, відповідно до якого завдана шкода повинна бути меншою за ту, яка реально загрожувала охоронюваним інтересам [2].

Отже, крайня необхідність та необхідна оборона, попри їхню спільну функціональну спрямованість, а саме забезпечення захисту охоронюваних законом інтересів особи, суспільства та держави, є самостійними та відмінними за своєю правовою природою інститутами кримінального права. Їх розмежування зумовлене різними підставами виникнення, характером і джерелом небезпеки, а також специфікою умов правомірності заподіяння шкоди, що в сукупності визначає особливості застосування кожного з цих інститутів у правозастосовній практиці.

Література:

1. Коваль М. Крайня необхідність: фізичний та психологічний примус. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія: Юридичні науки. 2024. №2 (42). С. 68-72. DOI: http://doi.org/10.23939/law2024.42.068
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 18.04.2026)
3. Стебельський П. Австрійське карне право: після викладу проф. П. Стебельського. 1902/1903 / П. Стебельський. Львів : Накладом «Кружка правників» в «Акад. Громаді», 1903. 419 с.
4. Федоров В.М. Необхідна оборона із травматичною зброєю. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2018. №1. С. 37-41. URL: https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/1/13.pdf (дата звернення: 24.04.2026)
5. Мирошниченко Н.А. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 251-254. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f5c3072b-285c-41f3-aa22-d16e447e3c4d/content (дата звернення: 25.04.2026).

Жуков Є. Д.
студент 204 групи
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

Пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Одним з видів пробації відповідно до ст. 10 закону є так звана наглядова пробація, в межах якої передбачено зокрема пробаційний нагляд.

Пробаційний нагляд – це основне кримінальне покарання, яке полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Цей вид покарання передбачений ст. 59-1 та 101 Кримінального кодексу України та є зовсім новим, оскільки почав діяти з 28 березня 2024 року відповідно до ЗУ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» № 3342-IX від 23.08.2023 року.

Мета та завдання пробації, як окремого інституту визначені у статтях 4-6 ЗУ «Про пробацію» та свідчать про його спрямованість на забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених через їх ресоціалізацію з метою запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. Таким чином ми можемо говорити про змішаний характер цього покарання, оскільки мова йде не лише про контроль за поведінкою засудженого.

Підставою для застосування пробаційного нагляду відповідно до ст. 7 вищезазначеного закону є:

- обвинувальний вирок суду, яким особу засуджено до покарання у виді пробаційного нагляду;
- ухвала суду про заміну покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк покаранням у виді пробаційного нагляду.

Приймаючи рішення про застосування покарання суд обов'язково бере до уваги характер вчиненого кримінального правопорушення та соціально-психологічну характеристику суб'єкта. Це вказує нам на високу функціональну гнучкість цього виду покарання, оскільки залежно від обставин пробаційний нагляд може виступати альтернативою більш суворим видам покарань поєднуючи в собі кримінально-правий примус та соціально-виховний характер.

Пробаційний нагляд призначається на строк від 1 до 5 років, а щодо неповнолітніх на строк від 1 до 2 років.

Суб'єктами пробаційного нагляду є особи, засуджені до покарання у вигляді пробаційного нагляду та особи, яким таке покарання призначено як заміна більш суворого виду покарання. Закон наділяє суб'єкта відповідним комплексом прав та обов'язків, зокрема правом на участь у формуванні індивідуального плану роботи, який є частиною соціально-виховної роботи над засудженим. Індивідуальний план передбачає всебічну допомогу засудженому, зокрема сприяє працевлаштуванню, навчанню та участі у суспільно корисній діяльності з метою формування позитивних змін у особистості. Для цього при здійсненні соціально-виховної роботи з засудженими неповнолітніми можуть залучатися батьки чи інші законні представники такої особи.

Крім того, суб'єкт пробаційного нагляду має право на отримання інформації та оскарження дій органу пробації з метою захисту своїх прав, водночас він зобов'язаний виконувати покладені на нього судом обов'язки.

Виходячи з диспозиції статті 59-1 КК України відбуття покарання накладає ряд обов'язків на засудженого, невиконання яких може тягнути за собою кримінальну відповідальність відповідно до статті 389 ККУ.

Так, особи, що засуджені до пробаційного нагляду зобов'язані:

- періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;
- повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання;
- не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації.

Крім того, суд може додатково зобов'язати засудженого:

- використовувати електронний засіб контролю та проживати за вказаною адресою;
- дотримуватись вимог щодо обмеження спілкування, пересування та дозвілля;
- працевлаштуватися або зареєструватися в службі зайнятості за направленням пробаційного органу. Виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою;
- пройти лікування від залежностей або психічних розладів.

Виконання покарання у виді пробаційного нагляду здійснюється відповідно до положень Конституції України, Кримінального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України та покладається на уповноважені органи з питань пробації за місцем проживання засудженого. Цим уповноваженим органом є ДУ «Центр Пробації» та його територіальні підрозділи, що утворений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 655-р від 13 вересня 2017 року.

На орган, відповідно до ст. 49-1 ч. 3 покладаються функції обліку, роз'яснення про порядок відбування покарання, визначення періодичності явки на реєстрацію та забезпечення контролю за виконанням покладених судом

обов’язків. Водночас він уповноважений реагувати на порушення встановленого порядку, звертатися до суду з поданнями щодо зміни умов відбування покарання, а також ініціювати розшук засуджених і притягнення їх до кримінальної відповідальності у разі їх ухилення.

У разі порушення засудженим порядку відбування покарання у виді пробаційного нагляду закон передбачає поетапний механізм реагування. Першочергово застосовуються індивідуальні профілактичні заходи та письмове попередження, а у випадку подальшого ухилення уповноважений орган з питань пробації ініціює притягнення особи до кримінальної відповідальності. Ухиленням від відбування покарання визнається систематичне невиконання покладених судом обов’язків, вчинення адміністративних правопорушень, зміна місця перебування без повідомлення або створення перешкод для здійснення контролю.

Досліджуючи правову природу пробаційного нагляду слід виділити позитивні та негативні якості цього виду покарання. Так Сподарик Ю. В. у своїй роботі «Пробаційний нагляд як новий вид основного покарання: переваги та недоліки» підкреслює, що пробаційний нагляд має змішану правову природу та характеризується гнучкістю, поєднуючи у собі ознаки кримінального покарання та соціально-виховного впливу. З одного боку, він передбачає обмеження прав і свобод засудженого, контроль за його поведінкою та виконанням покладених судом обов’язків. З іншого покарання перш за все спрямоване на ресоціалізацію особи через застосування пробаційних програм, соціальну підтримку та корекцію поведінки через індивідуальну роботу з засудженим [7].

Така гібридність забезпечує більш ефективне досягнення цілей покарання, оскільки поєднує примусовий характер із механізмами виправлення без ізоляції особи від суспільства. Збереження соціальних зв’язків, можливість працевлаштування, участь у суспільному житті знижують ризик рецидиву та разом з контрольною складовою виконують превентивну функцію.

Крім того, застосування пробаційного нагляду має економічну доцільність та сприяє зменшенню навантаження на пенітенціарну систему. Таким чином, поєднання контролю та підтримки формує пробаційний нагляд як самостійний комплексний інструмент кримінально-правового впливу.

Попри позитивні риси пробаційного нагляду Крикливець Д. Є. у своїй роботі «Пробаційний нагляд як вид покарання: погляд у майбутнє» стверджує, що проблематика пробаційного нагляду концентрується навколо двох ключових аспектах [8].

По-перше, залишається концептуально невизначеним його місце в системі покарань. З одного боку, законодавець позиціонує його як суворий вид покарання, прирівнюючи до обмеження волі. З іншого – його зміст, а саме відсутність ізоляції, переважно наглядово-реєстраційний характер і дискреційність додаткових обов’язків зближує його з альтернативними, більш м’якими формами кримінально-правового реагування. Це створює розрив між формальною ієрархією покарань і їх реальною правою природою.

По-друге, простежується системна неузгодженість нормативного регулювання пробаційного нагляду із загальною архітектурою кримінального законодавства. Його запровадження не було повністю синхронізоване з правилами призначення та заміни покарань (ст. 71, 72 КК України), інститутом звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) та логікою побудови санкцій Особливої частини. У результаті в окремих складах правопорушень пробаційний нагляд фактично стає найсуворішим або єдино можливим видом покарання (наприклад: ч. 1 ст. 136, 139, 154 КК України), що порушує загальну логіку їх суворості. Крім того, виникають ситуації, коли суд позбавлений можливості призначити більш суворе покарання у разі нових правопорушень або ухилення, оскільки санкції не містять достатнього «верхнього рівня» реагування. Проблемним є також механізм відповідальності за ухилення. Він є ускладненим, тривалим та непрямим (через нове кримінальне провадження за ст. 389 КК України та подальше призначення обмеження волі), що знижує оперативність реагування системи та створює прогалини в превентивній функції покарання.

Підсумовуючи, варто зазначити, що пробаційний нагляд як вид покарання має суттєвий потенціал. Активний контроль та соціальна підтримка допомагає правопорушникам змінити свою поведінку та зменшити загальний рівень злочинності. Водночас цей вид покарання є економічно доцільним, оскільки зменшує навантаження на пенітенціарну систему. При цьому він демонструє прогресивний підхід до покарання виходячи з принципів гуманізму та економії кримінальної репресії. Разом з тим проведений аналіз правового регулювання цього виду покарання свідчить про наявність суттєвих недоліків, які були допущені законодавцем під час закріплення цього виду покарання у санкціях Особливої частини Кримінального кодексу України та непродуманість його співвідношення з іншими видами покарання.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 25.04.2026).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення 25.04.2026).

3. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 93. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text (дата звернення 25.04.2026).

4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 № 3342-IX Відомості Верховної Ради України. 2023. № 92. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text (дата звернення 25.04.2026).

5. Про утворення державної установи «Центр пробації» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 655-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2017-%D1%80#Text (дата звернення 26.04.2026).

6. Положення про Державну установу «Центр пробації»: затверджене наказом Міністерства юстиції України від 02.07.2025 № 556/5. URL: https://drive.google.com/file/d/1DcmV0KzxfnQg7VNEbNo4GT9CKSEtJ37D/view (дата звернення 26.04.2026)

7. Сподарик Ю. В. Пробаційний нагляд як новий вид основного покарання: переваги та недоліки Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 10. С. 418–420. URL: https://lsej.org.ua/10_2024/98.pdf (дата звернення 26.04.2026).

8. Крикливець Д. Є. Пробаційний нагляд як вид покарання: погляд у майбутнє Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 354–356. URL: https://www.lsej.org.ua/2_2024/88.pdf (дата звернення 26.04.2026).

Жула А. Ю.
студент 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Василова О. В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗНИЖЕННЯ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ВИДИ ЗЛОЧИНІВ: РЕАЛІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Чільне місце серед дискусійних питань сучасної науки кримінального права залишається встановлення аргументованих мінімальних вікових меж для притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності. Ця проблема є комплексною, адже потребує дотримання балансу між захистом суспільства та забезпеченням прав дитини. Вже тривалий час законодавці багатьох країн стикаються з пошуком такого компромісу, наша держава не є винятком. Досліджуючи актуальні дані щодо стрімкого зростання частки малолітніх та неповнолітніх у структурі окремих видів злочинності, дискусія щодо доцільності зміщення межі мінімального віку кримінальної відповідальності в Україні потребує перегляду, зокрема крізь призму прогресивного європейського досвіду.

У першу чергу, щоб об'єктивно оцінити доцільність таких законодавчих змін, потрібно насамперед з’ясувати правову природу безпосередньо вікового критерію. З точки зору права, вік – це встановлений документально період життя людини [1]. Вік особи, як суб’єкта правопорушення, має неймовірно важливе кримінально-правове значення, тому що свідчить про його життєвий досвід, світогляд та соціальні позиції.

Вже традиційно так склалося, що найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями серед дітей залишаються злочини проти власності, а саме крадіжки, грабежі, шахрайство та навіть вимагання. Разом з тим, щороку підвищується кількість нападів та нещасних випадків із заподіянням шкоди здоров’ю або життю людей. Дослідження офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора щодо правопорушень серед неповнолітніх демонструє тривожну тенденцію: збільшується відсоток правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом зброї через об'єктивні ускладнення у контролі за нелегальним обігом вогнепальної зброї і боєприпасів [2].

Останнім часом зростає і тенденція вчинення дітьми кримінального правопорушення щодо жорстокого поводження з тваринами [2]. Збільшення загального рівня жорстокості, який формується в дитячо-юнацькому періоді пояснюється посиленням агресії по відношенню до самих дітей. Внаслідок чого

ця жорстокість проявляється не тільки по відношенню до однолiток, а і до тварин, оскільки тварини в очах дітей є ідеальним суб'єктом знущання через те, що вони можуть здаватися порівняно слабшими та беззахиснішими. Відтак ми вважаємо, що доцільним буде знизити мінімальний вік кримінальної відповідальності, оскільки сучасні діти є прямим проявом поняття інтелектуальної акселерації, тому закон про кримінальну відповідальність має бути модернізований та адаптований до цих нових реалій. Прихильником цієї думки є Крєпакова М. Ю., яка в своїй науковій роботі зазначала, що рівень розумового розвитку та усвідомленості підлітків вже є досить високим, щоб розуміти суспільну небезпечність таких діянь [3, с.38]. Також, вона переконана, що жорстокість стосовно тварин є небезпечною поведінкою не тільки для тварин, а й для суспільства, оскільки наслідком цих діянь є заподіяння глибоких моральних страждань великій кількості людей та завдає значної шкоди суспільній моралі [3, с.38].

Саме тому законодавча система держави має модернізуватися до цих змін та понизити віковий ценз кримінальної відповідальності, навіть попри те, що це може викликати суспільне занепокоєння або ж обурення через хибні асоціації з нарощуванням репресивного апарату держави. Втім, у дійсності все навпаки: головний аргумент на користь зазначеного кроку полягає в максимізації превентивної та виховної функцій кримінального закону, що прямо передбачено частиною другою статті 50 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) [4]. Коли малолітній правопорушник залишається поза межами адекватного правового регулювання через недосягнення ним 14-річного віку, у нього починає формуватися відчуття безкарності, що абсолютно нівелює запобіжний ефект. Утім контрольоване зниження вікового цензу дасть змогу державі легально втрутитися на початковому етапі формування протиправної поведінки.

Відображенням необхідності реформування підходів до відповідальності неповнолітніх стала позиція робочої групи з розробки проєкту нового ККУ [5]. У тексті якого межу притягнення до кримінальної відповідальності за загальним правилом знижено до 15 років, а мінімальний вік притягнення залишили на рівні 14 років лише за вбивство, що є значно вужчим, ніж перелік зазначений другою частиною 22 статті КК України [4]. Утім, у порівняльно-правовому аспекті цей крок залишається досить консервативним. Для порівняння: у Франції система ювенальної юстиції дозволяє застосовувати санкції виховного характеру з 13 років, у Швейцарії мінімальний віковий поріг становить 10 років, а в низці штатів США кримінальна юрисдикція може поширюватися на дітей віком від 7 до 14 років [6, с. 169-170]. Таким чином, зниження віку дає державі легальний інструмент для своєчасної корекції девіантної поведінки, запобігаючи формуванню у підлітка стійкої кримінальної установки.

Отже, зниження мінімального віку кримінальної відповідальності за окремі види злочинів є нагальною вимогою сьогодення, що підтверджується як новими безпековими викликами в Україні, так і успішним досвідом країн Заходу. Лише синергія раннього правового реагування та розвиненої системи ювенальної пробації дозволить ефективно захистити суспільство і виконати головну мету кримінального закону – виправлення правопорушника.

Література:

1. Доценко Д. О., Дунаєва А. В. До питання зниження віку кримінальної відповідальності. Простір і час сучасної науки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (22–24 квіт. 2013 р.). URL: https://int-konf.org/uk/2013/prostir-i-chas-suchasnoji-nauki-22-24-04-2013-r/188-dotsenko-d-o-dunaeva-a-v-do-pitannya-znizhennya-viku-kriminalnoji-vidpovidalnosti
2. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення : стат. інформація. Офіс Генерального прокурора : офіційний вебпортал. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2
3. Крєпакова М. Ю. Юридична відповідальність неповнолітніх за жорстоке поводження з тваринами. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2021. С. 37–38. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/21252002-0bac-4e45-97ab-3270b6ddb4c8/content
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
5. Проєкт Кримінального кодексу України (станом на 22.02.2026). Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf
6. Павловська А. А. Вік, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх (зарубіжний досвід). Вісник Асоціації кримінального права. URL: https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/172962

Кирилюк І. М.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИВІВ

Сучасна система кримінального права України перебуває у стані динамічної трансформації. Це зумовлено трьома критичними факторами: повномасштабною збройною агресією, стрімкою цифровізацією суспільних відносин та виконанням вимог щодо членства України в ЄС. Традиційні підходи до криміналізації діянь вже давно вважаються застарілими і потребують перегляду для забезпечення принципу невідворотності покарання в нових реаліях сучасного світу.

Наразі кримінально-правова політика України, а особливо в умовах воєнного стану розглядається не просто як набір санкцій, а як «особлива форма державної політики у сфері безпеки, спрямована на забезпечення життєдіяльності суспільства та обороноздатності держави» (А. А. Мацола). Трансформація галузі відбувається в точці перетину нагальних потреб оборони та стратегічного курсу на впровадження цифрових технологій у всі сфери життя з метою спрощення, автоматизації та підвищення ефективності діяльності, тобто – діджиталізацію. Також це підтверджується прийняттям Закону № 2113-IX, який доволі радикально переглянув систему покарань з державні злочини, посилюючи відповідальність за державну зраду (ст. 111 КК) та мародерство (ст. 185-4, 186-4, 187-4, 189-4 КК) в умовах воєнного часу, який є зараз неабияким актуальним, враховуючи нинішню ситуацію в країні [4].

Також досліджуючи дане питання ми наткнулись на цікаве зауваження І. А. Федчака, в якому він стверджує що, традиційна структура права часто не встигає за реаліями прифронтових регіонів, з чим ми абсолютно погоджуємось. Було також визначено, в процесі дослідження що введення ст.111-1 КК України стало відповіддю на потребу поділу та розмежування, форму і ступенів вини, себто – диференціацію вини. Потреба «незаконного зберігання зброї» про яку теж зазначає Федчак регулюється ст. 263 КК України, проте трансформація також вимагає врахування Закону «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», який фактично став певною легалізацією для використання вогнепальної зброї цивільними для захисту від агресії з боку окупантів, тим самим створюючи нову правову колізію з нормами Кримінально Кодексу [2].

Якщо говорити саме про цифрову трансформацію та скажімо так «електронне правосуддя», то згідно з фаховими джерелами, а саме, Електронному науковому виданні «Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану», то звідси ми можемо взяти що діджиталізація вимагає оновлення не лише КК, а й Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. Оскільки безліч процесів судового порядку, в особливо в умовах воєнного стану потребують більш гнучких вимог проведення. Оскільки трансформація передбачає вдосконалення ст. 99 КПК України, де цифрові дані повинні отримувати статус самостійного джерела доказів, а не просто «документів». Також ми хотіли б зазначити що обґрунтована науковцями потреба у терміні «обшук пристрою» безпосередньо перетинається зі ст. 234 та ст. 236 КПК, де наразі процедура доступу до смартфона та ПК є недостатньо деталізованою, що створює ризик для privacy, оскільки отримуючи доступ до заліза (телефону), слідчий автоматично отримує доступ до «хмари», соцмереж та видалених файлів. Науковці, зокрема ті, чиї тези ми вивчали, наголошують: доступ до інформації на пристрої – це не те саме, що доступ до шухляди з паперами. Це фактично втручання у приватне спілкування, яке за логікою має регулюватися нормами НСРД (негласних слідчих дій), а не простого обшуку [3].

Це питання зараз є одним із найгостріших у кримінальному процесі, оскільки старі норми КПК писалися тоді, коли телефон був просто засобом зв'язку, а не «цифровим двійником» людини, де зберігається все: від банківських рахунків до інтимної переписки.

Ще ми хотіли б зазначити, що зараз активно реалізується ст. 336 КПК (відеоконференція) в умовах війни що стала не опцією, а саме необхідністю для дотримання розумних строків. Якщо раніше відео зв'язок у суді був чимось екзотичним, то зараз через війну це єдиний спосіб не «поховати» правосуддя. Тепер участь у засіданні з власного ноутбука десь із безпечного місця – це норма. Це дійсно неабияк економить час і допомагає дотримуватися розумних строків. Але звичайно є нюанс, як до прикладу те, як нам перевірити, що свідку за кадром ніхто не підказує? Це і є виклик: ми ніби діджиталізуємося, але маємо стежити, щоб якість правосуддя від цього не впала. Стаття 336 КПК зараз фактично рятує систему, але вона потребує чітких правил, щоб «цифровий суд» був таким же серйозним, як і звичайний [3].

Загалом ми б хотіли наголосити на тому що надалі правова система не може продовжувати використовувати старі шаблони. Смартфон потребує особливого режиму обшуку, а відеоконференції – залізних правил безпеки. Тільки так трансформація права буде реальною, а не просто на папері.

Також нам відомо що трансформація неможлива в першу чергу без врахування європейського вектора, що згадується в Конвенції про кібер-злочинність та в Європейському акті про ШІ. Наразі українська правова доктрина вже готує грунт для кваліфікації злочинів, що були вчинені за допомогою застосування алгоритмів, що буде тягнути за собою вимоги до оновлення ст. 190 КК, а саме «шахрайство» та норм про кібертероризм [2].

Таким чином аналізуючи думки науковців та нормативну базу ми можем зауважити що вони свідчать про те, що трансформація права на сьогоднішній день відбувається за двома паралельними актами, тобто Законом № 2149-IX (щодо кіберзлочинності) та пакетом «воєнних» законів щодо нацбезпеки. Проте, як підкреслюють дослідники, головним викликом залишається дотримання балансу між безпековими заходами та правами людини, що закріплені в ст. 3 та ст. 8 Конституції України [1].

Література:

1. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution (дата звернення 20.04.2026).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 20.04.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс УкраїниURL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text (дата звернення 20.04.2026).
4. Мацола А. А. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Випуск 91.* 2025 р.

Клічук Я.,
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Дякур М. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА Ч. 4 СТ. 309 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У рамках реформи кримінального права в Україні особлива увага приділяється питанню гуманізації кримінальної відповідальності та пошуку ефективних способів реабілітації осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків. На даному етапі розвитку кримінального права існує тенденція до застосування індивідуалізованого підходу до правопорушників, що передбачає диференціацію відповідальності залежно від характеру правопорушення та особистих обставин правопорушника. Одним із правил, що поєднує функції покарання та реабілітації, є частина четверта статті 309 Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка регулює особливий вид звільнення від кримінальної відповідальності, якщо особа добровільно звернеться до медичного закладу і почне лікування від наркотичної залежності.

Ця норма є обнадійливою і відображає бажання законодавців спрямувати наркозалежних не на покарання, а на реабілітацію та повернення до здорового способу життя. Ця норма зосереджується на створенні умов, за яких особа усвідомлює необхідність лікування, самостійно вирішує звернутися до медичного закладу та розпочинає програму реабілітації. У цьому випадку ч. 4 ст. 309 КК України стає своєрідним механізмом соціальної профілактики, спрямованим на зменшення негативних наслідків вживання наркотиків, запобігання повторним злочинним діям та підвищення безпеки громадян.

Верховний Суд України у своїй інформаційній публікації підкреслює, що застосування ч.4 ст. 309 КК України не є автоматичним і вимагає ретельного аналізу судом усіх обставин, що підтверджують добровільний характер відвідування медичного закладу, наявність діагнозу «наркотична залежність» у особи та факт, що лікування дійсно розпочато. Добровільність у цьому контексті означає свідоме і незалежне рішення особи без будь-якого примусу, навіть якщо запит подається після початку кримінального провадження. Судова практика підкреслює, що головними критеріями є щирість мотиву та фактичне початок лікування, а не формальне подання запиту або отримання довідки від медичного закладу.

Аналітичний матеріал від OpenDataBot (справа № 184/2324/19) показує, що сама по собі наявність фактів про вживання наркотиків або поведінкові розлади не є достатньою для діагностування «наркоманії». Діагноз повинен бути підтверджений медичною консультативною комісією (МКК) відповідно до українського законодавства, а саме Закону України «Про заходи боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів та їх зловживання». Отже, для юридичного звільнення від кримінальної відповідальності недостатньо лише наявності залежності, а також необхідне надання підтверджуючих документів від відповідного медичного органу.

Слід зазначити, що Верховний Суд визнає можливість застосування ч.4 ст.309 КК України навіть у випадках, коли заява до медичного закладу була подана після повідомлення про підозру. Однак у таких випадках суд повинен ретельно розглянути, чи є заява виявом щирого бажання пройти лікування, а не способом уникнення кримінальної відповідальності. Практика показує, що відсутність чіткого механізму контролю за лікуванням створює ризик формальних відвідувань медичних закладів, що нівелює відновлювальну функцію закону.

Науковий підхід до тлумачення цього мотиву відповідає практиці судів. У своїй науковій статті С. С. Терещук підкреслює, що ефективний захист суспільства від наркоманії вимагає комплексного поєднання каральних, профілактичних і лікувальних заходів. Автор підкреслює, що положення статей 305-327 Кримінального кодексу України створюють систему боротьби з незаконним обігом наркотиків, в якій стаття 309 частина 4 є заохочувальною, оскільки рекомендує людям добровільно проходити лікування, а не тільки для того, щоб уникнути офіційної відповідальності [5, с.213].

С. С. Терещук також зазначає, що запропонована зміна до ч. 4 ст. 309 КК України містить суттєві недоліки. Головною проблемою є те, що законодавець визнає підставою для звільнення лише факт початку лікування, не беручи до уваги його ефективність або завершення. Це створює можливості для зловживань: особа може формально звернутися за лікуванням до медичного закладу, а потім, після закриття справи, припинити його, тим самим підриваючи соціальну мету цього положення [5, с.215]. У рішенні № 4 Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року наголошується, що суди повинні перевіряти, чи дійсно особа страждає на наркотичну залежність, добровільно звернулася за допомогою і мала намір пройти лікування, а не уникнути покарання [4].

У цьому контексті експерти пропонують внести поправки до закону, щоб безумовне звільнення було замінено умовним звільненням, яке було б обумовлене виконанням зобов'язання даної особи пройти повне лікування. Впровадження механізмів контролю та відповідальності за ухилення від лікування посилило б мотиваційну функцію закону, стимулювало б реальну готовність пройти лікування та вплинуло б на поведінку після вчинення злочину.

Соціальна обґрунтованість такого підходу підтверджується тим, що більшість осіб, які переслідуються за ст. 309 КК України, є не розповсюджувачами наркотиків, а споживачами, які потребують лікування, а тому необхідна терапія, а не ізоляція. Тому кримінальний закон повинен виконувати не тільки репресивні функції, а й терапевтичні та профілактичні. Звільнення від відповідальності осіб, які пройшли лікування, сприяє зменшенню кількості наркозалежних, зниженню рівня злочинності та підвищенню громадської безпеки [5].

Варто відзначити, що судова практика Верховного суду підтверджує тенденцію до комплексного підходу. У ряді рішень 2021-2025 років зазначається, що суд повинен оцінювати не тільки факт проходження особою лікування у лікаря, але й фактичний перебіг лікування. Якщо підозрюваний співпрацює з медичними фахівцями і демонструє позитивні зміни та реальну мотивацію, це може бути підставою для звільнення, навіть якщо лікування ще не завершено. Така практика відповідає концепції умовного звільнення, запропонованій Терещуком, яка підкреслює необхідність запровадження механізмів контролю.

Питання доведення добровільного характеру відвідувань в рамках лікування залишається ключовим. Верховний суд підкреслює, що це має бути доведено за допомогою медичної документації, письмових заяв пацієнта, свідчень свідків та відсутності будь-якого тиску з боку слідчих або суду. Якщо лікування розпочалося після затримання або оголошення обвинувачення, суд повинен ретельно оцінити мотиви даної особи, щоб запобігти формальному використанню норм для ухилення від відповідальності [2].

Таким чином, ч. 4 ст. 309 КК України є важливим елементом гуманізації кримінального права. Ця норма поєднує репресивні та превентивні заходи з метою заохочення наркозалежних осіб добровільно пройти лікування. Однак ефективність її застосування значною мірою залежить від того, чи правильно суди тлумачать поняття «добровільність», «початок лікування» та «наркотична залежність». Тільки комплексний підхід, що інтегрує правові, медичні та соціальні заходи, може істотно зменшити наркозалежність та пов'язану з нею злочинність, а отже, підвищити рівень громадської безпеки [4].

Питання звільнення осіб від кримінальної відповідальності за незаконне зберігання наркотичних речовин без наміру їх продавати має тому глибоке суспільне значення, яке виходить за межі його правових аспектів. Уточнення статті 309 пункту 4 Кримінального кодексу України з метою перетворення її на умовну норму та уточнення критеріїв добровільності та лікування підвищило б ефективність кримінальної політики держави, полегшило б соціальну реінтеграцію правопорушників та сприяло б реалізації принципів гуманізму, справедливості та соціального захисту у сфері кримінального права.

Література:

1. Верховний Суд України. Інформаційна довідка щодо застосування ч. 4 ст. 309 КК України. 2025. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1244619
2. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР URL:
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25-26. Ст. 131.
4. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 р.
5. Терещук С. С. Звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 309 Кримінального кодексу України: проблеми застосування та вдосконалення заохочувальної норми. Право і суспільство. 2012. № 3. С. 213-217. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/3_2012/45.pdf

Козуб О. В.
студент 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ШТРАФ ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ

У сучасному суспільстві правовідносини є основним регулювальником поведінки суб'єктів, однак порушення законодавства призводить до необхідності застосування кримінальних-правових заходів. Зв'язку з цим постає питання притягнення правопорушників, які не дотримуються норм права, до відповідальності.

Вид та міра покарання залежать від ступеня суспільної небезпечності діяння. До таких видів покарання належать штраф, позбавлення волі, пробаційний нагляд тощо.

Водночас за кримінальні проступки та нетяжкі кримінальні правопорушення, де суспільна небезпечність не є високою, доцільніше використовувати більш гуманний вид покарання. Одним із таких видів покарання є штраф, що виступає альтернативою позбавлення волі.

Метою дослідження є аналіз правової природи штрафу в кримінальному праві як один із видів покарання, особливостей його призначення, виявлення проблем виконання даного покарання, а також надати пропозиції щодо вдосконалення реалізації даної санкції.

У дослідженні використано порівняльно-правовий метод.

У правовій доктрині зазначається, що штраф у вітчизняному і міжнародному законодавстві є класичним видом покарання. В. О. Попрас вказував, що дана санкція посідає важливе місце у системі кримінальних покарань. Аналіз кримінального законодавства в різних державах свідчить про поширеність даного виду покарання як штраф. А. А. Смирнов вважав що у разі призначення даного покарання на перше місце висувається запобіжні-виховні елементи, які характеризують таку санкцію як кримінальне покарання [2, 167].

Перш за все необхідно визначити поняття штрафу в кримінальному праві.

Це закріплено Закон України про кримінальну відповідальність від 5 квітня 2001 року, що набрав чинності 1 вересня 2001 року. Відповідно до статті 53 КК України [1], це грошове стягнення, що накладається уповноваженим органом, а саме судом. Розмір штрафу визначається залежно від виду кримінального правопорушення.

Згідно ст. 53 ч. 2 КК України [1], штраф призначається з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

На сьогодні один неоподатковуваний мінімум становить 17 гривень що є застарілим показником в умовах інфляції та викликає обґрунтовані зауваження.

Слід зауважити, в кримінальному праві діє спеціальне правило для штрафів понад 3000 НМДГ, розмір не може бути меншим за завдану майнову шкоду або отриманий злочинний дохід (незалежно від санкції статті).

Також законодавством передбачено призначення штрафу неповнолітнім особам. Закріплення у ст. 99 КК України [1], але тільки якщо дана особа має самостійний дохід, в розмір штрафу не перевищує 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У 2011 році відбулася реформа в кримінальному законодавстві зокрема було прийнято Закон № 4025-VI який посилив критерії класифікації за ступенем тяжкості. Варто зазначити, що штраф може бути як основним, та додатковим покаранням у випадках якщо це прямо передбачено КК України.

Ознаками штрафу є його майновий характер, оскільки він випливає на майнову сферу правопорушника, а також грошова форма стягнення.

Крім того штраф має превентивний характер, оскільки спрямований штраф немає на меті поповнити державний бюджет, а змінити поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Слід виділяти: 1) Спеціальна превенція запобігає утворенню нових кримінальних правопорушень в саме такими діями як страх повторних втрат грошового еквівалента. 2) Загальна превенція демонструє суспільству насамперед невідворотність матеріальної невигідності, втрачення майна за порушення закону.

Після визначення сутності штрафу слід зазначити що дана санкція є найпоширеніша та гуманною за своєю природою.

Однак під час виконання даного покарання виникають різні проблеми.

Насамперед це торкається неоподаткованого мінімуму він становить 17 грн згідно Податкового кодексу України. В умовах інфляції сума є застарілою, але в окремих випадках штраф немає належного впливу на правопорушника, та не досягає мети покарання [3, 56].

Кримінальному-виконавчому кодексі України термін «кримінально-виконавча інспекція» раніше стосувався органу здійснював забезпечення сплати штрафів. У подальшому його функції були передані органу пробації.

Таким чином, питання виконання штрафу певних проміжок часу залишається недостатньо врегулювованим, що свідчило про наявність прогалин законодавстві [2, 168].

Згідно із Законом № 4081-IX від 20.11.2024 (чинний з 19.12.2024) у разі несплати штрафу у встановленому терміні, орган пробації подається виконавчим листом до державної виконавчої служби про примусове стягнення штрафу. Якщо виконати рішення неможливо тоді через місяць спливання терміну оплати штрафу, орган пробації звертається до суду щоб замінити покарання на інший

вид санкцій (ст.53 ч.5 КК України) [1] громадські роботи, виправні робити, обмеження волі тощо. Проте навіть новий механізм потребує ще подальших допрацювань, це створює додаткове навантаження на орган пробації [4].

На практиці виникають випадки коли штраф призначаються особам, які не має реальної можливості його сплатити через економічні причини часто це трапляється з малозабезпеченими, можливо судді видають такі покарання через неуважність чи інших причин що робить неможливим виконати санкцію.

Серед рекомендацій щодо вирішення зазначених проблем доцільно виділити такі: замінити фіксований неоподатковуваних мінімумів 17 грн, на гнучку систему розрахунку («дні-доходів» або відсоток від доходу, майна) [3, 56]; удосконалити взаємодію органу пробації та державної виконавчої служби відповідно до Закону № 4081-IX від 20.11.2024; посилити аналіз майнового стану правопорушника під час призначення штрафу у суді. Звісно сюди можна ще багато чого додати для покращення якості виконання штрафу.

Штраф є більш гуманним видом кримінального покарання, що виступає альтернативною позбавлення волі за кримінальні проступки та нетяжкі кримінальні правопорушення.

Однак його призначення та виконання викликає низку проблем, тому для їх вирішення потрібно вдосконалювати механізм в законодавстві держави.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (зі змінами станом на 15.04.2026) Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Резніченко Г.С. Деякі проблеми виконання покарання у виді штрафу. Право і суспільство. №2. Ч. 3 2018. С. 166-170. URL: https://elar.navs.edu.ua/items/515212d0-83f6-44cf-85d7-af409a49d797
3. Давлатов Ш. Б., Трунов О. М. Штраф як кримінальне покарання майнового характеру за законодавством України. Правова позиція. №1. (42) 2024. С. 54-58.URL: https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2024/1/12.pdf
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення виконання покарання у виді штрафу та громадських робіт: Закон України від 20.11.2024 № 4081-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4081-20#Text

Конопля В. С.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

НЕОСУДНІСТЬ ЯК ПІДСТАВА ВИКЛЮЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Згідно з чинним законодавством, єдиною підставою настання кримінальної відповідальності є наявність складу кримінального правопорушення, а саме – об'єктивних ознак (об'єкта та об'єктивної сторони), а також суб'єктивних ознак (суб'єкта та суб'єктивної сторони). За відсутності хоча б однієї з цих чотирьох ознак склад кримінального правопорушення відсутній, що, своєю чергою, свідчить про закриття кримінального провадження. Всі ці елементи є однаково важливими для встановлення складу кримінального правопорушення, тому доцільно зупинитися на одному з них – на встановленні суб'єкта кримінального правопорушення.

Суб'єктом кримінального правопорушення є «фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність» [2]. Ці ознаки є обов'язковими для визнання наявності суб'єкта кримінального правопорушення. Особливої уваги заслуговує ознака осудності суб'єкта, оскільки саме вона, порівняно з іншими обов'язковими ознаками, є найбільш динамічною, адже перелік хвороб, який дає можливість визнати особу неосудною або обмежено осудною постійно змінюється.

Питання визнання особи неосудною є завжди особливо актуальним, адже в Україні насамперед діє презумпція осудності, згідно з якою особа вважається такою, що усвідомлює характер своїх дій і здатна керувати ними, доки її не визнано неосудною.

Якщо розглядати судово-психіатричну експертизу в історичному контексті, то можна чітко стверджувати, що правильна інтерпретація психічних розладів є критично важливою як для окремої особи, так і для всього суспільства загалом. Визнання особи неосудною, тобто такою, що не підлягає кримінальній відповідальності, завжди мало свої складнощі через ставлення суспільства до таких осіб. У різні епохи до них застосовувались: тортури, смертна кара та інші прийоми, які зараз здаються, щонайменше, негуманними.

В Україні питання осудності вперше було порушено у «Руській правді», де згадується вплив стану сп'яніння на вчинення правопорушення, який на той час вважався пом'якшувальною обставиною. Також у першому збірнику законів Київської Русі згадувався стан афекту як пом'якшувальна обставина [1, с. 10].

У сучасному ж законодавстві поняття «неосудності» є більш деталізованим. Згідно з ч. 2 ст. 19 Кримінального кодексу України (далі – КК України) неосудною є «особа, яка на момент вчинення діяння не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та/або керувати ними у зв'язку з хронічним психічним захворюванням, тимчасовим психічним захворюванням, олігофренією чи іншим хворобливим станом психіки» [2].

А. Я. Берш у своїй праці «Поняття та визначення неосудності в кримінальному праві» зазначає, що поняття ««неосудний» у кримінальному праві та кримінальному процесі за своїм обсягом та змістом вужчий, аніж поняття «особа з психічним розладом» («психічно хворий»). За правовою природою поняття «неосудний» юридичне, а не медичне. Неосудний перебуває поза сферою кримінальної відповідальності, натомість особа з психічним розладом, що не виключає осудності, підлягає кримінальній відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення і до неї, згідно із законом, можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру» [3].

Неосудність визначається сукупністю умов, які характеризують особу не лише як «психічно хвору», а й обґрунтовують її нездатність нести кримінальну відповідальність. Відповідно до формули неосудності, вона складається із двох критеріїв: юридичного та медичного.

Медичний критерій передбачає наявність в особи однієї з чотирьох форм психічних розладів: хронічного психічного захворювання, тимчасового психічного захворювання, олігофренії (недоумства) та інших хворобливих станів психіки.

Хронічними психічними захворюваннями є стійкі психічні захворювання, які мають прогресуючий та невиліковний або важковиліковний характер. До них відносять такі розлади, як: шизофренія, прогресивний параліч, епілепсія, маніакально-депресивний психоз, параноя тощо. Натомість тимчасовий розлад психічної діяльності являє собою гострий, короткотривалий психічний стан, що виникає раптово виникає та за сприятливих умов швидко минає. До таких розладів належать різні види патологічного афекту, алкогольні психози, біла гарячка тощо. Слабоумство (олігофренія) вважається одним із найтяжчих психічних розладів, оскільки має вроджений і стійкий характер. Виділяють три основні форми недоумства: ідіотію, імбецильність і дебільність. Окрему групу становлять інші хворобливі стани психіки, що не охоплюються зазначеними категоріями, зокрема тяжкі форми психостенії, прояви абстиненції при наркоманії тощо [4, с. 61].

Для встановлення медичного критерію необхідним є проведення судово-психіатричної експертизи. Юридичний критерій, своєю чергою, визначає, чи знаходилася особа у стані неосудності на момент вчинення кримінально протиправного діяння. Він складається з двох елементів: інтелектуального та вольового. Інтелектуальний елемент характеризує здатність особи усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій, а вольовий – здатність керувати своїми діями чи бездіяльністю.

Отже, питання неосудності особи завжди було актуальним в нашому суспільстві. Незважаючи на те, що наразі розробляється проєкт нового КК

України, інститут осудності особи залишається незмінним. За відсутності осудності відсутній суб'єкт кримінального правопорушення, а без нього – склад кримінального правопорушення.

Література:

1. Макарова О. П. Теоретико-правові та праксеологічні засади сдовопсихіатричної експертизи : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусєвої. Харків : Майдан, 2025. 288 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 23.04.2026)
3. Берш А. Я. Поняття та визначення неосудності в кримінальному праві. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 66–69. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.12
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 376 с.

Королянчук І. В.
студентка 2 курсу юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича ,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Жаровська Г. П.
доктор юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
кримінального права , Чернівецький
національний університет імені Юрія Федьковича ,
м. Чернівці, Україна

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СПІВУЧАСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Співучасть у кримінальному праві України є складним і багатогранним юридичним явищем, яке займає важливе місце в процесі кваліфікації кримінальних правопорушень. Її вивчення має значний теоретичний та практичний сенс, адже слід коректно оцінити ступінь вини кожного учасника кримінального правопорушення та забезпечити справедливість під час призначення покарання. В умовах сучасної еволюції кримінально-правових відносин питання співучасті стає дедалі актуальнішим у зв’язку зі зростаючими ускладненнями протиправної діяльності.

Визначення поняття співучасті закріплено у Кримінальному кодексі України, згідно з яким «Співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення» [1]. У цьому визначенні наголошується на ключових характеристиках співучасті: залученні кількох суб'єктів кримінального правопорушення, їхніх узгоджених діях та свідомому характері цих дій. Саме сукупність цих елементів допомагає чітко розмежувати співучасть і інші форми причетності до кримінального правопорушення.

Однією з ключових ознак співучасті є множинність осіб, що беруть участь у кримінальному правопорушенні. Для того щоб визнати діяння співучастю, необхідно, щоб кримінальне правопорушення вчинили принаймні дві осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності. Отже, кожен із них повинен бути суб’єктом відповідного кримінального правопорушення, що виключає можливість зарахування до повноцінних співучасників осіб, які є неосудними або не досягли вікового порогу кримінальної відповідальності. В свою чергу, якщо особа є неосудною, вона не може нести кримінальну відповідальність , але до неї можуть застосовуватись або заходи медичного характеру, або заходи виховного впливу, в разі, якщо особа є малолітньою.

Ще однією суттєвою ознакою співучасті є спільний характер дій учасників. Це означає, що всі вони повинні діяти за узгодженням і поєднувати зусилля задля досягнення спільної злочинної мети. Дії співучасників свідомо спрямоване на досягнення спільної мети, а також є попередня домовленість. Узгодженість може виникнути безпосередньо під час виникнення злочину, коли кожний співучасник розуміє дії іншого. При узгодженому наслідку йде спільний

результат для кожного співучасника. Розподіл ролей, спільний план утворюють єдиний механізм, який являє собою узгодженість способів. Всі ці умови створюють причинний зв'язок. Він означає, що дії кожного співучасника вплинули на настання злочинного результату.

Отже, змова є ключовою і визначальною ознакою співучасті. Узгодженість дій може виникати як наслідок попередньої змови, так і в процесі безпосереднього виконання кримінального правопорушення, коли учасники чітко розуміли мету своїх дій і взаємодіють один з одним для її досягнення.

Не менш важливою є наявність єдиного умислу. Співучасть має місце виключно в разі вчинення умисних кримінальних правопорушень, адже всі залучені особи повинні усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій, прогнозувати можливість настання наслідків і прагнути їх або хоча б свідомо допускати. За відсутності спільного умислу дія не може бути кліфікована як співучасть. Співучасть можлива як при прямому, так і непрямому умислі. Якщо в першому, особи свідомо усвідомлюють наслідки і бажають їх настання, то при непрямому, наслідки припускаються і не є бажаними, але особи свідомо припускають їх настання. Найголовнішим для співучасті є спільний характер дій і умисел, тому співучасть при необережності є неможливою, оскільки особа не передбачає наслідків своїх дій

Ще однією принциповою умовою є доведений причинно-наслідковий зв'язок між діями співучасників та результатом вчиненого кримінального правопорушення. Кожен із них робить внесок у досягнення єдиного злочинного результату, причому цей внесок повинен бути значущим.[2] Навіть тоді, коли роль окремого учасника здається другорядною, її вплив на кінцеву мету має бути відчутним та важливим.

Таким чином, інститут співучасті в кримінальному праві України є складною юридичною конструкцією з чітко визначеними ознаками та різноманітними формами прояву. Його належне розуміння має критичне значення для правозастосування, оскільки дає змогу коректно кваліфікувати дії осіб, визначити їхню роль у злочині і забезпечити справедливе покарання.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
2. Гродецький Ю. В. Форми співучасті у кримінальному правопорушенні за кримінальним правом України // Вісник асоціації кримінального права України. 2023. № 19. URL: https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/282370

Кошкодан А. В.
студентка 4 курсу юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ (СТ. 407 КК УКРАЇНИ)

Військові кримінальні правопорушення становлять самостійну групу кримінально-караних діянь. Їх виокремлення у КК України в окремий розділ зумовлене особливим значенням військової служби для забезпечення національної безпеки, обороноздатності та суверенітету держави. Розділ XIX Особливої частини КК України займає особливе місце в системі кримінального законодавства, оскільки охоплює діяння, які за своєю природою безпосередньо пов'язані з конституційним обов'язком громадянина щодо захисту Вітчизни [1]. Специфіка військових кримінальних правопорушень зумовлена наявністю низки характерних ознак, які відмежовують їх від інших кримінальних правопорушень, передбачених КК України. До таких ознак, зокрема, належать: спеціальний суб'єкт – військовослужбовець, військовозобов'язаний або інша особа, прирівняна до військовослужбовця за законом, особливий об'єкт посягання – визначений порядок проходження або несення військової служби, а також кримінальна протиправність, що полягає у передбаченні відповідного діяння нормами Розділу XIX Особливої частини КК України [2, с. 6; 3, с. 1246].

У межах військових кримінальних правопорушень особливе місце займають діяння, пов'язані із порядком проходження військової служби. Одним із найбільш поширених і водночас суспільно небезпечних порушень військової дисципліни є СЗЧ. Його суспільна небезпека полягає у підриві військової дисципліни, порушенні принципів організованості та підпорядкованості, що є фундаментальними для функціонування ЗСУ та інших військових формувань. СЗЧ негативно впливає на обороноздатність держави, оскільки зменшує укомплектованість підрозділів, ускладнює виконання бойових завдань, створює додаткове навантаження та ризики для інших військовослужбовців.

Кримінальна відповідальність за СЗЧ в Україні встановлена ст. 407 КК України [4] та характеризується складною та диференційованою структурою. Норма складається з п'яти частин, у яких законодавець конкретизує кваліфікуючі ознаки та встановлює відповідні санкції.

Склад СЗЧ характеризується сукупністю об'єктивних та суб'єктивних ознак. Встановлення всіх його елементів має визначальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації та відмежування від суміжних складів військових кримінальних правопорушень.

У науковій літературі питання визначення об'єкта кримінального правопорушення розглядається з позицій теорії права. Так, М. М. Сенько визначає: «Об'єкт злочину – це суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права і яким в результаті суспільно небезпечного діяння заподіюється чи може бути заподіяна істотна шкода» [5, с. 36].

Щодо безпосереднього об'єкта СЗЧ, у доктрині висловлюються різні, проте взаємопов'язані підходи. Зокрема М. І. Панов, В. І. Касинюк, С. О. Харитонов вважають: «Об'єктом СЗЧ є встановлений порядок проходження військової служби» [2, с. 52]. Н. А. Орловська, Ю. П. Степанова конкретизують: «Безпосереднім об'єктом СЗЧ є суспільні відносини, пов'язані зі встановленим порядком перебування військовослужбовця у військовій частині або місці служби» [6]. Водночас О. В. Обиход зазначає: «Родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень охоплює і порядок проходження, і порядок несення військової служби, оскільки ці поняття органічно між собою пов'язані» [7, с. 82].

Таким чином, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, слід визнавати суспільні відносини, що забезпечують встановлений законом і статутами порядок перебування військовослужбовця у військовій частині або місці служби як елемент загального порядку проходження та несення військової служби.

Об'єктивна сторона є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення та характеризує його через зовнішній прояв протиправної поведінки. Саме вона відображає фактичну сторону посягання – діяння (дію або бездіяльність), його наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, інші факультативні ознаки.

СЗЧ має декілька форм вираження:

1) самовільне залишення військової частини або місця служби;

2) нез'явлення вчасно без поважних на службу в разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу.

Визначення форми діяння кримінального правопорушення за ознаками ст. 407 КК України, є дискусійним. Так, С. О. Харитонов у своїй монографії зазначає, що кримінальне правопорушення передбачене ст. 407 КК України, може бути вчинене лише активною поведінкою у формі дії [8, с. 114]. Водночас М. М. Сенько обґрунтовує диференційований підхід: «самовільне залишення військової частини або місця служби – це дії, в той час як нез'явлення вчасно без поважних причин на службу – пасивна поведінка (бездіяльність)» [5, с. 51]. Аналогічну позицію щодо поділу форм діяння підтримують С. О. Висоцький [9, с. 85], А.В. Боровик [10], а також О. А. Гритенко, О. І. Миргородський, Т. А. Орлова, Т.В. Шевченко [11, с. 14], які розмежовують передбачені ст. 407 КК України форми прояву протиправної поведінки на дію та бездіяльність. Самовільним є залишення військовослужбовцем місця служби або військової частини без дозволу начальника (командира) [3, с. 1270]. Місце служби охоплює будь-яке місце, де військовослужбовець повинен перебувати чи виконувати службові обов'язки на підставі наказу або дозволу начальника, зокрема полігон, місце відрядження, лікувальний заклад, маршрут пересування, об'єкти

господарських робіт або навчальних занять. При цьому під військовою частиною розуміється територія як така, що ілюстрована на плані визначеному відповідним наказом командира, проте не обов'язково позначена огорожею [3, с. 1271].

Нез'явлення вчасно на службу полягає у неприбутті військовослужбовця до військової частини або місця служби в строк встановлений в офіційному документі після закінчення відпустки, відрядження, переведення, лікування або за відсутності обставин, що можуть бути визнані поважними [12]. Фактичним моментом з'явлення на службу визнається прибуття військовослужбовця до військової частини або доповідь безпосередньому командирові (начальникові) у порядку, визначеному статутними нормами [3, с. 1271].

Отже, аналіз об'єктивної сторони СЗЧ свідчить про складну правову природу цього кримінального правопорушення. Встановлення всіх ознак об'єктивної сторони має ключове значення для правильної кримінально-правової кваліфікації СЗЧ та його відмежування від суміжних військових кримінальних правопорушень.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Панов М. І., Касинюк В. І., Харитонов С. О. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (Військові злочини). Харків: «Харків юридичний», 2006. 172 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
5. Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. … канд. юрид. наук. Львівський юридичний інститут МВС України. Львів, 2005. 147 с.
6. Орловська Н. А., Степанова Ю. П. Самовільне залишення військової частини або місця несення служби: кримінально-правові ознаки і проблеми кваліфікації. Юридичний науковий електронний журнал. №5/2022. С. 511-515. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/122
7. Обиход О. В. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. … д-ра філософії. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2025. 249 с.
8. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018. 328с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18989/1/Kharitonov_2018-mono.pdf
9. Висоцький С. О. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах

воєнного стану в Україні: дис. … д-ра філософії. Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2025. 238 с.
10. Боровик А. В. Загальні аспекти кримінально-правової характеристики самовільного залишення військової частини або місця служби. Право та державне управління. 2024 р., № 4. С. 106-112. URL: https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.14
11. Кваліфікація самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства: теорія та практика реалізації: методичні рекомендації / О. А. Гритенко, О. І. Миргородський, Т. А. Орлова, Т. В. Шевченко. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т. внутр. справ, 2025. 66 с.
12. Шульга А. М., Міненков О. Д. Прикладні аспекти застосування ст. 407 КК України (самовільне залишення військової частини або місця служби). Вісник кримінологічної асоціації України. 2025. №1 (34). С. 90-104. URL: https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.06

Куровська І. Ю.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ У СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

Допит потерпілого є однією з основних слідчих дій у рамках кримінального провадження, адже саме потерпілий часто виступає головним джерелом доказової інформації. Особливі труднощі виникають підчас допиту тих осіб, які перебувають у стані сильного емоційного збудження, спричиненого пережитими подіями. Такий стан суттєво впливає на психоемоційну стабільність особи, її здатність об'єктивно сприймати, відтворювати та оцінювати обставини скоєного злочину. Стан сильного душевного хвилювання, або афект, характеризується інтенсивними, але короткотривалими емоційними проявами, які супроводжуються звуженням свідомості, порушеннями логічного мислення та зниженням рівня самоконтролю [1]. У цьому стані потерпілий може надавати показання, що відрізняються непослідовністю, уривчастістю або яскраво вираженим емоційним забарвленням, що значно ускладнює їх об'єктивну інтерпретацію. Водночас зазначений стан також має важливе кримінально-правове значення. Відповідно до положень Кримінального кодексу України, зокрема статей 116 та 123, сильне душевне хвилювання визнається обставиною, яка впливає на кримінальну відповідальність особи. Законодавець відносить цей стан до раптової емоційної реакції, що виникає через протиправні або аморальні дії інших людей. Це відіграє роль як у визначенні поведінки потерпілого, так і в аналізі його свідчень у рамках кримінального провадження [3].

Особливий підхід до допиту таких осіб зумовлений необхідністю врахування їх психологічного стану. Зокрема, слідчий повинен створити сприятливу психологічну атмосферу, яка допоможе знизити рівень емоційної напруги.

Надзвичайно важливими є дотримання принципів гуманності, обережності й запобігання повторній травматизму її особистості [2]. Першочерговим завданням є встановлення психологічного контакту з потерпілим. Для цього доцільно використовувати спокійний тон спілкування, уникати різких формулювань та психологічного тиску. Слідчий повинен проявляти емпатію, уважно вислуховувати потерпілого,а також демонструвати розуміння його

стану. Це допомагає зміцнити довіру та покращити якість отримуваної інформації. Важливе значення має вибір часу проведення допиту. Якщо стан сильного душевного хвилювання є надто вираженим, доцільно відкласти допит до стабілізації психоемоційного стану потерпілого. У той же час у певних ситуаціях затримка може стати причиною втрати важливих даних, тому прийняття рішення необхідно здійснювати з огляду на конкретні обставини.

Особливу увагу слід приділити формулюванню запитань. Вони повинні бути чіткими, логічними та зрозумілими. Використання навідних запитань є недопустимим, оскільки це може спричинити спотворення показань. Натомість рекомендується ставити відкриті запитання, які дають потерпілому можливість самостійно описати обставини події. Під час допиту важливо враховувати можливість виникнення сильних емоційних реакцій, таких як сльози, агресія чи ступор. У подібних ситуаціях доцільно тимчасово призупинити процес, щоб дати потерпілому час заспокоїтися. За потреби варто запросити психолога або іншого компетентного фахівця для надання підтримки [2]. Правильна фіксація показань має велике значення. Зважаючи на ймовірну непослідовність у поданні інформації, слідчий повинен уточнювати деталі, акцентувати увагу на ключових моментах та ретельно перевіряти їх достовірність. Водночас важливо не перевантажувати потерпілого, щоб запобігти погіршенню його психоемоційного стану. Ефективним тактичним прийомом є поетапний виклад подій. Спочатку потерпілому пропонується вільно розповісти про подію, після чого слідчий переходить до уточнення окремих деталей. Такий підхід дозволяє отримати більш повну та достовірну інформацію.

Особливе значення має недопущення повторної віктимізації потерпілого. Це передбачає заборону постановки запитань, які можуть викликати у нього почуття провини, сорому або приниження. Це особливо важливо у справах, пов'язаних із насильницькими кримінальними правопорушеннями. У ситуаціях, коли потерпілий переживає стан сильного стресу або посттравматичного розладу, доцільним є проведення допиту за участю психолога. Такий підхід допомагає знизити емоційне напруження та підвищити ефективність слідчих дій. Слід також враховувати індивідуальні особливості потерпілого: вік, рівень освіти, життєвий досвід, психологічні характеристики. Це дозволяє обрати оптимальну тактику проведення допиту.

Використання технічних засобів фіксації, таких як аудіо- та відеозапис, відіграє важливу роль, оскільки дає змогу уникнути потреби у повторних допитах і знижує психологічне навантаження на потерпілого [1]. Тактичні аспекти проведення допиту потерпілих, які перебувають у стані сильного душевного хвилювання, базуються на поєднанні криміналістичних, психологічних і кримінально-правових методів. Результативність цього процесу залежить від уміння слідчого враховувати психоемоційний стан допитуваного, грамотно використовувати тактичні прийоми та забезпечувати дотримання його прав.

Підсумовуючи, слід зазначити, що допит потерпілих у стані сильного душевного хвилювання є складною слідчою дією, яка потребує високого рівня професійної підготовки та психологічної компетентності слідчого. Лише за умови комплексного підходу можливо забезпечити отримання повної, достовірної та юридично значущої інформації.

Література:

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. Харків: Право, 2010. 464 с. URL: https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/17/shepitko.pdf
2. Пясковський В. В. та ін. Криміналістика: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с. URL: https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/17/pyaskovskiy__chornous.pdf
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 21.04.2026).

Марусик А. К.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Відповідно до Конституції України, держава визнає захист життя і здоров'я людини своїм першочерговим обов'язком [3]. Особливістю Основного Закону є його гуманістична спрямованість, яка закріплює пріоритет прав, свобод та особистої безпеки людини як найвищої соціальної цінності. Те, що ІІ розділ Конституції займає близько третини обсягу всього документа, свідчить про домінування інституту прав людини в системі конституційного регулювання. Ці норми виступають визначальним фактором у формуванні правового статусу особи та забезпеченні її юридичної свободи [2, с. 3]. Саме тому кримінально-правова охорона потребує особливої уваги дослідників системи правових відносин в Україні.

В умовах збройної агресії рф проти України, що зумовило запровадження воєнного стану та зростання рівня насильницької злочинності, актуалізуються питання дослідження кримінально-правових засад відповідальності за посягання на блага людини, зокрема життя та здоров'я. У цьому контексті особливе місце в Кримінальному кодексі України (КК) займають кримінальні правопорушення з підвищеним рівнем суспільної небезпеки, які потребують чіткого нормативно-правового регулювання та справедливого покарання через притягнення до кримінальної відповідальності [4].

Статті 115–145 Кримінального кодексу України захищають найцінніше – людське життя та здоров'я. Будь-які протиправні дії, що порушують фізичну чи психологічну цілісність людини, є серйозними злочинами, адже вони посягають на базові права, гарантовані кожному. Зазначені злочини поділяються на:

- убивства (умисні, необережні),
- заподіяння тілесних ушкоджень (тяжкі, середні, легкі),
- мордування, катування та дії, що ставлять під загрозу життя.

Для диференціації злочинів проти здоров'я застосовують комплекс критеріїв, серед яких ключовими є: потенційна небезпечність для життя, тривалість періоду реабілітації та рівень стійкої втрати професійної чи загальної працездатності [5]. Кваліфікація більшості правопорушень цієї категорії передбачає встановлення умисної вини, що є основою їхньої суб'єктивної сторони. Так, умисне вбивство передбачає наявність прямого або непрямого умислу. Водночас окремі випадки

передбачають необережну форму вини (ст. 119 КК України). Мотив і мета можуть виступати кваліфікуючими ознаками, зокрема при вчиненні вбивства з корисливих мотивів або з особливою жорстокістю.

Об'єктом таких злочинів є правовідносини, мета яких – забезпечити захист життя та здоров'я громадян. При цьому життя розглядається як біологічне існування людини, а здоров'я – як стан фізичного та психічного благополуччя. Без сумніву, життя людини починається з моменту її народження і триває до біологічної смерті.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень цієї категорії охоплює три обов'язкові елементи: протиправне діяння (у формі дії чи бездіяльності), настання суспільно небезпечних наслідків (смерть або тілесні ушкодження) та наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між ними. Так, з метою кваліфікації умисного вбивства необхідно встановити факт настання смерті потерпілого та причинний зв'язок між діянням винного й цим наслідком. Важливе значення має класифікація тілесних ушкоджень за ступенем тяжкості.

Для притягнення особи до відповідальності за злочини проти життя та здоров'я необхідна сукупність двох ознак: осудність та досягнення визначеного законом віку. Загальне правило встановлює вік 16 років, тоді як за умисне вбивство (ст. 22 КК України) відповідальність можлива вже з 14 років.

Надзвичайно важливим є питання кримінально-правової оцінки діянь, пов'язаних із домашнім насильством, що може призводити до тяжких наслідків для життя і здоров'я особи. Зінченко І. О. вважає, що для захисту життя та здоров'я як фундаментальних цінностей держава та суспільство впроваджують комплекс соціально-економічних та організаційно-управлінських заходів. Важливим інструментом у цій системі є кримінально-правові засоби, що забезпечують безпосередній захист зазначених благ від протиправних посягань [2, с. 10].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1] встановлює додаткові механізми захисту потерпілих, однак питання ефективності їх реалізації наразі залишається дискусійним.

Актуальною проблемою сучасної кримінально-правової науки залишається кваліфікація окремих видів убивств, зокрема розмежування умисного вбивства та спричинення смерті через необережність. Особливої уваги потребують привілейовані склади вбивства, передбачені статтями 116–118 КК України (злочини, скоєні під впливом емоційного афекту або при надмірному захисті, що вийшов за межі дозволеної самооборони тощо). Їх існування обумовлене необхідністю врахування особливих обставин, що знижують ступінь суспільної небезпечності діяння.

Отже, сучасний стан кримінально-правового регулювання в досліджуваній сфері потребує вдосконалення. Так, дискусійним залишається питання криміналізації евтаназії та визначення моменту початку кримінально-правової охорони життя плоду. Судова практика свідчить про наявність труднощів у кваліфікації тілесних ушкоджень, зокрема у визначенні ступеня їх тяжкості та встановленні причинного зв'язку. Це обумовлює необхідність удосконалення як законодавчого регулювання, так і методики судово-медичної експертизи [6].

Література:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення 20.04.2026).
2. Зінченко І. О., Володіна О. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2019. 296 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/KKPPZhZO.pdf
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution (дата звернення 20.04.2026).
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 20.04.2026).
5. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Наказ МОЗ України. № 6 від 17.01.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text (дата звернення 20.04.2026).
6. Про затвердження Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Наказ МОЗ України № 6 від 17.01.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text (дата звернення 20.04.2026).

Мельник А. О.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ПОКАРАННЯ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ (КОНТРАКТ)

Повномасштабне вторгнення рф на територію України, зумовило пошук нових ресурсів для поповнення лав Збройних Сил України. Одним із доволі дискусійних але водночас необхідних рішень стало запровадження інституту умовно-дострокового звільнення (УДЗ) осіб від відбуття покарання для проходження військової служби за контрактом. Це правове нововведення фактично змінило консервативні погляди вітчизняного кримінального та кримінально-виконавчого права створивши абсолютно нову групу суб'єктів зі спеціальним правовим статусом.

Не зважаючи на законодавчо закріплену процедуру звільнення від відбуття покарання, правовий статус таких осіб все ще залишається «гібридним» [1]. Метою закону в такому випадку є не тільки поповнення резерву, а насамперед ресоціалізація засуджених через захист Батьківщини [6]. Ми б хотіли зазначити що служба є не просто контрактною, вона також проходить виключно на особливий період [5]. Попри те що вони наділяються статусом військовослужбовців зі всіма правами та обов'язками, вони все ще перебувають під спеціальним адміністративним наглядом командирів та мають деякі обмеження (неможливість звільнення в запас чи обмеження щодо відпусток) [4].

Попри те що особи з спеціальним правовим статусом стають повноцінними комбатантами на рівні з іншими військовослужбовцями, вони не лише знаходяться під особливим адміністративним наглядом, вони також не «розчиняються» серед інших військових, а перебувають в окремих спеціалізованих структурних одиницях війська [5]. Це зроблено з метою додаткового контролю за такими особами та специфічного режиму служби[4]. Також ми б хотіли зазначити, що в таких випадках випробувальний термін, як зазвичай, не встановлюється [5].

Також для осіб з спеціальним статусом діють суворіші покарання у разі самовільного залишення частини (СЗЧ), враховуючи їх попередній статус [2].

Під час дослідження даної теми, ми визначили, що згідно з Кримінальним Кодексом України, особу можна звільнити від відбуття покарання умовно-

достроково, але лише в окремих випадках, таких як: застосування звільнення за сумлінну поведінку, або ж у разі виявлення бажання засудженого до проходження військової служби на контракт, з дотриманням вимог проходження військової служби зазначених в Законі України «Про військовий обов'язок та військову службу» [2],[5]. Оскільки процедура складається з трьох етапів: згода засудженого, ВЛК та психологічний відбір і перевірка ТЦК, їх статус не можна назвати автоматичним, він скоріше «привілейований», оскільки містить декілька етапів перевірки, де засуджена особа має довести свій намір проходження військової служби [5]. Формою звільнення в такому випадку виступає саме рішення суду, яке набуло законної сили [3]. Попри умовно-дострокове звільнення для проходження військової служби, особа зобов'язана невідкладно, не пізніше ніж за 24 годин з'явитися до відповідного територіального центру комплектування для підписання контракту в супроводі Національної гвардії України [4].

В разі невиконання умов спеціального виду УДЗ, що виражається в умисному ухиленні засудженого від укладання контракту на проходження служби після виходу з виправної установи, до особи буде застосовано покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років[2].

Проте умовно-дострокове звільнення від відбуття покарання за цих умов не може бути застосоване до осіб які вчинили злочини проти національної безпеки, засуджених за умисне вбивство двох чи більше осіб, або особливо тяжких корупційних злочинів, також не застосовується до засуджених службових осіб які згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 Кримінального кодексу України займали особливо відповідальне становище [2].

У випадку вчинення особою, яка була умовно-достроково звільнена від відбування покарання, нового кримінального правопорушення суд призначає особі покарання за правилами [2].

Проте ми б хотіли зазначити, щодо скасування запобіжного заходу для проходження військової служби. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, особа, яка під час введення воєнного або надзвичайного стану, може подати клопотання до прокурора про ініціювання перед слідчим суддею або судом про скасування запобіжного заходу, з метою продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період [3].

Отже, узагальнюючи все вище перераховане, ми можемо дійти до такого висновку: запровадження інституту умовно-дострокового звільнення створило унікальний правовий статус особи, в порівнянні з вітчизняним. Хоча така особа вважається повноправним комбатантом, вона все одно є об'єктом спеціального адміністративного нагляду. Такий підхід до вирішення проблеми є універсальним, так як об'єднує в собі основи національної безпеки та необхідністю контролю за спеціальним суб'єктом, що має кримінальне минуле. Виокремлюючи таких осіб в спеціальні підрозділи держава розглядає таку службу не лише як обов'язок, а і як особливу форму ресоціалізації, що потребує особливого регулювання.

Література:

1. Закон України № 3687-IX від 08.05.2024 «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом під час особливого періоду». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#Text (дата звернення 21.04.2026).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 21.04.2026).
3. Кримінально процесуальний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 21.04.2026).
4. Кримінально-виконавчий кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення 21.04.2026).
5. Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення 21.04.2026).
6. Пояснювальна записка до проєкту Закону № 11079-1 (щодо концепції ресоціалізації та залучення засуджених до оборони держави). URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43914. (дата звернення 21.04.2026).

Мікус М. В.
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Шевчук А. В.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ДЕПОРТАЦІЯ ТА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ДІТЕЙ ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН

Від початку російсько-української війни в 2014 році було зафіксовано багато випадків порушення прав людини, відтак після повномасштабного вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 року це явище набуло масового характеру. І однією із найуразливіших категорій населення від небезпек, пов'язаних із збройними конфліктами завжди вважалися діти. Війна створює максимально важкі умови для психологічно-стабільного та фізичного стану дітей. Вони стають жертвами різних форм насильства, в тому числі й сексуального; їх розлучають із батьками та/або рідною землею, де вони проживали, навчалися, жили; вони втрачають свою родину, членів своєї сім'ї; їх вербують до збройних груп, експлуатують та змушують виконувати певні вказівки… Цей перелік насправді дуже довгий і спромогтися охопити всі ймовірні злочини об'єктивно складно, саме тому українське та міжнародне законодавство повинно стати підґрунтям для покарання винних.

Фактично встановити точну кількість постраждалих дітей наразі є неможливим через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України. Проте за даними Офісу Генерального прокурора станом від 24 лютого 2022 року до 16 квітня 2026 року загинуло 699 дітей, окрім того 2457 – є пораненими, а ще 23 – є жертвами сексуального насильства. Встановлена кількість депортованих та/або примусово переміщених дітей максимально варіюється, отож за даними Bring Kids Back UA такими є 20 570 дітей, в той час як відкриті джерела росії озвучують цифру, що дорівнює 744 тисячам. Тут варто звернути увагу на те, що Bring Kids Back UA встановлює конкретні випадки щодо кожної дитини індивідуально, тобто за зверненнями батьків чи родичів або якщо такі факти вдалося зафіксувати. Але реалізація цих правопорушень зазвичай здійснювалася масово та ніхто не повідомляв про них, окрім того діти могли й не бути зареєстрованими в Україні в передбаченому законом порядку, адже ймовірним є й те, що вони тільки народилися і одразу потрапили до рук росіян. На даний момент в Україну повернулося лише 2100 дітей, що становить близько 10% за попередніми даними, а якщо зважати, що реальна цифра постраждалих в десятки разів більша, то цей відсоток становитиме менше одиниці [1].

Відповідно одним із найпріоритетніших напрямків діяльності держави та її органів є повернення українських дітей, як і з тимчасово окупованих територій, так і з території країни-окупанта. Саме тому Кабінетом Міністрів України 14 травня 2024 року було прийнято «Порядок виявлення, повернення,

забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, які депортовані або примусово переміщені, або перебували під ризиком депортації та/або примусового переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, або осіб з числа дітей» [2].

Українське законодавство ще нещодавно згадувало дитину як потерпілу особу в розділі XX Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» лише в статті 442, що передбачає кваліфікацію насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу як геноцид. Інші ж злочини не мали згадки щодо дитини, тобто кваліфікувати необхідно було за загальним правилом, що створювало деякі проблеми у застосуванні судами необхідної норми. Адже різні суди у схожих випадках посилалися то на норми статті 442-1, що передбачали перелік злочинів проти людяності, то на статтю 438 щодо воєнних злочинів, саме в частині «іншого порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [3].

Через це прийняття нових змін до Кримінального кодексу України мало б запобігти юридичній чи фактичній безкарності за вчинення злочинів щодо дітей, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права. Конкретний перелік таких криміналізованих дій створював би однозначність для суду щодо кваліфікації та призначення покарання; а також це допомагало б реалізувати мету статей 30, 30-1, 32 Закону України «Про охорону дитинства» щодо заборони участі дітей у воєнних діях та збройних конфліктах, щодо захисту дітей, які постраждали від таких обставин та захисту від незаконного переміщення [4].

Тож новелою у сфері захисту дітей в умовах збройного конфлікту є прийняття Закону України від 17 червня 2025 року, яким було внесено зміни до статті 438 Кримінального кодексу України. Відтепер «незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях» відносяться до воєнних злочинів [3].

Незаконне переміщення і депортація майже завжди розглядаються разом, оскільки в обох випадках відбувається насильницьке переміщення цивільних осіб чи інших незахищених груп населення, в тому числі й дітей, шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом [5]. Різниця полягає в тому, на яку територію їх буде переселено: при депортації – на територію держави-окупанта чи іншої держави, а при незаконному переміщені – на іншу територію у межах держави їхнього громадянства.

В Римському Статуті міжнародного Кримінального Суду зазначається депортація і незаконне переміщення населення не тільки як воєнний злочин за статтею 8, а й за статтею 7 – як злочин проти людяності. Окрім того стаття 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 року передбачає заборону, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб [6].

Отож злочини щодо депортації та незаконного переміщення населення нормативно-правовими актами світової спільноти можуть визначатися по різному. В законодавство України їх було віднесено до воєнних злочинів, проте пункт 2 та 3 частини 1 статті 442-1 передбачає депортацію та насильницьке переміщення населення як злочин проти людяності. Саме тому варто звернути увагу на покарання передбачені цими статтями. У санкції статті 438 зазначено позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років, в той час як в статті 442-1 – на строк від семи до п'ятнадцяти. І тут з'являється певна невідповідність: оскільки діти є вразливою категорією населення, то покарання за правопорушення, що вчиняються щодо них мають бути найсуворішими. Виникає потреба у з'ясуванні порядку застосування цих норм. Конкуренція норми передбачає перевагу спеціальної норми перед загальною. І важливо визначати таку спеціальну норму не за потерпілою особою, а за специфічністю діяння та наміром злочинця. Адже злочини проти людяності мають елементи геноцидної політики, що спрямована на асиміляцію населення [7].

Окрім впорядкування законодавства до сучасних обставин та внесення відповідних змін, важливим завжди залишається їх реалізація. І як показує практика засудження російських злочинців відбувається на основі прийняття заочного рішення без присутності обвинуваченого, тобто застосовується процедура in absentia. Вона є досить важливою для суспільства, адже забезпечує розуміння невідворотності покарання, але й в той час зберігає свою формальність. Міжнародні стандарти вимагають дотримуватися балансу між забезпеченням ефективного правосуддя та дотриманням права обвинуваченого на справедливий суд.

Реакція міжнародної спільноти на злочинні діяння щодо українських дітей є однозначною. І найбільше уваги в контексті воєнних злочинів приділяється саме депортації та незаконному переміщенню. У своїй резолюції 27 квітня 2023 року Парламентська асамблея Ради Європи кваліфікувала такі діяння як злочин геноциду та звернулася до Міжнародного кримінально суду для притягнення винних до кримінальної відповідальності [8]. А передувало цьому видання ордеру на арешт президента росії та уповноваженої президента рф у справах дитини Міжнародним кримінальним судом через підозру у вчинені воєнних злочинів у вигляді незаконної депортацій населення, зокрема і дітей.

Отже, прийняття змін до статті 438 Кримінального кодексу України є об'єктивно обґрунтованим як і подіями, які наразі відбуваються в нашій державі, так і необхідністю імплементації норм міжнародного законодавства з метою належного захисту прав дитини. Адже Україна, як правова конституційна держава, залишається відповідальною за охорону їхнього права на життя та здоров'я, на ідентичність, на свободу та безпеку, на мир та сім'ю, на освіту та відпочинок, на думку та розвиток в різноманітних сферах... Налагоджені міжнародні та національні механізми притягнення винних до покарання надавали б впевненості, що жоден злочин не залишиться безкарним.

Правильне визначення кваліфікації правопорушення дозволяє забезпечити належне застосування норм права, як і кримінального так і міжнародного, а також сприяє єдності судової практики та підвищує ефективність діяльності

суддів. Станом на сьогодні ми спостерігаємо розвиток українського законодавства в цій сфері. Хоча запроваджені норми потребують уточнень та роз'яснень, вони однозначно підтверджують правильність обраного напрямку.

Література:

1. Діти війни. *Діти війни*. URL: https://childrenofwar.gov.ua/ (дата звернення: 16.04.2026).
2. Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова Каб. Міністрів України від 14.05.2024 № 551 : станом на 14 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-п#Text (дата звернення: 16.04.2026).
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 16.04.2026).
4. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III : станом на 6 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 16.04.2026).
5. Римський Статут. Міжнар. Кримін. Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 16.04.2026).
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Додаток) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 3 січ. 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a153#Text (дата звернення: 16.04.2026).
7. Tatarenko H. V., Tatarenko I. V. War crimes against children in the context of hybrid aggression: challenges of criminal law protection. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2025. Vol. 3, no. 4. P. 109–118. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.17 (дата звернення: 16.04.2026).
8. Депортації та примусове переміщення українських дітей та інших цивільних осіб до Російської Федерації або на тимчасово окуповані українські території: створити умови для їх безпечного повернення, припинити ці злочини та покарати винних. Парлам. асамблея, 2023. URL: https://pace.coe.int/en/files/31776/html (дата звернення: 16.04.2026).

Мудра А. О.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна
Науковий керівник: Налуцишин Р. В.,
асистент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

КРИТЕРІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ ДРІБНОГО ХУЛІГАНСТВА ВІД КРИМІНАЛЬНО КАРАНОГО ХУЛІГАНСТВА

Актуальність питання розмежування дрібного та кримінально караного хуліганства полягає в тому, що сучасне суспільство стикається з різними формами порушень громадського порядку. Відсутність чіткої межі між адміністративними та кримінальними правопорушеннями може призводити до неправомірного покарання осіб або, навпаки, до безкарності за серйозні дії. Тому важливо правильно визначати ступінь суспільної небезпеки вчинених дій, щоб забезпечити справедливе застосування закону та ефективний захист прав громадян.

Мета дослідження – визначити основні критерії, за якими правова система відрізняє дрібне хуліганство від кримінально караного, проаналізувати законодавчі норми та судову практику, що дозволяє кваліфікувати конкретні дії та визначити відповідний рівень відповідальності.

Дрібне хуліганство, відповідно до статті 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), визначається як порушення громадського порядку і спокою громадян, яке проявляється як нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії. До переліку «інших подібних дій» правознавці відносять: вторгнення в громадські місця та співи нецензурних пісень; справляння природних потреб у невідведених для цього місцях; розписи архітектурних об’єктів непристойними малюнками чи написами.

Об'єктом цього правопорушення є громадський порядок, що включає в себе спокій громадян та встановлені правила поведінки в побуті та суспільному житті. Дрібне хуліганство виражає явну неповагу до суспільства – зневажливе ставлення до загальноприйнятих норм моралі, традицій та стандартів спілкування між людьми [5, с. 14]

За вчинення дрібного хуліганства передбачено заходи адміністративного впливу, а не кримінального покарання. Основними санкціями можуть бути штрафи або громадські роботи, а максимальним покаранням – адміністративний арешт на строк до п’ятнадцяти діб. При накладенні стягнення суддя повинен враховувати особу порушника, ступінь його вини та характер вчиненого діяння [2].

Кримінально каране хуліганство, згідно зі статтею 296 Кримінального кодексу України (далі – КК України), визначається як грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом [3]. Якщо таке порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство за ст. 173 КУпАП.

Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України №10 від 22.12.2006 року «Про судову практику у справах про хуліганство», особлива зухвалість вважається грубим порушенням громадського порядку, яке супроводжувалося, наприклад, насильством із завданням побоїв або тілесних ушкоджень потерпілій особі, знущанням над нею, пошкодженням або знищенням майна, зривом масового заходу, тимчасовим порушенням нормальної роботи установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таким, яке особа тривалий час свідомо не припиняла [4].

Хуліганством, що супроводжується винятковим цинізмом, вважаються дії, пов'язані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих моральних норм, наприклад, прояви безсоромності чи грубої непристойності, знущання над хворими, дітьми, людьми похилого віку або особами в безпорадному стані та іншими подібними ситуаціями.

Відмежування дрібного хуліганства (ст. 173 КУпАП) від кримінально караного (ст. 296 ККУ) можна провести на основі низки правових критеріїв, які дають змогу визначити рівень суспільної небезпеки вчиненого правопорушення.

Кримінальне хуліганство характеризується як грубе порушення громадського порядку, що завдає шкоди не лише спокою громадян, а й здоров'ю осіб, честі, гідності та власності (державній чи приватній). Дрібне хуліганство має значно менший ступінь небезпеки і не супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Кримінальний злочин супроводжується особливою зухвалістю, що включає фізичне насильство (побої, тілесні ушкодження), тривале порушення спокою, нищення майна, використання зброї або загрозу її застосування. Кримінальне хуліганство вчиняється виключно з прямим умислом та хуліганським мотивом-бажанням продемонструвати явну неповагу до суспільства та протиставити себе йому.

Важливо відрізняти хуліганство від злочинів проти особи: якщо дії (побої, погрози) викликані особистими неприязними стосунками між знайомими чи родичами, вони кваліфікуються як злочини проти особи, а не хуліганство, за винятком випадків, коли паралельно грубо порушується публічний порядок [1].

Отже, основними критеріями відмежування дрібного хуліганства від кримінально караного є ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння, форма та характер дій, мотиви та умисел порушника, масштаб події та наявність тяжких наслідків для потерпілого і суспільства. Чітке розмежування цих двох видів правопорушень має велике значення для законодавства та правозастосування, оскільки дозволяє уникнути неправомірного переслідування осіб за адміністративні проступки або, навпаки, безкарності за дії, що становлять серйозну суспільну небезпеку.

Для забезпечення точності кваліфікації хуліганських дій доцільно розробити єдині критерії для визначення рівня суспільної небезпеки, пов'язаної з такою поведінкою, чіткі алгоритми оцінки мотивів, умислу та наслідків, а також активніше використовувати рекомендації Пленуму Верховного Суду України з метою мінімізації неоднозначність при визначенні форми відповідальності та забезпечити справедливе застосування законодавства.

Список використаних джерел

1. Бережнюк Т. Хуліганство та злочини проти особи: порівняльна характеристика : студентські публікації Інституту права ім. І. Малиновського. 11.06.2013. URL: https://naub.oa.edu.ua/hulihanstvo-ta-zlochyny-proty-osoby-porivnyalna-harakterystyka/ (дата звернення: 09.04.2026).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 1 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text (дата звернення: 09.04.2026).
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 09.04.2026).
4. Про судову практику у справах про хуліганство : постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text (дата звернення: 09.04.2026).
5. Шиманський М. В. Методика розслідування хуліганства : кваліфікаційна робота на правах рукопису. Житомир : Поліський національний університет, 2020. 46 с.

Павчук М. В.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ

Майже 24 роки система покарань у Кримінальному кодексі України залишалася незмінною, проте за останні два роки вона зазнала суттєвих структурних змін. Зокрема, система була доповнена новим видом покарання – позбавленням державної нагороди України. Цікаво, що Закон від 20 листопада 2024 року, який це затвердив, був прийнятий парламентом, підписаний Президентом і надрукований у «Голосі України» в один і той самий день, почав діяти вже наступного ранку. Запровадження в кодексі такого покарання виявилося не тільки надто поспішним для суспільства, але й стало повною несподіванкою як для науковців, так і для правоохоронних органів. Така безпрецедентна швидкість законодавчого процесу призвела до порушення системності кримінального законодавства та породила низку нормативних колізій.[2]

Наперед, механічна імплементація нової статті 54-1 до КК України вимагає складного доктринального узгодження з базовими положеннями статей 51 та 52 КК України. Незважаючи на те, що позбавлення державних нагород України формально включене до системи кримінальних покарань, його законодавча конструкція не відзначається належною узгодженістю. Положення статті визначають підстави застосування цього виду покарання, однак у санкціях статей Особливої частини КК України, які охоплюють відповідні кримінальні правопорушення, таке покарання прямо не передбачене.[1]

Виявлена невідповідність свідчить про недоліки законодавчої техніки, адже фактично виникає розрив між Загальною та Особливою частинами кримінального закону. Включення позбавлення державних нагород до переліку покарань без належної конкретизації у санкціях створює ситуацію нормативної декларативності: закон формально допускає застосування цього заходу, однак не забезпечує чіткого механізму його реалізації у типовій моделі призначення покарання.

Варто звернути увагу на те, що в подібних умовах судова практика змушена виконувати роль своєрідного компенсатора законодавчих прогалин. Зокрема, спираючись на статтю 65 КК України, суд самостійно визначає доцільність застосування позбавлення державної нагороди в кожному окремому випадку.

Відсутність чіткої вказівки в санкції відповідної статті ні до чого не зобов'язує і не встановлює конкретних критеріїв для ухвалення такого рішення, що, своєю чергою, об'єктивно розширює межі суддівського розсуду. [1] Слід також враховувати, що людина, яка має вагомі заслуги перед державою чи суспільством, зазвичай присвячує цьому значну частину свого життя. Водночас ці здобутки можуть бути втрачені внаслідок вчинення кримінального правопорушення відповідної тяжкості, передбаченого законом про кримінальну відповідальність, у тому числі через суб'єктивність суддівського підходу.

Водночас у постанові Пленуму Верховний Суд наголошується, що це покарання має допоміжний характер: згідно з ч. 2 ст. 52 та ст. 54 КК його можна застосувати лише до особи, засудженої за тяжке чи особливо тяжке кримінальне правопорушення [6]. При цьому суд зобов'язаний чітко обґрунтувати таке рішення у вироку, навівши відповідні мотиви. Виходить, що суд може призначити таке покарання навіть без чіткого зв'язку між вчиненим кримінальним правопорушенням і тими перевагами, які особа має завдяки своєму статусу, наприклад, через наявність чину чи кваліфікаційного класу. По суті, достатньо самого факту, що йдеться про тяжке або особливо тяжке кримінальне правопорушення. Водночас варто пам'ятати, що роз'яснення Пленуму Верховний Суд не є обов'язковими: вони мають радше рекомендаційний характер і залишають суду простір для власної оцінки.

Окрім суто кримінально-правових аспектів, гостро постає проблема міжгалузевих суперечностей. Застосування судами нового виду покарання у складну взаємодію з нормами профільного Закону України «Про державні нагороди України» [4]. Більше того, надання суду прямим повноваженням позбавляти особу нагороди зачіпає конституційні прерогативи Глави держави, закріплені у п. 25 ч. 1 ст. 106 Конституції України, згідно з якими саме Президент України нагороджує державними нагородами (що традиційно передбачало і його виключне право на їх позбавлення). [5]

Згідно з діючими нормативними актами, позбавлення державних нагород України можливе лише у суворо визначених законом випадках і на основі перевірених юридичних фактів. Зокрема, стаття 29-1 Кримінально-виконавчого кодексу України регламентує два окремих порядки реалізації цього заходу. [6]

Перший рівень регулювання стосується механізму реалізації кримінальної відповідальності, передбачаючи позбавлення державних нагород на підставі обвинувального вироку суду. Зазначений захід застосовується у випадках засудження особи, нагородженої відповідними відзнаками, за вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Крім того, він охоплює кримінальні правопорушення, спрямовані проти основ національної безпеки України, проти миру, людства, міжнародного правопорядку, а також спеціально встановлені склади злочинів, визначені нормами кримінального законодавства.

Другий рівень закріплений у нормах, що регулюють впровадження санкцій, та уточнений Указом Президента України №779/2024, яким набрало чинності рішення Ради національної безпеки й оборони України від 22 листопада 2024 року [3]. Згідно з цим документом, позбавлення державних відзнак може використовуватися як окремий різновид індивідуальних спеціальних

економічних та інших обмежувальних заходів. Підставою для цього є постанова Ради національної безпеки й оборони України, яка стає обов'язковою після затвердження указом Президента України. У такому випадку позбавлення державної відзнаки не пов'язане прямо з обвинувальним вироком суду, а слугує як незалежний захід державного впливу.

Також як зазначав Кушнеренко Д. О., аналіз нових положень про позбавлення державних нагород як елементу кримінально-правового впливу свідчить, що вони загалом узгоджуються з європейськими підходами, але містять і низку дискусійних аспектів. Позитивом є те, що таке рішення може ухвалюватися виключно судом, що відповідає вимогам належного контролю за обмеженням прав особи. Водночас підстави сформульовані доволі широко – зокрема, поняття «особливої тяжкості» чи «високого рівня корупції» допускають різне тлумачення [7]. Крім того, практика Європейський суд з прав людини наголошує на необхідності пропорційності: втручання має відповідати тяжкості кримінального правопорушення, тоді як автоматичне позбавлення всіх нагород може викликати сумніви. Окрему проблему становить і можливість застосування цих норм до діянь, вчинених до їх запровадження, що може суперечити принципу незворотності закону, який погіршує становище особи.

Як підсумок усього сказаного, можна зробити висновок, що інститут позбавлення державних нагород у кримінальному праві України виглядає доволі суперечливо на етапі свого становлення. З одного боку, ідея його запровадження зрозуміла – розширити інструменти держави для реагування на суспільно небезпечні діяння та підкреслити особливий характер відповідальності осіб із державними відзнаками. З іншого боку, сама конструкція норми поки що виглядає недостатньо узгодженою та не до кінця продуманою в системі кримінального законодавства.

На практиці це призводить до того, що застосування такого покарання значною мірою залежить від судового розсуду, а єдині чіткі критерії його використання фактично відсутні. Додатково ситуацію ускладнює паралельне існування різних правових механізмів позбавлення нагород, що створює фрагментарність регулювання і не сприяє єдності правозастосування.

Відтак, на нашу думку, наразі цей інститут не можна вважати повністю завершеним і системно вибудованим. Його ефективність напряму залежатиме від подальшого доопрацювання законодавства, усунення наявних колізій та формування більш чітких і передбачуваних правил застосування, які відповідатимуть загальним принципам кримінального права.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 22.04.2026)
2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій

проти України» від 20 листопада 2024 року № 4074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#Text (дата звернення 21.04.2026)
3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 22 листопада 2024 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 779/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778/2024#Text (дата звернення 22.04.2026)
4. Закон України «Про державні нагороди України» від 16 березня 2000 року № 1549-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text (дата звернення 22.04.2026)
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення 23.04.2026)
6. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 (у редакції від 06.11.2009) // Верховний Суд України. — Київ, 2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text (дата звернення 23.04.2026)
7. Кушнеренко Д. О. Адаптація кримінальних покарань в Україні до стандартів ЄС на прикладі позбавлення державних нагород // Юність науки–2025. С. 468. URL: https://ir.stu.cn.ua/server/api/core/bitstreams/c3e6afee-58fc-4665-91e6-f0322ffce322/content#page=468 (дата звернення 23.04.2026)

Пердейко О. І.
студентка 3 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

БІОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНСТЬ

На сьогоднішній день в наукових колах точиться дискусія, щодо того чи впливають біологічні особливості особи. Питання про те, чи існують вроджені або біологічно зумовлені фактори, що підвищують ймовірність девіантної чи кримінальної поведінки, викликає як науковий інтерес, так і значні етичні суперечки. З одного боку, сучасні дослідження вказують на можливу роль генетичних особливостей, гормонального фону, нейрофізіологічних процесів та структури мозку у формуванні поведінкових патернів. З іншої сторони – є ризик надто спростити ситуацію і вважати, що поведінка людини повністю визначається її біологією. Але насправді складні соціальні явища, як-от злочинність, не можна пояснити тільки генами або фізіологією, тому такі висновки не є однозначними. Саме тому метою нашої роботи є з'ясування того, чи дійсно біологічні маркери впливають на особу злочинця, чи це лише міф.

Для початку розкриємо саме поняття «біомаркера». Згідно із Всесвітньою організацією охорони здоров'я, «біомаркер» – це «параметр об'єктивної оцінки нормального біологічного, патологічного процесу». Іншими словами, показники, які відображають фізіологічний та патологічний стан організму. Що стосується кримінології, то мова йде про: генетичні фактори, гормональні особливості особи, біохімічні показники та інші [1, с. 8].

Дослідження багатьох вчених, зокрема: Чезаре Ломброзо, Рафаеле Гарофало, Енріко Феррі, Ернст Кречмер, Жан Пінатель, Герберт Бергер, М. Ю. Валуйська, І. М. Даньшин, В. В. Голіна, П. С. Дагель, О. М. Джужа, О. М. Костенко, О. Г. Кальман, О. М. Литвак, П. П. Михайленко, містили в собі значення соціального та біологічного в особі правопорушника.

В даній роботі хотіли б приділити увагу думці Чезаре Ломброзо, про те, що «злочинець природжений» – це «сформований антропологічний тип, який вчиняє злочини не під впливом обставин, а тому, що за своєю природою він є «дефектним»» [2, с. 660]. Злочинна поведінка, у його розумінні є природним проявом патологічних особливостей організму такої особи. Для того щоб впізнати такий тип, Чезаре Ломброзо пропонував вивчати фізіологічні та анатомічні характеристики – будову черепа, скелета, мозку, риси обличчя, внутрішніх органів, а також температуру тіла, пульс і рівень інтелекту. Окрім цього, він наголошував на важливості аналізу способу життя, звичок, поведінкових особливостей, мови, хвороб, вірувань і навіть творчості. Він, також зазначав, що так звані «вроджені злочинці» мають біологічнго зумовлені

психофізичні риси та анатомічні деформації. Його підхід був сформований на ідеї фізіогномістики, тобто напряму який вивчає якості особи за зовнішніми рисами обличчя.

Біологія людини включає в себе, як будову тіла, так і функції внутрішніх органів, діяльність мозку та психофізичні особливості. Біологічний чинник слугує матеріальною основою соціальної сутності людини. З одного боку, біологічні особливості особи залежать від генетики, спадковості та вроджених характеристик. Проте сам генетичний потенціал злочинця реалізується лише за наявності відповідних життєвих умов, а саме під впливом середовища проживання, особливостей соціалізації та кола спілкування. Психологічна складова людини є рушійною силою при вчиненні будь-якої дії, зокрема й злочину. Відчуття, переживання, сприйняття, вольові, інтелектуальні та емоційні особливості становлять вагому частину особистості. Водночас ці якості можуть змінюватись протягом життя під впливом різноманітних факторів, таких як: виховання, оточення, місце проживання, спілкування з іншими людьми та їхній авторитет у житті правопорушника. Ми вважаємо, що всі ці фактори тією чи іншою мірою впливають на психоемоційне формування людини як учасника соціуму та як потенційного кримінального елемента [3, с. 35-36].

Сучасна психологічна наука виділяє три ключові аспекти особливостей злочинця:

1. інтраіндивідний аспект, що «включає темперамент, характер, здібності, тип вищої нервової діяльності»;

2. міжіндивідний (інтеріндивідний) аспект, який «характеризує особу в її взаємозв'язках і взаємовпливах з іншими людьми, соціальними групами, суспільством»;

3. наділндивідний (метаіндивідний) аспект, що «полягає в «продовженні» себе в інших людях, активному впливі на їх інтелектуальну та емоційно вольову сфери, в забезпеченні ідеального представництва себе як особистості в інших людях за рахунок проведених у них «внесків» (персоналізації)» [4, с. 13].

Зупинімось на першому аспекті, а саме на вищій нервовій діяльності. Це діяльність головного мозку (великих півкуль з найближчими підкірковими структурами), що забезпечує складні взаємозв'язки організму з навколишнім світом. Її біологічне значення полягає у пристосуванні організму до мінливих умов зовнішнього середовища, що дає йому можливість існувати як цілісній системі. З огляду на викладене, ми можемо зробити висновок, що біологічні особливості особи без впливу зовнішнього середовища не здатні сформувати злочинця [4, с. 14].

Генетичні чинники відіграють важливу роль у формуванні кримінальної поведінки. Зокрема, фермент моноамінокси даза А (МАОА) пов'язаний із регуляцією емоцій та агресії. Ген МАОА має поліморфні варіанти, серед яких виділяють низькоактивні та високоактивні. Особи з низькоактивним варіантом частіше демонструють схильність до девіантної поведінки та агресії. Водночас цей ген не є визначальним сам по собі, оскільки його вплив значною мірою залежить від умов середовища. За несприятливих обставин, наприклад за наявності насильства або стресу в дитинстві, ризик протиправної поведінки у майбутньому зростає. Водночас у сприятливому соціальному середовищі така генетична особливість може не проявлятись. Дослідження свідчать, що особи з низькоактивним варіантом гена МАОА частіше можуть проявляти агресивну або

асоціальну поведінку, а також мати проблеми з контролем емоцій. Також існує рідкісне генетичне порушення – Синдром Бруннера. У осіб із цим захворюванням через дефіцит ферменту МАОА можуть спостерігатися: підвищена агресія, імпульсивна поведінка та схильність до вчинення кримінальних правопорушень [5, с. 11].

Вчені, які вивчають поведінку та гени стверджують, що будь-яка людська поведінка формується за трьома факторами:

1. спадковістю, тобто тим, що ми отримуємо від батьків;
2. умовами, в яких ми ростемо разом із сім'єю (спільним середовищем);
3. неспільним середовищем – особисте життя кожної особи.

Відповідно, поведінкові генетики припускають, що схильність до злочинної поведінка може бути спадково зумовленою приблизно на 50% [5, с. 12].

Однак всі зазначені вище фактори не є визначальними й не можуть розглядатись як прямі або єдині криміногенні фактори злочинності. Злочинка поведінка, у нашому розумінні, формується внаслідок багатьох факторів, одним з яких є і біологічний, проте ігнорування соціального середовища, виховання, економічних умов життя було б помилкою при вивчені детермінантів злочинної поведінки.

Отже, біологічні маркери злочинця – це не міф, але й не самодостатній чинник. Вони можуть розглядатись лише як один із елементів багатофакторної моделі пояснення причин і умов злочинності, що взаємодіє із зовнішніми впливами. Однієї генетики недостатньо, щоб розкрити всю сутність злочинця як такого. Особа може мати бездоганний генофонд, ідеальні результати під час проходження психологічних тестів і водночас мати за спиною декілька вбивств.

Література:

1. Biomarkers and Risk Assessment: Concepts and Principles (Environmental Health Criteria 155). *International Programme on Chemical Safety, World Health Organization. Geneva*, 1993. URL: https://www.inchem.org/documents/ehc/ehc/ehc155.htm (дата звернення: 22.04.2026).
2. Lombroso C. L'uomo delinquente, in rapportoall'antropologia, alla giurisprudenza ed alle discipline carcerarie. 4th ed. Torino : Bocca, 1889. p. 660. URL: https://archive.org/details/b2812201x_0002 (дата звернення: 22.04.2026).
3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2009. 288 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/Kriminologia_2009.pdf (дата звернення: 22.04.2026).
4. Костицький М. В. Психологічні фактори впливу на особу злочинця. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2014. № 10. С. 12–19. URL: https://visnyk.iful.edu.ua/випуск-журналу-№10/психологічні-фактори-впливу-на-особу/ (дата звернення: 22.04.2026).
5. Crime and Genetics: The Role of Biological Factors in Criminal Behaviour. Journal of Experimental and Basic Medical Sciences. URL: https://www.jebms.org/abstract/3 (дата звернення: 22.04.2026).

Пупеза Л. Д.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ

Проблема оцінки кримінально-правового аспекту евтаназії залишається одним із найбільш актуальних та спірних питань у сучасній вітчизняній правовій доктрині, адже даний предмет розгляду перебуває на доволі складному стику основоположних людських прав, норм біоетики, філософії людського існування та кримінально-правових приписів. З огляду на стрімкий розвиток медичних технологій, які дозволяють штучно підтримувати життя людини навіть у випадках незворотних патологій, питання меж допустимого втручання в процес припинення життєдіяльності набуває особливої актуальності та юридичного значення. Керівним напрямком правової бази у цій сфері є ст. 27 Конституції України [1]. Ця законодавча норма імперативно передбачає, що кожна людина володіє невід'ємним правом на життя та здоров'я, і жодна людина не може бути свавільно позбавлена свого життя, а його захист є беззаперечним обов'язком держави. Незважаючи на те, що життя людини є найвищою соціальною цінністю, швидкий прогрес у галузі реанімації та зміна громадських концепцій підкреслюють важливість проблеми «права на гідну смерть». У правовій доктрині виникає глибока суперечність між конституційним обов'язком держави захищати людське життя без будь-якої альтернативи та правом невиліковно хворої особи на повагу до гідності та припинення гострих фізичних тортур. У кримінально-правовій сфері цей конфлікт цінностей стає надзвичайно напруженим, оскільки чинне законодавство не визнає стимул милосердя чи інформовану згоду потерпілого обставинами, що виключають кримінальний характер правопорушення.

Якщо перейти безпосередньо до поняття «евтаназії», то на загально-теоретичному рівні таке поняття розмежовують як умисне діяння співробітників медичних закладів з мотивів співчуття для того, щоб припинити фізичні, моральні та психічні страждання пацієнта. Медичні працівники здійснюють це з урахуванням дотримання вимог, що встановлені на законодавчому рівні, за наявності добровільного, чітко вираженого прохання пацієнта за умови, що він знаходиться у свідомому стані та має здатність керувати власними діями.

Варто зазначити, що О. О. Болдіжар у розділі 2.3 монографії: «Правові питання евтаназії: Україна та світовий досвід» визначає та наводить класифікацію видів евтаназії, зокрема він виокремлює пасивний та активний її вид. Активна евтаназія визначається, як введення помираючій особі лікарських

або інших засобів чи вчинення інших дій, внаслідок чого особі забезпечується безболісне та легке припинення життя. Пасивна евтаназія, у свою чергу, здійснюється через «припинення життя однієї людини іншою, що вмотивована виключно найкращими інтересами» помираючої людини за рахунок відмови від препарату чи від процедури, які можуть зберегти життя [2, с. 73].

Розглянувши класифікацію основних видів евтаназії, необхідним є їхнє проєктування на площину чинного українського кримінального законодавства. Така проекція зумовлена тим, що правова оцінка такої дії чи бездіяльності безпосередньо залежить від форми реалізації умислу. Для вітчизняного кримінального права важливим є не тільки гуманний мотив особи, а й об'єктивна сторона посягання на життя особи: чи це було через активні цілеспрямовані дії, чи шляхом свідомої професійної бездіяльності. З огляду на це, варто відокремити кримінально-правову кваліфікацію як активної, так пасивної евтаназії у світлі конкретних статей Кримінального Кодексу України (далі – КК України), оскільки рівень доступності процедури евтаназії для осіб із повною втратою мобільності істотно зумовлюється системою нормативно-правових актів певної держави. Це, у свою чергу, часто створює додаткові перешкоди для реалізації особою її права на гідну смерть.

Незалежно від намірів родича чи медичного працівника і попри наполегливе та свідоме прохання самого важкохворого пацієнта, кваліфікація кримінальної відповідальності за активну евтаназію здійснюється за ст. 115 КК України як «умисне вбивство» [3]. Сама згода пацієнта на позбавлення його життя немає жодного юридичного значення для кримінального закону і не виключає кримінальної протиправності діяння. Це у свою чергу, створює порушення балансу між буквою закону і принципами гуманності, фактично унеможливлюючи будь-яку легальну форму евтаназії в Україні та тягне за собою кримінальну відповідальність для особи, яка її вчинила.

Розглядаючи пасивний вид евтаназії, то площина кваліфікації такого її виду дещо інша. Свідоме припинення підтримувального лікування чи навмисне відключення апаратів життєзабезпечення медичним персоналом можна розцінювати як спеціальні кримінальні правопорушення у медичній сфері. Зокрема, мається на увазі ст. 139 КК України, що передбачає покарання за «ненадання допомоги хворому медичним працівником» [3]. Натомість у випадках, коли пасивна евтаназія може здійснюватися загальним суб'єктом, наприклад, близькою особою, який з мотивів співчуття до хворого, що зазнає нестерпні фізичні страждання, свідомо залишає його без допомоги (не викликає лікаря чи не вводить необхідні препарати, через які підтримується життєдіяльність хворої особи), такі дії можуть підлягати кваліфікації за ст. 136 КК України, як «ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані» [3]. Хоча милосердя і не виправдовує особу за позбавлення іншої особи життя за кримінальним законом, суди могли б враховувати такий мотив, як пом'якшуючу обставину. Крім того, варто зазначити і ст. 53 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», у якій зазначається, що медичним працівникам заборонено навмисно прискорювати смерть чи здійснити «умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [4].

Розглянувши кримінально-правову кваліфікацію варто перейти до питань декриміналізації таких діянь, адже дискусії на рахунок цього у вітчизняній правовій доктрині ведуться вже не один рік. Зокрема, у своєму дослідженні Р. О.Стефанчук, А. О. Янчук, М. М. Стефанчук, М. О. Стефанчук та Н. Є. Блажівська зазначають, що в Україні вже були певні спроби узаконення пасивного виду евтаназії ще коли відбувалася підготовка однієї з перших редакцій Цивільного кодексу України [5, с. 393]. В кінцевому результаті, таку пропозицію не сприйняли парламентарі, і остання редакція була видана із зазначенням у ч. 4 ст. 281 ЦК України «про заборону задоволення прохання фізичної особи припинити її життя» [6].

Серед прихильників евтаназії існує думка, що кожна людина має право розпоряджатися своїм життям на власний розсуд, зокрема щоб безнадійно хвора особа могла припинити свої нестерпні страждання у випадках, коли навіть лікування вже не є ефективним. Інші вважають, що юридична заборона евтаназії є блокуванням, а не безпосереднім вирішенням проблеми, адже її легалізація може вивести цей процес із тіні, коли родичі чи лікарі змушені діяти неофіційно.

Натомість ті, хто вважають, що евтаназію не варто легалізовувати стверджують, що цей процес має високий ризик зловживань. До прикладу, згоду на смерть можуть отримати під тиском, коли родичі підштовхують хвору людину до такого кроку задля того, щоб не оплачувати їй дороговартісне лікування або через інші фінансові причини. Проте, процедура евтаназії на сьогодення існує і функціонує під суворим наглядом в таких країнах, як Нідерланди, Колумбія, Люксембург, Бельгія, Канада та інші. Цей факт доводить, що нормативне регулювання права на гідну смерть в цілому є реальним, і Україна також могла б імплементувати у своє законодавство подібні норми. Однак, головна перешкода полягає у недостатньому розвитку країни та неготовності суспільства до таких змін: недостатнє фінансування та розвиток паліативної медицини, вразливість корупційних ризиків, існування культурних та релігійних бар'єрів поки не дозволяють вибудувати ту міцну запобіжну систему, яка діє у країнах з легалізованою евтаназією. Тому наразі це питання є радше дискусійним, ніж практичним.

Отже, питання кримінально-правової оцінки евтаназії в Україні залишається одним із найскладніших конфліктів між принципами гуманізму та суворим текстом закону. Чинне українське законодавство кваліфікує будь-які форми умисного позбавлення життя як кримінальне правопорушення, оскільки зобов'язується охороняти життя особи як найвищу конституційну та соціальну цінність. Водночас практика інших країн з легалізованою процедурою евтаназії свідчить про необхідність законодавчої та доктринальної дискусій, у яких б розглядалася можливість винятків чи альтернативних підходів щодо їхньої потенційної імплементації. Для цього необхідно, щоб рівень правової культури суспільства досяг найвищого рівня та створювалися бездоганні механізми контролю з боку держави. Відтак, суспільство та держава мають пройти етап глибокої дискусії, зайнятися забезпеченням розвитку медицини паліативної допомоги, створити гарантії від зловживань та прозорі інструменти правового регулювання, а вже після цього запроваджувати нормативне регулювання та легалізацію окремих видів евтаназії.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 20.04.2026)
2. Болдіжар С. Правові питання евтаназії: Україна та світовий досвід: монографія / М. Булеца, М. Менджул. Ужгород : РІК-У, 2021. 268 с.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. №2341-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 21.04.2026)
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради. 1993. № 4. ст. 19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 20.04.2026)
5. Стефанчук Р. О., Янчук А. О., Стефанчук М. М., Стефанчук М. О., Блажівська Н.Є. Право на евтаназію: за чи проти?. *Патологія.* 2018. Т. 15. № 3 (44). С. 390-395.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 22.04.2026)

Романчук М. М.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

З початком нового етапу російсько-української війни постала необхідність швидкої та ефективної адаптації кримінального законодавства до нових викликів національної безпеки. Одним із ключових кроків у цьому напрямку постало завдання доповнити Кримінальний кодекс України (КК України) статтею 111–1 [6], якою встановлено відповідальність за діяльність колаборційного характеру. Відповідно до положень Конституції України, забезпечення державного суверенітету та недоторканності територій визначено пріоритетним завданням держави, яке покладається на відповідальність усього українського суспільств [5].

Актуальність дослідження зумовлена значною кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень за цією статтею. За даними Офісу Генерального прокурора, з моменту введення норми було відкрито тисячі проваджень [2], проте на практиці, як зауважують М. С. Бондаренко та О. О. Кравчук у своєму аналізі нової статті 111–1 Кримінального кодексу України щодо колаборційної діяльності, виникають суттєві труднощі з розмежуванням колаборційної діяльності, державної зради (ст. 111–1 КК) та сприяння державі-агресору (ст. 111-2 КК) [3]. Тому, для подальшого аналізу окресленої проблематики, слід з'ясувати термінообшир поняття «колабораціонізм» та «колаборант» з опертям на наукові джерела. Отже, Енциклопедія сучасної України колабораціонізм окреслює як свідому та ініціативну співпрацю особи з державою-агресором, що здійснюється на шкоду національним інтересам, суверенітету та безпеці власної держави [4]. Автори аналітичного огляду про Колаборційну діяльність як кримінальне явище колаборантом вважають особу, яка здійснює активну співпрацю з представниками окупаційної влади, сприяє реалізації агресивних дій проти України або займається розповсюдженням ворожої пропаганди, що підриває національну безпеку [1, с. 7]. Водночас, особа, яка з незалежних від неї обставин залишилася на окупованій території та продовжувала виконання професійних обов'язків, не вважається колаборантом, за умови, що її діяльність не була спрямована на шкоду національним інтересам України [7] .

Відомо, що безпосереднім об'єктом колаборційної діяльності є основи національної безпеки України. Діяння, передбачені ст. 111–1 КК України, посягають на державний суверенітет, територіальну цілісність, недоторканність

та обороноздатність держави. Фахівці вважають, що додатковим об’єктом можуть виступати встановлений порядок державного управління та функціювання правоохоронних і судових органів на тимчасово окупованих територіях.

Об’єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується низкою чинників. Стаття 111–1 КК України містить вісім частин, кожна з яких описує окремі форми діяння:

- публічне заперечення здійснення збройної агресії проти держави Україна (ч. 1);
- зайняття посад у незаконних органах влади за власною ініціативою (ч. 2, 5);
- здійснення пропаганди в освітніх закладах (ч. 3);
- передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, а також ведення спільної господарської діяльності з окупаційною владою або представниками держави-агресора (ч. 4);
- організація та проведення незаконних виборів чи референдумів (ч. 5);
- проведення заходів, що мають політичний характер, організація інформаційної діяльності спільно з державою-агресором (ч. 6);
- добровільне зайняття посад у незаконних правоохоронних чи судових органах (ч. 7);
- надання допомоги збройним формуванням агресора (ч. 7) [6].

Більшість складників колабораційної діяльності є формальними: злочин вважають завершеним з моменту його вчинення, незважаючи на результат. Проте частини 7 та 8, що передбачають відповідальність за загибель людей або інші тяжкі наслідки, мають ознаки матеріального складу.

Однією з головних проблем є оцінний характер термінів, використаних законодавцем. Зокрема, поняття «добровільність» викликає значні дискусії. Аналіз практики застосування ст. 111-1 КК України вказує на проблему кваліфікації злочинів: в умовах окупаційного режиму визначення суб'єктивного аспекту «добровільності» стає предметом складної доказової дискусії, адже межа між співпрацею та виживанням під примусом часто є розмитою [3].

Також дискусійним залишається питання розмежування ч. 4 ст. 111–1 КК (господарська діяльність) та ст. 111-2 КК (сприяння державі-агресору). На практиці виникають ситуації, коли ідентичні дії (наприклад, сплата податків до бюджету окупаційної адміністрації) можуть бути кваліфіковані за різними статтями, що порушує принцип правової визначеності.

Суб’єкт правопорушення – фізична осудна відповідного віку, що нестиме кримінальну відповідальність (у деяких частинах – 16 років, у частинах, пов’язаних з тяжкими злочинами – 14 років). Суб’єктивна сторона характеризується тільки прямою виною. Особа повинна усвідомлювати, що її дії спрямовані на допомогу ворогу або легітимізацію окупаційного режиму.

Отже, аналіз суб’єктивних та об’єктивних ознак колабораційної діяльності свідчить про необхідність подальшого удосконалення ст. 111–1 КК України, зосередившись на:

- чіткому розмежуванні форм колабораціонізму та державної зради для уникнення подвійної кваліфікації;

- деталізації поняття «провадження господарської діяльності» з метою виведення з-під удару осіб, які здійснюють життєзабезпечення цивільного населення;
- уніфікації судової практики через роз'яснення Верховного Суду щодо критеріїв «добровільності» в умовах окупації.

Література:

1. Добробог Л. М., Березняк В. С., Макашов А. В., Ткач Ю. О. Колабораційна діяльність як кримінальне явище : аналітичний огляд. Дніпро : ДДУВС, 2023. 42 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12201/1/Колабораційна%20діяльність_аналітичний%20огляд%20%281%29.pdf
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення URL:https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262 (дата звернення: 26.04.2026).
3. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. URL: https://hrvector.org/PODIYI/22-03-20-MBO (дата звернення 14.04.2026)
4. Колабораціонізм. Енциклопедії сучасної України. URL : https://esu.com.ua/article-4446 (дата звернення: 26.04.2026).
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 26.04.2026).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top (дата звернення: 26.04.2026).
7. У МВС пояснили, хто потрапляє під визначення «колаборант». Інфопростір. 29.12.2022. URL : https://detector.media/infospace/article/206518/2022-12-29-u-mvs-poyasnyly-khto-potraplyaiepid-vyznachennya-kolaborant/ (дата звернення: 26.04.2026).

Романюк В. С.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Ющик О. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ГУМАННІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

Довічне позбавлення волі є найсуворішим видом кримінального покарання, передбаченим законодавством України, яке застосовується за вчинення особливо тяжких злочинів. Його правова природа, відповідність принципу гуманізму та перспективи реформування викликають значні дискусії як у наукових колах, так і серед правозастосовців. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю узгодження національного законодавства із міжнародними стандартами захисту прав людини.

Відповідно до ст. 64 Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року № 2341-III (станом на 2025 р.), довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, прямо передбачених законом [1]. При цьому законодавець визначає його як винятковий вид покарання, що застосовується лише тоді, коли суд вважає неможливим призначення строкового покарання [7, с. 102].

Водночас принцип гуманізму є одним із фундаментальних принципів кримінального права України. Він закріплений у Конституції України від 28 червня 1996 року [2] та знаходить своє відображення у загальних засадах кримінального законодавства. Згідно з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року, покарання не повинно мати нелюдський або такий, що принижує гідність, характер [3].

Саме в цьому контексті довічне позбавлення волі викликає найбільше дискусій, оскільки фактично передбачає ізоляцію особи до кінця життя без гарантованої перспективи звільнення. Така ситуація ставить під сумнів відповідність цього виду покарання принципу гуманізму та цілям кримінального покарання.

Особливу роль у формуванні підходів до оцінки довічного позбавлення волі відіграє практика Європейського суду з прав людини. У своїх рішеннях Суд неодноразово наголошував, що довічне покарання не суперечить ст. 3 Конвенції за умови, що воно не є «нередукованим», тобто особа має реальну можливість звільнення або перегляду вироку. Зокрема, у справі «Vinter and Others v. the United Kingdom» (2013 р.) зазначено, що відсутність механізму перегляду

довічного покарання порушує вимоги Конвенції [4]. Аналогічна правова позиція викладена у справі «Petukhov v. Ukraine (No. 2)», де встановлено порушення Україною міжнародних зобов'язань у зв'язку з відсутністю ефективного механізму звільнення [5].

Українське законодавство тривалий час не передбачало належного механізму звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Єдиною можливістю залишалося помилування Президентом України, що має дискреційний характер і не гарантує об'єктивного та регулярного перегляду справи. Такий підхід не повною мірою відповідає європейським стандартам захисту прав людини та піддається обґрунтованій критиці з боку науковців [6, с. 87].

Важливим аспектом дослідження є проблеми практичного застосування довічного позбавлення волі в Україні. Зокрема, однією з ключових проблем є відсутність чітких критеріїв, за якими суд обирає між довічним позбавленням волі та строковим покаранням. Це може призводити до неоднорідності судової практики та порушення принципу справедливості [6, с. 95].

Крім того, існує проблема невідповідності умов відбування покарання сучасним стандартам поводження з ув'язненими. Особи, засуджені до довічного позбавлення волі, перебувають у стані тривалої ізоляції, що обмежує їх можливості для ресоціалізації. Така ситуація негативно впливає на психологічний стан засуджених та суперечить цілям кримінального покарання [7, с. 215]. Відповідно до кримінального законодавства, покарання має на меті не лише кару, але й виправлення особи та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень [7, с. 310]. Проте за відсутності реальної перспективи звільнення досягнення мети виправлення є проблематичним, що ставить під сумнів ефективність довічного позбавлення волі як виду покарання.

У відповідь на зазначені проблеми в Україні розпочато процес реформування інституту довічного позбавлення волі. Зокрема, обговорюється запровадження механізму умовно-дострокового звільнення або перегляду вироку після фактичного відбуття певного строку покарання (наприклад, 20–25 років). Такий підхід відповідає європейській практиці та сприяє реалізації принципу гуманізму [4]. Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» ст. 82 КК України доповнено ч. 5. «Покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінено на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років, якщо засуджений відбув не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання» [1].

Разом з тим у науковій доктрині існують різні підходи до вирішення цієї проблеми. Перший передбачає встановлення чітко визначеного строку, після якого особа має право на перегляд вироку. Другий полягає у збереженні інституту помилування як основного механізму, але з удосконаленням процедури. Третій – комбінований, що поєднує судовий перегляд із можливістю помилування. Кожен із цих підходів має свої переваги та ризики, зокрема щодо забезпечення балансу між інтересами суспільства та правами засуджених [7, с. 215].

Окремої уваги потребує питання ресоціалізації осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Відсутність перспективи звільнення негативно впливає на мотивацію до виправлення, тоді як наявність реальної можливості звільнення стимулює правомірну поведінку та участь у програмах ресоціалізації [6, с. 143].

Таким чином, довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання потребує подальшого вдосконалення. Його застосування має відповідати принципу гуманізму та міжнародним стандартам захисту прав людини. Запровадження ефективного механізму перегляду довічних вироків, удосконалення умов відбування покарання та забезпечення реальної можливості ресоціалізації є ключовими напрямами реформування. Подальший розвиток цього інституту має здійснюватися з урахуванням практики ЄСПЛ, наукових підходів та необхідності забезпечення балансу між інтересами суспільства і правами людини.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3920
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Vinter and Others v. the United Kingdom» від 09.07.2013. – URL: https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Vinter%20and%20Others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-122664%22]}
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Petukhov v. Ukraine (No. 2)» від 12.03.2019. – URL: https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Petukhov%20v.%20Ukraine%20(No.%202)%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-191703%22]}
6. Погорецький М. А. Проблеми застосування довічного позбавлення волі в Україні. Харків: Право, 2023. 312 с.
7. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 1024 с.

Романюк М.-Е. А.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Продан Т. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПРОБЛЕМИ ДОЦІЛЬНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Питання, пов'язані з перевихованням та ресоціалізацією неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, завжди залишатимуться актуальними. Досить часто реалізація кримінальної відповідальності у формі відбування покарання не є доцільною та ефективною для виправлення неповнолітнього. Особливим інститутом кримінального права України, який дозволяє замінити покарання альтернативним впливом на неповнолітніх правопорушників, є примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК України. Їх застосовують до неповнолітнього, «якого звільняють від кримінальної відповідальності за вчинений вперше кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, якщо його виправлення є можливим без застосування покарання (ч. 1 ст. 97 КК України); до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 2 ст. 97 КК України); до неповнолітнього, якого звільняють від покарання за вчинений кримінальний проступок або нетяжкий злочин, якщо визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання (ч. 1 ст. 105 КК України)» [1].

Однак питання доцільності та ефективності застосування примусових заходів виховного характеру викликають дискусії серед науковців. Тому для глибшого розуміння специфіки цього інституту варто детально розглянути кожен із передбачених законом заходів.

Першим зазначеним у ч. 2 ст. 105 КК України примусовим заходом виховного характеру є застереження. Це один із найм'якших заходів, який полягає в тому, що суд роз'яснює неповнолітньому суспільно небезпечні наслідки його діяння та оголошує йому за це діяння осуд, а також попереджає про більш суворі правові наслідки, які можуть настати для неповнолітнього у разі подальшої кримінально протиправної поведінки [2]. Як зазначає Т.І. Нікіфорова, «застосування цього заходу є доцільним у тому випадку, якщо підліток цілком усвідомлює свою

неправильну поведінку і розкається у вчиненому» [3, с. 111]. Водночас О. І. Саско стверджує, що застереження не є ефективним заходом, адже не створює для неповнолітнього правообмежень, тому його потрібно застосовувати в комплексі з іншими примусовими заходами виховного характеру [4, с. 173]. Крім того, В. О. Шморгун вказує, що невизначено те, як саме суд повинен оголосити осуд та роз'яснити неповнолітньому наслідки його діянь: чи потрібно зазначати про це письмово в обвинувальному вироку суду, чи усно після проголошення вироку. Також, враховуючи те, що вирок суду, який визнає неповнолітнього винним у вчиненні кримінального правопорушення, але звільняє його від покарання, підлягає оскарженню, а застереження фактично виконується судом в момент проголошення вироку – припинення його застосування буде неможливим, якщо вирок суду буде скасовано. У зв'язку з цим, на думку В. О. Шморгуна, варто виключити застереження з переліку видів примусових заходів виховного характеру [5, с. 50].

Наступний захід – «обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього» [1]. Тобто суд, враховуючи дані про особу неповнолітнього та характер вчиненого ним кримінального правопорушення, може: «на певний строк обмежити перебування неповнолітнього поза домівкою в певний час доби; заборонити йому відвідувати певні місця, змінювати без згоди органу, який здійснює за ним нагляд, місце проживання, навчання чи роботи, виїжджати в іншу місцевість; покласти на нього обов'язок продовжити навчання, пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або у разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів)» тощо [2]. Як зазначає О. І. Саско, цей захід є найоптимальнішим, адже він вберігає неповнолітню особу від негативного впливу та запобігає вчиненню ним нових кримінальних правопорушень. Ефективним та доцільним цей захід буде лише у разі обов'язкового встановлення, разом з обмеженням дозвілля, особливих вимог до поведінки, які мають педагогічний вплив [4, с. 174]. Крім того, на думку В. О. Шморгуна, необхідно, щоб у КК України був визначений перелік видів обмеження дозвілля і вимог до поведінки неповнолітнього. Адже невичерпність таких заходів надає судам широкий обсяг дискреційних повноважень, що суперечить принципу юридичної визначеності [6, с. 249].

Третім примусовим заходом виховного характеру є «передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання» [1]. Така передача можлива, зазвичай, на строк не менше одного року (не довше, ніж до досягнення особою повноліття) та за умови, що особа, якій передають неповнолітнього надала на це згоду і здатна забезпечити позитивний виховний вплив та контроль за поведінкою неповнолітнього [2].

Науковці зазначають, що важливо брати до уваги те, що десоціалізація неповнолітнього правопорушника часто відбувається внаслідок недостатньої уваги або ж згубного впливу з боку батьків чи осіб, які їх заміняють. На думку О. І. Саско, через те, що сімейним законодавством на батьків (усиновителів,

опікунів чи піклувальників) покладено обов'язок виховувати своїх дітей та доглядати за ними, передача неповнолітніх під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють є малоефективною та недоцільною. Адже після закінчення строку застосування цього заходу їхній обов'язок здійснювати контроль та нагляд за своїми дітьми залишається. Тому із переліку осіб, під нагляд яких можна передавати неповнолітнього правопорушника варто виключити батьків чи осіб які їх заміняють [4, с. 176]. Крім цього, Т. І. Пономарьова вважає, що передача неповнолітнього під нагляд, як примусовий захід виховного характеру, суперечить нормі ч. 4. ст. 105 КК України про призначення неповнолітньому вихователя, що не є примусовим заходом виховного характеру. У зв'язку з цим, у кримінальному законодавстві необхідно уточнити значення поняття «вихователя» [7, с. 198].

Наступним заходом виховного характеру є «покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки» [1]. Застосовуючи цей захід суд повинен зазначити розмір збитків, що підлягають відшкодуванню та строки впродовж яких вони повинні бути відшкодовані [2]. Як зазначає Т.І. Нікіфорова, цей захід призначають досить рідко, що свідчить про відсутність самостійного заробітку та майна у неповнолітніх [3, с. 113]. До того ж, на думку Т.І. Пономарьової, ця норма КК України має бути уточнена, адже вона не вказує на те, що коштів, майна, заробітку, якими володіє неповнолітній, повинно вистачати для відшкодування заподіяних ним збитків [7, с. 197].

Останній захід у вигляді «направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків призначають до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років» [1], тій неповнолітній особі, щодо якої застосування інших примусових заходів виховного характеру виявилось неефективним, однак за умови відсутності у неї інвалідності чи інших медичних протипоказань [2]. Як зазначає Т. І. Нікіфорова, цей захід не поступається суворістю покаранню у виді позбавлення волі на певний строк. Його призначають особам з особливо зухвалою та асоціальною поведінкою [3, с. 114]. На думку Т. І. Пономарьової, поміщення підлітка до спеціальної навчально-виховної установи є фактичною підміною поняття виховної колонії, оскільки в обох випадках його права та свободи суттєво обмежуються жорсткими вимогами режиму [7, с. 201]. Водночас В. О. Шморгун вважає, що цей примусовий захід необхідно виключити з КК України через те, що він є застарілим, неефективним та не відповідає міжнародним стандартам [8, с. 396].
Отже, хоча примусові заходи виховного характеру є більш гуманним способом виправлення та перевиховання неповнолітніх правопорушників, аналіз наукових підходів свідчить про наявність суттєвих недоліків, а також викликає сумніви щодо доцільності та ефективності окремих із цих заходів, що зумовлює потребу їх перегляду та вдосконалення законодавцем.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 18.04.2026)
2. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#top (дата звернення: 18.04.2026).
3. Нікіфорова Т.І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру: Навчальний посібник. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 175 с.
4. Саско О.І. Дискусійні аспекти ефективного застосування примусових заходів виховного характеру. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. С. 170-179. DOI: https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-170-179 (дата звернення: 18.04.2026).
5. Шморгун В.О. Застосування примусових заходів виховного характеру у виді застереження: ефективність та доцільність застосування при звільненні від покарання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. С. 47-52. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.7 (дата звернення: 18.04.2026).
6. Шморгун В.О. Проблемні питання застосування примусових заходів виховного характеру у виді обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього. *Нове українське право*. Вип. 1. 2025. С. 245-252. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2025.1.31 (дата звернення: 18.04.2026).
7. Пономарьова Т.І. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2014. № 7. С. 195-203. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e1a484fd-b84f-4346-9dcd-1a7719c24bd2/content#page=195 (дата звернення: 18.04.2026).
8. Шморгун В.О. Звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру у виді направлення до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків: правове регулювання та проблеми реалізації. *Право і суспільство.* № 6. 2025. С. 388-398. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.55 (дата звернення: 18.04.2026).

Ульянова Є. Р.
студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

МЕЖІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ПРИ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ

Життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека – це найвищі соціальні цінності, так закріплено статтею 3 Конституції України. І якщо хтось на них посягає, то зазвичай повинен нести за це відповідальність. Проте з цього правила є винятки, і необхідна оборона якраз цим винятком і є.

Міжнародне право визнає, що будь–яка держава має право захищатися, коли є загроза для її безпеки, і Україна, ясна річ, також має право оборонятися під час дії воєнного стану, тим більше, що в цей час державі і її громадянам загрожують із зовнішнього боку. А 55 стаття Конституції України встановлює право кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягянь будь-якими способами, якщо вони не заборонені законом.

В науковій літературі здебільшого використовують визначення, запропоноване В. Долопчевим: «необхідна оборона – це визнане державою за кожним громадянином право власними силами захищати будь–яке право, своє чи чуже, від протизаконного нападу». Законодавець визначив, що необхідною обороною є дії, які особа вчиняє для захисту прав та інтересів, що охороняються законом, для захисту іншої особи чи суспільних інтересів або інтересів держави від суспільно небезпечного посягяння, спрямовані на заподіяння шкоди нападникові чи нападникам, і ця шкода повинна бути необхідною і достатньою в тій ситуації для того, аби відвернути посягяння чи припинити йому.

Законодавець захищає не тільки інтереси особи, на права чи свободи якої здійснюються посягяння, надаючи їй можливість необхідної оборони, але і інтереси нападника. Так, шкода, заподіяна йому, не повинна перевищувати меж, необхідних для припинення посягання, це не повинен бути акт помсти, самочинна розправа над нападником. Сам факт необхідної оборони полягає в заподіянні шкоди іншій особі, який, за виключенням знову ж таки необхідної оборони є кримінальним злочином і підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Саме тому дуже важливою є підстава необхідної оборони, яка також має відповідати певним вимогам, адже якщо їх було недотримано, то стан необхідної оборони був відсутнім, а, отже, особу, яка буцімто захищалася має бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Є поняття «мінімальної шкоди», заподіяння якої буде достатньо для відвернення посягання [3]. Проте на практиці зрозуміти, чого саме буде достатньо – просто відштовхнути людину, вдарити її по руці або кинутися в бійку, підібравши з землі камінь – важко, тож ключовим є те, аби шкода, завдана нападнику, була співмірною у порівнянні із відвернутою шкодою.

Пленум Верховного Суду України у Постанові «Про судову практику у справах про необхідну оборону» зазначив, що розгядаючи питання про те, чи була оборона правомірною чи ж було перевищення її меж, необіхдно враховувати у сукупності таке: відповідність і невідповідність знарядь захисту та посягання; характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася; обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема місце й час посягання, його раптовість, кількість тих, хто посягав, і тих, хто захищався, їх фізичні дані (вік, стать, стань здоров'я).

Також важливим є те, що особа, яка захищається, має перебувати під впливом небезпеки, і її дії мають бути спрямовані на її відвернення чи зупинення. А якщо прикриваючись необхідною обороною особа розправляється з нападником, то тут буде не перевищення меж необхідної оборони, а відсутність цієї самої оборони як такої, тому що метою до дій було завдання шкоди іншій особі, а не захист своїх прав чи інтересів, прав чи інтересів інгших осіб чи держави від суспільно–небезпечного посягання.

Важливим є і дотримання меж необхідної оборони, тобто особа, навіть захищаючи свої законні права та інтереси не може це робити, не обмежуючись ніякими рамками, адже шкода, завдана нападникові, не може перевищувати міри необхідності. До перевищення меж відноситься, наприклад, завдання нападникові тяжких тілесних ушкоджень чи смерті. Але із цього правила є винятки, так, п'ятою частиною 36 статті КК України встановлено, що у разі, якщо нападник був озброєним, якщо напад був здійснений групою осіб, навіть якщо зброї у них не було і у випадку насильницького вторгнення в житло або інше приміщення особа, яка буде захищатися до відповідальності не притягуватиметься, причому незалежно від того, якщо шкода буде нею завдана.

Для того, щоб констатувати факт перевищення меж необхідної оборони, мають бути наявні такі ознаки: по перше, особа, яка завдала шкоду, повинна перебувати у стані оборони від посягання, яке є суспільно–небезпечним, дійсним і наявним, для того, аби захистити свої законні права та інтереси і для реалізації цього захисту заподіює нападникові шкоду; по друге, шкода, заподіяна особі, яка посягає на права та інтереси іншої особи, має бути тяжкою, тобто смерть або тяжкі тілесні ушкодження (з цього випливає, що якщо було завдано легке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, була завдана матеріальна шкода будь якого розміру, перевищенням меж це не буде); по третє, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження або смерті явно не відповідало небезпеці посягання або обстановці захисту, наприклад, беззбройний грабіжник хотів вихопити у перехожого з рук телефон, а перехожий дістав пістолет і застрелив його. «Явно» тут мається на увазі, що особа, яка захищалася, розуміла, що в цих конкретних умовах посягання може бути відвернено або припиненим і з заподіянням меншої шкоди. І по четверте, шкода була заподіяна навмисне – особа, яка захищалася,

усвідомлювала, що її дії є суспільно–небезпечними, вони перевищують необхідні і достатні дії для того, аби посягання відвернути чи припинити його, а також особа прагне заподіяти нападнику саме такої шкоди. Оскільки законодавець не ставить особу, яка захищається, вище за закон, то за перевищення меж необхідної оборони настає кримінальна відповідальність: так, за умисне вбивство особа притягається до відповідальності за ст. 118 КК України, а за умисне тяжке тілесне ушкодження – за ст. 124 КК України. До перевищення меж необхідної оборони відноситься не лише завдання шкоди – у разі, якщо особа захищалася невчасно, тобто посягання вже припинилося, наприклад, нападник вихопив у перехожого з рук телефон і втік, і людина, яку пограбували, знайшла крадія, наступного дня прийшла до нього і завдала йому середньої тяжкості тілесних ушкоджень, необхідною обороною це не буде.

Перевищення меж необхідної оборони може бути і у разі запізнілої або передчасної оборони, наприклад, якщо шкода буде завдана до нападу чи через тривалий час після нього, і це буде підставою притягнення до кримінальної відповдіальності. Передчасною є така оборона, яка застосовується коли підстав для неї ще немає, наприклад, перехожому здалося, що чоловік, який іде за ним, хоче його пограбувати, і тому він кинувся на нього з кулаками. А запізнілою – коли підстави для оборони вже не існує, і відповідно потреби заподіювати шкоду також. запізніла оборона як перевищення її меж може бути, якщо: особа, що захищається від нападу, може усвідомлювати те, що посягання завершене і небезпеки його негайного відновлення немає; відсутній значний проміжок часу між завершенням посягання і завданням шкоди особі, яка обороняється; особа, яка захищається, все ще знаходиться під враженням від нападу, яке тільки що закінчилося.

Важливим є і те, що особа, яка захищається, часто перебуває у стані сильного душевного хвилювання. Верховний Суд України у справі №723/873/15–к від 16.01.2019 дійшов до висновку, що стан сильного душевного хвилювання – це емоційний процес, який характеризується своєю раптовістю, неочікуваністю, миттєвістю, бурхливістю та швикдоплинністю. І оскільки він виникає внаслідок спровокованого і несподіваного нападу, особа через це може бути неспроможна адекватно оцінити характер небезпеки, і, відповідно, захищатися відповідно до інтенсивності нападу. Тож шкода, завдана нападнику, може виявитися сильнішою, ніж цього вимагали обставини. І тому заподіяння такої шкоди може і не кваліфікуватися як перевищення меж необхідної оборони, тому що однією із ознак перевищення меж є усвідомлені дії особи, яка обороняється, її бажання і прагнення до настання саме тих наслідків, які настали, а у разі, якщо особа не здатна усвідомити справжній характер небезпеки і відповідно до цього обрати необхідний спосіб захисту від неї, її дії не можуть бути умисними.

З огляду на вищенаведене, можна зробити висновок, що межами необхідної оборони є те, що шкода, завдана нападнику, має бути співмірною із реальною небезпекою, яку особа своїми діями намагалася відвернути чи зупинитиі ці дії мають бути своєчасними, і шкода не повинна бути завдана у вигляді тяжких тілесних ушкоджень чи смерті, за винятком того, що нападників було декілька чи що нападник був озброєним.

Література:

1. Столяр Т. В. Правова природа реалізації особою права на необхідну оборону в умовах військового конфлікту в Україні. *Публічне право № 2 (34).* 2019 р.
2. Романова , А., Пожидаєв , М. Особливості застосування необхідної оборони в умовах воєнного стану в Україні. *Матеріали конференцій МЦНД*, 2024р. Вінниця, Україна, с. 93–98.
3. Столяр Т.В. Перевищення меж необхідної оборони: поняття, ознаки та види відповідальності в разі виникнення ексцесу. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*, № 2 (10), 2015 р.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 20.04.2026).

Цісик Ю. В.,
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
Чернівецького інституту
«Одеська юридична академія»
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: **Попович О. В.,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини
Чернівецького інституту «Одеська юридична академія»
м. Чернівці, Україна

ВІДМЕЖУВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сурогатне материнство виступає однією з форм застосування допоміжних репродуктивних технологій і створює реальну можливість для подружніх пар, які страждають на безпліддя, реалізувати своє право на батьківство. Водночас у сучасних умовах воєнного стану в Україні, що супроводжується масштабною вимушеною міграцією населення, погіршенням соціально-економічної ситуації та підвищенням рівня вразливості жінок, питання репродуктивного здоров'я та доступу до відповідних медичних послуг набуває особливої значущості. У такому контексті використання сурогатного материнства виходить за межі суто медичної та цивільно-правової площини і може набувати кримінально-правового виміру, особливо тоді, коли відповідні правовідносини супроводжуються елементами примусу, обману, експлуатації чи використання уразливого стану жінки. Це, своєю чергою, обумовлює необхідність чіткого розмежування правомірного застосування допоміжних репродуктивних технологій і протиправних діянь, що посягають на свободу та гідність особи. Саме тому в сучасних умовах однією з ключових проблем виступає відмежування сурогатного материнства як легальної медичної практики від торгівлі людьми, оскільки зовнішня подібність окремих елементів цих явищ може призводити до складнощів у їх правовій оцінці та кримінально-правовій кваліфікації.

З огляду на це, необхідно звернутися до нормативного регулювання відповідних правовідносин. Так, з одного боку, порядок застосування сурогатного материнства в Україні визначається положеннями наказу Міністерства охорони здоров'я України № 787 «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» (далі – Наказ) [5], який закріплює медичні та організаційні засади використання відповідних технологій. З іншого боку, кримінально-правові межі допустимої поведінки визначаються, зокрема, ст. 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [4], яка передбачає відповідальність за торгівлю людьми або інші незаконні угоди щодо людини з метою її експлуатації.

Однак, ні аналіз положень зазначеного Наказу, так само як і дослідження складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України, свідчить про відсутність комплексного нормативного врегулювання питання сурогатного материнства саме у площині його відмежування від протиправних

форм використання людини. Така прогалина зумовлює неоднозначність правозастосовної практики та підвищує ризик неправильної кримінально-правової оцінки відповідних діянь. Водночас Україна залишається осередком репродуктивного туризму, де навіть попри агресію російської федерації, іноземці продовжують їхати «по дітей». Проте, окрім подружніх пар із безпліддям, до такої репродуктивної технології вдаються і інші особи в протиправних цілях («наприклад іноземці, що перебувають в одностатевих шлюбах, або іноземці, які не мають показань до застосування цієї медичної процедури, так і з метою одержання дитини задля її подальшої експлуатації)» [3, с. 584].

Саме за таких умов виникає об'єктивна потреба у виробленні чітких критеріїв відмежування сурогатного материнства як легальної медичної практики від торгівлі людьми як кримінально караного діяння. З цією метою доцільно виходити з аналізу сукупності юридично значущих ознак відповідних правовідносин.

При укладанні договору надання послуг сурогатного материнства ключову роль відіграє мета, якщо нею є отримання прибутку від передачі дитини – дане діяння слід кваліфікувати як торгівля людьми. У той же час, якщо дана послуга надається з добрих намірів, надати можливість подружжю із безпліддям стати батьками така процедура вважається законною. В ухвалі Подільського районного суду міста Києва від 22 липня 2024 року слушно зауважено, що «аналізом діючих норм встановлено, що право на сурогатне материнство має виключно подружжя (чоловік та жінка), що перебувають у зареєстрованому шлюбі, один з яких або обидва мають безпліддя (в тому числі наявність медичних показань до сурогатного материнства, передбачених законом) та надали передбачені законом документи» [8]. Виходячи з цього, у випадку передання дитини одностатевим парам та парам, які не мають показань до такої медичної процедури, таке сурогатне материнство може кваліфікуватись як торгівля людьми.

Крім того, якщо предметом договору про надання послуги сурогатного материнства, як істотної ознаки, є саме передача дитини, а не надання репродуктивної послуги, то має місце торгівля людьми. Як слушно зазначає В. Чечерський, «у випадку оплати правомірних послуг сурогатного материнства мова йде про надання сурогатною матір'ю платних послуг і дитина повинна бути передана (повернена) батькам, де передача дитини є логічним юридичним завершенням всієї медичної процедури, пов'язаної із забезпеченням репродуктивних прав. У випадку торгівлі людьми мова йде спочатку про незаконну передачу дитини від однієї особи до іншої за плату, де головним завданням є незаконна передача дитини, а метою – отримання неправомірної вигоди. Відтак з об'єктивної сторони факт оплати послуг сурогатного материнства не свідчить про торгівлю дітьми» [3, с. 587].

Разом з тим, важливим аспектом для відмежування є суб'єктивне ставлення сурогатної матері до допоміжної репродуктивної послуги. Передусім ідеться про добровільність її волевиявлення, яка виступає необхідною умовою правомірності таких правовідносин. За наявності вільної, усвідомленої та інформованої згоди сурогатної матері її участь у програмі допоміжних репродуктивних технологій не утворює складу кримінального правопорушення. Натомість відсутність добровільності може свідчити про потенційну наявність ознак кримінально караного діяння. У такому випадку сурогатне материнство фактично втрачає свій легальний характер і може трансформуватися у форму експлуатації людини.

Обґрунтованість такого підходу підтверджується і в науковій літературі. Зокрема, як зазначають А. А. Вознюк, О. О. Гриньків та О. П. Єрменчук, «торгівля людьми щодо сурогатної матері може мати місце у випадках її вербування, переміщення, переховування, передачі чи одержання з метою експлуатації, якщо такі дії вчиняються із застосуванням примусу, викрадення, обману, шантажу, використання матеріальної чи іншої залежності потерпілої, її уразливого стану або шляхом підкупу третьої особи, яка здійснює контроль над нею, з метою отримання згоди на експлуатацію» [3, с. 585].

Зокрема, жінки, перебуваючи у складних життєвих обставинах (скрутне матеріальне становище, наявність боргів, необхідність утримання дітей чи інших членів сім'ї), нерідко погоджуються на участь у програмах сурогатного материнства фактично без альтернативи, що свідчить про обмеженість їх свободи вибору. За таких умов формальна згода не виключає наявності експлуатації, а відтак – і ознак кримінального правопорушення. Судова практика також підтверджує можливість існування подібних ситуацій. Так, у вироку Оболонського районного суду міста Києва встановлено, що обвинувачені підшукували жінок, які перебували у вразливому стані або зазнавали матеріальної скрути, з метою їх залучення до протиправної діяльності, пов'язаної з використанням сурогатного материнства [1; 7].

Крім того, варто зауважити, що не кожне порушення порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України. Кримінальна відповідальність можлива лише за наявності ознак експлуатації та спеціальної мети. У зв'язку з цим обґрунтованою видається позиція Вознюка А. А., Сухачова І. О., та Сербіна Н. О., що «використання потерпілої для надання послуг сурогатної матері охоплюється терміном «експлуатація людини», оскільки пов'язане із використанням її фізіологічних можливостей щодо зачаття, виношування та народження дитини, а також супроводжується ризиками для фізичного і психічного здоров'я. У той же час така оцінка не є універсальною і не може застосовуватися до всіх випадків сурогатного материнства без урахування конкретних обставин [2, с. 112].

У цьому ж напрямі еволюціонує і сучасне законодавче розуміння відповідних явищ, де акцент робиться не на самій медичній процедурі, а на характері впливу на особу, яка до неї залучається. Так, у проєкті нового Кримінального кодексу України, а саме у ст. 4.4.1 передбачено, що одним із значень експлуатації людини є «примусове запліднення чи примусове сурогатне материнство» [6], що дає підстави вважати, що саме по собі сурогатне материнство не є експлуатацією, однак може набувати такого характеру за наявності примусу.

Разом із тим однією з ключових причин складнощів у відмежуванні сурогатного материнства від торгівлі людьми є відсутність єдиного нормативно-правового акта, який би комплексно регулював порядок застосування цієї репродуктивної технології. Фрагментарність правового регулювання створює передумови для зловживань та ускладнює процес належної кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь. З огляду на це вбачається доцільним прийняття окремого Закону України «Про сурогатне материнство», в якому необхідно визначити чіткі умови та порядок надання такої медичної послуги.

Зокрема, доцільно передбачити можливість застосування цієї процедури виключно у випадках безпліддя генетичної матері або наявності інших медичних показань, що унеможливлюють зачаття, виношування чи народження дитини; встановити вимоги до особи сурогатної матері, у тому числі виключити її перебування у стані, що свідчить про вразливість через складне матеріальне становище; а також запровадити обов'язкове ліцензування діяльності як репродуктивних клінік, так і посередників.

Таким чином, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що сурогатне материнство як допоміжна репродуктивна технологія може набувати кримінально-протиправного характеру за певних обставин: якщо метою укладення договору про надання послуг сурогатного материнства є отримання неправомірної вигоди; якщо фактичним предметом договору виступає дитина; якщо у діях сурогатної матері відсутня добровільність або її згода зумовлена обманом чи уразливим станом; а також якщо має місце експлуатація сурогатної матері. У зв'язку з цим доцільним є прийняття Закону України «Про сурогатне материнство», який визначатиме правові засади такої діяльності, оскільки саме чітке нормативно-правове регулювання є ключовим чинником запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у цій сфері.

Література:

1. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 28 жовтня 2024 року. Справа №756/1293/24. Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122621823 (дата звернення 30.04.2026).
2. Вознюк А.А., Сухачова, І.О., Сербіна, Н.О. Кримінально-правові ознаки торгівлі людьми та інших деліктів у незаконному сурогатному материнстві. *Київський часопис права*. 2024. № 4. С. 110-117.
3. Гриньків О.О., Вознюк А.А., Єрменчук О.П. Сурогатне материнство та торгівля людьми: критерії відмежування та підстави кримінальної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 583-589.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення 30.04.2026).
5. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ МОЗ № 787 від 09.09.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text (дата звернення 30.04.2026).
6. Проєкт нового Кримінального кодексу України станом на 26.02.2026. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code (дата звернення 30.04.2026).
7. Торгівля дітьми - викрито масштабну схему переправлення новонароджених дітей за кордон під прикриттям сурогатного материнства URL: https://surl.li/vqwtpj (дата звернення 30.04.2026).
8. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 22 липня 2024 року. Справа №756/15737/23. Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120590873 (дата звернення 30.04.2026).

Швець Я. О.
Студентка 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ЗВІЛЬНЕНЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Питання звільнення від кримінальної відповідальності є актуальним та важливим у кримінальному праві, адже воно стосується випадків, коли особа за наявності визначених законом підстав може не нести кримінально-правових наслідків. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності є проявом принципу гуманізму та справедливості. Згідно зі статтею 44 КК України, це відмова держави від застосування заходів кримінально-правового примусу до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за наявності передбачених законом підстав [1].

Водночас у науковій літературі звертається увага на дискусійність такого підходу. Зокрема, професор В. М. Куц зазначає, що законодавче визначення звільнення від кримінальної відповідальності фактично більше відповідає поняттю відмови держави від її застосування, оскільки на момент прийняття відповідного рішення кримінальна відповідальність ще не реалізована, а отже, термінологічно більш точним є саме поняття «відмова від застосування», а не «звільнення» [2, с. 268].

Слід зазначити, що, по-перше, звільнення від кримінальної відповідальності можливе лише до постановлення обвинувального вироку суду. По-друге, таке рішення приймається виключно судом, що забезпечує дотримання принципу законності та гарантує належну правову процедуру [1].

У кримінальному праві України виокремлюють кілька видів звільнення від кримінальної відповідальності залежно від підстав їх застосування, передбачених Кримінальним кодексом України: у зв’язку з дійовим каяттям (ст. 45), примиренням винного з потерпілим (ст. 46), передачею особи на поруки (ст. 47), зміною обстановки (ст. 48) та закінченням строків давності (ст. 49). Кожен із цих видів застосовується з урахуванням обставин вчиненого правопорушення [1].

1. Звільнення у зв’язку з дійовим каяттям.

Стосується особи, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості. У таких ситуаціях звільнення можливе, якщо є дійове каяття. [3, с. 306]

Дійове каяття означає, що людина щиро визнає свою вину, сприяє розкриттю правопорушення та компенсує заподіяну шкоду чи якимось чином

задовільняє її. Якщо чогось із цього немає, цей вид звільнення не застосовується [3, с. 307]. Також важливо, щоб особа не просто формально «погодилася», а реально виправила наслідки своїх дій і зробила це добровільно [3, с. 308].

2. Звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Цей вид звільнення застосовується у випадках, коли особа вперше вчинила кримінальне правопорушення невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості. Його суть полягає в тому, що винний досягає примирення з потерпілим та фактично відшкодовує завдану шкоду або усуває її наслідки. Примирення означає взаємну згоду між сторонами, коли потерпілий погоджується не мати претензій і фактично пробачає особу. При цьому важливо, щоб рішення було добровільним і не під тиском. Обов'язковою умовою також є реальне відновлення порушених прав потерпілого — через компенсацію шкоди або інші кроки, що усувають наслідки правопорушення [3, с. 308].

3. Звільнення у зв'язку з передачею особи на поруки.

Передача особи на поруки належить до видів звільнення від кримінальної відповідальності, які пов'язані з виховним впливом колективу. Такий варіант можливий щодо особи, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення невеликої або середньої тяжкості та щиро розкаялася. Суть полягає в тому, що трудовий колектив бере особу на поруки і зобов'язується проводити щодо неї виховний вплив. У свою чергу, особа повинна виправдати довіру — дотримуватися порядку, брати участь у виховних заходах і не порушувати закон [3, с. 309]. Якщо протягом визначеного терміну людина поводиться належним чином, вона залишається звільненою від кримінальної відповідальності. У разі порушення умов її знову притягують до відповідальності за вчинене правопорушення. [3, с. 310]

4. Звільнення у зв'язку із зміною обстановки.

Підстави для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки виникають тоді, коли після вчинення кримінального правопорушення ситуація суттєво змінюється і зникає суспільна небезпечність діяння або особи. Зміни можуть стосуватися як загальних умов у державі чи регіоні (економічних, соціальних, політичних), так і конкретних обставин на місці події або в оточенні особи. У результаті раніше небезпечне діяння вже не має того значення, яке мало на момент його вчинення. Також можливі випадки, коли через зміну життєвих обставин особа перестає становити суспільну небезпеку, і необхідність у притягненні її до відповідальності відпадає [3, с. 310].

5. Звільнення у зв'язку із закінченням строків давності.

Останнім видом звільнення від кримінальної відповідальності є звільнення у зв'язку із закінченням строків давності, яке застосовується у випадках, коли з моменту скоєння злочину минув визначений законом час і притягнення особи до відповідальності втрачає свою актуальність. Тривалість строків давності залежить від тяжкості вчиненого злочину і становить від двох до п'ятнадцяти років. Перебіг строку починається з моменту закінчення злочину і завершується моментом набрання обвинувальним вироком суду законної сили. Отже, після спливу встановлених законом строків особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності за наявності умов, визначених кримінальним законодавством [3, с. 313].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності є важливим елементом кримінального права України, який забезпечує реалізацію принципів гуманізму та справедливості. Він дає змогу у визначених законом випадках не застосовувати до особи кримінально-правові заходи, якщо для цього є достатні підстави. Цей інститут враховує як обставини вчиненого діяння, так і подальшу поведінку особи, зокрема її каяття, відшкодування шкоди, примирення з потерпілим, зміну обстановки, а також можливість передачі на поруки. Водночас наукові підходи до розуміння сутності звільнення від кримінальної відповідальності залишаються дискусійними, що свідчить про необхідність подальшого теоретичного осмислення та вдосконалення законодавчого регулювання у цій сфері.

Отже, звільнення від кримінальної відповідальності спрямоване на досягнення балансу між інтересами держави, потерпілого та особи, яка вчинила правопорушення.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 26.04.2026).
2. Куц В. М. Звільнення від кримінальної відповідальності та перспективи його законодавчого врегулювання. Часопис Київського університету права. 2021. № 2. С. 268.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2010. С. 306-113.

Юзько І. О.
студент 2 курсу
юридичного факультету
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Попович М. В.,
доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕНННЯ ОБШУКУ

Обшук, як частина слідчих (розшукових) дій в світовому та, зокрема, українському кримінальному провадженні є одним з основних способів отримання доказової інформації. Особливістю обшуку є його примусовий характер, оскільки, він пов'язаний із проникненням до житла чи іншого володіння особи, що становить істотне втручання у сферу приватного життя. Саме тому законодавець встановлює підвищені вимоги до обґрунтованості його проведення, наявності судового контролю та дотримання процесуальних гарантій прав особи [1]. У криміналістиці обшуки класифікують за кількома критеріями. За послідовністю проведення розрізняють первинний обшук і додатковий, який здійснюється у разі неповного або неякісного проведення першого. За одночасністю виділяють одиночний обшук, що проводиться в одному місці, та груповий, коли одночасно здійснюється кілька обшуків у межах одного кримінального провадження за єдиним планом і під спільним керівництвом. За об'єктами обшуку він може проводитися щодо приміщень, транспортних засобів, ділянок місцевості або особи [6].

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, слідчий або прокурор під час обшуку може обмежувати пересування осіб, проводити їх обшук за наявності підстав, відкривати приміщення чи сховища без згоди власника, а також оглядати й вилучати речі та документи, що мають значення для кримінального провадження [1, с. 234-235].

Обшук поєднує процесуальну регламентацію з елементами примусу, що й обумовлює необхідність чіткого дотримання визначеної законом процедури. Ефективність обшуку безпосередньо залежить від належної підготовки. Саме підготовчий етап значною мірою визначає результативність усієї слідчої дії, адже дає змогу заздалегідь передбачити можливі труднощі, визначити оптимальну тактику та забезпечити належну організацію проведення обшуку. До основних елементів підготовки належать аналіз матеріалів кримінального провадження, збір орієнтуючої інформації, визначення учасників, планування дій, підготовка технічних засобів, а також отримання ухвали слідчого судді [7].

Робочий етап обшуку складається з трьох стадій: попередньої, оглядової та детальної. На попередній стадії забезпечується раптовість, здійснюється проникнення до об'єкта, пред'являється ухвала суду, роз'яснюються права

учасникам та пропонується добровільно видати необхідні предмети. Саме ця стадія створює початкові умови для подальшого проведення обшуку та значною мірою впливає на поведінку осіб, які перебувають на об'єкті.

Варто зазначити, що тактика обшуку залежить від об'єкта. Обшук транспортних засобів передбачає детальне дослідження конструктивних елементів, зокрема багажника, салону та технічних частин, часто за участю спеціаліста. У таких випадках особливого значення набуває перевірка прихованих порожнин, елементів обшивки та механізмів, де можуть бути сховані предмети чи документи.

Обшук у приміщенні є найбільш поширеним і проводиться послідовно з урахуванням можливих сховищ. Особлива увага приділяється допоміжним приміщенням, конструктивним елементам будівлі та місцям, де можуть бути приховані предмети. Саме в житлових та службових приміщеннях найчастіше застосовуються різні способи маскування, тому обстеження має бути максимально уважним і логічно послідовним. Данні оперативні дії на місцевості є складними і потребуючими поділу території на ділянки з подальшим системним обстеженням, іноді із застосуванням технічних засобів і проведенням розкопок. У таких випадках результат значною мірою залежить від правильно обраного способу дослідження території та від того, наскільки повно враховано її рельєф, площу й характер можливого приховування об'єктів.

Обшук особи полягає у примусовому обстеженні тіла, одягу та речей. Він проводиться у визначеній послідовності з дотриманням вимог щодо статі та за участю спеціалістів у разі необхідності. Оскільки цей різновид обшуку безпосередньо пов'язаний із втручанням у сферу особистої недоторканності, його проведення потребує особливої обережності, тактовності та суворого дотримання процесуального порядку [4].

Фіксація обшуку має ключове значення для надання доказової сили отриманим результатам. Основним документом є протокол, який складається відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України і містить вступну, описову та заключну частини. Саме належна фіксація дозволяє надалі оцінити законність дій учасників обшуку та використати отримані відомості як докази у кримінальному провадженні. У протоколі зазначаються обставини проведення обшуку, склад учасників, послідовність дій, а також детальний опис виявлених і вилучених предметів із зазначенням їх ознак та місця знаходження. Особлива увага приділяється опису сховищ і способів маскування. Це забезпечує точність відображення фактичної ситуації та дозволяє уникнути сумнівів щодо походження вилучених об'єктів. Усі заяви та зауваження учасників заносяться до протоколу. Він складається у двох примірниках, підписується всіма учасниками, а один примірник вручається особі, у якої проводився обшук. Така процедура гарантує можливість подальшої перевірки змісту протоколу і захисту прав осіб, які брали участь у слідчій дії або щодо яких вона проводилася. Обшук обов'язково фіксується технічними засобами (аудіо- та відеозаписом), а до протоколу можуть додаватися фото, схеми, записи та інші матеріали, що підтверджують його результати. Додаткові матеріали мають важливе значення для уточнення окремих моментів обшуку й можуть істотно доповнювати зміст протоколу, підвищуючи загальну переконливість отриманих доказів [8].

Отже, обшук у кримінальному процесі України є однією з ключових слідчих (розшукових) дій, яка відіграє важливу роль у встановленні обставин кримінального правопорушення та отриманні доказової інформації. Його проведення характеризується поєднанням процесуальної форми та криміналістичної тактики, що зумовлює необхідність комплексного підходу до його організації та реалізації. Аналіз особливостей проведення обшуку свідчить, що його ефективність безпосередньо залежить від належної підготовки, чіткого дотримання вимог Кримінально процесуального кодексу України, правильного застосування тактичних прийомів, а також повної та об'єктивної фіксації результатів. Водночас обшук пов'язаний із суттєвим втручанням у сферу прав і свобод людини, що зумовлює підвищені вимоги до законності, обґрунтованості та пропорційності його проведення. Сучасна практика засвідчує наявність окремих проблемних аспектів, зокрема щодо забезпечення процесуальних гарантій, недопущення зловживань та належного судового контролю. У зв'язку з цим важливим є подальше вдосконалення як нормативного регулювання, так і правозастосовної практики, що дозволить забезпечити баланс між інтересами кримінального правосуддя та захистом прав людини.

Література:

1. Кримінально процесуальний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 21.04.2026).
2. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. ТуманК82 та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Пр;2013.-824 с
3. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Х. : Право, 2010. 608 с
4. Литвиненко О.Г., Літун О.О., Лісойван Я.М. Процесуальні особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану: сучасні законодавчі зміни та практика застосування, Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2026. Серія ПРАВО. Випуск 93: частина 5, С. 121-126.
5. Обшук (ст. 234 КПК України): судова практика [Електронний ресурс]. URL: https://pravoua.web.app/obshuk-st-234.html (дата звернення 21.04.2026).
6. Тактика обшуку [Електронний ресурс]. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/criminalistics/info/lec17.html (дата звернення 21.04.2026).
7. Терещук С. С. Окремі процесуальні аспекти проведення обшуку, Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» №1 (2024), С. 644-647.
8. Черняк Н. П., Гаркуша А. Г. Особливості проведення обшуку за кримінальним процесуальним законодавством України / Н. П. Черняк, А. Г. Гаркуша // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2018. – № 4 (97). С. 148-152

Яворська Є. А.
Студентка 3 курсу
Юридичного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Шевчук А. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ТЕРМІНОЛОГІЧНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Проблема точності законодавчого визначення поняття «вбивство» є предметом наукових дискусій. Незважаючи на зовнішню очевидність цього терміну, в теорії кримінального права немає єдності щодо того, чи охоплює він лише умисне позбавлення життя іншої людини, чи також випадки необережного заподіяння смерті. Така невизначеність відображається і в чинному Кримінальному кодексі України, який містить суперечливі формулювання у статтях 115 та 119, що, своєю чергою, потребує системного наукового аналізу.

У частині першій статті 115 законодавець формулює поняття вбивства як умисного протиправного заподіяння смерті іншій людині. Проте таке твердження породжує суперечність із положеннями статті 119, де йдеться про «вбивство, вчинене через необережність».

З цього приводу у науці кримінального права склались два протилежні підходи: представники першого визнають можливість як умисної, так і необережної форми вини при вбивстві, тоді як прибічники другого - зводять поняття вбивства лише до умисного діяння. Таким чином, існує широке і вузьке розуміння цього терміну [1, с. 268].

Перші обгрунтовують дуальність поняття вбивство тим, що Кримінальний кодекс України пропонує два різновиди вбивств залежно від форми вини. Натомість ті, хто розуміють під вбивством лише умисне заподіяння смерті аргументують це досвідом іноземних держав, суспільним розумінням вбивці як особи, яка позбавила іншу особу життя саме умисно. Позиції обох сторін піддаються критиці, зокрема, незгодні з вузьким підходом вказують на ризик зниження рівня суспільного осуду за необережне позбавлення життя [1, с. 269].

Неузгодженість термінології у національному кримінальному законодавстві призводить не лише до теоретичних дискусій, а й до практичних проблем правозастосування. Виникає колізія між змістом понять і формулюваннями закону, що суперечить принципу правової визначеності, як складовій верховенства права. Термін «вбивство» за Кримінальним кодексом України вже містить ознаку умислу. Використання цього ж терміну у контексті необережного діяння суперечить принципу правової визначеності, адже створює логічну

аберацію (спотворення): неможливо одночасно кваліфікувати одне й те саме діяння як умисне і необережне. На відміну від змішаної вини, де різне ставлення до діяння і наслідків допускається, у статті 119 йдеться про смерть як наслідок, до якого законодавець приписує одночасно і умисне і необережне ставлення. Така ситуація не лише ускладнює правозастосування, а й ставить під сумнів можливість притягнення особи до відповідальності за цією статтею, оскільки відсутня чітка законодавча конструкція складу злочину [2, с. 229-230].

Для усунення цієї суперечності пропонуються два альтернативні підходи. Перший – винесення ознаки умислу за межі дефініції вбивства у статті 115, що дозволить розглядати вбивство як родове поняття, яке охоплює як умисне, так і необережне заподіяння смерті. Другий – збереження чинного визначення вбивства як умисного діяння, але заміна формулювання у статті 119 на «протиправне заподіяння смерті іншій людині, вчинене через необережність», що дозволить уникнути термінологічної плутанини. Обидва варіанти спрямовані на відновлення правової визначеності та узгодження кримінально-правових дефініцій [2, с. 230].

Для вирішення проблеми визначення вбивства в українському законодавстві, потрібно врахувати досвід іноземних держав.

У ФРН це вбивство через необережність розкривається у вигляді недбалого виконання особою свого обов'язку, що призвело до смерті – позбавлення життя через недбалість. Австрійське законодавство передбачає дві норми: «необережне вбивство» та «необережне вбивство при особливо небезпечних обставинах», при чому поняття «заподіяння смерті через необережність» прирівнюється до них за змістом. У Франції передбачено поділ на прості і кваліфіковані неумисні посягання на життя людини, залежно від ступеня порушення обов'язку – через помилку, недбалість чи явний умисел. Також у французькому кримінальному праві існує концепція змішаної вини – так званого евентуального умислу. Це передбачає усвідомлення особою ризику, його ігнорування, поєднане з порушенням обов'язку щодо безпеки і обережності. Італійське законодавство карає необережне позбавлення життя, якщо воно стало наслідком порушення правил, недосвідченості чи халатності. Обтяжуючими обставинами вважаються порушення ПДР або трудових норм, що тягнуть за собою більш суворе покарання [3, с.150-153].

У США форма вини визначається через наявність або відсутність мети, усвідомлення необережності чи недбалості, що характеризують ставлення особи до наслідків своїх дій. У федеральному законодавстві ненавмисне вбивство (manslaughter) – це позбавлення життя без злого умислу, яке може бути свавільним (у стані афекту) або вимушеним – через відсутність належної обережності. Відмінність між ступенями злочину визначається глибиною умислу: дії зі злим наміром належать до першого ступеня, тоді як вчинені через необережність – до другого [4, с. 137].

Тобто, суперечності у визначенні поняття «вбивство» не унікальні для українського законодавства. Це питання вирішується по-різному і в інших системах права.

Попри те, що Кримінальний кодекс України вживає термін «вбивство через необережність» (ст. 119 КК України), у судовій практиці спостерігається певна

непослідовність у термінології. Зокрема, окремі суди, кваліфікуючи діяння за ст. 119 КК України, поряд із законодавчо закріпленим формулюванням «вбивство через необережність» застосовують інші словосполучення – «необережне заподіяння смерті» або «заподіяння смерті через необережність». Так, у вироку Київського районного суду м. Полтави від 21.02.2020 року суд, кваліфікуючи дії обвинуваченого за ч. 1 ст. 119 КК України, зазначив, що він вчинив «необережні дії, які виразились у вбивстві», а також вжив формулювання «заподіяння смерті через необережність» [5].

Таке паралельне використання різних формулювань свідчить про прагнення як судів, так і сторін процесу іноді уникати прямого вживання слова «вбивство», яке має виражене негативне емоційне забарвлення. У низці справ захисники обвинувачених послуговуються саме альтернативним формулюванням, намагаючись пом'якшити сприйняття діяння та акцентувати на його необережному, а не умисному характері. У постанові Верховного Суду зазначено, що захисник обвинуваченого, обґрунтовуючи свою позицію, використовує формулювання «необережне заподіяння смерті», акцентуючи на відсутності умислу та прагнучи представити діяння у м'якшому світлі [6].

Підсумовуючи, українське кримінальне законодавство містить одночасно дві логічно суперечні категорії. Ця термінологічна плутанина порушує принцип правової визначеності та ускладнює правозастосування. Тому, на нашу думку, для усунення колізії та приведення Кримінального кодексу України у відповідність до сучасних вимог, необхідно провести уніфікацію. Це можна зробити двома шляхами: або прибрати ознаку умислу з загальної дефініції вбивства, або замінити суперечливе формулювання у статті 119 на «протиправне заподіяння смерті іншій людині через необережність».

На нашу думку, питання термінологічної точності у визначенні вбивства не можна вважати лише формальною лінгвістичною суперечкою. Закон має бути чітким, зрозумілим і передбачуваним, а тому використання різних термінів щодо одного складу злочину є неприпустимим. Відсутність чітких і однозначних дефініцій у кримінальному законодавстві створює ризики неправильного тлумачення складу злочину та рівня його суспільної небезпеки. Поняття «вбивство» традиційно сприймається як умисне позбавлення життя. Тому його вживання щодо необережних діянь суперечить логіці та спотворює сприйняття вини. Доцільно чітко розмежувати поняття: визнавати «вбивством» лише умисне позбавлення життя, а для необережних злочинів уживати нейтральніше визначення «заподіяння смерті через необережність». Це забезпечить правову визначеність кримінально-правових норм і дотримання принципів верховенства права.

Література:

1. Павленко Т.А. Визначення поняття «вбивство» у доктрині кримінального права та на законодавчому рівні / Т. А. Павленко // Порівняльно-аналітичне право / редкол.: Ю. М. Бисага (гол. ред.), Д. М. Бєлов, О. Я. Рогач та ін.; ДВНЗ «УжНУ» Ужгород, 2015. № 1.С.268-271.

2. Радутний О. Е. (Не-)згвалтування та необережне вбивство як приклади аберації нормативно-правової інформації у кримінальному праві україни. *Інформація і право.* № 3(46)/2023. С. 224-234
3. Сотула, О. С. Кримінально-правова охорона життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї : ретроспектива, компаративістика, моделювання : [монографія] / Олександр Сотула. Х. : Видавець Іванченко І. С., 2015. С. 150-153
4. Пакліна Т. Характеристика вбивств через необережність: кримінально-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Т. 1, № 1. С. 136–139.
5. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 21 лютого 2020 р. Справа №552/3975/19 (Провадження № 1-кп/552/41/20): Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87745731 (дата звернення: 23.10.2025).
6. Постанова Верховного Суду від 16 січня 2025 р. Справа № 935/2746/21 (Провадження № 51-1249км24): Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124522432 (дата звернення: 23.10.2025).

Наукове видання

Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Сучасна кримінальна юстиція та протидія корупції: наукові горизонти та перспективи»

Збірник тез

Технічна редакторка
та дизайнерка обкладинки ***Мельник У. М.***

Електронне видання

Підписано до друку 29.06.2026. Формат 60x84/16.
Умов.-друк. арк. 15,3. Обл. вид. арк. 16,5. Зам. З-019.
Видавництво Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
58002, м.Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.